

๑. สุรินทร์ถิ่นกำเนิดของหลวงปู่

หลวงปู่คุณย์ อตุโล เป็นชาวสุรินทร์โดยกำเนิด ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ.๒๔๓๑ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

เรื่องราวของจังหวัดสุรินทร์ถิ่นกำเนิดของหลวงปู่เมื่อสมัย ๑๐๐ กว่าปีมาแล้ว ตามที่หลวงปู่เล่าให้ฟังและท่านเจ้าคุณ **พระโพธิ์นันทมุนี** (สมศักดิ์ ปณฺทิตฺโต) ได้เรียบเรียงบันทึกไว้ มีดังต่อไปนี้

ชุมชนสุรินทร์ในอดีตไม่มีหลักฐานว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่สันนิษฐานว่ามีมาไม่ต่ำกว่า ๒,๐๐๐ ปี เคยผ่านความรุ่งเรืองมาสมัยหนึ่งในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านจากฝั่งที่ราบโคราช ลงสู่แคว้นเจนละของกัมพูชา

สุรินทร์ หรือ **เมืองประทายสมันต์** หรือ **ไพทสมันต์** ในอดีต อยู่ในพื้นที่ราบต่ำที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และมวลสัตว์ป่านานาชนิด

หลักฐานเมืองโบราณที่พบเห็น ได้แก่ปราสาทหินหลายแห่ง เช่น ปราสาทหินภูมิโปน ปราสาททะแวง ปราสาทยายเหงา ปราสาทตาเหมือน ปราสาทจอมพระ ปราสาทเบง เป็นต้น รวมทั้งกำแพงเมืองสุรินทร์เดิม ซึ่งมี ๒ ชั้นเคยตั้งตระหง่านมาเมื่อ ๑๐๐ ปีที่แล้ว ก็ยังมีหลักฐานเหลือให้เห็นได้ชัดเจน

ในสมัยนั้นบ้านเรือนมีน้อย ไม่แออัดเหมือนทุกวันนี้

ด้านทิศใต้ของ **วัดบูรพาราม** ของหลวงปู่ เป็นกำแพงเมืองชั้นในสูงตระหง่านบังหลังคากุฏิ เพิ่งจะอันตรายหายไปเมื่อไม่เกิน ๑๐๐ ปีมานี้เอง

จากกำแพงเมืองชั้นในออกไปทางทิศใต้เพียง ๕๐๐ เมตร จะเป็นกำแพงเมืองชั้นนอก ซึ่งมี **วัดจุมพลสุทธาวาส** (วัดที่หลวงปู่เข้าอุปสมบท) อยู่ติดขอบกำแพงด้านใน

เลยกำแพงเมืองชั้นนอกออกไปเป็นเขตชนบททั้งสิ้น ห่างออกไปไม่ถึง ๒ กิโลเมตร จะเป็น **ลำห้วยเสนง** ฝั่งห้วยจะมีไม้ยางป่าขนาดมหึมาเต็มไปหมด ชุกชุมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ไม่ว่าจะหมาป่า ลิง ชะนี ค่าง แมงกระต่างแรดก็ปรากฏให้เห็นทั่วไป

ห่างออกไป ๕-๑๐ กิโลเมตร จึงจะพบหมู่บ้านสักแห่ง ซึ่งมีบ้านเรือนประมาณ ๔-๕ หลังเท่านั้น

หมู่บ้านที่หลวงปู่ถือกำเนิดชื่อว่า บ้านปราสาท ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ไปทางทิศใต้ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร

หลวงปู่ได้เล่าถึงบรรพบุรุษของท่านว่า รุ่นปู่ทวดของท่านอาศัยอยู่ที่บ้านสลักได ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองด้านตะวันออก

ประมาณปี พ.ศ.๒๓๙๘ คุณตาของหลวงปู่ชื่อคุณตาแสร้ และญาติพี่น้องรวม ๕ ครอบครัว ตั้งใจจะพากันอพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ **เขมรต่ำ** (ประเทศกัมพูชา) จึงเดินทางด้วยช้างมุ่งลงทางใต้ไปเรื่อยๆ

เมื่อเดินทางไปได้ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ก็ได้พบกับคณะของ **พระยาสุรินทร์ภักดีศรีไพทสมันต์ (ม่วง)** เจ้าเมืองสุรินทร์ลำดับที่ ๕ กำลังออกสำรวจพื้นที่อยู่

ท่านเจ้าเมืองทราบว่าครอบครัวเหล่านั้นกำลังจะไปทำมาหากินที่เขมรต่ำจึงได้ทัดทานไว้ โดยชี้แจงถึงความยากลำบากและอันตรายในการเดินทาง รวมทั้งสภาพบ้านเมืองของเขมรที่ไม่สงบเรียบร้อย ยังไม่น่าไว้วางใจ

พร้อมกันนั้น ท่านเจ้าเมืองก็แนะนำและขอร้องให้พากันตั้งบ้านเรือนอยู่ทำมาหากิน ณ สถานที่แห่งนั้น ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ ใครใคร่จะจับจองเอาที่ดินที่นามากเท่าไรก็ได้

คณะผู้อพยพก็คล้อยตาม รวมทั้งย่าเกราของท่านเจ้าเมืองด้วย จึงตกลงตั้งหลักแหล่งอยู่ ณ สถานที่นั้น ได้ช่วยกันหักร้างถางพงสร้างบ้านเรือนตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นมา และด้วยหมู่บ้านนั้นตั้งอยู่ใกล้เคียงกับปราสาทโบราณ จึงเรียกขานกันว่า **บ้านปราสาท**

คุณตาแสร้ของหลวงปู่เป็นนายบ้าน ทำหน้าที่ปกครองดูแลหมู่บ้านปราสาทแห่งนั้น

คุณตาแสร้มีลูก ๖ คน คือ ๑. นายมาก ๒. นางงิม (มารดาของหลวงปู่) ๓. นายม่วง ๔. นางแก้ว ๕. นางเมอะ และ ๖. นายอ่อน

ครอบครัวของคุณตาแสร้ก็ขยายสาขาเพิ่มสมาชิกออกไป บางส่วนก็อยู่ในบ้านปราสาท บางส่วนก็อยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียง บางส่วนก็อพยพย้ายไปอยู่ถิ่นอื่นตามวิถีชีวิตของแต่ละคน

การประกอบอาชีพของผู้คนสมัยนั้น ได้แก่การทำไร่ เริ่มต้นด้วยการแผ้วถางป่าที่หนาทึบ เพื่อปลูกข้าว พักแพง แดงกวา สำหรับใช้ทำอาหาร นอกจากนี้ก็เก็บของป่า ล่าสัตว์ ซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์

สำหรับผู้หญิงทำงานบ้าน เลี้ยงลูก และดูแลสัตว์เลี้ยง มีเป็ด ไก่ หมู วัว ควาย เป็นต้น นอกจากนั้นก็ทอผ้า ปั่นด้าย เลี้ยงไหม

บ้านเรือนก็สร้างกันอย่างง่าย ๆ พอลอยได้ ตัดโค่นต้นไม้กันเป็นต้นๆ ใช้ขวานถากไม้ทั้งต้นให้เป็นเส้า หรือผ่าครึ่งแล้วถากให้บางเป็นแผ่นกระดาน นำไปไม้หรือไม้ไผ่ มาขัดตะทำเป็นฝาบ้าน และมุงหลังคาด้วยหญ้าคา

แต่ละบ้านจะนำไม้ไผ่มาสานเป็นโจรก คือตะกร้าหรือเข่งใบใหญ่ ภาษาเขมรพื้นเมืองเรียกว่า **เจียลดอก** ใช้สำหรับเก็บข้าวเปลือกไว้ทำพันธุ์หรือไว้กินตลอดปี โจรกแต่ละใบบรรจุข้าวเปลือกได้ถึง ๑๐ เกวียนก็มี บางบ้านก็ทำไว้หลายใบ

ข้าว และพืชผลสมัยนั้นไม่มีการซื้อขายกัน ใช้วิธีแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันกันตามมีตามเกิด เงินทองไม่มีติดบ้านแม้แต่บาทเดียวก็ไม่เคียดร้อน ครอบครัวไหนทอผ้าห่ม ผ้านุ่งได้มาก หรือมีข้าวเปลือกเก็บสำรองไว้มาก ก็แบ่งปันครอบครัวอื่นที่ขาดแคลน ให้อยู่เย็นไปกินตามความจำเป็น

ชาวบ้านในสมัยนั้นนับถือผีปีศาจ และเทวดาอารักษ์ อย่างเหนียวแน่น พระสงฆ์องค์เจ้า รวมทั้งเจ้าอาวาส บางองค์ก็เป็นผู้มีความชำนาญทางจิตทางวิญญาณ ใช้ไสยศาสตร์ และเวทย์มนต์คาถา มีการปลุกผี ปลุกพระ รักษาใช้ด้วยการเป่า เสก ฟัน ประสานกระดูก ต่อกระดูก เช่นไหว้ บวงสรวง เข้าทรง เรียกขวัญ เป็นต้น

หยูกยาก็ใช้สมุนไพร ที่ได้เล่าเรียนและถ่ายทอดกันมาจากผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งก็เป็นการช่วยดูแลรักษากันได้บ้างตามความเหมาะสม ส่วนใหญ่ก็ได้พึ่งพาอาศัยพระโดยถือว่าพระเป็นผู้รู้ว่าใคร แม้ฆราวาสที่ทำหน้าที่เป็นหมอประจำหมู่บ้าน ก็จะเรียนรู้วิธีรักษาโรคเมื่อตอนบวชพระนั่นเอง

อาหารการกินก็อาศัยผักหญ้าที่หาได้ในละแวกนั้น **เกลือ** เป็นสิ่งจำเป็นที่สุดซึ่งขาดไม่ได้ เพราะสมัยนั้นไม่มีกะปิ น้ำปลา หรือสิ่งปรุงรสอย่างอื่น เมื่อชาวบ้านจับปลาได้จะนำมาคลุกผสมกับเกลือ บรรจุให้ทำเป็นปลา ร้า ปลาจ่อม เก็บไว้ประกอบอาหาร หรือใช้รับประทานกับข้าว

ครอบครัวไหนมีปลาร้าเต็มไห มีข้าวเปลือกเต็มโจรก ก็ถือว่ามีฐานะพออยู่พอกิน ไม่เคียดร้อน

การอยู่การกินจึงเป็นไปอย่างง่าย ๆ ผ้านุ่ง ผ่าถุง เสื้อผ้า ก็ทอและตัดเย็บกันเอง ผู้หญิงแต่งกายด้วยผ้า ๒ ผืน ผืนหนึ่งเป็นผ้านุ่งกระโจมอก เรียกว่า **จอมปุง** อีกผืนใช้ห่มเป็นสะไบ ส่วนผู้ชายก็นุ่งผ้าขาวม้าผืนเดียวก็ใช้ได้แล้ว ถ้ามีงานพิธีก็นุ่งใส่รองเท้าใหม่ ใส่เสื้อ แล้วมีผ้าขาวม้าพาดบ่าก็เป็นอันเพียงพอ

เครื่องสำอางสำหรับผู้หญิงก็มีแป้งขาว แป้งดินสอพอง ขมิ้นผสมมะนาว สำหรับประเทืองผิว ส่วนเครื่องประดับก็มีสร้อยคอ แหวน ตุ้มหู กำไลมือ กำไลเท้า ซึ่งมักจะทำด้วยเครื่องเงิน ใช้แต่งในเทศกาลงานบุญต่างๆ

สตรีสมัยนั้นจะต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ฝึกหัดงานฝีมือ ปั่นด้าย ทอผ้า ฝึกทำกับข้าว เพื่อผูกจิตผูกใจ เพศตรงข้าม ญาติผู้ใหญ่จะดูว่า หญิงคนใดจะเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดีได้ ก็ดูที่ความละเอียดประณีตของผ้าที่ทอ หรือดูที่ฝีมือการทำกับข้าว และกิริยามารยาททั่วไป

ฝ่ายชายจะต้องขยันขันแข็งในการทำมาหากิน และต้องผ่านการบวชเรียนเสียก่อนจึงจัดว่าเป็น **คนสุก** สามารถเป็นผู้นำครอบครัวได้ เพราะการบวชเรียนเป็นการอบรมจิตใจ และฝึกความรู้ต่างๆ ให้เป็นภูมิรู้ภูมิธรรมประดับตน

นี่คือชุมชนของชาวสุรินทร์ ในสมัยของหลวงปู่ เมื่อประมาณ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา

๒. ชีวิตเมื่อวัยเยาว์

หลวงปู่ถือกำเนิด ณ บ้านปราสาท ตำบลเจนีง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๔๓๑ ตรงกับแรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีชวด ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

โยมบิดาของท่านชื่อ **นายแดง โยมมารดาชื่อ นางเจิม นามสกุล ตีมาก**

หลวงปู่มีพี่น้อง 5 คน คนแรกเป็นหญิงชื่อ กลิ้ง คนที่สองคือตัวหลวงปู่เอง ชื่อ **คุณย์** คนที่สามเป็นชายชื่อ **เคน** คนที่สี่และห้าเป็นหญิงชื่อ **รัตน์** และ **ทอง** พี่น้องทั้ง ๔ คนของท่านมีชีวิตจนถึงวัยชรา และทุกคนเสียชีวิตก่อนที่จะมีอายุถึง ๗๐ ปี มีเพียงหลวงปู่เท่านั้นที่ดำรงอายุขัยอยู่จนถึง ๙๖ ปี

พี่น้องของหลวงปู่ได้แยกย้ายไปทำมาหากินในที่ต่างๆ พอเริ่มมีพระราชบัญญัตินามสกุลออกมาใช้ แต่ละคนก็เลือกใช้นามสกุลตามที่ตนเห็นสมควร หลวงปู่ใช้นามสกุล ดีมาก ตามโยมแม่

มาตอนหลังหลวงปู่เปลี่ยนมาใช้นามสกุล **เกษมสินธุ์** ซึ่งท่านเล่าให้ฟังว่า เมื่อท่านไปพำนักเพื่อศึกษาธรรมะที่จังหวัดอุบลราชธานี ประจำอยู่ที่วัด **สุทัศนาราม** ได้หลายปี หลานชายคนหนึ่งของท่านชื่อพร้อมตามไปอยู่ด้วย ท่านจึงตั้งนามสกุลให้ว่า **เกษมสินธุ์** แล้วท่านก็เปลี่ยนใช้นามสกุลที่ตั้งใหม่นี้ด้วย

แม้หลวงปู่จะเป็นลูกคนที่สอง แต่ก็ยังเป็นลูกชายคนโตของครอบครัว ในช่วงแรกท่านก็ช่วยพี่สาวทำงานบ้าน ต่อเมื่อโตขึ้นจึงต้องแบกรับภารกิจมากทั้งในบ้านและนอกบ้าน นับตั้งแต่หามน้ำ ต่ำข้าว หุงข้าว เลี้ยงดูน้องๆ ไปจนถึงช่วยพ่อแม่ทำไร่ไถนา และเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย

ในบรรดาคนหนุ่มรุ่นเดียวกันแห่งบ้านปราสาท หลวงปู่จัดว่าเป็นหนุ่มหน้าตาดี ได้เปรียบเพื่อนๆ ด้านรูปสมบัติ นอกจากจะมีร่างกายแข็งแรงสุขภาพพอนามัยดีแล้ว ยังมีผิวพรรณหมดจด รูปร่างโปร่งได้สัดส่วนสมทรง น่ารักน่าเอ็นดู มีท่าทางแคล่วคล่องว่องไว และยังมีอุปนิสัยเยือกเย็น อ่อนโยน ความประพฤติเรียบร้อย มาแต่เยาว์ จึงได้รับคำยกย่องชมเชยจากบรรดาญาติพี่น้อง และผู้ที่ได้พบเห็นโดยทั่วไป

ด้วยเหตุที่ท่านมีรูปร่างงดงามนี้เอง ท่านเจ้าเมืองสุรินทร์สมัยนั้นจึงมีบัญชาให้นำตัวท่านมาร่วมแสดงละครนอก โดยเล่นเป็นตัวนางเอก

สำหรับเรื่องราวชีวิตในอดีตนั้น นานแสนนานกว่าท่านจะเล่าให้ฟังสักครั้งหนึ่ง เมื่อมีโอกาสดีมีเวลาว่าง ท่านก็เล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ลำดับถึงบุคคลสำคัญๆ ตลอดจนเครือญาติในสมัยนั้น

หลวงปู่เล่าว่า ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๓๔ **พระยาสุรินทรภักดีฯ** (ม่วง) ผู้ที่ชักชวนคุณตาของท่านมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านปราสาท ได้ถึงแก่อนิจกรรม **กรมหลวงพิชิตปรีชากร** ข้าหลวงใหญ่ ได้แต่งตั้ง **พระพิไชยณรงค์ภักดี** (บุญนาค) ผู้เป็นน้องชายขึ้นดำรงตำแหน่งแทน เป็นเจ้าเมืองสุรินทร์ลำดับที่ ๖

ตอนที่หลวงปู่อายุประมาณ ๖ ขวบ ได้เกิดเหตุการณ์สู้รบกับต่างชาติ นั่นคือกรณีพิพาทเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง เรียกว่า **เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒** ชายฉกรรจ์ลูกสุรินทร์ ๘๐๐ คน ถูกเกณฑ์เข้ารับการฝึกในกองกำลังรบและส่งไปตรึงแนวรบด้านจังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกับกองกำลังจากเมืองอื่นๆ เพื่อต่อต้านการรุกรานจากฝรั่งเศส หลังจากการปะทะกันเล็กน้อย ก็ตกลงทำสัญญาสงบศึก

หลังจากกรณีพิพาทไม่นาน **พระพิไชยณรงค์ภักดี** (บุญนาค) ก็ถึงแก่กรรม **พระพิไชยนครบวรวุฒิ** (จรัญ) ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสุรินทร์ลำดับที่ ๗ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **พระยาสุรินทร์ภักดีศรีมหาสมุทร** เจ้าเมืองคนนี้ถึงแก่กรรมเมื่อหลวงปู่อายุระหว่าง ๑๓-๑๔ ปี กำลังเข้าวัยรุ่น

พระยาพิไชยณรงค์ภักดี (บุญจันทร์) ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองสุรินทร์ลำดับที่ ๘ เป็นที่ **พระยาสุรินทร์ภักดีศรีมหาสมุทร** ตามตำแหน่ง และเจ้าเมืองคนนี้เองที่บัญชาให้นางตัวท่านมาเล่นละคร

หลวงปู่เล่าย้อนถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งท่านเล่นเป็นนางเอกละครว่า สมัยนั้นคนนิยมดูละครกันมาก สมัยนั้นมีธรรมเนียมอยู่ว่า ถ้าเป็นละครของเจ้าเมืองในหัวเมือง ต้องเอาผู้ชายแสดงทั้งหมด โดยสมมติเป็นพระเป็นนางเอา แต่ถ้าเป็นละครหลวง หรือละครของพระเจ้าแผ่นดิน ผู้แสดงต้องเป็นผู้หญิงล้วน สมมติเป็นพระเป็นนางเอาเหมือนกัน

เรื่องที่หลวงปู่เคยแสดงก็มีเรื่อง ไชยเชษฐา ลักษณะวงศ์ จันทกุมาร เป็นต้น จำได้ชื่อหนึ่งว่า ท่านเคยแสดงเป็นนาง ชื่อนางรำภา ไม่ทราบว่ายู่ในวรรณคดีเรื่องใด

จากที่หลวงปู่เล่า พอจะสรุปได้ว่าคนสมัยนั้นกับคนสมัยนี้ มักจะคลั่งดาราเหมือนกัน ท่านเล่าว่า ครั้งหนึ่งหลังจากที่จบการแสดงแล้ว มีหญิงสาวคนหนึ่งพรวดพราดเข้ามาหาหลวงปู่ในห้องแต่งตัว คงคิดจะทอดไมตรีผูกเป็นมิตรสหายกัน นับว่าแก่นกล้ามีใจน้อย สำหรับสภาพสังคมสมัยนั้น

ขณะนั้น นางเอกละครของเรากำลังถอดเครื่องทรงออกที่ละชั้น ทั้งแท้มทั้งเทียม แม้สาวคนนั้นถึงกับตะลึงเมื่อทราบว่าท่านเป็นชาย เธออายมากรีบกระโดดลงจากเวที วิ่งหนีไปอย่างรวดเร็วเหมือนกระต่ายป่า

นี่แสดงว่า หลวงปู่ของเราก็น่ามีความสามารถในการแสดงไม่เบา ผู้หญิงแท้ๆ ยังคิดว่าท่านเป็นผู้หญิงจริงๆ แต่เมื่อเห็นท่านเป็นชายจึงรีบหนีไป

จากเหตุการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่า เด็กหนุ่มเด็กสาวสมัยนั้นเขามีจิตสำนึกในอันที่จะป้องกันมิให้เกิดความเสื่อมเสีย และระวังในเรื่องระหว่างเพศเป็นอย่างดี ไม่ให้เกิดความมัวหมองในความเป็นหนุ่มสาวของตน มิฉะนั้นจะถูกดูหมิ่นดูแคลนจากสายตาของสังคม

หลวงปู่ยืนยันว่า ตลอดชีวิตของท่านมีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่เคยพ้อพานแต่ต้องสตรีเพศเลยแม้แต่น้อย トラบเท่าเข้าสู่เพศพรหมจรรย์ ดำรงชีพอยู่ภายใต้ร่มเงาแห่งผ้ากาสาวพัสตร์รวดเดียวตลอดชั่วอายุขัย

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ หลวงปู่อายุประมาณ ๑๘ ปี ได้ลงไป บางกอก เมืองหลวงของประเทศเป็นครั้งแรก เพื่อไปซื้อเครื่องแต่งละคร เพราะตัวนางเอกต้องมาลองเครื่อง เลือกเครื่อง ให้ได้เหมาะเจาะสมตัว

หลวงปู่เดินทางด้วยช้างจากเมืองสุรินทร์ ใช้เวลา ๔ วัน ๔ คืน จึงถึงเมืองโคราช พักช้างไว้ที่นั่น แล้วขึ้นรถไฟต่อเข้ากรุงเทพฯ ใช้เวลาเดินทางอีก ๑ วัน ในสมัยนั้นรถไฟมีเดินแค่ กรุงเทพฯ-โคราช เท่านั้น

เมื่อลงรถไฟที่สถานีหัวลำโพงแล้ว เห็นเมืองบางกอกสมัยนั้นไม่มีตึกกรมบ้านช่องหรือผู้คนมากมายอะไร ไม่ว่าจะเดินไปทางไหน เมื่อปวดท้องหนักท้องเบาก็สามารถแวะเข้าป่าสะแก หรือป่าสาบเสือข้างทางได้อย่างสบาย น้ำท่าแต่ละลำคลองก็ใสสะอาดดี อาบดื่มได้อย่างสนิทใจ

เมื่อกลับถึงสุรินทร์แล้วก็ทำให้รู้สึกกระหายใจว่ามีบุญวาสนามีใช้น้อย ที่ได้ไปเห็นบางกอกด้วยสายตาตนเอง หลวงปู่จึงมีเรื่องเล่าให้ผู้อื่นฟังอยู่เสมอ เพราะเหตุว่าน้อยคนนักที่จะมีโอกาสวาสนาได้ไปเห็นกรุงเทพฯ ในสมัยนั้น

๓. สู่ร่มกาสาวพัสตร์

ช่วงที่อยู่ในคณะละครนี้เอง ท่านได้มีโอกาสเรียนรู้หนังสือไทย พออ่านเขียนได้บ้างจากเพื่อนในคณะ ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียน คนที่อยากเรียนหนังสือจึงต้องบวชเรียน หรือไม่ก็ต้องเดินทางไปแสวงหาความรู้ที่บางกอกเมืองหลวงเท่านั้น

หลวงปู่อยู่กับคณะละครถึง ๔ ปีเศษ แม้ว่าจะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ใครๆ ก็ต้องรู้สึกวุ่นวายเพลิดเพลินและนำลุ่มหลงเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะอยู่ในวัยกำลังงามแล้ว ท่านยังเป็นนักแสดงที่มีผู้นิยมชมชอบมากอีกด้วย ถึงกระนั้นหลวงปู่ของเราก็มิได้หลงใหลกับสิ่งเหล่านั้นเลย ตรงกันข้าม ท่านกลับมีอุปนิสัยโน้มเอียงไปทาง **เนกขัมมะ** คืออยากออกบวช

หลวงปู่ได้พยายามขออนุญาตบวชจากบิดามารดาหลายครั้ง แต่ก็ถูกคัดค้านเรื่อยมา เนื่องจากขาดกำลังสำคัญที่จะช่วยแบ่งเบาภาระการงานของครอบครัว เพราะท่านเป็นบุตรชายคนโต เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของบ้าน

หลวงปู่เฝ้าอ้อนวอนขออนุญาตลาบวชหลายครั้ง จนในที่สุด บิดามารดาไม่อาจขัดขวางความตั้งใจจริงของท่านได้ จึงได้อนุญาตให้บวชตามความปรารถนา แต่บิดาก็ได้กล่าวในน้ำเสียงที่ออกจะเป็นการประชดว่า **ถ้าบวชแล้วต้องไม่สึก หรืออย่างน้อยต้องให้ได้เป็นเจ้าอาวาส**

ความจริงคุณปู่ของท่านเคยบวชและได้เป็นเจ้าอาวาสมาแล้ว ด้วยเหตุนี้กรรมมัง ที่มีส่วนส่งเสริมอุปนิสัยของท่านให้โน้มเอียงไปทางบรรพชาตั้งแต่เยาว์วัย คือมีอุปนิสัย รักการบุญ และเกรงกลัวบาป มิได้เพลิดเพลिन คึกคะนองไปในวัยหนุ่มเหมือนคนทั่วไป

เมื่อหลวงปู่ได้รับอนุญาตให้บวชเมื่อท่านอายุได้ ๒๒ ปี พวกตระกูลเจ้าเมืองที่เคยชุบเลี้ยงท่านได้เป็นผู้จัดแจงเรื่องการบวชให้ครบถ้วนทุกอย่าง

หลวงปู่ได้เข้าอุปสมบทก่อนเข้าพรรษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ณ พัทธสีมา **วัดจุมพลสุทธาวาส** ซึ่งตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองรอบนอกของจังหวัดสุรินทร์ในสมัยนั้น โดยมีท่าน **พระครูวิมลสีลพรต** (ทอง) เป็นพระอุปัชฌาย์ ท่าน**พระครูบึก** เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และ ท่าน**พระครูฤทธิ** เป็นพระอนุสาวนาจารย์

ในการอุปสมบทครั้งนี้ ท่านอุปสมบทในคณะ มหานิกาย ทั้งนี้เพราะ **คณะธรรมยุต** ในสมัยนั้นยังไม่มีในจังหวัดสุรินทร์

หลวงปู่ได้รับฉายาว่า **อดุลโ** หมายถึง **ผู้ไม่มีใครเทียบได้**

นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ก็เท่ากับเป็นบาทก้าวแรกแห่งการแสวงหาความจริง บนเส้นทางธรรมของ **หลวงปู่คุณ อดุลโ** อันเป็นความจริงที่นำไปสู่การดับทุกข์อย่างถึงที่สุดและสิ้นเชิง

๔. ปีติ ๕ การฝึกกัมมัฏฐานครั้งแรก

เมื่อได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้ว หลวงปู่มีความปรารถนาแรงกล้าที่จะศึกษาธรรมให้ยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เมื่อดำริอย่างนั้นจึงได้ไปขอจำพรรษาที่วัดบ้านคอคโค ตำบลคอคโค ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านของท่านไปทางตะวันตก ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ออกไปประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ต้องเดินทางด้วยเท้าฝ่าป่ารกชัฏไป

ที่วัดคอคโคได้ชื่อว่าเป็นวัดที่สอนการเจริญกัมมัฏฐานของจังหวัดสุรินทร์ ในสมัยนั้น มี หลวงพ่อแอก เป็นเจ้าอาวาส และเป็นครูฝึกกัมมัฏฐานท่านแรกสำหรับหลวงปู่

การสอนพระกัมมัฏฐานและการอบรมความรู้ด้านพระศาสนา เมื่อสมัย ๔๐ ปีที่แล้ว เป็นการกระทำไปตามมีตามเกิด ถือความเห็นของครูอาจารย์เป็นหลัก

วิธีสอนกัมมัฏฐานของ หลวงพ่อแอก ในครั้งนั้น ท่านให้เริ่มต้นด้วยการจุดเทียนขึ้นมา ๕ เล่ม แล้วนั่งบริกรรมว่า **ขออัญเชิญปีติทั้ง ๕ จงมาหาเรา** บริกรรมไปจนกว่าเทียนจะไหม้หมด จัดว่าเป็นกุศโลบายที่แยบยลเท่าที่มีในสมัยนั้น

หลวงปู่ได้พากเพียรปฏิบัติจนคำชี้แนะของพระอาจารย์อย่างเคร่งครัด ใช้ความอดทนและพยายามท่องบ่นบริกรรมไปจนตลอดพรรษาโดยมิได้ลดละ แต่ก็ไม่บังเกิดผลอันใด

จนแล้วจนรอด ความรู้สึกอึดใจ ความตึ๋มต่าที่เรียกว่า **ปีติทั้ง ๕** ก็ไม่ได้ปรากฏขึ้นในดวงหทัย

ไม่ว่าจะเป็น **ขุททกาศปีติ** คือปีติเล็กน้อยพอชนชูชัน น้ำตาไหล

หรือ **ขณิกาปีติ** ได้แก่ ปีติชั่วขณะ ทำให้รู้สึกแปลบๆ เป็นขณะๆ ดุจฟ้าแลบ

หรือ **ไอกันติกาปีติ** ได้แก่ ปีติเป็นระลอก หรือปีติเป็นพักๆ ให้รู้สึกซาลงมาในกายดุจคลื่นซัดต้องฝั่ง

หรือ **อุพเพกคาปีติ** คือ ปีติไหลลลยเป็นอย่างแรง ให้รู้สึกใจฟู แสดงอาการบางอย่างโดยมิได้ตั้งใจ เช่น เปล่งอุทาน หรือ ให้รู้สึกตัวเบาไหลลลยขึ้นมาในอากาศ เป็นต้น

ตลอดจน **พธนาปีติ** คือ ปีติซาบซ่าน ให้รู้สึกเย็นซาบเอิบอาบไปทั่วสรรพางค์ อันเป็นปีติที่ประกอบด้วยสมาธิกระทั่งนำไปสู่จิตรวม

หลวงปู่เคยกล่าวถึงจิตรวมว่า **เมื่อจิตรวมสงบแล้ว คำบริกรรมก็หลุดหายไปเอง แล้วก็ถึงรอยเดียวกัน รสเดียวกัน คือมีวิมุตติเป็นแก่น มีปัญญาเป็นยี่ง**

การเพียรพยายามของหลวงปู่ตลอดทั้งไตรมาสในครั้งนั้น ไม่บังเกิดผลเลย ได้เห็นแต่เทียน & เล่ม มิได้บังเกิดปีติทั้ง & ตามความปรารถนา

หลวงปู่ได้ให้ข้อสังเกตในภายหลัง เมื่อท่านผ่านการปฏิบัติกระทั่งได้พบธรรมะในใจแล้ว ท่านให้ข้อสรุปจากประสบการณ์แห่งธรรมปฏิบัติของท่านว่า

การเริ่มต้นปฏิบัติวิปัสสนากาวนานั้น จะเริ่มต้นโดยวิธีไหนก็ได้ เพราะผลมันเป็นอันเดียวกันอยู่แล้ว ที่ท่านสอนแนวปฏิบัติไว้หลายแนวนั้น เพราะจิตของคนไม่เหมือนกัน จึงต้องสร้างวัตถุ สี แสง และคำสำหรับบริกรรม เพื่อหาจุดใดจุดหนึ่งให้จิตรวมอยู่ก่อน

นอกจากหลวงปู่จะฝึกบริกรรมเพื่ออัญเชิญปีติทั้ง & ตามที่กล่าวแล้ว ท่านยังทดลองฝึกทรมานร่างกายเพื่อเผาผลาญกิเลสในตัว เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง ด้วยการเข้มงวดกดขันในการขบฉันอาหาร โดยลดจำนวนคำข้าวที่ฉันให้น้อยลงไปเรื่อยๆ เช่น วันก่อนเคยฉัน ๑๐ คำ วันต่อมาลดเหลือ ๙ คำ ๘ คำ ลดลงไปเรื่อยๆ จนกระทั่งร่างกายซูบผอม ยามลุกขึ้นเดินก็โซเซ โงงเงง ไม่มีเรี่ยวแรง

เมื่อฝึกทรมานร่างกายด้วยการอดอาหารติดต่อกันหลายวัน หลวงปู่ก็พบว่ามิได้มีผลอะไร นอกจากร่างกายซูบผอมอ่อนโรยพลัง ในที่สุดท่านก็ตัดสินใจเลิก แล้วก็กลับมาฉันอาหารดังเดิม

นอกจากปฏิบัติกัมมัฏฐาน และฝึกทรมานร่างกายตามวิธีที่แห่งโยคะแล้ว หลวงปู่ก็ได้ท่องบ่นบทสวดมนต์ **เจ็ดตำนาน บ้าง สิบสองตำนาน บ้าง** แต่มิได้เรียนพระธรรมวินัย ซึ่งถือเป็นข้อวัตรปฏิบัติเพื่อฝึกฝนขัดเกลาภายใน วาจา ใจ เพื่อให้เป็นรากฐานของสมาธิภาวนา หลวงปู่ไม่ทราบเรื่องนี้ เพราะไม่ได้รับการบอกกล่าวแต่อย่างใด

นอกจากนี้ ระหว่างที่อยู่ที่นั่นท่านยังถูกใช้ให้สร้างเกวียน และเลี้ยงโคอีกด้วย ท่านจึงเกิดความรู้สึกสลดสังเวช และเกิดความเบื่อหน่าย แต่ท่านก็อดทนอยู่ได้นานถึง ๖ พรรษา

๕. ไปศึกษาพระปริยัติที่จังหวัดอุบลฯ

ในช่วงทศวรรษที่ ๒๔๕๐ ตลอดทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การศึกษาในแวดวงสงฆ์ศึกษาค้นคว้าอย่างยิ่งที่จังหวัดอุบลราชธานี ทั้งนี้ด้วยการริเริ่มสร้างสรรค์ของท่านเจ้าประคุณ **พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** (สิริจันทโรจันทร) และด้วยการสานเสริมเติมต่อของพระเดชพระคุณ **สมเด็จพระมหาวิรวงศ์** (ติสสเถระ) จนกล่าวได้ว่าจังหวัดอุบลราชธานีเป็นศิลาปาโมกข์ของผู้รักการเรียนในพระปริยัติโดยแท้

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ขณะที่หลวงปู่ดูลย์ยังพำนักที่วัดบ้านคอโค ท่านก็ได้ยินกิตติศัพท์เกี่ยวกับการสอนการเรียนพระปริยัติที่จังหวัดอุบลราชธานี ตามแบบของมหาภิกษุวิทยาลัยแห่งวัดบวรนิเวศวิหาร หลวงปู่มีความปีติอย่างล้นพ้นเมื่อได้ทราบข่าวนี้ และมีความปรารถนาแรงกล้าที่จะได้เดินทางไปศึกษาที่จังหวัดอุบลฯ

หลวงปู่ได้เพียรขออนุญาตพระอุปัชฌาย์ที่จะเดินทางไปศึกษา แต่ก็ถูกทัดทานในเบื้องต้น เพราะในขณะนั้นการเดินทางจากสุรินทร์ไปอุบลราชธานีลำบากยากเข็ญเป็นอย่างยิ่ง

หลวงปู่เพียรขออนุญาตหลายครั้ง เมื่อพระอุปัชฌาย์เห็นความมุ่งมั่นของหลวงปู่ จึงได้อนุญาต ท่านได้ออกเดินทางไปกับพระภิกษุอีก ๒ องค์ คือ **พระคง** และ **พระดิษฐ์**

เมื่อท่านได้เดินทางไปถึงอุบลราชธานี หลวงปู่ต้องประสบปัญหาในเรื่องที่พัก เนื่องจากหลวงปู่บวชในมหานิกาย ขณะที่ **วัดสุปฏิญนาราม** และ **วัดสุทัศนาราม** แหล่งศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นเป็นวัดฝ่ายสงฆ์ธรรมยุต

โชคดีที่ได้พบ **พระมนัส** ซึ่งได้เดินทางมาเรียนอยู่ก่อนแล้ว ได้ให้ความช่วยเหลือฝากให้อยู่อาศัยที่ **วัดสุทัศนาราม** ได้ แต่ในฐานะพระอาคันตุกะ ให้ความลำบากในทางการเรียนค่อยบังเกิดขึ้นเป็นลำดับ

การเล่าเรียนพระปริยัติธรรมในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๕๐ กว่าๆ นั้น เป็นไปอย่างเข้มงวด **การไล่** หรือการสอบพระธรรมบทหรือวินัยมขต่างๆ นั้น ผู้สอบจะถูกไล่เรียงซักถามเป็นรายตัวตามเนื้อหาที่เรียนมาเป็นบทๆ จนจบ ผู้ที่สอบได้จึงถือได้ว่าเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยความเพียรพยายามอย่างที่สุด

หลวงปู่สามารถสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรนักธรรมชั้นตรี **นวกภูมิ** เป็นรุ่นแรกของจังหวัดอุบลราชธานี นับเป็นความสำเร็จอย่างสูงในสมัยนั้น

นอกจากนี้หลวงปู่ยังได้เรียนบาลีไวยากรณ์ (มูลกัจจายน์) ด้วย เพราะความหมายแห่ง **บาลี** คือภาษาที่ได้จดจำและจารึกรักษาพุทธพจน์แต่เดิมมาอันเป็นหลักในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น การศึกษาเล่าเรียนในทางปริยัติธรรม โดยเนื้อแท้ก็คือการศึกษาภาษาบาลีนั่นเอง

หลวงปู่ได้เรียนบาลีไวยากรณ์ จนสามารถแปลพระธรรมบทได้

แม้จะนำความรู้ในระดับ **นักธรรมตรี** ไปเทียบกับ **เปรียญธรรม ๙ ประโยค** ซึ่งเป็นคุณวุฒิสูงสุดในทางปริยัติธรรม อาจถือได้ว่าห่างไกลกันเป็นอย่างยิ่ง เหมือนกับนำความรู้ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ไปเทียบกับปริญญาเอกก็น่าจะได้

แต่สิ่งที่ไม่ควรมองข้ามก็คือ การศึกษาในทางปริยัติธรรมของหลวงปู่ นั้น เกิดขึ้นในทศวรรษ ๒๔๕๐ เช่นเดียวกับการศึกษาในทางโลกเมื่อประมาณ ๔๐ ปีก่อน การได้เรียนถึงประถมปีที่ ๑ หรือ ๒ ก็นับว่ายอดเยี่ยมล้ำเลิศแห่งยุคสมัยแล้ว

ภายหลังต่อมา เมื่อหลวงปู่มีพรรษาแก่กล้า ผ่านประสบการณ์ด้านธรรมปฏิบัติมามาก และมาตั้งโรงเรียนสอนปริยัติธรรมที่วัดบูรพาภิราม จังหวัดสุรินทร์แล้ว คราวหนึ่งที่นักเรียนของท่าน มีพระภิกษุสอบเปรียญธรรม ๙ ประโยคได้เป็นองค์แรก และในงานฉลองพัดประโยค ๙ ในครั้งนั้น หลวงปู่ได้ให้โอวาทในเชิงปรารภธรรมว่า

“ผู้ที่สามารถสอบเปรียญ ๙ ประโยคได้นั้น ต้องมีความเพียรอย่างมาก และมีความฉลาดเพียงพอ เพราะถือว่าเป็นการจบหลักสูตรฝ่ายปริยัติ และต้องแตกฉานในพระไตรปิฎก การสนใจในทางปริยัติอย่างเดียวนั้นทุกข์ไม่ได้ ต้องสนใจปฏิบัติทางจิตต่อไปอีกด้วย”

โดยไม่ต้องตั้งคำถามว่า **ทำไม** หลวงปู่ก็ให้คำอธิบายสั้นๆ ว่า

“พระธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น ออกไปจากจิตของพระพุทธเจ้าทั้งหมด ทุกสิ่งทุกอย่างออกจากจิตใจ อยากรู้อะไรค้นได้ที่จิต”

ที่หลวงปู่กล่าวเช่นนี้ มิได้หมายความว่าหลวงปู่จะมองข้ามบทบาทและความหมายของปริยัติ เนื่องเพราะ การศึกษาในทางปริยัตินั้นเป็นรากฐาน หรือสะพานอันก่อให้เกิดความรู้ ที่จะเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจใน ธรรมะ แต่จะขาดการปฏิบัติไปไม่ได้อย่างเด็ดขาด

ปริยัติเพียงอย่างเดียวพันทุกขไม่ได้ ปัจจัยชี้ขาดโดยแท้จริงอยู่ที่การปฏิบัติทางจิต

๖. เข้าสู่สงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระ

เมื่อหลวงปู่ประสบผลสำเร็จในการเล่าเรียนด้านปริยัติในระดับหนึ่งแล้ว สิ่งที่ยังคงค้างคาในใจของท่านใน ขณะนั้นก็คือ ความต้องการที่จะเปลี่ยนจากนิกายเดิม มาเป็น **ธรรมยุติกนิกาย** หรือ **ฝ่ายวิปัสสนาธุระ**

(คณะสงฆ์ได้แบ่งลักษณะการบริหารออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ **ฝ่ายคันถธุระ** ซึ่งเป็น **มหานิกาย** กับฝ่าย **วิปัสสนาธุระ** ซึ่งเป็น **ธรรมยุติกนิกาย** ทั้ง ๒ ฝ่ายปฏิบัติธรรมเพื่อความสำเร็จในเป้าหมายเดียวกัน แต่ ฝ่ายมหานิกายเน้นทางสร้างฐานพระศาสนา คือ สอนคนทั่วไป ส่วนฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เน้นการฝึกตนเอง ไปสู่ความหลุดพ้น)

แม้หลวงปู่จะมีความต้องการปฏิบัติใหม่อย่างยิ่งก็ตาม แต่หาได้ดำเนินไปด้วยความราบรื่น ทั้งนี้มิใช่ว่าหลวง ปู่ของเราจะอ่อนด้อยไม่เหมาะสม หากแต่พระเถระผู้ใหญ่มีสายตายาวไกลมากกว่า

กล่าวคือ **พระธรรมปาโมกข์** (ติสโส อ้วน) เจ้าคณะมณฑลในขณะนั้นเห็นว่า “อยากให้คุณเล่าเรียนไป ก่อน ไม่ต้องปฏิบัติ”

พระคุณเจ้าได้ชี้แจงเหตุผลว่า “เนื่องจากทางคณะสงฆ์ธรรมยุต มีนโยบายจะให้คุณกลับไปพัฒนาการ ศึกษาพระปริยัติธรรม ที่จังหวัดสุรินทร์ บ้านเดิมของท่านให้เจริญรุ่งเรือง เพราะถ้าหากปฏิบัติแล้ว เมื่อท่าน กลับไปสุรินทร์ท่านจะต้องอยู่โดดเดี่ยว เนื่องจากไม่มีวัดฝ่ายธรรมยุตที่จังหวัดสุรินทร์เลย”

สำหรับ **พระธรรมปาโมกข์** องค์นี้ก็คือ **สมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ ติสสเถระ** ในเวลาต่อมานั่นเอง ท่านเป็น พระอาจารย์ผู้แรกเริ่มสอนพระปริยัติธรรมในภาคอีสาน โดยเปิด **สำนักเรียนอุบลวิทยาคม ณ วัดสุปัฏนา ราม** ในเมืองอุบลราชธานี ทำให้การศึกษาภาษาบาลีและธรรมได้แพร่กระจายไปทั่วมณฑลอีสานเป็นลำดับ มา

แม้พระผู้ใหญ่จะทัดทานการปฏิบัติของหลวงปู่ดูลย์ จะเปี่ยมด้วยเจตนาอันดี แต่หลวงปู่มิได้มีความประสงค์ จะกลับไปสอนพระปริยัติธรรมที่จังหวัดสุรินทร์

แท้จริงแล้ว หลวงปู่ต้องการเป็นพระนักปฏิบัติ ดังนั้นความเพียรในการขอปฏิบัติ จึงยังดำเนินต่อไป

จะสังเกตได้ว่า การดำรงและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของหลวงปู่ มักจะเริ่มต้นด้วยการมี **อุปสรรคเสมอ** และสุดท้ายก็สำเร็จลงได้ด้วยความพยายามและความตั้งใจจริงของท่าน ซึ่งการปฏิบัติในครั้งนี้ก็เช่นกัน

เหตุการณ์ต่อมา ซึ่งจะนับว่าเป็นโชคของหลวงปู่ก็ว่าได้ ที่ท่านได้มีโอกาสรู้จักคุ้นเคยกับ **หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม** ซึ่งท่านรับราชการครู ทำหน้าที่สอนฆราวาส ทั้งที่ยังเป็นพระสงฆ์อยู่ที่วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

หลวงปู่สิงห์ และหลวงปู่ดูลย์ มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน แต่หลวงปู่ดูลย์อ่อนพรรษากว่า

หลวงปู่ทั้งสององค์มีความสนิทสนมกันมากขึ้นเป็นอันดับ หลวงปู่สิงห์เห็นปฏิปทาในการศึกษาเล่าเรียน พร้อมทั้งการประพฤติปฏิบัติกิจในพระศาสนาของหลวงปู่ดูลย์ ว่าเป็นไปด้วยความตั้งใจจริง จึงได้รับการกระ ในเรื่องการขอปฏิบัติจนกระทั่งประสบผลสำเร็จ

ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๖๑ ขณะมีอายุ ๓๐ ปี หลวงปู่จึงได้ยุติจากนิกายเดิม มาอุปสมบทเป็นพระภิกษุใน ธรรมยุติกนิกาย ณ พัทธสีมา **วัดสุทัศนาราม** จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี**พระมหาวัชร** เป็นพระอุปัชฌาย์ และ **พระศาสนดิลก** (ชิตเสโน เสน) เจ้าคณะมณฑลอุดร เป็นพระกรรมวาจาจารย์

หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม นับเป็นกัลยาณมิตรอันยอดเยี่ยมของหลวงปู่

กล่าวในทางประวัติความเป็นมา **หลวงปู่สิงห์** เป็นพระภิกษุที่สอนหนังสือให้ฆราวาส ภายหลังจากที่ท่านได้ กราบนมัสการ **หลวงปู่มั่น-พระอาจารย์ใหญ่** เป็นลำดับมา ภายใต้วงนึกคิดของท่านก็เริ่มแปรเปลี่ยน เนื่องจากเพราะคำชักชวนของ **พระอาจารย์ใหญ่** ดังกึ่งก้องในโสตประสาทเสมอ

“การบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์จะต้องปฏิบัติกรรมฐาน คือ พิจารณา **ตจปัญจกัมมัฏฐาน** เป็นเบื้องต้นแรก เพราะเป็นหนทางพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง”

กล่าวกันว่าจากการฝึกปฏิบัติภาวนาตามคำแนะนำของ หลวงปู่มั่น อย่างเอาจริง ถึงกับ หลวงปู่สิงห์ มองเห็นศิษย์อันเป็นฆราวาสทั้งชายหญิง กลายเป็นโครงกระดูกน้อยใหญ่ นั่งเรียน และเคลื่อนไหวก็อึกแก๊ก อึกแก๊ก อยู่ในชั้นเรียนที่ท่านกำลังสอนอยู่ พอวันรุ่งขึ้นท่านก็สะพายกลดธุดงค์ ออกบำเพ็ญเพียรตามป่าเขาลำเนาไพรตั้งแต่นั้นมา

หลวงปู่สิงห์ ได้รับสมญาว่าเป็น แม่ทัพใหญ่แห่งกองทัพธรรม นั่นคือ ท่านได้รับมอบหมายภาระจาก หลวงปู่มั่น ให้นำพระภิกษุสงฆ์สายพระกัมมัฏฐาน ออกทำการเผยแผ่ธรรมะในแนวทางปฏิบัติ จนกระทั่งแพร่หลายมาจนทุกวันนี้

ช่วงหลังสุด หลวงปู่สิงห์ ได้มาสร้าง วัดป่าศาลวัน ที่จังหวัดนครราชสีมา และพำนักอยู่ที่วัดแห่งนี้ จนวาระสุดท้ายในชีวิตของท่าน

หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม นับเป็นกัลยาณมิตรอันยอดเยี่ยมของหลวงปู่ดุลย์ นอกจากรับเป็นภาระช่วยให้หลวงปู่ได้ปฏิบัติอยู่ในฝ่ายธรรมยุตแล้ว ต่อมาได้นำพาให้หลวงปู่เข้าเป็นศิษย์ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐานอีกด้วย

นับเป็นคุณูปการใหญ่หลวงยิ่ง ในชีวิตของ หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ของเรา

๗. เข้าเป็นศิษย์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

เมื่อหลวงปู่ปฏิบัติเข้าเป็นสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตแล้ว ท่านก็มีสิทธิ์เป็นพระอยู่ในวัดสุทัศนารามได้อย่างสมบูรณ์ มิใช่อยู่เคียงพระอาคันตุกะเหมือนเมื่อก่อน กิจกรรมการเรียนด้านปริยัติของท่านยังคงดำเนินต่อไป เพียงแต่เมื่อเข้ามาอยู่ใต้ชายคาแห่งสายวิปัสสนาธุระแล้ว ข้อวัตรปฏิบัติก็มีความเคร่งครัดรัดกุมมากขึ้น ทำให้ท่านมีใจใฝ่ศึกษาโดยเน้นการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างยิ่ง

ในช่วงระหว่างทศวรรษ ๒๔๖๐ นั้น ไม่เพียงแต่ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าที่ทรงบาทบาทเป็นอย่างสูงด้านพระพุทธศาสนาในภาคอีสาน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดอุบลราชธานี

อีกท่านหนึ่งที่ได้รับความเคารพรัก และศรัทธาเป็นอย่างสูง ก็คือ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ใหญ่สายพระกรรมฐาน

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ หลวงปู่มั่น เดินทางจาก วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ มาพำนักที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี

นับเป็นข่าวใหญ่ แพร่กระจายไปในหมู่สงฆ์ และประชาชนทั่วไป ทำให้บรรดาพระภิกษุสามเณร และชาวบ้านร้านตลาดทั้งปวง พากันแตกตื่นหลั่งไหลไปฟังธรรมเทศนาของ หลวงปู่มั่น กันเป็นโกลาหล

หลวงปู่สิงห์ ได้ชักชวน หลวงปู่ดูลย์ ไปกราบเพื่อฟังเทศน์ และศึกษาธรรมะจาก พระอาจารย์ใหญ่ ที่วัดบูรพา เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ

พระอาจารย์ใหญ่ กล่าวเมื่อพบหน้า หลวงปู่สิงห์ ว่า

“เราได้อธิษฐานมานานแล้ว อยากจะพบและชักชวนไปปฏิบัติธรรมด้วยกัน”

พระอาจารย์ใหญ่มั่น ได้กล่าวในตอนนั้นอีกว่า

“การบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ จำต้องปฏิบัติกัมมัฏฐาน คือ พิจารณาตจะปัญจะกัมมัฏฐานเป็นเบื้องต้น เพราะเป็นหนทางพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง”

จากนั้น หลวงปู่สิงห์ กับ หลวงปู่ดูลย์ ก็ถวายตัวเป็นศิษย์ของ หลวงปู่มั่น ตลอดมา

หลวงปู่ทั้งสององค์พากันไปฟังเทศน์จากพระอาจารย์ใหญ่เป็นประจำ ไม่เคยขาดแม้สักครั้งเดียว

นอกจากจะได้ฟังธรรมะแปลกๆ ที่สมบูรณด้วยอรรถและพยัญชนะ มีความลึกซึ้ง รัดกุม และกว้างขวาง เป็นที่น่าอัศจรรย์แล้ว ยังมีโอกาสเฝ้าสังเกตปฏิปทาของท่านพระอาจารย์ใหญ่ ที่ดงามเพียบพร้อม น่าเลื่อมใสทุกอิริยาบถอีกด้วย ทำให้เกิดความซาบซึ้งถึงใจ แต่ละคำพูดมีนัยแปลกดี ไม่เคยได้ยินได้ฟังจากที่ไหนมาก่อน จึงทำให้หลวงปู่ทั้งสององค์เพิ่มความสนใจ ใคร่ประพฤติปฏิบัติทางธุดงค์กัมมัฏฐานให้มากยิ่งขึ้นไป

การศึกษาเล่าเรียนด้านพระปริยัติธรรม ของหลวงปู่ดูลย์มีความก้าวหน้าตามลำดับ ท่านได้พิจารณาตามข้อธรรมเหล่านั้น จนแตกฉานเข้าใจของพอสมควร และได้พิจารณาเห็นว่า การเรียนพระปริยัติธรรมอย่างเดียว

นั่น เป็นแต่เพียงการจำหัวข้อธรรมะได้เท่านั้น ส่วนการปฏิบัติให้เกิดผล และรู้สัพพะธรรมอย่า ซาบซึ่งนั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก

หลวงปู่จึงได้บังเกิดความโน้มเอียงไปในทางปฏิบัติ คือ ถุดงค์กัมมัฏฐานอย่างแน่วแน่ จึงได้ตัดสิ้นใจที่จะ ออกถุดงค์กัมมัฏฐาน ในฤดูหลังออกพรรษานั้นอย่างแน่นอน เป็นเหตุให้การเรียนทางปริยัติธรรมในห้อง เรียนของท่านเป็นอันสิ้นสุดลง

ต่อไป คือการเข้าสู่ห้องเรียนที่เป็นธรรมชาติอันกว้างใหญ่ไพศาล ประกอบทั้งดินฟ้ามหาสมุทร รวมทั้งการ เสาะแสวงหาตัวเองในโลกภูมินี้ก็กว้างไกลสุดแสน เหลือที่จะประมาณได้

๘. ออกถุดงค์

การบวชของ หลวงปู่ดูลย์ นั้น ความจริงท่านมิได้มีเจตนาที่จะรุ่งโรจน์ทางด้านปริยัติธรรม หรือด้านการปก ครอง ถึงแม้ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ ดิสสมมหาเถระ ตั้งความหวังว่าจะให้หลวงปู่เป็นผู้นำในการเผยแผ่ และปกครองเสมือนเป็นหูเป็นตาแทนท่านในเขตเมืองสุรินทร์ก็ตาม

แต่เนื้อแท้และความปรารถนาอย่างแท้จริงของหลวงปู่ คือ การออกปฏิบัติ ปรารถนาความเพียรในความวิเวก ต่างหาก เป็นความต้องการที่เคยมาดหมายไว้ เมื่อแรกบวชที่จังหวัดสุรินทร์ และที่อุตุสำหรับอนธามมา จังหวัดอุบลราชธานี ก็เพื่อการนี้

ด้วยความตั้งใจของท่าน และเมื่อ หลวงปู่สิงห์ ออกปากชวนให้ออกจาริกถุดงค์ไปตามป่าเขาแห่งภาคอิ สาน จึงสอดรับกับความต้องการของหลวงปู่อย่างยิ่ง

ครั้นออกพรรษาแล้ว เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๖๑ นั้นเอง หลวงปู่มั่นพระอาจารย์ใหญ่ ก็ออกถุดงค์อีก หลวง ปู่ทั้งสองสหาย คือ หลวงปู่สิงห์ และหลวงปู่ดูลย์ ก็ตัดสิ้นใจเด็ดขาด สละละทิ้งการเรียนการสอน ออกจาริก ถุดงค์ ติดตามพระปรมาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ ไปทุกหนทุกแห่ง จนตลอดฤดูกาลออกพรรษานั้น

ตามธรรมเนียมถุดงค์กัมมัฏฐานของ พระอาจารย์ใหญ่มั่น นั้นมีอยู่ว่า เมื่อถึงกาลเข้าพรรษา ไม่ให้จำ พรรษารวมกันมากเกินไป ให้แยกย้ายกันไปจำพรรษาตามสถานที่อันวิเวก ไม่ว่าจะเป็นวัด เป็นป่า เป็นเขา โคนไม้ ลอมฟาง เรือนว่าง หรืออะไรก็ตามอัธยาศัยของแต่ละบุคคล แต่ละคณะ

ขณะเดียวกัน เมื่อออกพรรษาแล้ว ก็จะต้องวาระแห่งการประชุมกัน หากทราบข่าวว่า **พระอาจารย์ใหญ่มั่น** อยู่ ณ ที่ใด ก็จะพากันไปจากทุกทิศทาง มุ่งตรงไปยัง ณ ที่นั้น

ความประสงค์ก็เพื่อเรียนพระกัมมัฏฐาน และเล่าแจ้งถึงผลของการประพฤติปฏิบัติที่ผ่านมา

เมื่อมีอันใดผิด พระอาจารย์ใหญ่ ก็จะช่วยแนะนำแก้ไข อันใดถูกต้องดีแล้ว ท่านจะได้แนะนำข้อกัมมัฏฐานให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

ในพรรษาแรกที่ร่วมออกธุดงค์ติดตาม **พระอาจารย์ใหญ่มั่น** นี้ หลวงปู่บอกว่ายังไม่เผลออะไรมาก เพียงแต่เป็นการฝึกการใช้ชีวิตแบบพระป่า และใช้หลักความรู้ในการฝึกปฏิบัติเบื้องต้น เป็นการสร้างฐานความรู้ให้มั่นคง

สำหรับผู้ที่มีความตั้งใจจริงอย่างหลวงปู่แล้ว ท่านไม่ปล่อยให้ล่องลอยไปโดยเปล่าประโยชน์ ท่านได้เร่งการฝึกปฏิบัติความเพียรอย่างเคร่งครัด โดยมี **ฉันทะ** คือ ความเชื่อมั่นและศรัทธาในความสำเร็จที่หวังว่าจะต้องเกิดขึ้นในตัวท่านอย่างแน่นอน

จากการได้มีโอกาสฝึกปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์ใหญ่ ตลอดการออกธุดงค์ในช่วงนี้ ทำให้หลวงปู่เกิดความเลื่อมใสในแนวทางธุดงค์กัมมัฏฐานเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อใกล้ฤดูกาลเข้าพรรษาในปีนั้น (พ.ศ. ๒๔๖๓) คณะของหลวงปู่ ซึ่งนำโดยหลวงปู่สิงห์ ก็แยกย้ายจากพระอาจารย์ใหญ่ พาหมู่คณะแสวงหาที่สงบวิเวก เพื่อบำเพ็ญเพียรในช่วงเข้าพรรษาต่อไป

๙. เหนือความตาย

คณะที่นำโดย หลวงปู่สิงห์ ขนดะยาโคโม ก็มี **พระอาจารย์บุญ** **พระอาจารย์สีทา** **พระอาจารย์หนู** และ **หลวงปู่ดุลย์ อตุโล** รวม ๕ องค์ เมื่อแยกทางจาก **พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตโต** แล้ว ก็เดินธุดงค์เลียบเทือกเขาภูพานไปเรื่อยๆ

เมื่อถึง **ป่าท่าคันโท** อำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้พิจารณาเห็นว่าสภาพป่าแถวนั้น มีความเหมาะสมที่จะอยู่จำพรรษา จึงได้สมมติขึ้นเป็น **สำนักป่าท่าคันโท** แล้วทั้ง ๕ องค์ ก็อธิษฐานอยู่จำพรรษา ณ สถานที่นั้น

เมื่อพิจารณาที่จำพรรษาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทุกองค์ที่ตั้งสัจจะปรารถนาความเพียรอย่างอุกฤษฏ์ ดำเนินข้อวัตรปฏิบัติตามคำอบรมสั่งสอนของพระอาจารย์ใหญ่อย่างสุดชีวิต

ป่าท่าคันโท แถบเทือกเขาภูพานในสมัยนั้น ยังรกชัฏ อุดมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ที่ร้ายกาจก็คือ มีไข้ป่าชุกชุม ชาวบ้านเรียกว่า “ไข้หนาว” ใครก็ตามที่เป็นจะมีอาการหนาวสั่น เหมือนมีคนจับกระดูกเขย่าให้โยกโคลนไปทั้งกาย

ปรากฏว่าพระทุกองค์ ยกเว้นพระอาจารย์หนูเพียงองค์เดียว ที่ไม่ถูกพิษไข้หนาวเล่นงานเอา นอกนั้นต่างล้มเจ็บได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสด้วยกันทั้งสิ้น

ในท่ามกลางป่าที่บดงเถื่อนเช่นนั้น หนูกยาอะไรก็ไม่มี ได้แต่เฝียวยาช่วยกันรักษากันไปตามมีตามเกิด

ในกลางพรรษา พระสทรรวมิกรูปหนึ่งก็ถึงแก่ภรรณาไปต่อหน้าต่อตา ยังความสลดสังเวชให้กับหมู่เพื่อนเป็นอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม ความตายมิอาจทำให้เกิดความหวั่นไหวรวนเร ในหมู่พระนักปฏิบัติทั้ง ๔ รูปที่เหลืออยู่

เมื่อจัดการฝังสรีระของพระสทรรวมิกแล้ว ต่างองค์ต่างก็รีบเร่งความเพียรหนักยิ่งขึ้น เสมือนหนึ่งจะช่วงชิงชัยชนะเหนือความตายที่รุกคืบเข้ามา

เบื้องหน้าคือความตาย เบื้องหน้าคือความยากลำบาก เบื้องหน้าคือการจากพระสทรรวมิกที่ร่วมเส้นทางกันมา นับเป็นบททดสอบอันเด็ดขาดยิ่ง ที่ต้องเผชิญเป็นครั้งแรกในชีวิตจุดดงค์ของหลวงปู่

สำหรับหลวงปู่คุณ เมื่อต้องประสบชะตากรรมเช่นนี้ ก็ได้อาศัยความลำเนียงรู้ เผชิญกับความตายอย่างเยือกเย็น

ความเป็นจริงที่เห็นและเป็นอยู่ก็คือ การเผชิญกับโรคาพยาธิ ขณะที่หนูกยาขาดแคลนอย่างหน้าใจหาย

หลวงปู่เกิดความคิดขึ้นในใจว่า สิ่งที่จะพึ่งได้ในยามนี้ก็มีแต่ **อำนาจพุทธคุณ** เท่านั้น แม้ท่านจะได้รับพิษไข้อย่างแสนสาหัส ด้วยใจอดทนและมุ่งมั่น ท่านได้รำลึกถึงพระพุทธรูป แล้วตั้งสัจจาอย่างมั่นแน่วว่า

"ถึงอย่างไร ตัวเราคงไม่พ้นเงื้อมมือแห่งความตายในพรชนานี้แน่แล้ว แม้เราจักตาย ก็จงตายในสมาธิภาวนาเถิด"

จากนั้นหลวงปู่ก็เริ่มปรารภความเพียร ตั้งสติให้สมบุรณ์เฉพาะหน้า ดำรงจิตให้อยู่ในสมาธิอย่างมั่นคงทุกอิริยาบถ พร้อมทั้งพิจารณาความตาย คือใช้ **มรณานุสติกัมมัฏฐาน** เป็นอารมณ์ โดยมีได้ย่อท้อพรันพริ้งต่อมรณภัยที่กำลังคุกคามจะมาถึงตัวในไม่ช้านี้เลย

เมื่อไม่หวาดหวั่นต่อความตาย แล้วความตายจะมีบทบาท และความหมายอะไรอีกเล่า !

๑๐. แยกจิตออกจากกิเลส

ณ ป่าท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ นี้เอง แม้จะเป็นพรชาแรกของการปฏิบัติกัมมัฏฐานก็ตาม แต่ด้วยความพยายามและด้วยปณิธานอันแน่วแน่ไม่ลดละ ผลแห่งการปฏิบัติก็เริ่มบังเกิดขึ้นอย่างเต็มภาคภูมิ

กล่าวคือ ในระหว่างที่นั่งภาวนาซึ่งเริ่มตั้งแต่หัวค่ำไปจนถึงตอนดึกสงัด จิตของท่านค่อยๆ หยั่งลงสู่ความสงบ เกิดความปิติชุ่มเย็น แล้วเกิดนิมิตที่ชัดเจน คือได้เห็นองค์พระพุทธรูปปรากฏขึ้นในตัวท่าน สวมทับร่างของท่านได้สัดส่วนพอดี จนดูประหนึ่งว่าท่านเองเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่ง

ท่านพยายามพิจารณารูปนิมิตนั้นต่อไปอีก ก็จะเป็นอยู่อย่างนั้นอยู่ตลอด แม้กระทั่งออกจากสมาธิแล้ว รูปนิมิตนั้นก็ยังเห็นติดตาอยู่อย่างนั้น จนกระทั่งเข้าได้เดินออกบิณฑบาตสู่ละแวกบ้านของชาวบ้านแถบนั้น นิมิตก็ยังปรากฏอยู่เช่นนั้น ท่านสังเกตดูนิมิตนั้นไปเรื่อยๆ โดยไม่ได้ปริปากบอกใครเลย

ขณะเดินทางกลับจากบิณฑบาต ก่อนที่รูปนิมิตนั้นจะหายไป หลวงปู่ได้พิจารณาถึงตัวท่านเอง ก็ปรากฏเห็นกระดูกทุกสัดส่วนอย่างชัดเจน ด้านนอกมีเนื้อและหนังหุ้มพันเอาไว้ เมื่อเพ่งพิจารณาต่อ ก็เห็นว่ากระดูกและเนื้อหนังเหล่านั้นล้วนแต่ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ นั่นเอง

เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนั้น ท่านเกิดความรู้สึกไม่อยากฉันอาหารในวันนั้น แต่รู้สึกอึดอัดจากการที่จิตเป็นสมาธิ จึงทำความเพียรต่อไป ก็ปรากฏว่ารูปนิมิตนั้นหายไป พอออกจากสมาธิแล้วปรากฏว่าฤทธิ์ใช้ที่ท่านเป็นอยู่ก็หายไปสิ้น เหมือนถูกปลิดทิ้งไปตั้งแต่นั้น

นี่คือความมหัศจรรย์ !

หลวงปู่เร่งกระทำความเพียรต่อไปอีก โดยเดินจงกรมบ้าง นั่งสมาธิบ้างสลับกันไปตลอดทั้งวันทั้งคืนอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ด้วยอาศัยความอิมเอิบแห่งจิตที่เป็นสมาธิ

เมื่อจิตสงบได้ที่ พลันก็บังเกิดแสงแห่งพระธรรมปรากฏแก่จิตของท่านอย่างแจ่มแจ้ง จนกระทั่งท่านสามารถแยกจิตกับกิเลสออกจากกันได้

รู้ได้ชัดเจนว่า อะไรคือจิต และอะไรคือกิเลส

จิตปรุงกิเลส หรือ กิเลสปรุงจิต

และเข้าใจสภาพเดิมของจิตที่แท้จริงได้

ยิ่งไปกว่านั้น ท่านยังรู้ได้อย่างแจ่มแจ้งด้วยว่า กิเลสส่วนไหนละได้แล้ว และส่วนไหนบ้างที่ยังละไม่ได้

ในครั้งนั้น หลวงปู่ยังไม่ได้เล่าให้ใครฟัง นอกจากบอกหลวงปู่สิงห์ให้ทราบเพียงว่า จิตของท่านเป็นสมาธิเท่านั้น ซึ่งหลวงปู่สิงห์ก็ชมว่า “ท่านมาถูกทางแล้ว” และอนุโมทนาสาธุด้วย

หลวงปู่รู้ดีที่บังเกิดความแจ่มแจ้งในตนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน รอให้ถึงเวลาออกพรรษา จะได้ไปกราบเรียนให้พระอาจารย์ใหญ่ทราบ และขอคำแนะนำในการปฏิบัติขั้นต่อไป

๑๑. กราบนมัสการหลวงปู่มั่น

กาลเวลาที่รอคอยได้มาถึง เมื่อออกพรรษาในปีนั้น ซึ่งเป็นปี พ.ศ.๒๔๖๕ พระที่จำพรรษา ณ เสนาสนะป่าท่าคันโท กาฬสินธุ์ ต่างก็แยกย้ายกันเดินธุดงค์ต่อไป เพื่อค้นหาพระอาจารย์ใหญ่ คือ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

หลวงปู่คุณุญ ร่วมเดินธุดงค์ไปกับหลวงปู่สิงห์ แล้วต่อมาก็แยกทางกัน ต่างองค์ต่างก็มุ่งตามหาพระอาจารย์ใหญ่ตามประสงค์

หลวงปู่ออกจาริกตามลำพังมาถึง **หนองหาร จังหวัดสกลนคร** แวะไปพำนักที่ **เกาะเกิด** อันถือกันในหมู่พระพุทธรูปว่าเป็นแดนแห่งความขลังและอาถรรพ์แรง ชาวบ้านในแถบนั้นต่างก็เกรงกลัวไม่กล้าเข้าไป และก็ขอร้องไม่ให้หลวงปู่เข้าไป เกรงท่านจะไม่ปลอดภัย

แต่หลวงปู่ของเรากลับเห็นว่าสถานที่แห่งนั้นเหมาะสมที่จะบำเพ็ญภาวนา เพราะเป็นที่สงบสงัด ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปรบกวน เหมาะสมยิ่งนักที่จะตรวจสอบความแข็งแกร่งของจิต

หลวงปู่พำนัก ณ สถานที่แห่งนั้นหลายวัน แล้วจึงเดินทางต่อไปจนถึงบ้านตาลเนิน อำเภอสว่างแดนดิน สกลนคร สอบถามชาวบ้านได้ความว่ามีพระพุทธรูปจำนวนมากชุมนุมในป่าใกล้ๆ หมู่บ้านนั่นเอง หลวงปู่รู้สึกยินดีอย่างมาก คิดว่าคงจะเป็นพระอาจารย์ใหญ่ผู้นั้นอย่างแน่นอน

หลวงปู่รีบรุดไปสถานที่แห่งนั้น และพบว่า เป็นความจริง เห็นหลวงปู่สิงห์และพระรูปอื่นๆ นั่งด้วยอาการสงบ แวดล้อมพระอาจารย์ใหญ่อยู่

พระอาจารย์ใหญ่หันมาทางหลวงปู่ แล้วบอกแก่คณะว่า “โน่นๆ ท่านดูเลยมาแล้ว ! ท่านดูเลยมาแล้ว”

หลวงปู่มีความปลาบปลื้มเป็นอย่างยิ่ง จนถึงกับรำพันในใจว่า “ด้วยอำนาจพระพุทธรูป ประสงค์อย่างไรก็สำเร็จอย่างนั้น”

หลวงปู่เข้าไปกราบนมัสการพระอาจารย์ใหญ่ด้วยความเคารพอย่างสุดซึ้ง ได้สนทนาธรรมกันอยู่นานพอสมควร โดยพระอาจารย์ใหญ่เป็นผู้สอบถาม และหลวงปู่ดูดยเป็นผู้กราบเรียน

ถึงตอนหนึ่ง หลวงปู่ดูดยกราบเรียนพระอาจารย์ใหญ่ว่า

“เดี๋ยวนี้กระผมเข้าใจแล้ว กระผมได้ทำความรู้จักกับกิเลสของกระผมได้ดีแล้ว คือ ถ้ารวมกันทั้งหมด แล้วแบ่งเป็น 4 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง กระผมจะได้เด็ดขาดแล้ว ส่วนที่สอง กระผมจะได้ครึ่งหนึ่ง และส่วนที่สามกับส่วนที่สี่ กระผมยังละไม่ได้ขอรับ”

เมื่อได้ยินดังนั้น พระอาจารย์ใหญ่จึงเอ่ยว่า “เก่งมาก ฉลาดมาก ที่สามารถรู้จักกิเลสของตนเอง และการปฏิบัติที่ผ่านมา ที่เล่าบอกนั้น ก็เป็นการถูกต้องดีแล้ว”

จากบทสนทนาที่ แสดงให้เห็นว่า การบำเพ็ญเพียรตามแนวคำสอนของพระพุทธองค์ก็คือ การค้นหาความจริงของตนเอง เป็นการมองลึกลงไปในสภาพตัวตนที่เป็นจริงของตน และอีกประการหนึ่งเป็นการค้นหาสภาพความเป็นจริงแห่งกองทุกข์ นั่นคือกิเลส

เพราะหากไม่รู้จักตนเอง และไม่รู้จักกิเลส ก็ไม่รู้จักกองทุกข์ เมื่อไม่รู้จักกองทุกข์ ก็ไม่สามารถดับทุกข์ให้หมดสิ้นไปได้ เป้าหมายสูงสุดคือ สามารถดับทุกข์อย่างชนิดไม่มีเหลืออยู่เลย

พระอาจารย์ใหญ่ และหลวงปู่ดูลย์ ได้สนทนาธรรมกันด้วยความเคร่งเครียด จริงจัง แล้วพระอาจารย์ก็มอบการบ้านให้หลวงปู่ไปพิจารณา **ความเป็นอนิจจังของสังขาร และภาวะแห่งการแปรเปลี่ยนโดยเริ่มจากกาย และสังขารแห่งตน**

โดยพระอาจารย์ใหญ่ได้บอกเป็นคำบาลี เป็นการบ้านให้หลวงปู่ไปพิจารณาว่า **“สพเพ สงขารา สัพพสญญา อนตตา”**

นี่คือการบ้านที่พระอาจารย์ใหญ่มอบให้หลวงปู่ ก่อนการอำลาในครั้งนั้น

๑๒. เป็นทุกข์เพราะความคิด

หลังจากหลวงปู่ดูลย์ได้รับคำแนะนำ พร้อมทั้งรับ การบ้าน จากพระอาจารย์ใหญ่แล้ว จึงได้กราบลาและปลีกตัวไปบำเพ็ญภาวนาตามลำพัง

หลวงปู่ นั่งเข้าที่ท่าสมาธิ ประเดี๋ยวเดียวจิตก็สงบ แล้วยกหัวข้อธรรม ซึ่งเป็นการบ้านที่ว่า สพเพ สงขารา สัพพสญญา อนตตา ขึ้นพิจารณาเพียงชั่วประเดี๋ยวเดียวก็เกิดความสว่างแจ้งในธรรม คือเห็น ปฏิจจสมุปบาท กระจ่างชัดตลอดสาย นั่นคือ

เห็นความเป็นมาของสังขารทั้งหลายว่า เกิดจากความคิดปรุงแต่งของวิญญาณที่รับรู้จากอายตนะของตนเอง เมื่อละสังขารเหล่านี้ได้ ความทุกข์ก็ดับหมดตลอดสาย และนี่คือหลักการของปฏิจจสมุปบาท

แม้จะไม่มีคำอธิบายโดยพิสดารในที่นี้ แต่เมื่อนำคำสอนของหลวงปู่ในหนังสือ หลวงปู่ฝากไว้ มาพิจารณา จะเห็นว่าท่านพูดสั้นๆ เพียงว่า

คนสมัยนี้เขาเป็นทุกข์เพราะความคิด

ที่ใจเป็นทุกข์เพราะเกิดความยึดมั่น แล้วมีการปรุงแต่งในความคิดขึ้น และอุปายที่จะละความทุกข์ก็คือหยุดการปรุงแต่ง แล้วปล่อยวางให้เป็น

นี่คือหลักการ แต่การจะทำเช่นนั้นได้ต้องอาศัยภาวนา ทำใจให้สงบ จึงจะเกิดพลัง มีสติปัญญามองเห็นเหตุเห็นผล แล้วจิตก็จะมีอาการปล่อยวางได้ เมื่อละความยึดมั่นได้ ความทุกข์ในสิ่งนั้นก็หมดไป

๑๓. ตายแล้วไปไหน

ครั้งนั้น เมื่อหลวงปู่ดุลย์อยู่รับการอบรมสั่งสอน และปฏิบัติอาจารย์วัตรแต่พระอาจารย์ใหญ่ นานพอสมควร ก็ได้กราบลาปลีกตัวออกธุดงค์แสวงหาความวิเวกต่อไป

ในช่วงนี้ (พ.ศ. ๒๔๖๓) คาดว่าหลวงปู่จะธุดงค์ไปทางจังหวัดสุรินทร์ระยะหนึ่ง แล้วจึงขึ้นไปทางอีสานเหนือไปทางอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร โดยมีสามเณรติดตามไปด้วยองค์หนึ่ง

หลวงปู่และเณรได้อธิษฐานจำพรรษาที่ชายป่าแห่งหนึ่ง ใกล้บ้านกุดก้อม

ต่อมาไม่นานนัก สามเณรก็อาพาธ (ป่วย) เกิดเป็นไข้หนาวอย่างแรง หยุดยาจะรักษาก็ไม่มี ในที่สุดสามเณรก็ถึงแก่มรณภาพ ลงไปต่อหน้าต่อตา ด้วยสภาพที่ชวนสังเวชยิ่งนัก

หลวงปู่เล่าให้ฟังว่า “สงสารเณรมาก อายุก็ยังไม่ค่อยแก่ มีอายุก็ยังไม่แก่ ถ้าเณรคงไม่ตายแน่”

ครั้งนี้นับเป็นครั้งที่ ๒ ที่หลวงปู่ได้อยู่ใกล้ชิดกับความตาย คือ ครั้งแรกเมื่อจำพรรษาที่สำนักป่าท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อพระสทธรรมิก ของท่านรูปหนึ่งได้มรณภาพในกลางพรรษา

จากการที่สามเณรมรณภาพในครั้งนั้น หลวงปู่ได้คอยสังเกต พิจารณาอาการตายของคนเราว่าเป็นอย่างไร จิตหรือวิญญาณออกไปทางไหน หรืออย่างไร ท่านได้เห็นแจ้งโดยตลอด

ด้วยเหตุผลบางประการ ท่านเจ้าคุณ พระโพธิญาณมุนี (อดีต พระครูนันทปัญญาภรณ์) เห็นว่าไม่สมควรที่จะบันทึกไว้ในที่นี้

ในหนังสือ หลวงปู่ฝากไว้ หลวงปู่พูดถึงความตาย หรือตายแล้วไปไหน อยู่ตอนหนึ่งเหมือนกัน เรื่องนี้อยู่ภายใต้หัวข้อ ต้องปฏิบัติจึงหมดความสงสัย ซึ่งบันทึกไว้ว่า :-

เมื่อมีผู้ถามถึงการตาย การเกิดใหม่ หรือถามถึงชาติหน้าชาติหลัง หลวงปู่ไม่เคยสนใจที่จะตอบ หรือเมื่อมีผู้กล่าวค้านว่าเชื่อหรือไม่เชื่อ ว่านรกสวรรค์มีจริงหรือไม่จริงประการใด หลวงปู่ไม่เคยค้นคว้าหาเหตุผลเพื่อจะเอาค้านใคร หรือไม่เคยหาหลักฐาน เพื่อยืนยันให้ใครยอมจำนนแต่ประการใด ท่านกลับแนะนำว่า

ผู้ปฏิบัติที่แท้จริงนั้น ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงชาติหน้าชาติหลัง หรือนรกสวรรค์อะไรก็ได้ ให้ตั้งใจปฏิบัติให้ตรงศีล สมาธิ ปัญญา อย่างแน่วแน่ก็พอ

ถ้าสวรรค์มีจริงถึง ๑๖ ชั้น ตามตำรา ผู้ปฏิบัติดีแล้วก็ยอมได้เลื่อนฐานะของตนเองโดยลำดับ

หรือถ้าสวรรค์นิพพานไม่มีเลย ผู้ปฏิบัติดีแล้วในขณะนี้ ก็ยอมไม่รับประโยชน์ ย่อมอยู่เป็นสุข เป็นมนุษย์ชั้นเลิศ

และในตอนท้าย หลวงปู่สอนว่า :-

การฟังจากคนอื่น การค้นคว้าจากตำรานั้น ไม่อาจแก้ข้อบกพร่องข้อสงสัยได้ ต้องเพียรปฏิบัติ ทำวิปัสสนาญาณให้แจ้ง ความสงสัยก็หมดไปเองโดยสิ้นเชิง

๑๔. สร้างความศรัทธา

เมื่อสามเณรที่ติดตามหลวงปู่มรณภาพลงแล้ว หลวงปู่ก็พำนักจำพรรษา แต่เพียงองค์เดียว ณ บ้านกุดก้อม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร นั่นคือสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๖ นับเป็นเหตุการณ์ที่น่าสลดสังเวชยิ่ง

ชาวบ้านได้กราบอาราธนาหลวงปู่ให้ไปจำพรรษา ณ วัดม่วงไข่ บ้านกุดก้อม แห่งเดียวกันนั่นเอง ซึ่งพอจะเป็นที่สบายเหมาะแก่การประพฤติปฏิบัติ ท่านก็อนุโลมตามคำอาราธนา

ที่วัดม่วงไข่นั้นมีพระเถระจำพรรษาอยู่ด้วยกันหลายรูป มีท่านครูบาญาคูดี เป็นเจ้าอาวาส ท่านเป็นพระที่มีธรรมาศยาน้ำใจดี ได้แสดงความเชื่อเพื่อและให้การต้อนรับหลวงปู่ ในฐานะพระอาคันตุกะเป็นอย่างดี

ตลอดพรรษานั้นหลวงปู่ ฟานักอยู่ในโบสถ์แต่เพียงรูปเดียว เพราะเห็นเป็นที่สงบสงัด เหมาะแก่การปฏิบัติภาวนา

หลวงปู่ดำเนินตามปฏิปทาของพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต โดยมีได้ขาดตกบกพร่อง ปฏิบัติข้อวัตรต่างๆ ของพระเถระอย่างเคร่งครัดครบถ้วนทุกประการ เช่น เดินบิณฑบาตทุกวัน ตลอดจนเดินจงกรม และทำสมาธิภาวนาอย่างต่อเนื่องทุกอิริยาบถ มีความสำรวมระวังและทำด้วยความมีสติ

ทั้งท่านเจ้าอาวาส และพระภิกษุสามเณรที่จำพรรษาอยู่ในวัดนั้น เห็นข้อวัตรปฏิบัติและปฏิปทาของหลวงปู่ มีความสงบเยือกเย็นน่าเลื่อมใส ชนิดที่พวกตนไม่เคยเห็นมาก่อน ก็เกิดความพิศวงอยู่ในใจ และแสดงความสนใจในการปฏิบัติของหลวงปู่เป็นอันมาก

เมื่อพระภิกษุและสามเณรเหล่านั้นมีความสนใจ ใต้อาสาถึงข้อวัตรปฏิบัติเหล่านั้น หลวงปู่ก็อธิบายถึงเหตุและผลให้ฟังอย่างแจ่มแจ้ง ได้เน้นถึงภารกิจหลักของพระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นพุทธบุตร ได้ชื่อว่าเป็นผู้เห็นภัยในวัฏสงสาร จึงได้ละมรณาสวัสดิ์ออกมาบวชในบวรพุทธศาสนา ว่ามีหน้าที่โดยตรงอย่างไรบ้าง

ท่านอธิบายข้อธรรมะ ตลอดจนแนวทางปฏิบัติถูกต้องควรอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ด้วยถ้อยคำและเนื้อหาที่ครบถ้วนบริบูรณ์ พร้อมทั้งมีความหมายลึกซึ้ง สัมผัสถึงแก่นใจของผู้ที่ได้ยินได้ฟัง

บรรดาพระภิกษุสามเณรเหล่านั้น ต่างก็รู้สึกซาบซึ้ง เลื่อมใสศรัทธาในพระธรรมเทศนาที่ไพเราะ สมบูรณ์ด้วยเหตุและผล และแปลกใหม่ไปจากที่เคยได้ยินได้ฟังมา จึงพร้อมใจกันปฏิญาณตนขอเป็นศิษย์ และดำเนินตามปฏิปทาของพระเถระกัมมัฏฐาน ตามแบบอย่างของหลวงปู่หมดทั้งวัด

ในบรรดาพระเถระวัดม่วงไข่นั้น ที่ศรัทธาในหลวงปู่มีสามเณรรูปหนึ่ง ชื่อว่าสามเณรอ่อน มีวิริยะอุตสาหะแรงกล้าในธรรมปฏิบัติ ได้เจริญรุ่งเรืองในพระศาสนาในกาลต่อมา จนเป็นพระมหาเถระ ฝ่ายวิปัสสนาธุระที่เป็นที่เคารพศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนอย่างกว้างขวาง

สามเณรก่อน ในขณะที่นั้นก็คือ หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ แห่งสำนักวัดป่าโคโรธาราม อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดหนองบัวลำภู ในเวลาต่อมานั่นเอง

15. เหตุการณ์พลิกแผ่นดินบ้านม่วงไข่

เหตุการณ์ที่หลวงปู่ดุลย์ อตุโล มาพำนักจำพรรษาที่วัดม่วงไข่ บ้านกุดก้อม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร นั้น ถือว่าเป็นข่าวที่มีเสียงร่ำลือไปอย่างกว้างขวางที่ว่า มีพระดีซึ่งเป็นพระอริยสงฆ์มาโปรด ชาวบ้านละแวกใกล้เคียงต่างเดินทางมาราบนมัสการ ฟังเทศน์ฟังธรรม และฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐานกับหลวงปู่เป็นอันมาก

ที่สำคัญยิ่งคือ บรรดาพระภิกษุและสามเณรทุกรูป นับตั้งแต่เจ้าอาวาส คือครูบาญาณาคูดี เป็นต้นมา ต่างปวารณาขอเป็นศิษย์ติดตามปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่หมดทั้งวัด

ปรากฏการณ์ครั้งนั้น ถือเป็น การพลิกแผ่นดิน ของวัดม่วงไข่ เลยทีเดียวและเหตุการณ์หลังออกพรรษาปีนั้น ถือเป็นเหตุมหัศจรรย์เลื่อนล้ำอันเป็นประวัติศาสตร์ของบ้านกุดก้อมในยุคสมัยนั้น

กล่าวคือ เมื่อออกพรรษาแล้ว หลวงปู่ดุลย์ก็ออกธุดงค์ จาริกหาสถานที่สงบวิเวก เพื่อบำเพ็ญภาวนาให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่ยึดติดสถานที่หนึ่งทีใดโดยเฉพาะถือวัตรปฏิบัติเพียง พระป่าทั้งหลาย

เหตุการณ์ที่ไม่มีชาวบ้านคนใดจะคาดคิดได้ ก็คือ บรรดาพระภิกษุและสามเณรวัดม่วงไข่ทุกรูป นับตั้งแต่ท่านเจ้าอาวาส เป็นต้นมา ได้พากันสละละทิ้งวัด ออกจาริกธุดงค์ติดตามหลวงปู่ไป โดยมีได้ใส่ใจนำพาต่อคำอ้อนวอนทัดทานของชาวบ้านเลย

ทุกรูปยอมสละทิ้งวัดม่วงไข่ให้เป็นวัดร้าง ไม่มีใครยอมอยู่ดูแล ต่างมีใจมุ่งมั่นเข้าสู่ความเป็น อนาคาริกะ คือเป็นผู้ไม่มีเหย้าเรือน ที่ต้องห่วงหาอาลัยกันอีกต่อไป

มีใจมุ่งมั่น มุ่งบำเพ็ญภาวนา เพื่อค้นหาพระธรรม คือความดับทุกข์แห่งตน หนีให้พ้นภัยในวัฏสงสาร คือความเวียนว่ายตายเกิด โดยมีได้อาลัยอาวรณ์ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย แม้แต่ชีวิตของตนก็มุ่งอุทิศถวายต่อพระธรรม ดำเนินรอยตามพระยุคลบาทของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

เรื่องราวเหตุการณ์พลิกแผ่นดินที่วัดม่วงไข่นี้ ล้วนอยู่ในสายตาและอยู่ในความสนใจของ พระภิกษุฝั้น อจาจาโร ซึ่งเป็นพระภิกษุหนุ่ม ฟานักอยู่ที่วัดใกล้เคียงกับวัดม่วงไข่นี้ ได้เข้ามาอบตัวเป็นศิษย์ ฟังพระธรรมเทศนาและฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกับหลวงปู่ตลอดพรรษา

ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาของ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตโต ประกอบกับวัตรปฏิบัติอันงดงามของ หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ผู้เป็นศิษย์ ได้จำหลักหนักแน่นอยู่ในดวงใจของ พระภิกษุฝั้น ในสมัยนั้น

สิ่งดีงามที่พระภิกษุฝั้น ได้รับในครั้งนั้น ได้กลายเป็นแม่เหล็กอันทรงพลังดึงดูดให้ท่านกลายเป็นศิษย์สำคัญในสายของ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตโต อีกรูปหนึ่ง

ในเวลาต่อมา คุณงามความดีและเกียรติภูมิของพระภิกษุฝั้น ได้แผ่ออกไปอย่างกว้างขวาง จนเป็นที่รู้จักกันดีในนามของ หลวงปู่ฝั้น อจาจาโร แห่งสำนักวัดป่าอุดมสมพร อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ในเวลาต่อมา

เมื่อคราวหลวงปู่ดุลย์ ออกธุดงค์จากวัดม่วงไข้ ไปพร้อมๆกับพระภิกษุและสามเณรวัดม่วงไข้ทั้งวัดนั้น พระภิกษุฝั้น อจาจาโร ก็ได้ติดตามออกจาริกธุดงค์ไปกับคณะด้วย

16. พระฝั้น อจาจาโร

หลวงปู่ดุลย์ อตุโล เคยเล่าถึง หลวงปู่ฝั้น อจาจาโร เมื่อสมัยยังเป็นพระภิกษุหนุ่ม ออกปฏิบัติธรรมติดตามท่านในสมัยนั้นว่า

“ท่านอาจารย์ฝั้นนั้น ทำกัมมัฏฐานได้ผลดีมาก เป็นนักปฏิบัติที่เอาจริงเอาจัง มีน้ำใจเป็นนักสู้ที่สู้เสมอตาย ไม่มีการลดละทอดย เข้าถึงผลการปฏิบัติได้โดยเร็ว นอกจากนั้น ยังมีรูปสมบัติและคุณสมบัติพร้อม”

หลวงปู่เคยทำนายหลวงปู่ฝั้นไว้ในใจว่า :-

“พระภิกษุรูปนี้ จะต้องมีคุณสำคัญใหญ่หลวง และเป็นกำลังอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธศาสนาในอนาคตอย่างแน่นอน”

ในช่วงที่ออกธุดงค์ จากวัดม่วงไข่ในครั้งนั้น หลวงปู่ดูลย์ตั้งใจว่า “จะต้องพาท่านอาจารย์ฝั้น ไปพบและมอบถวายต่อท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ผู้เป็นพระปรมาจารย์ในโอกาสต่อไปให้จงได้”

เรื่องราวประการหนึ่งเกี่ยวกับหลวงปู่ฝั้น ที่เคยได้ยินได้ฟังมามีอยู่ว่า

“เมื่อหลวงปู่ดูลย์มาพำนักประจำอยู่ที่จังหวัดสุรินทร์แล้ว ท่านอาจารย์ฝั้นยังได้หาโอกาสเดินธุดงค์ติดตามรับคำแนะนำแนวทางปฏิบัติ กับหลวงปู่ดูลย์เป็นครั้งคราว โดยเดินธุดงค์มาทางเทือกเขาดงเร็ก และเข้ามาพำนักอยู่ที่ป่าเล็กๆ แถวชานเมืองสุรินทร์ด้านทิศใต้ เมื่อได้โอกาสอันควร ก็เข้าไปหาหลวงปู่ ณ วัดบูรพาราม”

บริเวณป่าที่หลวงปู่ฝั้นเคยมาพักปฏิบัติธรรมนั้น ต่อมาได้กลายเป็นสำนักสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี มีชื่อว่า วัดป่าโยธาประสิทธิ์ และปัจจุบันตั้งอยู่ภายในบริเวณของวิทยาลัยเกษตรสุรินทร์นั่นเอง

๑๗. อริยสังแห่งจิต

ในการออกจาริกธุดงค์ จากวัดม่วงไข่ บ้านกุดก้อม อำเภอพรหมนิคม จังหวัดสกลนคร เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ในครั้งนั้น หลวงปู่ดูลย์ อตุโล พร้อมด้วยพระภิกษุสามเณรวัดม่วงไข่ และ พระภิกษุฝั้น อจาโร ได้เดินทางรอนแรมไปตามป่าเขาลำเนาไพรไปเรื่อยๆ เพื่อติดตามค้นหา พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตโต

การเดินทางของหลวงปู่ และสานุศิษย์ไม่มีกำหนดการที่แน่นอน เดินทางด้วยเท้าไปตลอด บางแห่งก็หยุดพัก ๕ วัน บางแห่งก็ ๗ วัน ตามแต่สัปปายะ และความเหมาะสมในการปรารภความเพียรของสถานที่แต่ละแห่ง

การจาริกธุดงค์ครั้งนั้น ถือว่าเป็นครั้งสำคัญของหลวงปู่ เนื่องจากท่านได้ดำรงตนมาสู่การเป็นผู้นำทางการปฏิบัติในกลุ่มพระเถรที่ติดตาม โดยหลวงปู่ทำหน้าที่เป็นพระอาจารย์ เหมือนกับที่ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตโต ได้ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง

คณะของหลวงปู่ได้จาริกไปถึง ถ้าพระเวสข (ถ้าพระเวสสันดร) ซึ่งอยู่บนเทือกเขาภูพาน ในท้องที่อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม แล้วได้พำนักบำเพ็ญภาวนาอยู่ ณ สถานที่นั้นเป็นเวลาค่อนข้างนาน จนตลอดฤดูแล้งนั้น

คณะพระภิกษุสามเณร ลูกศิษย์ลูกหาที่ติดตามหลวงปู่ทวดองค์ ต่างบำเพ็ญเพียรกันอย่างเอาจริงเอาจัง และด้วยใจมุ่งมั่น จนกล่าวได้ว่าทุกองค์ได้รับผลแห่งการปฏิบัติโดยทั่วกัน

ในการบำเพ็ญภาวนาของหลวงปู่เอง ณ ถ้าพระเวศฯ แห่งนี้ หลวงปู่ได้เล่าให้สานุศิษย์ใกล้ชิดฟัง ดังนี้

“เราได้อธิตรองพิจารณาตามหัวข้อหลักของกัมมัฏฐานที่ได้รับจากพระอาจารย์ใหญ่ ที่ว่า สพุเพสุงขารา สพุพสญญา อนตตา ก็บังเกิดความรู้แจ้งตลอดว่า

เมื่อสังขารชั้นดับไปแล้ว ความเป็นตัวตนจักไม่มี เพราะไม่ได้เข้าไปเพื่อปรุงแต่ง ครั้นเมื่อความปรุงแต่งขาดไป และสภาพแห่งความเป็นตัวตนไม่มี ความทุกข์จะเกิดขึ้นแก่ใครได้อย่างไร”

ดังได้เคยเล่าถึงในตอนต้นแล้วว่า ความรู้ในธรรมะดังกล่าวก็คือ ความรู้แจ้งในหลัก ปฏิจจสมุปบาท คือ เหตุ และผลของการเวียนว่ายตายเกิดนั่นเอง

นอกจากนี้ หลวงปู่ยังได้ค้นพบธรรมะที่เป็นหัวใจ คำสอนในพระพุทธศาสนา และได้รู้ซึ่งถึงแก่นในเหล่าธรรมทั้งหลาย แล้วสรุปลงเป็น อริยสัจแห่งจิต ด้วยถ้อยคำของหลวงปู่เอง ว่า

จิตส่งออกนอก เพื่อรับสนองอารมณ์ทั้งสิ้น	เป็นสมุทัย
ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอกแล้วหวนไหว	เป็นทุกข์
จิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง	เป็นมรรค
ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง	เป็นนิโรธ

หลวงปู่เล่าว่า “เมื่อพิจารณาตามหลัก อริยสัจ 4 โดยเห็นแจ้งดังนี้แล้ว ย่อมหมายถึงการผ่านเลยแห่งความรู้ใน ปฏิจจสมุปบาท ไปแล้ว เนื่องเพราะความรู้ในเหตุแห่งทุกข์ การดำรงอยู่แห่งทุกข์ และวิธีดับทุกข์นั้น คือ แก่นกลางแท้จริงของปฏิจจสมุปบาท”

ที่สำคัญยิ่งก็คือ ธรรมะใน อริยสัจ 4 นี้ เป็นธรรมะหมวดแรก ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว ซึ่งหลวงปู่ดูลย์ อตุโล เป็นศิษย์ตถาคต ผู้หนึ่งที่สามารถให้ อรรถาธิบายได้อย่างแจ่มแจ้ง

๑๘. จิต คือ พุทธะ

ในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรมสายพระกรรมฐาน ทั้งพระภิกษุและฆราวาสให้การยอมรับว่า “หลวงปู่ดูลย์ อตุโล นับเป็นองค์เดียวที่มีความรู้ลึกซึ้งในเรื่องของจิต จนกระทั่งได้รับสมญาว่าเป็นบิดาแห่งการภาวนาจิต”

ประจักษ์พยานแห่งสมญานามดังกล่าว จะเห็นได้จาก คำเทศน์ คำสอนและความสนใจของหลวงปู่ อยู่ในเรื่อง “จิต” เพียงอย่างเดียว เรื่องอื่นนอกจากนั้นหาได้อยู่ในความสนใจของหลวงปู่ไม่

ด้วยความลึกซึ้งในเรื่องจิตจึงทำให้หลวงปู่ประกาศหลักธรรมโดยใช้คำว่า “จิต คือ พุทธะ” โดยเน้นสาระเหล่านี้ เช่น

“พระพุทธเจ้าทั้งปวง และสัตว์โลกทั้งสิ้น ไม่ได้เป็นอะไรเลย นอกจากเป็นเพียงจิตหนึ่ง นอกจากจิตหนึ่งนี้แล้ว ไม่มีอะไรตั้งอยู่เลย”

“จิตหนึ่ง ซึ่งปราศจากการตั้งต้นนี้ เป็นสิ่งที่มีได้เกิดขึ้นและไม่อาจถูกทำลายได้เลย”

“จิตหนึ่งเท่านั้นที่เป็นพระพุทธะ ดังคำตรัสที่ว่า :-

ผู้ใดเห็นจิต ผู้นั้นเห็นเรา

ผู้ใดเห็นปฏิจตุสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม

ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต”

พระธรรมเทศนาของหลวงปู่ในหัวข้อเรื่อง “จิต คือ พุทธะ” โดยละเอียดได้นำเสนอในภาคคำสอน ในตอนท้ายของหนังสือเล่มนี้แล้ว พร้อมทั้งคำแปลเป็นภาษาอังกฤษด้วย

ในการสอนของหลวงปู่ ท่านจะเตือนสติสานุศิษย์เสมอๆ ว่า

“อย่าส่งจิตออกนอก”

หลวงปู่ยังสอนแนวทางปฏิบัติ อีกว่า

“จงทำญาณให้เห็นจิต เมื่อเห็นจิตได้ ก็จะสามารถแยกรูป ถอดด้วยวิชชามรรคจิต เพื่อที่จะแยกรูปกับกาย ให้อยู่คนละส่วน แล้วจะเข้าใจพฤติกรรมของจิตได้ในลำดับต่อไป”

คำสอนเกี่ยวกับเรื่องจิตของหลวงปู่ ที่มีการบันทึกไว้ในที่อื่นๆ อีก ก็มีเช่น :-

“หลักธรรมที่แท้จริง คือ จิต จิตของเราทุกคนนั่นแหละ คือ หลักธรรมสูงสุดในจิตใจเรา นอกจากนั้นแล้วไม่มีหลักธรรมใดๆ เลย

จิตนี้แหละ คือ หลักธรรม ซึ่งออกไปจากนั้นแล้วก็ไม่ใช่จิต แต่จิตนั้นโดยตัวมันเองก็ไม่ใช่จิต

ขอให้เลิกละการคิดและการอธิบายเสียให้หมดสิ้น เมื่อนั้นเราอาจกล่าวได้ว่า คลองแห่งคำพูดได้ถูกตัดทอนไปแล้ว พืชของจิตก็ได้ถูกถอนขึ้นจนหมดสิ้น

จิตในจิตก็จะเหลือแต่ความบริสุทธิ์ ซึ่งมีอยู่ประจำแล้วทุกคน”

ด้วยเหตุนี้ การสอนของหลวงปู่ จึงไม่เน้นที่การพูด การคิดหรือการเทศนาสั่งสอน แต่ท่านจะเน้นที่ การภาวนา และให้ดูสิ่งที่จิตใจ ของตนเอง อย่าไปดูสิ่งอื่น เช่น อย่าไปสนใจดูสวรรค์ ดุนรก หรือสิ่งอื่นใด แต่ให้ดูที่จิตของตนเอง ให้ดูไปภายในตนเอง

“อย่าส่งจิตออกนอก” จึงเป็นคำที่หลวงปู่เตือนลูกศิษย์อยู่เสมอ

ความรู้ ความเข้าใจเรื่องจิต อย่างลึกซึ้งนี้ เป็นผลจากการปฏิบัติที่ ถ้าพระवेश อัมภอนาแก จังหวัด นครพนม เมื่อครั้งนั้นนั่นเอง

๑๙. คำรับรองจากพระอาจารย์ใหญ่

ผลจากการบำเพ็ญภาวนาที่ถ้าพระवेश ทำให้หลวงปู่มีความอิมเอิบใจเป็นล้นพ้น เฝ้ารอวันที่จะได้กราบ นมัสการท่าน พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต อยู่ตลอดเวลา

เมื่อหลวงปู่และคณะได้ปรารภความเพียร ณ ถ้ำพระเวสข นานพอสมควรแล้ว ก็ได้จาริกออกตามหาพระอาจารย์ใหญ่ เป็นคารบสองต่อไป

ปีนั้นเป็นปี พ.ศ. ๒๔๖๗ คณะของหลวงปู่ ได้ไปพบพระอาจารย์ใหญ่ ที่วัดป่าโนนสูง (ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งแยกจากจังหวัดนครพนมมาเป็นจังหวัดใหม่)

หลวงปู่ได้กราบเรียนพระอาจารย์ใหญ่ ให้ทราบถึงเรื่องราวของการปฏิบัติที่ผ่านมา โดยเฉพาะหัวข้อธรรมเกี่ยวกับ ปฏิจตุสมบุบาท และ อริยสัจ 4 ที่ได้รับขณะบำเพ็ญภาวนาที่ถ้ำพระเวสข

พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวคำรับรอง และยกย่องหลวงปู่คุณุญ ต่อหน้าที่ซุ่มนุมนุสนิษยานุศิษย์ว่า

“ถูกต้องแล้ว เอาตัวรอดได้แล้ว นับว่าไม่ถอยหลังอีกแล้ว อยากให้ดำเนินตามปฏิปทานี้ต่อไป”

หลวงปู่คุณุญ ได้นำคณะพระภิกษุสามเณรจากวัดม่วงไข่ พร้อมทั้งพระภิกษุผั้น อาจาโร ที่ติดตามมา เข้าถวายตัวเป็นศิษย์ต่อพระอาจารย์ใหญ่

ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวยกย่องสรรเสริญ การกระทำให้ปรากฏต่อศิษย์ทั้งหลายว่า

“ท่านคุณุญนี้ เป็นผู้ที่มีความสามารถเป็นอย่างยิ่ง สามารถมีสานุศิษย์และผู้ติดตามมาประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยเป็นจำนวนมาก”

๒๐. รางวัลเกียรติยศ

ในครั้งนั้น หลวงปู่คุณุญ อตุโล ได้พำนักอยู่ปรณนินบัติ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต เป็นเวลานานพอสมควร ก่อนที่จะกราบลาออกท่องเที่ยวรุกคืบเพื่อปฏิบัติภาวนา และเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนให้แก่ประชาชนผู้สนใจในถิ่นอื่นต่อไป

ในระหว่างพำนักที่ วัดป่าโนนสูง นี้เอง พระอาจารย์ใหญ่ ผู้ทรงคุณธรรมยิ่งใหญ่นี้ได้ให้ความเมตตาต่อหลวงปู่เป็นอย่างยิ่ง

กล่าวคือ ก่อนที่หลวงปู่ดูลย์จะกราบลาเพื่อเดินทางไปจำพรรษาที่อื่น พระอาจารย์ใหญ่ได้เมตตาตัดผ้าไตรจีวรด้วยมือของท่านเอง พระลูกศิษย์ลูกหาช่วยกันเย็บซ่อม แล้วมอบให้หลวงปู่ดูลย์ ๑ ไตร

หลวงปู่ดูลย์ ถือว่าความเมตตาจากพระอาจารย์ใหญ่ในครั้งนั้นเป็นผลหรือรางวัลเกียรติยศแห่งการปฏิบัติดีที่ครูบาอาจารย์มอบให้เป็นกรณีพิเศษ และด้วยเมตตาธรรม

เมื่อกราบลาพระอาจารย์ใหญ่แล้ว หลวงปู่ก็จาริกธุดงค์เสาะหาสถานที่สงบสงัดเพื่อบำเพ็ญเพียรให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

หลวงปู่ได้ไปพักจำพรรษาที่ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ในครั้งนั้นได้มี สามเณรอ่อน (ต่อมาคือ หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ) ได้ติดตามไปปรนนิบัติหลวงปู่ด้วย

ในพรรษานั้น มีอุบาสกอุบาสิกา และภิกษุสามเณร ในบริเวณใกล้เคียงพากันแตกตื่นมาฟังพระธรรมเทศนา และฝึกปฏิบัติภาวนากับหลวงปู่เป็นจำนวนมาก

หลวงปู่บอกว่า “มากมาย จนแทบไม่มีที่นั่ง และแทบทุกคนได้ประจักษ์ผลแห่งการปฏิบัติ”

สานุศิษย์ที่ไปปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่ที่อำเภอท่าบ่อ ในครั้งนั้น บางท่านยังมีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

หลังออกพรรษาแล้วหลวงปู่ตั้งใจว่า จะเดินทางไปโปรดญาติโยมที่จังหวัดสุรินทร์ บ้านเกิดเมืองนอนของท่านต่อไป

๒๑. เหตุการณ์ที่ถ้ำผาบิ้ง

เมื่อออกพรรษาแล้ว หลวงปู่ดูลย์ก็เดินธุดงค์ต่อไปถึง จังหวัดเลย มีสามเณรติดตามไปด้วย ๑ รูป หลวงปู่มีความประสงค์จะไปพักภาวนาที่ ถ้ำผาบิ้ง บ้านนาแก อำเภอวังสะพุง ซึ่งเป็นสถานที่รำลึกกันในด้านความอาถรรพ์ มากไปด้วยตำนานมหัศจรรย์

ชาวบ้านตามรายทางที่ผ่านไป มีความเป็นห่วงหลวงปู่และสามเณรจะได้รับอันตราย จึงได้ทัดทานไว้

“ที่ถ้ำนั้นพักไม่ได้ เพราะมีสิ่งเร้นลับมหัศจรรย์ มีอาถรรพ์แรงร้าย”

ความอาทรพร้อของ ถ้ำผาบึง ที่รำลือกันมาเป็นเวลานาน ก็คือเมื่อถึงยามโพล้เพล้ใกล้ค่ำ จะมีเสียงพิณพาทย์ ทั้งเสียงระนาด ซอ กลอง กระจับปี่บรรเลง

พร้อมกันนั้นก็มิดัวประหลาด มองเห็นคล้ายควีนดำ เหาะลอยวัดเฉวียนขึ้นสู่อากาศ แล้วก็หายลับไป ไม่ทราบว่าเป็นตัวอะไร เป็นที่น่าหวาดหวั่นพรึ่นพรีงแก่ผู้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง

โดยปกติวิสัยของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล นั้น ท่านไม่เคยเชื่อถือในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และไม่เคยยกย่องสิ่งใด นอกเหนือไปจากยึดมั่นในพระรัตนตรัย ว่าเป็นสรวงที่พึ่ง

ในประวัติชีวิตของท่าน ไม่เคยปรากฏว่าท่านให้ความยอมรับในสิ่งมหัศจรรย์ หรืออภินิหารใดๆ ทั้งสิ้น

แม้ได้ฟังเรื่องเล่า และคำหัตถานจากชาวบ้านแถบนั้น ท่านก็ไม่ได้หวั่นไหว โดยวิสัยแห่งศิษย์พระตถาคตซึ่งไม่กลัวแม้กระทั่งความตาย หลวงปู่จึงต้องการไปพิสูจน์หาความจริงของความมหัศจรรย์ที่ ถ้ำผาบึง แห่งนั้น

หลวงปู่พาสามเณรไปพักปฏิบัติภาวนาที่ถ้ำผาบึงทันทีในวันนั้น โดยไม่ต้องเสียเวลารั้งรอ

หลวงปู่ได้สังเกตพิจารณาดูว่า สิ่งที่ชาวบ้านรำลือนั้นเป็นอะไรกันแน่ ในที่สุดท่านก็พบความจริง และเปิดเผยต่อชาวบ้าน

ความจริงก็คือ เมื่อถึงเวลาโพล้เพล้จนใกล้ค่ำ ค้างคาวที่อาศัยอยู่ในถ้ำนั้นจำนวนนับหมื่นนับแสนตัว ก็พากันบินพรึงพูเกาะกลุ่มซิงกันออกจากปากถ้ำ เพื่อออกไปหากิน ปรากฏเป็นกลุ่มควีนดำวัดเฉวียนพวยพุ่งขึ้นสู่อากาศ บังเกิดเป็นกระแสลมกรรโชกหวีดหวิว เมื่อพัดพุงผ่านโกรกกรวยและร่องรูต่างๆ ตามผนังถ้ำ ทำให้เกิดเป็นเสียงสูงต่ำมีลีลา

เสียงปิกค้างคาวกระทบกันคึกคักแหวกอากาศ ผสมผสานสอดคล้องกับเสียงที่สะท้อนจากผนังถ้ำ ดังกระจับปี่เป็นจังหวะจะโคนก็ก้องไปมา รวากับเป็นเสียงดนตรีสวรรค์ ที่เหล่าเทพดาพากันบรรเลงด้วยพิณพาทย์ระนาดกอลงฉนั้น

กลุ่มค้ำคางเป็นหมื่นเป็นแสน ที่บินฉวัดเฉวียนพวยพุ่งออกจากถ้ำเป็นเส้นสายยักย้ายไปมา ก็ดูประหนึ่ง มังกรเทพยดา หรือสัตว์วิเศษในเทพนิยายปรัมปราที่เล่าสืบๆ กันมา พุ่งเลื้อยหายไปในอากาศ ประจักษ์แก่ สายตาชาวบ้านป่าที่ตะลึงมองอย่างขนลุกขนชัน ด้วยความหวาดหวั่นระย้อยำเกรง

หลวงปู่ได้นำความจริงมาเปิดเผยให้ชาวบ้านฟัง จนเป็นที่หัวเราะขบขันของชาวบ้านแถบนั้น ความหวาด หวั่นเกรงกลัวในอาถรรพ์ของถ้ำผาบึง ที่เชื่อถือกันมานาน ก็หมดไป

๒๒. สนทนาธรรมกับพระอาจารย์ใหญ่

ในช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๖๓ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๔ แม้ไม่มีรายละเอียดชี้ชัดว่า ในแต่ละพรรษาหลวงปู่ ดุลย์จาริกไปปรารภธรรม ณ ที่ใด และค้นพบข้อธรรมล้ำลึกประการใด แต่ก็น่าเชื่อเป็นอย่างยิ่งว่า หลวงปู่ ดุลย์ อดุลโย ยังคงจาริกธุดงค์วนเวียนอยู่แถบเทือกเขาภูพาน อันเป็นที่สงบสงัด เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา สำหรับพระธุดงค์

นอกจากนั้น หลวงปู่ก็เดินทางไปโปรดญาติโยมที่จังหวัดสุรินทร์ บ้านเกิดของท่านเป็นบางครั้งบางคราว

หลวงปู่พักปฏิบัติธรรมที่ถ้ำผาบึงอยู่ประมาณ ๑ เดือน แล้วก็ออกจาริกธุดงค์ต่อไปทาง อำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี แล้วเลยไปยัง อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ได้พบและกราบมนัสการ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ที่นั่นอีกครั้งหนึ่ง

การพบกับพระอาจารย์ใหญ่ในครั้งนี้ ไม่ปรากฏว่ามีการกราบเรียนถึงผลการปฏิบัติ หรือมีข้อแนะนำจาก พระอาจารย์ใหญ่เกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติต่อไปอีกอันใด หากแต่เน้นหนักในเรื่องสนทนาธรรมในเรื่องลึกๆ และเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตล้วนๆ อันยังผลให้เกิดความอาภาหยาญรำเริงในธรรมปฏิบัติแต่อย่างเดียว

การสนทนาธรรมระหว่างพระอาจารย์ใหญ่ กับหลวงปู่ดูลย์ในช่วงนี้แต่ละครั้งจะใช้เวลานานๆ บรรดาลูกศิษย์ลูกหาต่างเชื่อกันว่า ช่วงนั้นหลวงปู่ดูลย์คงจะมีคุณธรรมสมควรแก่การสนทนาธรรมแล้วอย่างแน่นอน

หลวงปู่พักอยู่กับพระอาจารย์ใหญ่ระยะหนึ่ง แล้วก็กราบลาออกเดินทางต่อไป โดยมีเป้าหมายอยู่ที่จังหวัดสุรินทร์ ในระหว่างทางมีการแวะพักเพื่อบำเพ็ญภาวนา และเผยแผ่ธรรมแก่ผู้สนใจตามโอกาสอันควร

๒๓. โน้มน้าวใจพระมหาปิ่น

หลังจากหลวงปู่ดูลย์ อตุโล กราบลาพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตโต แล้ว ก็ออกเดินทางจากบ้านฝือ อุดรธานี มุ่งไปจังหวัดสุรินทร์

ในระหว่างทางหลวงปู่ได้แวะเยี่ยม หลวงปู่สิงห์ ขนดะยากโม พระสัทธิธรรมที่มีคุณูปการใหญ่หลวงแก่ท่าน ขณะนั้นหลวงปู่สิงห์พักอยู่ในแถบจังหวัดกาฬสินธุ์

มีเหตุการณ์สำคัญอย่างหนึ่งที่ควรกล่าวถึง แต่ไม่สามารถกำหนดกาลเวลาแน่ชัดว่าเหตุการณ์นี้เกิดในปี พ.ศ.ใดแน่ นั่นคือเรื่องราวที่หลวงปู่สิงห์กับหลวงปู่ดูลย์ ได้ร่วมมือกันไปในม่น้ำวใจท่าน พระมหาปิ่น ปญญาโณ พระน้องชายของหลวงปู่สิงห์ ให้เปลี่ยนหนทางจากการมุ่งแต่ปริยัติ มาอยู่ฝ่ายปฏิบัติได้ในที่สุด

เรื่องมีอยู่ว่า พระมหาปิ่น ปญญาโณ เป็นเปรียญธรรมจากสำนักวัดบวรนิเวศวิหาร มีความรู้ด้านพระปริยัติธรรมอย่างแตกฉาน เดินทางจากกรุงเทพฯ มาเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่ วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

ท่านพระมหาปิ่นสนใจแต่ทางปริยัติอย่างเดียว ไม่นำพาต่อการบำเพ็ญภาวนาฝึกฝนจิตและอุทิศ กัมมัฏฐานเลย

หลวงปู่สิงห์ จึงชักชวนหลวงปู่ดูลย์ ให้เดินทางไปจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อให้ช่วยชักนำพระมหาปิ่นให้สนใจ ในทางปฏิบัติพระกัมมัฏฐานบ้าง ไม่เช่นนั้นจะไปไม่รอด

หลวงปู่ทั้ง ๒ องค์ ได้พักจำพรรษาที่ วัดสุทัศนาราม วัดที่ท่านเคยอยู่มาก่อน คราวนี้ท่านได้ปลุกกุฏิหลัง เล็กๆ อยู่ต่างหาก ปฏิบัติพระกัมมัฏฐานอย่างเคร่งครัด แล้วก็ค่อยๆ โนมน้ำวใจให้พระมหาปิ่นเกิดความ ศรัทธาเลื่อมใสทางการปฏิบัติด้วย

ทั้งหลวงปู่สิงห์ และหลวงปู่ดูลย์ ได้ชี้แจงแสดงเหตุผลว่า ในการครองเพศสมณะนั้น แม้ว่าได้บวชมาในพระ บวรพุทธศาสนาก็นับว่าดีประเสริฐแล้ว ถ้าหากมีการปฏิบัติให้รู้แจ้งในธรรม ก็จะมีประเสริฐขึ้นอีก คือจะเป็นหนทางออกเสียซึ่งความทุกข์ ตามแนวคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ท่านพระอาจารย์ปิ่น ปญญาโณ เป็นพระสงฆ์ที่มีสติปัญญา พิจารณาปฏิบัติข้อวัตรปฏิบัติธรรม พร้อมทั้ง คำเทศน์ของพระอาจารย์ทั้ง ๒ องค์ ที่ได้กระทำเป็นแบบอย่าง ก็เกิดความเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง

โดยปกติแล้วหลวงปู่สิงห์ และหลวงปู่ดุลย์ เป็นนักปฏิบัติธรรมขั้นสูง แม้จะมีความอาวุโส แต่ก็ยังมีลักษณะประจำตัวในการรู้จักนอบน้อมถ่อมตนระมัดระวังกาย วาจา ใจ ไม่คุยโม้โอ้อวดว่าตนเองได้ธรรมขั้นสูง และเห็นว่าธรรมะเป็นสมบัติอันล้ำค่าของนักปราชญ์มาประจำแผ่นดิน ซึ่งควรระมัดระวัง ให้สมกับผู้มีภูมิธรรมในใจ

ท่านพระอาจารย์มหาปิ่น ได้พิจารณาครอบคอบด้วยเหตุด้วยผลแล้ว พอถึงกาลออกพรรษา จึงรีบเตรียมบริวาร แล้วออกธุดงค์ติดตามหลวงปู่สิงห์ พระพี่ชาย ไปทุกหนทุกแห่ง ทนต่อสู้กับอุปสรรคยากไร้ ท่ามกลางป่าเขา มุ่งหาความจริงในทางธรรม จนสามารถรอบรู้ธรรมด้วยสติปัญญาของท่านในกาลต่อมา

ผู้ปฏิบัติธรรมเมื่อรู้ธรรมอันสมควรแล้ว มักจะมองย้อนมาดูตัวเองที่เคยนำชีวิตผ่านมา ทำให้เกิดความสงสารสลดใจในสิ่งที่ผ่านมา ซึ่งจะเห็นว่า แท้จริงแล้วความทุกข์ร้อนวุ่นวายใจ มักเกิดจากสิ่งภายในใจเราทั้งสิ้น คือ กิเลส ตัณหา อุปาทาน มันก่อขึ้นภายในใจ จนต้องดิ้นรนอย่างน่าเวทนายิ่ง

กิเลส หรือ ความทุกข์ทั้งหลาย เมื่อเกิดขึ้นภายในจิตใจเราแล้ว ไม่มีอะไรจะรักษามันได้ นอกเสียจากต้องรักษาด้วยธรรมะ ที่เกิดจากความเพียรด้วยตัวของเรา ตามแบบอย่างของศากยบุตรพุทธสาวกทั้งหลายที่ท่านเคยทำมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล

การที่พระอาจารย์มหาปิ่น ปญญาพโล ออกธุดงค์กัมมัฏฐานในครั้งนั้นประชาชนในภาคอีสาน ได้แตกตื่นชื่นชมกันมากกว่า “พระมหาเบญจธรรมหนุ่มจากเมืองบางกอก ได้ออกฝึกจิต ดำเนินชีวิตสมณเพศ ตัดบ่วง ไม่ห่วงอาลัยในยศถาบรรดาศักดิ์ ออกป่าดง เดินธุดงค์กัมมัฏฐานฝึกสมาธิภาวนาเป็นองค์แรกในสมัยนั้น”

ชื่อเสียงของพระอาจารย์มหาปิ่น ปญญาพโล ในครั้งนั้นจึงหอมฟุ้งร่ำลือไปไกล ท่านได้ยื่นเคียงบำเคียงไหล่กับพี่ชาย คือ หลวงปู่สิงห์ ขนุดยาคโม นำกองทัพธรรม ออกเผยแผ่พระธรรมคำสอนในสายพระธรรมกัมมัฏฐาน จนมีผู้เลื่อมใสศรัทธาอย่างกว้างขวางมาจนปัจจุบัน

๒๔. กลับสู่อริบทถิ่นกำเนิด

นับแต่หลวงปู่ดุลย์ อตุโล จาริกจากวัดจุมพลสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ไปพำนักยังวัดสุทัศนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙

หลวงปู่เริ่มศึกษาด้านพระปริยัติ สอบได้เป็นนักธรรมชั้นตรี นวกภูมินับเป็นรุ่นแรกของจังหวัดอุบลราชธานี ขณะเดียวกัน ก็ได้เรียนบาลีไวยากรณ์ที่เรียกว่า “มูลกัจจายน์” จนสามารถแปลพระธรรมบทได้

จากนั้น เมื่อได้รู้จักกับหลวงปู่สิงห์ ขนดยาคโม ได้กราบนมัสการฝากตัวเป็นศิษย์ก็มีภูมิลำเนาของ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตโต ซีวิตแห่งสมณะของหลวงปู่ก็แปรเปลี่ยนจากการที่เคยมุ่งหวังการศึกษาด้านพระปริยัติ หันเข้าหาทางด้านการปฏิบัติ

หลวงปู่ออกจาริกธุดงค์ไปตามป่าเขาลำเนาไพร แสวงหาสัจธรรมตามรอยพระบาทองค์สมเด็จพระบรมศาสดา

จนปี พ.ศ. ๒๔๖๖ รวมเป็นเวลา ๗ ปี หลวงปู่จึงได้คืนกลับไปยังจังหวัดสุรินทร์ บ้านเกิดของท่าน เพื่อเป็นการสงเคราะห์ญาติ

การมาสุรินทร์ของหลวงปู่ในครั้งนี้ เป็นการมาแบบพระธุดงค์ครบเครื่อง ด้วยภูมิปัญญาที่แก่กล้า ด้วยจริยาวัตรที่ไม่เบียดเบียน

หลวงปู่มาพำนักอยู่ที่ วัดนาสาม ตำบลนาบัว อำเภอเมือง ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ไปทางทิศใต้ ประมาณ ๑๕ กิโลเมตร

การมาสุรินทร์ของหลวงปู่ในครั้งนั้น ถือได้ว่ากรูแห่งพระธรรมได้เปิดขึ้นแก่ชาวสุรินทร์แล้ว ได้สร้างความแตกตื่นให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก

โดยเฉพาะชาวบ้านแถบตำบลนาบัว และตำบลเจ็ยง ได้พากันแตกตื่นพระธุดงค์เป็นการใหญ่ พากันไปฟังพระธรรมเทศนา และบำเพ็ญสมาธิภาวนากับหลวงปู่ดูลย์อย่างล้นหลาม จนกระทั่งวัดนาสามไม่มีที่ที่จะนั่ง

เมื่อจนจะถึงวันเข้าพรรษา หลวงปู่เห็นว่าวัดนาสามตั้งอยู่ในละแวกชุมชนมากเกินไป ไม่เหมาะที่จะวิเวกและปรารภธรรมตามแบบอย่างของพระธุดงค์

หลวงปู่จึงได้ไปพำนักที่ป่าบ้านหนองเสม็ด ตำบลเจ็ยง ซึ่งอยู่ห่างจากวัดนาสามไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร สมมติสถานที่นั้นขึ้นเป็นสำนักป่า อธิษฐานจำพรรษา ณ ที่นั้น

บรรดาญาติโยมที่มาปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่ เริ่มประสบผลในทางปฏิบัติ ก็ได้พากันเดินทางติดตามไปปฏิบัติที่สำนักป่าบ้านหนองเสม็ด แม้จะต้องเดินด้วยเท้าร่วม ๑๐ กิโลเมตร ก็ไม่ลดละ หวังจะได้เจริญสมาธิภาวนาให้มีความก้าวหน้า และฟังพระธรรมเทศนาที่มีรสชาติซาบซึ้งถึงใจอย่างชนิดไม่เคยได้ฟังจากที่ไหนมาก่อน

๒๕. สรรเสริญและนินทาเป็นธรรมดาของโลก

เป็นธรรมดาของโลก ย่อมหนีไม่พ้นกฎแห่ง โลกธรรม คือ เมื่อมี สรรเสริญ ก็ย่อมมี นินทา เป็นของคู่กัน

การมาตั้งสำนักปฏิบัติธรรมที่บ้านหนองเสม็ด ของหลวงปู่ ก็มีทั้งฝ่ายที่ศรัทธาชื่นชอบ และฝ่ายต่อต้านทำลาย เช่นเดียวกัน เมื่อมีคนรัก ก็ย่อมมีคนไม่ชอบ ตามติดเหมือนเป็นเงา ถือเป็นเรื่องปกติธรรมดา

ทางด้านดี บัณฑิตทั้งหลายย่อมยกย่องสรรเสริญ ว่าหลวงปู่เป็นผู้ประกาศธรรม ด้วยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง บรรดาผู้รู้ ผู้ที่ชอบ ผู้ที่สนใจ ผู้ที่ศรัทธา ก็ร่วมกันทำนุบำรุง ส่งเสริมและกราบฝากเนื้อฝากตัวเป็นลูกศิษย์ ฝึกปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่

อีกด้านหนึ่ง ถือเป็นพวกมีดบาดต่อสังขาร ก็มีปฏิกิริยาในทางต่อต้านคัดค้าน ด้วยการด่าว่าให้เสียหายวางอุบายทำลายจนถึงขั้นลงมือทำร้ายหลวงปู่ก็มี แต่ก็มิอันแคล้วคลาดปลอดภัยด้วยอำนาจพุทธคุณ และด้วยคุณธรรมความดีของหลวงปู่

คำพูดที่กระทบเสียดสีเปรียบเปรยหลวงปู่ เช่น “มีวัดให้อยู่ ก็ไม่อยู่ กลับไปอยู่ป่าเหมือนขะมัด มีข้าวให้กินทุกมือก็กินมือเดียว เหมือนคนอนาถา มีถ้วยชามให้ใช้กลับไม่ใช้ เอาแกงเอากับคดลูกข้าวในบาตรกินเหมือนแมว ...”

เมื่อเสียงตำหนิเหล่านั้นแว่วเข้าหู หลวงปู่ก็ได้แต่ยิ้มๆ ไม่ได้โต้ตอบอะไร

หลวงปู่ยังคงตั้งหน้าตั้งตาสั่งสอนอบรมบรรดาลูกศิษย์ลูกหาด้วยความหนักแน่น และเต็มเปี่ยมด้วยเมตตา ทำให้จำนวนผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใสขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ

๒๖. ได้ศิษย์สำคัญ

ในบรรดาญาติโยมที่ติดตามไปปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่ ที่สำนักปฏิบัติธรรมบ้านเสม็ดอยู่เป็นประจำนั้น มีอุบาสิกที่สนใจธรรมของหลวงปู่อย่างยิ่งคนหนึ่งชื่อ นางเหรียญ เมืองไทย

นางเหรียญ เป็นชาวบ้านกะทม ตำบลนาบัว อำเภอเมืองสุรินทร์ มีศรัทธาต่อหลวงปู่อย่างแรงกล้า มักจะพาบุตรชาย อายุ ๑๒ ปี ชื่อ ด.ช.โชติ เมืองไทย มาปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่เป็นประจำ

เด็กชายโชติ มีอุปนิสัยชอบความสงบ ได้มาสัมผัสกับบรรยากาศเงียบสงัดของวัด และได้ปฏิบัติภาวนากับหลวงปู่ก็ติดใจ ไม่อยากกลับบ้าน

นางเหรียญ ผู้มารดา จึงมอบถวายบุตรชายให้อยู่คอยรับใช้อุปัชฌาย์หลวงปู่เสียเลย

เด็กชายโชติ เป็นเด็กฉลาด มีสติปัญญาดี ได้ฝึกปฏิบัติภาวนาและเรียนรู้ธรรมวินัยเป็นอย่างดี อีกทั้งมีใจศรัทธาต่อพระศาสนา หลวงปู่จึงได้จัดการบรรพชาให้เป็นสามเณร

ผู้สนใจศึกษาประวัติครูบาอาจารย์สายพระกัมมัฏฐาน คงจะทราบเรื่องราวของสามเณรโชติองค์นี้ดี ด้วยท่านสามารถจำกำเนิด หรือระลึกชาติได้ คือในชาติก่อนท่านเป็นพี่ชายของนางเหรียญ มารดาในชาติปัจจุบัน ด้วยความรักและห่วงใยในน้องสาว เมื่อท่านป่วยและถึงแก่กรรมก็ได้มาเกิดใหม่เป็นลูกของนางเหรียญ น้องสาวของตน

เรื่องราวระลึกชาติของสามเณรโชติ หรือหลวงปู่โชติ คุณสมบุณิน จะของดกล่าวในที่นี้ ผู้สนใจคงค้นหาอ่านจากแหล่งอื่นได้ไม่ยากนัก

สามเณรโชติเป็นคนขยันขันแข็ง มีอุปนิสัยอ่อนโยน ว่านอนสอนง่ายจึงปรากฏในภายหลังว่าเป็นผู้เจริญในสมณวิสัย ประกาศสุปฏิบัติ เป็นกำลังใหญ่ในกิจพระศาสนา เป็นที่นับถือบูชา และรู้จักกันดีในหมู่สาธุชนผู้ใฝ่ธรรมทั่วประเทศ

สามเณรโชติ เมืองไทย นี้เองที่ต่อมาได้ติดตามหลวงปู่ดูลย์ บุคเขาลำเนาไพรอย่างใกล้ชิด รับรู้ความเป็นธรรมชาติแห่งความเป็นธรรมดาของพระอาจารย์ของตน และได้ยึดถือวัตรปฏิบัติแห่งพระอาจารย์เป็นแนวทางกระทั่งเป็นที่ยอมรับนับถือในหมู่พุทธศาสนิกชนอย่างกว้างขวาง

สามเณรโชติ เมืองไทย ในระยะเวลาต่อมาก็คือ หลวงปู่โชติ คุณสมฺปนฺโน แห่งวัดวชิราลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา นั่นเอง

สมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายของหลวงปู่โชติ ก็คือ พระเทพสุทธาจารย์ เรื่องราวเกี่ยวกับคุณธรรมของท่านมีมากมาย ท่านมรณภาพเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ได้เมตตานำพาสังฆารวีย์ ๘๘ ของท่านเดินทางไปเผาสิขย์รักของท่านเมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๑๘ ที่วัดวชิราลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ในครั้งนั้นด้วย

๒๗. ผจญภัยควายป่า

ในช่วงที่หลวงปู่ดุลย์ อตุโล พำนักอยู่ที่สำนักสงฆ์บ้านหนองเสม็ดนั้น เมื่อถึงฤดูกาลออกพรรษาหลวงปู่มักจะทำปาฏิหาริย์ สามเณร และฆราวาสผู้สนใจรวมเป็นคณะเล็กๆ ออกธุดงค์ลงทางทิศใต้จังหวัดสุรินทร์ เสมอๆ โดยเฉพาะตามเทือกเขาพนมดงเร็ก ไปทางเขาพระวิหาร และเข้าไปในเขตประเทศกัมพูชา

เทือกเขาพนมดงเร็ก หรือดงรัก นั้นเรียกตามภาษาเขมร ซึ่งเรียกตามรูปลักษณะแห่งภูเขาที่มองเห็นแต่ไกล มีลักษณะคล้าย ไม้คาน ที่ใช้หาบของ ซึ่งภาษาเขมรเรียกว่า “ดงเร็ก”

บริเวณตอนใต้ของจังหวัดสุรินทร์ แถบเทือกเขาดงเร็กในสมัยนั้น เป็นป่ารกชัฏ ในลักษณะป่าดงดิบ ต้นไม้ใหญ่ๆ ขนาด ๓ คนโอบขึ้นหนาทึบ สัตว์ป่ามีมากมาย สัตว์ร้าย เช่น ช้างป่า เสือ หมี ก็มีชุกชุม แต่ภาพเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นอดีตไปแล้ว

แต่กล่าวสำหรับคนสุรินทร์ คนศรีสะเกษ และคนบุรีรัมย์ ที่มีอายุ ๖๐ ปีล่วงแล้วยังฝังใจกับสภาพป่าดงเหล่านั้นเป็นอย่างดี

การออกธุดงค์ของหลวงปู่ดุลย์ หลังออกพรรษาในปีนั้น ท่านได้พาสามเณรโชติ กับสามเณรทอน ออกธุดงค์ไปตามเทือกเขาพนมดงเร็ก ไปทางเขาพระวิหาร เข้าเขตจอมกระสาน ในประเทศกัมพูชา

การเดินทางเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะต้องฝ่าป่ารกชัฏ และมีสัตว์ร้ายชุกชุม

เวลากลางคืน แต่ละองค์ปักกลดให้ห่างกันพอสมควร ตามแบบฉบับของพระธุดงค์ ซึ่งหลวงปู่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

สามเณรโชติ เมืองไทย ได้เล่าเหตุการณ์ผจญภัยของหลวงปู่คราวออกธุดงค์ครั้งนั้นในภายหลัง เมื่อท่านมีสมณศักดิ์ที่ พระเทพสุทธาจารย์ ดังนี้

ในคราวเดินทางตอนหนึ่ง หลวงปู่เดินนำหน้า ทั้งสามเณรทั้งสองห่างออกไป สามเณรตามไม่ทัน

พลันควายป่าตัวหนึ่ง ตื่นเตลิดมาจากไหนไม่ทราบ วิ่งมาข้างหลัง สามเณรทั้งสองหลบเข้าข้างทาง ปีนหินขึ้นต้นไม้อย่างว่องไว

ควายป่าตรงรี พุ่งเข้าขวิดหลวงปู่เต็มแรง จนหลวงปู่กระเด็นล้มลง แล้วมันก็ตรงเข้าขวิดพัดฟาดซ้ำหลายตลบ ร่างหลวงปู่กลิ้งไปกลิ้งมาตามแรงของมันจนสาแก่ใจแล้ว ควายมันจึงเตลิดวิ่งหายไปในปีป

สามเณรทั้งสองตกใจมาก รีบลงจากต้นไม้มาประคองหลวงปู่ แต่ต้องตะลึงด้วยความมหัศจรรย์ เห็นจิ๋วของท่านขาดกะรุ่งกะริ่งจนไม่มีชิ้นดี แต่ร่างกายท่านไม่เป็นอะไรเลย เพราะเขาควายขวิดถูกแต่ตามซอกแขน ซอกขาของท่านเท่านั้น

ในภายหลัง เมื่อญาติโยมเข้ากราบนมัสการเพื่อขอให้หลวงปู่ประพรมน้ำมนต์ และขอของขลังของวิเศษ หลวงปู่มักจะพูดแต่เพียงว่า “อาตมามีได้มีปาฏิหาริย์” และหลวงปู่ไม่เคยพูดถึงเรื่องปาฏิหาริย์ หรือใส่ใจในเรื่องเหล่านั้นเลย ท่านเน้นแต่เรื่องการบริกรรมภาวนาเพื่อสร้างพลังจิต และสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ตนเอง

๒๘. เดินทางเข้ากรุงเทพฯ

หลังกลับจากธุดงค์ หลวงปู่ก็มาพำนักที่เสนาสนะป่าบ้านหนองเสม็ดตามเดิม มีบางครั้งก็ไปอยู่ที่ วัดปราสาท สถานที่เกิดของท่าน เพื่อโปรดญาติโยม ณ ที่นั้นบ้างตามสมควร พอจวนจะเข้าพรรษาอีกครั้ง หลวงปู่ได้ดำริที่จะเรียนพระปริยัติธรรมเพิ่มเติมขึ้นอีกบ้าง จึงได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ในครั้งนั้นได้พาสามเณรโชติไปด้วย

หลวงปู่ได้นำสามเณรโชติ ไปฝากให้อยู่ศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมา แล้วท่านเองก็เดินทางเข้ากรุงเทพฯ พักจำพรรษาอยู่ที่ วัดสัมพันธวงศาวาส (วัดเกาะ)

แต่แรกเข้ากรุงเทพฯ หลวงปู่ตั้งใจจะเรียนพระปริยัติธรรม แต่ปรากฏว่าจิตใจของท่านโน้มเอียงไปทางธุรกิจ ก็มีภูมิจำนวนมากกว่า จิตใจจึงไม่ถูกกับเรื่องการเรียนหนังสือเลย ดำริที่จะศึกษาด้านปริยัติธรรม จึงเป็นอันต้องยกเลิกไป

หลวงปู่อยู่ปฏิบัติภาวนา และโปรดญาติโยมที่วัดสัมพันธวงศาวาส ตลอดพรรษา นั้น

เมื่อออกพรรษาแล้ว ท่านก็ออกเดินธุดงค์ไปทางจังหวัดลพบุรี

๒๙. ไปภาวนาที่ถ้ำอรหันต์ ลพบุรี

เมื่อหลวงปู่ไปถึงจังหวัดลพบุรี ได้ไปพำนักกับ พระอาจารย์อ่ำ ซึ่งต่อมาภายหลังมีสมณศักดิ์ที่ พระเทพวรคุณ เจ้าอาวาสวัดมณีชลขันธ์

หลวงปู่พำนักที่จังหวัดลพบุรีเป็นเวลา 3 เดือน พระอาจารย์อ่ำทราบอัธยาศัยของหลวงปู่ว่าท่านมุ่งแสวงหาความวิเวก เพื่อบำเพ็ญธรรมให้ยิ่งขึ้นไป จึงได้พาหลวงปู่ไปพำนักที่ ถ้ำน้ำจันท์ ซึ่งต่อมาเรียกว่า ถ้ำอรหันต์

ที่ชาวบ้านเรียกถ้ำแห่งนี้ว่า “ถ้ำน้ำจันท์” หรือ “ถ้ำน้ำ” ก็เพราะภายในถ้ำแห่งนี้มีแอ่งน้ำขนาดเล็ก น้ำใสสะอาดและมีกลิ่นหอม

หลวงปู่ตั้งใจว่าจะบำเพ็ญภาวนาอยู่ที่นี่ไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีกำหนด แต่แล้วท่านก็ไม่อาจอยู่ที่นั่นให้นานไปอีกได้

วันหนึ่ง ขณะที่หลวงปู่กำลังสรงน้ำ ก็ได้เห็น พระมหาพลอย อุปสม (จุฑาจันทร์) มาจากวัดสัมพันธวงศาวาส กรุงเทพฯ เดินทางตามหาหลวงปู่จนพบ

พระมหาพลอย กราบเรียนท่านถึงจุดมุ่งหมายของการเดินทางมาครั้งนี้ว่า

“โยมของกระผม ตลอดจนอุบาสก อุบาสิกาทางเมืองสุรินทร์ ผู้สนใจประพฤติธรรม และพอจะเห็นผลของการปฏิบัติ มีความปรารถนาอยากจะได้พบท่านอาจารย์ ขอให้ท่านอาจารย์ได้โปรดเห็นแก่โยมของกระผม และเห็นแก่ญาติโยมทางสุรินทร์ด้วยเถิด”

เมื่อได้รับการอาราธนานิมนต์จากพระมหาพลอย หลวงปู่จึงต้องเดินทางกลับจังหวัดสุรินทร์ เพื่อโปรดญาติโยมต่อไป

๓๐. หลวงปู่สาม : ศิษย์สำคัญอีกองค์

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล เดินทางกลับจังหวัดสุรินทร์ ตามคำอาราธนาของพระมหาพลอย อุปสมโม แล้วมาพำนักที่สำนักป่าบ้านเสม็ด ยังความปลาบปลื้มใจแก่สานุศิษย์ชาวสุรินทร์อย่างล้นพ้น

ในปีนั้น พ.ศ.๒๔๖๘ ได้มีภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง ผิวพรรณหมดจด ผ่องใสกิริยาท่าทางสำรวม สอบถามได้ความว่ามีความมุ่งมั่นในการศึกษาทางพระศาสนา และเคยเดินทางไปแสวงหาที่เรียนด้านปริยัติที่กรุงเทพฯ แต่หาที่พำนักไม่ได้ จึงต้องกลับมาจำพรรษาที่สุรินทร์คืน

พระภิกษุหนุ่มรูปนั้น ชื่อ พระสาม อภิภูจโน ได้มากราบถวายตัวเป็นศิษย์เรียนพระกรรมฐานกับหลวงปู่ดูลย์ที่บ้านหนองเสม็ด

พระสาม อภิภูจโน ขอบใจต่อแนวทางปฏิบัติภาวนาและกิจธุระเพราะถูกกับจริตของท่าน ต่อมาได้ติดตามหลวงปู่ดูลย์ออกธุดงค์ไปในสถานที่ต่างๆ ละแวกใกล้เคียงจังหวัดสุรินทร์

ปี พ.ศ. ๒๔๖๙ หลวงปู่ดูลย์ เห็นว่าพระสาม อภิภูจโน ได้รับผลจากการปฏิบัติพอสมควร และมีศรัทธามั่นคงดีแล้ว จึงแนะนำให้เดินทางไปกราบและศึกษาธรรมกับ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ซึ่งขณะนั้นพำนักอยู่ที่เสนาสนะป่าบ้านสบง อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม

พระสาม กับพระบุญธรรม รวม ๒ องค์ ใช้เวลาเดินเท้า ๑๕ วัน จึงไปถึงจังหวัดนครพนม ได้อยู่พำนักปฏิบัติธรรมกับ พระอาจารย์ใหญ่ ๓ เดือน แล้วส่งไปให้พำนักกับ หลวงปู่สิงห์ ขนดฺยาคโม สหายสนิทของหลวงปู่ดูลย์ ซึ่งขณะนั้นอยู่ที่ กิ่ง อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร

ต่อมา พระบุญธรรม ได้มรณภาพลง เหลือแต่ พระสาม ได้ติดตามหลวงปู่สิงห์ ไปหลายแห่ง และเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะใน กองทัพธรรม

พระสาม อภิภูจน ได้ออกธุดงค์ปฏิบัติธรรมไปทั่วทุกภาคของประเทศ ถือเป็นพระที่เจริญด้วยธุดงค์วัตร เทียบธุดงค์เป็นเวลานาน ฟ่านักจำพรรษามากแห่ง เพิ่งมาฟ่านักประจำที่ วัดป่าไทรวิเวก อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ เมื่อท่านอายุ ๖๘ ปี

พระสาม อภิภูจน ก็คือ หลวงปู่สาม อภิภูจน ของพวกเรานั้นเอง เพื่อนสหธรรมิกที่สนิทสนมกับท่านมากที่สุด ก็คือ ท่านพ่อลี ธมฺมธโร แห่งสำนักวัดอโศกการาม จ.สมุทรปราการ กับหลวงปู่กงมา จิรปุณฺโญ แห่งวัด ดอยธรรมเจดีย์ จังหวัดสกลนคร

เมื่อพูดถึง “พระดี” ของจังหวัดสุรินทร์ เรามักจะนึกถึง หลวงปู่ดูดย์ อตุโล กับหลวงปู่สาม อภิภูจน คู่กัน เสมอ เพราะทั้ง ๒ องค์ มีปฏิปทาคคล้ายคลึงกัน มีเรื่องราวต่างๆ ผูกพันและเกี่ยวข้องกันโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวในตอนต่อไป

หลวงปู่สาม อภิภูจน มรณภาพเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ สิริรวมอายุได้ ๙๑ ปีเศษ ท่านมรณภาพ หลังหลวงปู่ดูดย์ ๘ ปี (หลวงปู่ดูดย์มรณภาพเมื่อ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖)

๓๑. หวนกลับอุปบาราชธานี

จากประวัติชีวิตของหลวงปู่ในช่วงนี้ พอจะกล่าวได้ว่าเป็นช่วงแห่งการต่อสู้ทางความคิดกันน่าจะได้

ความคิดหนึ่ง เป็นการศึกษาเพิ่มเติมทางด้านปริยัติ อันเป็นการศึกษาทางภาคทฤษฎี ศึกษาทางตัวหนังสือ ดังจะเห็นได้จากการเดินทางออกจากสำนักป่าหนองเสม็ด ไปยังวัดสุทธจินดา นครราชสีมา เพื่อฝาก สามเณรโชติ ให้อยู่ศึกษาเล่าเรียน แล้วท่านเดินทางไปยังวัดสัมพันธวงศาวาส กรุงเทพฯ ด้วยความคิดที่จะ ศึกษาเพิ่มเติมทางพระปริยัติ

อีกความคิดหนึ่ง เป็นการศึกษาด้วยการปฏิบัติ คือ การออกธุดงค์ มุ่งหาประสบการณ์ตรง ค้นหาสัจธรรม ด้วยตนเอง ดังจะเห็นจากที่ท่านเปลี่ยนใจไม่ศึกษาด้านพระปริยัติ ที่วัดสัมพันธวงศาวาส แล้วเดินทางไป จังหวัดลพบุรี เพื่อบำเพ็ญภาวนาที่ถ้ำอรหันต์ให้นานที่สุด แต่ก็ได้รับการอาราธนาให้มาโปรดญาติ โยมที่จังหวัดสุรินทร์อีก

หลวงปู่กลับมาทำหน้าที่สำนักป่าหนองเสม็ดตามเดิม หลังจากได้พระสาม อภิภูจโน เป็นศิษย์ และส่งให้ไปศึกษาภาคปฏิบัติกับ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโตแล้ว หลวงปู่ก็ทำหน้าที่โปรดญาติโยม ณ สำนักป่าหนองเสม็ดอีกระยะหนึ่ง

ด้วยอัธยาศัยและจิตใจของหลวงปู่โน้มเอียงมาทางด้านการปฏิบัติ มากกว่าที่จะศึกษาทางพระปริยัติ ท่านจึงดำริที่ออกกัมมัฏฐานอุคตงคฺคิกเพื่อปฏิบัติภาวนาให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

ในที่สุด หลวงปู่ดูดย์ อตุโล จึงลาญาติโยมออกเดินทางจากสำนักป่าหนองเสม็ด มุ่งไปยังจังหวัดอุบลราชธานีอีกครั้งหนึ่ง ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะย้อนกลับไปกราบครูบาอาจารย์ และจะจาริกอุคตงคฺคิกต่อไป

แต่เมื่อหลวงปู่ไปถึง วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานีแล้ว ความตั้งใจเดิมก็ต้องสะดุดหยุดลง

เนื่องจากพระอุปัชฌายะของท่าน ได้ขอร้องให้ท่านทำหน้าที่วัดสุทัศนาราม เพื่อช่วยก่อสร้างโบสถ์ให้เสร็จเสียก่อน

เมื่อพระอุปัชฌายะผู้มีพระคุณขอร้องเช่นนั้น ท่านจึงมิกล้าขัด และถือว่าเป็นโอกาสอันดีที่มีส่วนทดแทนพระคุณ จำเป็นต้องอยู่ช่วยสร้างโบสถ์ แต่ท่านก็ตั้งปณิธานไว้ว่า โบสถ์เสร็จเมื่อไรก็จะออกอุคตงคฺคิกกัมมัฏฐานต่อไป

การเริ่มต้นก่อสร้างโบสถ์ วัดสุทัศนารามในครั้งนี้ ทางวัดมีทุนเริ่มต้นเพียง ๓๐๐ บาท ใช้เวลาก่อสร้างนานทั้งสิ้น ๖ ปี จึงแล้วเสร็จ นับเป็นพระอุโบสถที่สวยงาม และใหญ่โตที่สุดของจังหวัดอุบลราชธานี เป็นที่เชิดหน้าชูตาของจังหวัด และใช้ประกอบกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนาอย่างคึกคัก

ในระหว่างก่อสร้างโบสถ์นั้น หลวงปู่ดูดย์ ได้ช่วยเหลือพระอุปัชฌาย์ด้วยหน้าที่หลายอย่าง นอกจากช่วยดำเนินงานสร้างโบสถ์แล้ว ก็มีงานปกครองพระภิกษุสามเณร และเป็นพระกรรมวาจาจารย์บวชนาค

๓๒. ได้ศิษย์สำคัญที่อุบล

ในชีวิตของหลวงปู่ดูดย์ อตุโล ได้มีส่วนพัวพันกับ “พระมหาปิ่น” 2 องค์ด้วยกัน

มหาปิ่น องค์แรก ก็คือ พระมหาปิ่น ปญญาพโล น้องชายแท้ๆ ของหลวงปู่สิงห์ ขนดยาคโม โดยที่หลวงปู่ดูดยี่มีส่วนร่วมเข้าไปผลักดัน และโน้มน้าวร่วมกับหลวงปู่สิงห์ เพื่อให้พระอาจารย์มหาปิ่น ที่แต่เดิมใส่ใจเฉพาะในด้านปริยัติ ให้ได้มาสนใจในการปฏิบัติจุดดั่งคัมภีร์ฐาน เพื่อเสริมเต็มเต็มการศึกษารธรรมะให้ครบถ้วนบริบูรณ์ ทั้งด้านทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และต่อมาพระอาจารย์มหาปิ่น ปญญาพโล ได้เป็นกำลังสำคัญออกเผยแผ่ธรรมปฏิบัติจุดดั่งคัมภีร์ฐาน เคียงคู่กับหลวงปู่สิงห์ ขนดยาคโม จนกลายเป็น สองแม่ทัพใหญ่ แห่งกองทัพธรรม

มหาปิ่น อีกองค์นั้น มาเกี่ยวข้องกับหลวงปู่ในขณะที่ท่านพำนักอยู่ ณ วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือพระอุปัชฌายะของท่านในช่วงที่กำลังสร้างโบสถ์

ได้มีสามเณรน้อยรูปหนึ่งหน้าตาหมดจด ท่าทีเฉลียวฉลาด ขยันขันแข็งในการศึกษา ได้เข้ามาเป็นศิษย์ปรนนิบัติรับใช้ใกล้ชิด และฝึกปฏิบัติอยู่กับหลวงปู่

หลวงปู่ได้พิจารณาเห็นแววของสามเณรน้อยรูปนี้ จึงต้องการสนับสนุนให้มีความก้าวหน้าต่อไป จึงได้ฝากสามเณรให้ไปอยู่ในความดูแลของ พระมหาเจยโยส (ภายหลังมีสมณศักดิ์ที่ พระเทพปัญญาภว) เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาวาส กรุงเทพมหานคร

สามเณรน้อยมีความเจริญก้าวหน้าในการศึกษาด้านปริยัติมาเป็นลำดับจนสามารถสอบได้ถึง เปรียญธรรม ๗ ประโยค แล้วลาสิกขาบทไปรับราชการ เป็นอนุศาสนาจารย์ในกองทัพบกได้เลื่อนยศ เป็นถึง “นายพันเอก”

ต่อมาได้ย้ายโอนจากกองทัพบกไปรับราชการที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นถึง อธิบดีกรมการศาสนา

สามเณรน้อยศิษย์ที่เคยรับใช้ใกล้ชิดของหลวงปู่ดูดยี่ อดุลโณ นั้น คนทั่วประเทศไทยรู้จักท่านดีในนาม พันเอก ปิ่น มุทุกันต์ อธิบดีกรมการศาสนา

พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ เป็นนักปาฐกถาปากคม เป็นนักเผยแผ่ธรรมะที่มีชื่อเสียง และมีผลงานด้านหนังสือธรรมะมากมาย ท่านมีความรักและเคารพต่อหลวงปู่ประดุจบิดาบังเกิดเกล้า และเคารพท่านเป็นครูบาอาจารย์ตราบจนตลอดชีวิต

ในคำนำหนังสือธรรมะชุด “ก้าวหน้า” พ.อ.ปิ่น มุกขนันต์ ได้เขียนถึงหลวงปู่ว่า

“ท่านหลวงปู่คุณย์ เป็นอาจารย์กัมมัฏฐานองค์หนึ่ง เป็นพระพุทธรูปน้อยแต่ทำมาก เท่าที่ข้าพเจ้าเคยเห็นมา”

การพุทธรูปน้อยแต่ทำมาก จึงดูเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของหลวงปู่

๓๓. รับบัญชาคณะสงฆ์

หลวงปู่คุณย์ อยู่ที่วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อช่วยกิจการอุปัชฌายะ ในขณะที่กำลังก่อสร้างโบสถ์ ด้วยภารกิจด้านการปกครองและให้การอบรมภิกษุสามเณร และการเป็นพระกรรมวาจาจารย์บวชนาค รวมเป็นเวลา ๖ ปี จนกระทั่งการก่อสร้างพระอุโบสถเสร็จเรียบร้อย

เมื่อหลวงปู่เห็นว่าภาระที่รับปากพระอุปัชฌายะเสร็จลงแล้ว จึงเตรียมการที่จะออกธุดงค์ แสวงหาความวิเวกตามป่าเขาลำเนาไพร ตามที่ตั้งใจไว้แต่เดิมต่อไป

แต่แล้ว เหตุการณ์ไม่เป็นไปตามความประสงค์ จึงต้องเลิกล้มความตั้งใจเดิมอย่างฉับพลัน

ด้วยท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสุโส อ้วน) ในสมัยที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมปาโมกข์ เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา ร่วมกับคณะสงฆ์ ได้สถาปนาวัดบูรพาราม ขึ้นเป็นวัดธรรมยุตแห่งแรกของจังหวัดสุรินทร์ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖

มีบัญชาให้ พระมหาพลอย อุปสโม ป.ธ.๖ จากวัดสัมพันธวงศาวาส กรุงเทพฯ เดินทางมาจัดการฟื้นฟูการศึกษา

ขณะเดียวกัน ก็มีบัญชาให้ หลวงปู่คุณย์ อตุโล มาช่วยอีกแรงหนึ่งท่านด้านวิปัสสนาธุระ

ในขณะนั้น วัดบูรพาราม กำลังอยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมมาก เนื่องด้วยก่อสร้างมานานร่วม ๒๐๐ ปี ต้องการการบูรณะซ่อมแซมเพื่อให้กลับฟื้นคืนสู่สภาพที่ดี และให้เป็นศูนย์การศึกษาทางพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายปริยัติและฝ่ายวิปัสสนา ตามความดำริของคณะสงฆ์

ด้วยเหตุที่หลวงปู่ดุลย์ อตุโล นั้นเป็นพระภิกษุผู้เจริญด้วยคุณธรรม มีความเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย จึงไม่อาจขัดบัญชาของพระเถระผู้บริหารการคณะสงฆ์ได้ จึงต้องเดินทางกลับจังหวัดสุรินทร์ เพื่อปฏิบัติศาสนกิจตามที่ได้รับมอบหมาย

เป็นอันว่า ความประสงค์ที่จะออกธุดงค์เพื่อบำเพ็ญคุณธรรมส่วนตัวให้ยิ่งขึ้นไป ซึ่งได้รั้งรอไว้ถึง ๖ ปี จำเป็นต้องยกเลิกไปโดยสิ้นเชิง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ต้องเดินทางกลับมาตุภูมิ เพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่ปวงชน โดยมีเป้าหมายแห่งศาสนกิจสำคัญ รออยู่ข้างหน้า ที่ วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์

หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ได้บันทึกได้ด้วยมือของท่านเองเอาไว้ว่า

“มาอยู่วัดบูรพาราม เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๗ เป็นเจ้าคณะอำเภอรัตนบุรี เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๙”

๓๔. วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์

วัดบูรพาราม ตั้งอยู่ในใจกลางเมืองสุรินทร์ หากถือเอาคูเมืองและกำแพงเมืองโบราณเป็นบรรทัดฐาน ก็จะมองเห็นที่ตั้งของวัดสำคัญๆ ในเมืองสุรินทร์ได้ดังนี้

ขณะที่วัดจุมพลสุทธาวาส วัดพรหมสุรินทร์ วัดหนองบัว วัดจำปา และวัดศาลาลอย ถือได้ว่าเป็นวัดนอกตัวเมือง ตั้งอยู่ติดกับคูเมืองด้านนอก เรียงรายรอบตัวเมือง

สำหรับวัดบูรพาราม กับวัดกลาง ๒ วัดนี้ ถือได้ว่าเป็นวัดที่อยู่ภายในกำแพงชั้นใน คือ อยู่ในใจกลางเมืองสุรินทร์

วัดบูรพาราม เป็นวัดเก่าแก่เกิดขึ้นมาพร้อมกับตัวเมืองสุรินทร์ ตั้งแต่ครั้งยังเรียกว่า เมืองประทายสมันต์ หรือเมืองไผทสมันต์ นั้นเทียว

สันนิษฐานว่าวัดบูรพาราม สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี หรือสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ปี เท่าๆ กับอายุของเมืองสุรินทร์

ตามตำนานของเมืองสุรินทร์เล่าขานกันมาว่า เมื่อพระยาสุรินทร์ภักดี ศรีณรงค์จางวาง (เชียงใหม่) ได้ตำแหน่ง จางวางเมืองประทายสมันต์ ก็เริ่มทำนุบำรุงบ้านเมือง ด้วยการ “ฝึกฝนใจเมือง” ตามธรรมเนียมการพัฒนาบ้านเมืองของไทยที่นิยมสืบทอดกันมาแต่โบราณ

คือ ส่งเสริมการพระศาสนาให้เจริญ ควบคู่กับการบำรุง “กายเมือง” หรือพัฒนาด้านวัตถุให้เจริญควบคู่ไปด้วยกัน

วัดบูรพาราม ได้รับการปลูกสร้างขึ้นที่ใจกลางเมืองพоди จึงเป็นวัดที่ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองชั้นใน

เนื่องจากวัดแห่งนี้สร้างขึ้นมาช้านาน สภาพจึงชำรุดทรุดโทรม ทางคณะสงฆ์มหานิกายจึงได้มีความประสงค์ที่จะบูรณะขึ้นใหม่ และสถาปนาเป็นวัดธรรมยุตแห่งแรกในจังหวัดสุรินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖

เมื่อหลวงปู่ดูลย์ ได้รับบัญชาจากท่านเจ้าคณะมณฑล ให้มาดูแลบูรณะวัดบูรพาราม ท่านจึงรับภาระนี้ด้วยความเต็มใจ

หลวงปู่ดูลย์จึงดัดกิจด้านออกธุดงค์ และพำนักประจำที่วัดบูรพารามนี้ ติดต่อกันตลอดมาตราบเท่าถึงวันมรณภาพของท่าน ซึ่งท่านอยู่ประจำที่วัดแห่งนี้ รวมเวลาทั้งสิ้น ๕๐ ปี

๓๕. หลวงพ่อพระชีว์ : พระพุทธรูปคู่เมืองสุรินทร์

ปูชนียวัตถุสำคัญที่ถือว่ากำเนิดมาพร้อมกับวัดบูรพาราม และเป็นที่เคารพนับถือว่าเป็นของคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดสุรินทร์ ก็คือ พระพุทธรูปองค์ใหญ่ ซึ่งเป็นองค์ประธานในวัด ที่เรียกขานกันทั่วไปว่า “หลวงพ่อพระชีว์” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ประดิษฐานอยู่ในมณฑปจัตุรมุขก่ออิฐถือปูนอยู่ด้านตะวันตกของพระอุโบสถปัจจุบัน

สำหรับ หลวงพ่อพระชีว์ องค์นี้นับว่าแปลกอย่างหนึ่ง คือ ไม่สามารถสืบประวัติได้ว่าสร้างขึ้นเมื่อไร และท่านผู้ใดเป็นคนปรารภมา พอลถามคนแก่อายุร้อยปี ก็ได้คำตอบว่า เคยถามคนอายุร้อยปีเหมือนกัน เขาก็บอกว่าเห็นองค์ท่านอยู่อย่างนี้มาแล้ว โดยสรุปก็สามารถสืบสาวไปได้แค่ ๒๐๐ ปีก็จบ และไม่ทราบว่ามีใครสร้างและสร้างเมื่อไร

สันนิษฐานว่าคงจะสร้างมาพร้อมกับเมืองสุรินทร์ และก็สันนิษฐานกันต่อไปว่าทำไมจึงชื่อว่า “หลวงพ่พระชีว์” เป็นชื่อแต่เดิม มี “ว” กว้าง คือ “ชีวะ” ก็คงจะเป็น “ชีวิต” ซึ่งอาจยกย่องท่านว่าเป็นเสมือน เจ้าชีวิต หรือเป็น ยอดชีวิต ของคนสมัยนั้นกระมัง

ข้อสันนิษฐานอีกทางหนึ่งก็ว่า อาจจะถูกเกี่ยวกับ ลำน้ำชี เป็นลำน้ำที่ไหลผ่านจังหวัดสุรินทร์ ที่ได้ชื่อนี้อาจจะได้ไม่พิเศษ หรือดินพิเศษ มาจากลำชี มาบั้นเป็นองค์ท่านกระมัง จึงได้ชื่ออย่างนี้

เคยกราบเรียนถามหลวงปู่ ท่านก็ไม่ทราบประวัติของ หลวงพ่พระชีว์ เช่นเดียวกัน ท่านว่าก็เห็นองค์ท่านอยู่อย่างนี้แหละ แต่ไหนแต่ไรมา ตั้งแต่เด็กจนโตมาก็ถามคนโบราณเช่นเดียวกัน เขาก็ว่า “ก็เห็นอยู่อย่างนี้”

ถ้าย้อนนึกถึงสมัยก่อน เราต้องยอมรับว่า แถวสุรินทร์ ซึ่งถือเป็นเมืองบ้านนอกมีความอึดอัด เรื่องพระพุทธรูปที่จะกราบไหว้กันเหลือเกิน เมื่อสมัย ๑๐๐ ปี หรือ ๗๐-๘๐ ปีที่ผ่านมา หรือย้อนไปถึง ๒๐๐ ปี จะเห็นว่า แถวนั้นไม่มีพระพุทธรูปสำริด หรือทองเหลือง มีเพียงพระพุทธรูปที่ทำด้วยไม้ หรือดินปั้น ซึ่งก็ไม่ได้ปั้นให้ได้บุริสลักษณะที่แท้จริง เพียงแต่ทำขึ้นเสมือนหนึ่งว่าสมมติให้เป็นพระพุทธรูปเท่านั้น

สมัยนั้นจึงไม่มีพระพุทธรูปที่งดงามให้กราบไหว้ “ด้วยเหตุนี้กระมัง คนสุรินทร์สมัยนั้นจึงไม่ค่อยสวยงาม ไม่ค่อยมีลักษณะที่ดี เพราะการสร้างพระพุทธรูปไม่ได้พระพุทธรูปที่งาม เมื่อกราบติดอกติดใจก็ไม่ได้ลูกเต๋าที่งดงามกระมัง”

ในสมัยนั้น แถวจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ หรือแถบอีสานใต้ ยังไม่มีพระพุทธรูปปั้นองค์ไหนที่งดงาม หรือมีลักษณะที่มีอำนาจและก็ไม่มีขนาดใหญ่เท่ากับหลวงพ่พระชีว์เลย ด้วยท่านมีขนาดใหญ่และดูเคร่งขรึมมีอำนาจน่าเกรงขาม ชาวบ้านจึงนับถือท่านในด้านความศักดิ์สิทธิ์

แม้ทางราชการ ในสมัยที่ข้าราชการมีการทำพิธีคัมภีร์น้ำพระพิพัฒน์สัตยา ก็ต้องมาทำพิธีต่อหน้า หลวงพ่พระชีว์ องค์นี้เอง

ด้วยความเคารพนับถือท่านในแง่ความศักดิ์สิทธิ์ ประชาชนจึงเชื่อว่าท่านสามารถดลบันดาล ให้เขาสำเร็จประโยชน์ใฝ่ฝันได้อย่างใดอย่างหนึ่งได้

เมื่อสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ แถวสุรินทร์ และบุรีรัมย์ ถือว่าเป็นพื้นที่ที่หมิ่นเหม่ต่ออันตราย ด้วยการเป็นเป้าหมายโจมตีทางอากาศ สมัยนั้น พ.ศ. ๒๔๘๘ พวกอาตมายุังเป็นเด็ก เรียน ป.๑-ป.๒ จะมีเครื่องบินวน

เวียนไปทั้งระเบิดแถวกัมพูชา และแถบสุรินทร์-บุรีรัมย์ ชาวบ้านตกอกตกใจ ก็ได้แต่ไปกราบไปไหว้ขอบารมี หลวงพ่อพระชีว์เป็นที่พึ่ง ขออย่าให้บ้านเมืองถูกระเบิดเลย หรือเครื่องบินมาแล้วก็อย่าได้มองเห็นบ้านเมือง

นอกจากนี้ชาวบ้านก็มักพากันมาบนบานศาลกล่าวเวลาเกิดยุคเชษฐต่าง ๆ เช่น เมื่อเกิดโรคภัยไข้เจ็บ เมื่อ อหิวาตกโรค หรือโรคฝีดาษมีการระบาด ซึ่งสมัยนั้นถ้ามีโรคระบาดมาแต่ละชุด ผู้คนจะล้มตายจำนวนมาก พวกเขาเหล่านั้นก็ได้หลวงพ่อพระชีว์เป็นที่พึ่งทางใจ ให้เขาารู้สึกปลอดภัย หรือพ้นภัยพิบัติ คนสุรินทร์จึงนับถือท่านตลอดมา

บางครั้งประชาชนก็มาบนบานศาลกล่าวให้ประสบผลสำเร็จ ประสบโชคดีในลักษณะนี้ก็มี ซึ่งทางวัดก็ไม่ได้สนับสนุน และก็ไม่ได้ปฏิเสธ ในเรื่องความเชื่อถือของประชาชน ก็เพียงแต่มีทนาสาธุการ ถ้าความปรารถนาของเขาประสบผลสำเร็จ และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ากราบไหว้ได้เต็มที่

ในแง่นี้ อาจกล่าวได้ว่า หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ก็ได้อาศัยบารมี หลวงพ่อพระชีว์ ในการพัฒนาวัดบูรพารามให้เจริญรุ่งเรืองใสตหนึ่งด้วย กล่าวคือ เมื่อชาวบ้านพากันเคารพนับถือ หลวงพ่อพระชีว์ เป็นอันมาก ก็เป็นการสะดวกต่อหลวงปู่ของเรานี้จะบูรณะวัดให้เจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างพระอุโบสถให้สำเร็จ ซึ่งนับเป็นเรื่องที่ลำบากยิ่งในสมัยนั้น

๓๖. ปักหลักอยู่ที่วัดบูรพาราม

เมื่อหลวงปู่ดุลย์ อตุโล ได้รับบัญชาจากคณะสงฆ์มณฑลนครราชสีมา ให้มาพัฒนาวัดบูรพารามแล้ว ท่านก็มุ่งตรงไปยังจังหวัดสุรินทร์ เพื่อปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายทันที

กิจการด้านพระศาสนาที่รอรับหลวงปู่ นับว่าเป็นภารกิจที่หนักมาก เพราะจะต้องริเริ่มทุกด้าน ทั้งการศึกษา ด้านปริยัติ และด้านปฏิบัติ ด้านการก่อสร้าง และการเผยแผ่สู่ประชาชน ซึ่งในขณะนั้นต้องยอมรับว่ายังล้าหลังในทุกๆ ด้านอย่างมากทีเดียว

ดังนั้น เมื่อหลวงปู่ตัดสินใจว่าจะปักหลักอยู่ที่วัดบูรพารามนี้แล้ว จึงต้องเริ่มงานด้านพระศาสนาทุกอย่าง ตั้งแต่จัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม การเผยแผ่ด้านการปฏิบัติฝ่ายวิปัสสนากรรมฐาน ทั้ง ๒ ด้าน จะต้องพัฒนาไปด้วยกัน

ถ้าย้อนระลึกถึงอดีต จะเห็นว่าการมาสุรินทร์ครั้งนี้เป็นการมาครั้งที่ ๒ ของท่าน ในรอบแรก เมื่อท่านมาสุรินทร์ในครั้งนั้น ท่านได้เริ่มแนะนำเฉพาะด้านปฏิบัติกัมมัฏฐานอย่างเดียว เพราะท่านเดินทางมาแบบพระอุดงค์ เป็นการเผยแพร่ในระหว่างปฏิบัติ และผู้สนใจในวงที่ไม่กว้างนัก รวมทั้งเผยแพร่ในระหว่างสหธรรมิกที่เป็นพระสงฆ์ด้วยกัน การเผยแพร่ในครั้งนั้นล้วนแต่เป็นเรื่องพระกัมมัฏฐานล้วน

การมาสุรินทร์ในครั้งที่สองนี้ เป็นด้วยบัญชาจากคณะสงฆ์ให้ท่านมาปักหลักอยู่จริงๆ เน้นการศึกษาทั้งด้านปริยัติและการปฏิบัติ ท่านจึงต้องเริ่มงานทั้ง ๒ ด้านนี้อย่างจริงจังต่อไป

ความจริงแล้วการศึกษาและการปฏิบัติด้านพระศาสนาในสมัยนั้น เป็นเพียงการทำสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แถบจังหวัดสุรินทร์นั้นเป็นพื้นเมืองที่อยู่ใกล้เคียงกับประเทศกัมพูชามากที่สุด แต่ละแถบแต่ละถิ่นของสุรินทร์มักจะมีภาษาพื้นเมืองเป็นภาษาเขมร แต่อีสานทางเหนือ เช่นอุดรธานี ขอนแก่น อุบลราชธานี จะถนัดไปทางภาษาลาว แม้ตัวอักษรพระยาศรีสุทนต์ที่ใช้ในการเรียน การเทศน์ การสวด ก็ยังมีภาษาธรรม หรืออักษรของประเทศลาวอยู่

ทางแถบอีสานใต้ เช่น สุรินทร์ บุรีรัมย์ และบางส่วนของศรีสะเกษนั้น แน่นนอนจะต้องมีความโน้มเอียงทั้งด้านภาษา ขนบธรรมเนียมไปทางเขมรอยู่มาก การเขียนก็นิยมใช้อักษรขอม 'ไม่ว่าจะใช้ในการเทศน์ การสวด หรือพิธีกรรมต่างๆ ตามประเพณี ก็ยังนิยมใช้อักษรขอมอยู่ พระจะเทศน์ตามคัมภีร์ และคัมภีร์เหล่านั้นก็เป็นอักษรขอม

เมื่อเริ่มมีการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมขึ้น ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตวันกธรรมตรี บาลีศึกษาก็เริ่มใช้อักษรไทย และภาษาไทยมากขึ้น จึงกล่าวได้ว่าในสมัยของหลวงปู่เฒ่า เป็นสมัยเริ่มแรกของการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมเป็นการศึกษายุคใหม่ ใช่วิธีใหม่ หลวงปู่จึงต้องรับภาระนี้อย่างเต็มที่

๓๗. ส่งเสริมทั้งปริยัติและปฏิบัติ

ปฏิปทาของหลวงปู่เฒ่า แม้จะรับภาระด้านการบริหารในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส เป็นพระอุปัชฌาย์ อาจารย์สอน เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัดในภายหลัง หน้าที่ต่างๆ เหล่านี้ย่อมรับอย่างเต็มกำลัง

ในขณะที่เดียวกัน ปฏิปทาทางคุณธรรม หรือข้อปฏิบัติที่ท่านเคยศึกษามาในทางกัมมัฏฐาน ทางอุดงค์ ท่านก็ยึดแนวทางนี้เป็นหลักสำคัญอยู่ ท่านยังปฏิบัติสม่ำเสมอ ทั้งที่เป็นส่วนตัวของท่าน ขณะเดียวกันก็แบ่งเวลาสอนพระภิกษุสามเณร และประชาชนที่สนใจเป็นประจำเสมอมา

ในช่วงกลางๆ ชีวิต ในระหว่างที่หลวงปู่มาอยู่ที่สุรินทร์นั้น ท่านจะมีการสมาคมไปทางครูบาอาจารย์ฝ่าย กัมมัฏฐาน มีความร่วมมือ การติดต่อ การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียน รวมทั้งส่งพระเณรไปศึกษาหาความรู้จาก ครูบาอาจารย์ต่างๆ ด้วย

ที่วัดบูรพาราม มีพระภิกษุและสามเณรจำนวนมาก องค์ไหนที่สนใจใฝ่ใจศึกษาทางฝ่ายปริยัติ นอกจากจะ เรียนเบื้องต้นในวัดบูรพารามแล้ว ก็ส่งมาเรียนต่อที่กรุงเทพฯ ในระดับสูงต่อไป

สำหรับบางรูปที่สนใจในการประพฤติปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไป นั่นคือ องค์ไหนสนใจในการรุดงค์กัมมัฏฐาน อย่างแท้จริง หลังจากหลวงปู่ให้การฝึกอบรมด้วยองค์ท่านเองแล้ว ท่านก็จะส่งองค์ที่สนใจไปอยู่กับ พระอาจารย์ฝั้น บ้าง ที่พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี บ้าง

นี่คือภาระหน้าที่ด้านการศึกษาที่หลวงปู่ทำ ในระหว่างมาพำนักที่วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ จนกระทั่ง การศึกษาพระศาสนาทั้ง ๒ ด้าน มีความก้าวหน้า เป็นปึกแผ่นมั่นคงมาตราบเท่าทุกวันนี้ ก็เป็นผลงานการ วางรากฐานของหลวงปู่นั่นเอง

นอกจากภารกิจด้านการศึกษาแล้ว ด้านพิธีการปฏิบัติต่างๆ ในจังหวัดสุรินทร์ในสมัยนั้น ก็ยังไม่มีแบบแผน อะไร แทบกล่าวได้ว่ายังไม่มีอะไรเลย เป็นต้นว่าพิธีในวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา การตักบาตรเทโว เป็นต้น คณะสงฆ์ในสมัยนั้นก็ได้ริเริ่มจัดให้มีขึ้น และกำหนดแบบอย่างในการปฏิบัติ เช่น พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญ ศาสนพิธีต่างๆ ก็เพิ่งจะมีการฟื้นฟู มีการจัดทำเป็นพิธีการในสมัยหลวงปู่ นั่นเอง

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ คือ วิธีการที่หลวงปู่มาเผยแผ่ หรือเปิดกรุแห่งการศึกษาทั้งทางปริยัติ ปฏิบัติ และแบบอย่าง ศาสนพิธี ให้แก่จังหวัดสุรินทร์ในยุคนั้น และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ นับว่าเป็นมรดกธรรมที่เกิดจากการริเริ่มของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล นี้เอง

๓๘. ก่อสร้างพระอุโบสถ

เมื่อมาพำนักที่วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ แล้ว หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ได้รับแต่งตั้งให้เป็น เจ้าคณะอำเภอรัตนบุรี อยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ครั้นได้โอกาสอันสมควร ก็เริ่มงานบูรณะปฏิสังขรณ์วัดบูรพารามทันที

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ หลวงปู่เริ่มงาน สร้างพระอุโบสถแบบคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นแห่งแรกของจังหวัดสุรินทร์ และนับเป็นพระอุโบสถที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดสุรินทร์ด้วย มีประโยชน์ใช้สอยมากที่สุด แต่ใช้งบประมาณน้อยที่สุด เพราะแรงงานส่วนใหญ่ได้อาศัยชาวบ้าน และพระภิกษุ เณรช่วยกัน โดยหลวงปู่เป็นผู้คิดแบบแปลนด้วยตัวท่านเอง

การสร้างพระอุโบสถแห่งนี้ เสร็จเรียบร้อยเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ใช้งบค่าก่อสร้างรวมทั้งสิ้น ๑๔ ปี

ในการสร้างพระอุโบสถหลังนี้ นอกจากอาศัยความสามารถและบารมีของหลวงปู่แล้ว ยังได้อาศัยกำลังสำคัญของศิษยานุศิษย์อีกหลายท่าน ที่สำคัญได้แก่

๑. พระมหาโชติ คุณสมปโน ต่อมาเป็นที่ พระเทพสุทธาจารย์ เจ้าอาวาสวัดวชิราลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา (มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘)

๒. พระมหาเปลี่ยน โสภาโส ต่อมาเป็นที่ พระโสภาธรรมภาณ เจ้าอาวาสวัดป่าไธยาประสิทธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (ในปัจจุบัน-พ.ศ.๒๕๓๘-พำนักอยู่ที่วัดบูรพาราม)

๓. พระอาจารย์สาม อภิภูจโน วัดป่าไทรวิเวก ตำบลนาบัว อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (มรณภาพเมื่อ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔)

พระโพธิ์นันทมุนี (อดีตพระครูนนทปัญญาภรณ์) ลูกศิษย์ใกล้ชิดของหลวงปู่ ได้เล่าถึงการต่อสู้ของหลวงปู่ ในการพัฒนาวัดในยุคเริ่มแรก และการสร้างพระอุโบสถ จะว่าใหญ่ที่สุดในยุคก่อนของภาคอีสานก็ได้ ด้วยการก่ออิฐถือปูน เทคอนกรีตเป็นหลังแรก ผู้คนในสมัยนั้นก็แตกตื่นมาดู “โบสถ์วัดบูรพ์”

“วัดบูรพ์” ในสมัยก่อนก็ดังไปทั่ว เพราะแม้แต่อิฐแต่ปูน คนแถวนั้นก็ไม่เคยเห็น หลวงปู่ท่านก็ทำ ความพยายามของท่านจึงเป็นการต่อสู้อย่างยิ่ง ซึ่งในตอนหลังก็มี หลวงปู่สาม มาช่วยอีกแรงหนึ่ง เป็นกำลังสำคัญให้โบสถ์สำเร็จลงได้

สมัยก่อนการบอกบุญเรียไรเป็นการยากลำบากจริงๆ หลวงปู่ท่านว่าบางที่พระเดินบอกบุญเรียไรเงิน ๒ หมู่บ้านแล้วยังได้แค่ ๒ สตางค์เท่านั้น (ไม่ใช่ ๒ บาท แต่เป็น ๒ สตางค์เท่านั้น) พระต้องเดินบอกบุญไปหลายวันจึงจะรวบรวมปัจจัยได้ ๑ บาท อย่างนี้ก็มี

การบอกบุญในสมัยนั้นจึงได้ให้ประชาชนบริจาคเป็นข้าวเปลือก ได้อาศัยข้าวเปลือก ถ้าขอให้ชาวบ้าน
บริจาคเป็นเงินสดก็จะได้เพียงหมู่บ้านละ ๒-๓ สตางค์ เท่านั้น คงไม่ไหว

ขณะนั้นปูนซีเมนต์ก่อสร้างราคาถูกลงละ ๘๐ สตางค์ ไปถึง ๑ บาทกว่า แล้วในสมัยนั้น ซีเมนต์สีแฉ่งๆ ไม่มีคุณ
ภาพเท่าไร

หลวงปู่เล่าบอกว่า การบริจาคได้จากการเรียไร้วัวเปลือก เมื่อทำดังนั้นทุกคนทุกบ้านก็มีข้าวเปลือกด้วยกัน
ทั้งนั้น เขาจึงเอาข้าวเปลือกมาบริจาคคนละกระบุงคนละกะเมอ ถ้าดีราคากะเมอละ ๑๓-๑๔ สตางค์ ก็จะมี
ดีกว่าขอบริจาคเป็นเงิน และจะได้ทุกบ้าน

เมื่อได้ข้าวเปลือกมาก็จะทำให้มองเห็นเงินสด ร้อยบาทบ้าง สองร้อยบาทบ้าง หรือบางทีก็ได้ถึงพันแต่ละปี
ก็นำเงินมาสร้างโบสถ์ เริ่มสร้างตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๙ มาเสร็จเรียบร้อยเมื่อปี ๒๔๙๓ ลองคิดดูใช้เวลากี่ปี นี่
หลวงปู่ได้ต่อสู้เรื่องสร้างโบสถ์มากับหลวงปู่สาม

พอสร้างโบสถ์ วัดบูรพ์เสร็จแล้ว หลวงปู่สามท่านจึงออกท่องเที่ยวจรดงค์ไปเป็นเวลานาน

นี่คือชีวิตการต่อสู้ของครูบาอาจารย์ในสมัยก่อน กว่าที่จะสำเร็จ

สำหรับอิฐนั้นไม่มีขาย พระเถรในวัด และชาวบ้านช่วยกันเหยียบเอง และทำเตาเผาเองทั้งหมด แล้วใช้ไม้
ทางโรงเลื่อยมาช่วย

๓๙. หลวงพ่อพระประธาน

สำหรับพระประธานในโบสถ์ของวัดบูรพารามนั้น เป็น พระพุทธรูปราชจำลอง หล่อด้วยโลหะทองเหลือง
หล่อเสร็จเมื่อ วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๔๙๐ โดยมี พระครูคุณสารสัมพันธ์ (โชติ คุณสมฺปนฺโน) พระครูนวกิจ
โกศล (เปลี่ยณ โอบาโส) กับคณะสงฆ์ ประชาชนชาวสุรินทร์ร่วมกันสร้าง หลวงปู่ดุลย์ อตุโล เป็นประธาน
ดำเนินงาน

ท่านเจ้าคุณ พระโพธิ์นันทมุนี ได้เล่าถึงเหตุอัศจรรย์เกี่ยวกับการสร้างพระประธานว่า

ในส่วนนี้มันก็แปลก มีส่วนที่อาตมาว่าแปลก เท่าที่อาตมาอยู่กับท่านเห็นว่า ท่านมีความเกี่ยวพันกับน้ำฝนหลายครั้ง จะว่าเป็นเรื่องฤทธิ์หรือไม่ก็ไม่ทราบ เมื่อหล่อพระพุทธรูป พระประธานที่ประดิษฐาน ณ พระอุโบสถ

เป็นพระพุทธรูปหล่อ ถือเป็นการจัดงานหล่อพระพุทธรูปครั้งแรกในจังหวัดสุรินทร์ เหตุการณ์ครั้งนั้นโด่งดังไปทั่วจังหวัด คือ เมื่อมีการสร้างพระอุโบสถใกล้จะเสร็จแล้ว มีการหล่อพระประธานก็คือ หล่อพระพุทธรูปขึ้นราชจำลองแบบสมัยใหม่ องค์ที่เป็นพระประธานไว้ในพระอุโบสถ ด้วยการเชิญช่างหล่อมาทำการหล่อที่จังหวัดสุรินทร์

ประชาชนให้ความสนใจเป็นอันมาก ได้ส่งข้าวของมาช่วย ไม่ว่าจะเป็นทองเหลือง ทองแดง อะไรต่างๆ มาเยอะเยอะ เสร็จแล้วก็ประกอบพิธีขึ้น

ในสมัยที่เงินทองกำลังหายาก ก็มีชื่อโด่งดังว่า ในพิธีจัดงานนี้ ได้เงินบริจาคสูงถึงแปดหมื่นบาท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ สามารถรวบรวมเงินทอง โดยชาวบ้านไปทำบุญกับหลวงปู่เพื่อหล่อพระประธาน

การสร้างพระประธานใช้เงิน ๓ หมื่นบาทในขณะนั้นได้รับเงินบริจาคถึง ๘ หมื่นบาท ก็มีเหตุอัศจรรย์ฟ้าผ่า ๘ ทิศให้ปรากฏ ความจริงเรื่องอัศจรรย์ต่างๆ หลวงปู่ไม่ได้ให้ความสนใจ

อาตมาก็ไม่นิยมเรื่องอัศจรรย์ทำนองนี้ แต่ที่จะพูดไม่ใช่จุดนี้ ไม่ใช่เรื่องนี้ คือจะพูดจุดตรงที่ว่า เมื่อหล่อพระประธานเรียบร้อยแล้ว ตอนนั้นอาตมาบวชเณรแล้วนะ หล่อพระประธานได้เรียบร้อยแล้ว ก็จะเชิญเข้าประดิษฐานในโบสถ์ตามวันที่กำหนด

หลวงปู่ก็เชิญผู้ว่าราชการจังหวัด (สมัยนั้นเรียกว่า ข้าหลวง) และบุคคลสำคัญอื่นๆ ของจังหวัด เช่น เทศมนตรี ข้าราชการฝ่ายต่างๆ เพื่อแจ้งให้คณะกรรมการทราบว่าวันที่เท่านี้ๆ จะยกพระประธานขึ้นประดิษฐานบนแท่นในโบสถ์ ขอให้มาช่วยกัน มาร่วมมือกันให้มากหน่อย

พวกเขาเหล่านั้นกราบเรียนหลวงปู่ว่า พระพุทธรูปองค์สำคัญขนาดนี้ไม่ควรทำอย่างเงี้ยบๆ ควรจะแห่รอบเมืองเสียก่อน จัดขบวนแห่ให้สวยงามและยิ่งใหญ่เป็นกรณีพิเศษ

หลวงปู่บอกว่า “ไม่ต้องแห่หรอก ไม่ต้องแห่หรอก มันจะเป็นการลำบาก และกีดขวางถนนหนทาง เมื่อหล่อเรียบร้อยแล้ว ก็อาราธนานิมนต์ท่านประดิษฐานในโบสถ์เลย” ท่านตกลงอย่างนี้

ที่นี้เมื่อหลวงปู่ตกลงตัดบทย่างนี้แล้ว พวกเขาเหล่านั้นก็มาประชุมกันต่างหาก และตกลงกันว่าจะแห่ “เมื่อหลวงปู่ไม่ให้แห่ก็เรื่องของหลวงปู่คงไม่เป็นไร พวกเราเห็นควรแห่ ก็คงไม่เป็นไร”

ตกลงคณะกรรมการวัด และข้าราชการ ตกลงจัดขบวนแห่ หลวงปู่ก็ไม่ได้ต่อว่าอะไรปล่อยไปตามเรื่องของเขา

พอถึงวันแห่ ผู้คนมาร่วมอย่างมากมาย สมัยนั้นก็มีพวกญวนอพยพก็มาร่วมด้วยจำนวนมาก จัดขบวนแห่กันอย่างมโหฬาร มีการแต่งตัวตามแบบโบราณบ้าง ตามแบบสมัยใหม่บ้าง คนแต่ดั้งเดิมมาร่วมกันมาก

แล้วก็ยกพระประธานขึ้นรถ ตอนนั้นดูเหมือนจะใช้รถยนต์คันเก่าๆ ของเทศบาล ยกพระประธานขึ้นรถเรียบร้อย พอจะได้เวลาแห่ กำลังจะเคลื่อนขบวนกันก็ขอเลื่อนเวลาออกไปหน่อย เนื่องจากจะออกขบวนกันตั้งแต่เที่ยงก็ร้อนไป เพราะเป็นเดือนพฤษภาคม วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ก็มาเปลี่ยนเวลาไปตอนบ่าย ให้หายร้อนสักหน่อย

ขบวนแห่ทุกอย่างก็เตรียมพร้อม หลวงปู่ท่านอยู่ในกุฏิ ไม่ได้ออกมาดูเลย พวกเขาก็จัดการกันเอง คนร่วมพิธีอย่างเนืองแน่น เตรียมจะเคลื่อนขบวนออกไปทางหน้าวัด ทางตะวันออก

ทุกคนมัดแต่กุฏิกุจจ ไม่ได้หันหน้าไปดูทางด้านตะวันตก ปรากฏว่าเมฆฝนตั้งเค้าบนท้องฟ้าด้านตะวันตก พอเริ่มจะเคลื่อนขบวนเท่านั้น ทั้งฝนทั้งลมก็มาอย่างหนักทั่วทิศ ลมก็แรง ต่างคนต่างก็หนีฝนขึ้นศาลาบ้าง เข้าโบสถ์บ้าง หลบใต้ถุนกุฏิบ้าง

ต้นไม้หักระเนระนาด หลายคนหาที่หลบฝนไม่ทัน เพราะคนมันมากอาคารสถานที่ไม่พอ ก็พากันกางร่ม แล้วถูกลมพัดกระจัดกระจายหมด

ฝนตกนานเกือบ ๒ ชั่วโมง ยังไม่หยุด พอฝนหยุดก็ค่ำมืดพอดี ต่างคนต่างก็แยกย้ายกันกลับบ้านโดยอัตโนมัติ

คนที่แต่งหน้าแต่งตามาสวยงามเพื่อเข้าขบวน ก็เสียหายหมด แป้งทาหน้าในสมัยก่อนสงสัยว่าจะสู้ทุกวันนี้ไม่ได้ แป้งมันไหลลงมายังกับอาคารรั้วแล้วสีมันเลอะออกมอย่างนั้นแหละ แล้วร่วมกระดาศที่ประชาชนเอามากาง ก็ถูกลมพัดเอาไปหมด เหลืออยู่แต่ด้าม เหมือนกับพากันถือไม้ตะพด เพราะลมมันหอบเอาไปหมด ก็พากันเดินกลับบ้านไป ทุกอย่างจบสิ้น ไม่มีใครพูดถึงเรื่องการแห่พระอีก

รุ่งเช้า หลวงปู่ก็ให้เรียกพระเถรมารวมกัน รวมทั้งญาติโยมที่มาวัดในเช้าวันนั้น ช่วยกันยกพระประธานขึ้นประดิษฐานบนรัตนบัลลังก์ ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

เรื่องนี้เป็นเหตุการณ์หนึ่งในกรณีฝนตก ซึ่งจะเห็นว่า เหตุการณ์สำคัญๆ ในชีวิตของหลวงปู่ผูกพันกับฝนตกหลายครั้งหลายครา จนลูกศิษย์ลูกหาสงสัยกันว่า หลวงปู่มีวิบากอะไรผูกพันกับฝนก็ไม่ทราบ แต่ไม่เคยมีใครกราบเรียนถามหลวงปู่ในเรื่องนี้

ท่านพระโพธิ์นันทมุนี สรุปล่าว่า “จะว่าอย่างไรก็ไม่ทราบ จะว่าอิทธิฤทธิ์หรือไม่อิทธิฤทธิ์ อาตมาไม่ทราบ อาตมาพูดได้เพียงว่า อันนี้เป็นเรื่องแปลกเท่านั้นเอง”

๔๐. พระอารามหลวง

ในการบริหารการพระศาสนาที่วัดบูรพารามนั้น หลวงปู่ท่านอยู่ในฐานะประธานสงฆ์ ได้แบ่งงานด้านการศึกษาและการปกครองให้แก่ พระมหาพลอย อุปลโม เป็นผู้ดำเนินการ

ด้านการเผยแผ่เทศนาอบรมประชาชน ได้มอบให้ พระมหาเปลี่ยน โสภาโส เป็นผู้ดำเนินการ

จากวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๔๗๗ เมื่อหลวงปู่มาพำนักที่วัดบูรพารามครั้งแรก จนกระทั่งละสังขารเมื่อเวลา ๐๔.๑๓ น. ของวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ รวมเป็นเวลา ๕๐ ปีเศษ ที่หลวงปู่ดูแล อดุโล พำนักอยู่ ณ วัดแห่งนี้

ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ หลวงปู่ได้รับแต่งตั้งเป็น เจ้าคณะแขวงรัตนบุรี ซึ่งเป็นอำเภอที่อยู่ติดต่อกับ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ และอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

จนกระทั่งถึงวันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๗๙ จึงได้รับแต่งตั้งเป็น พระครูสัญญาบัตร เจ้าคณะแขวงรัตนบุรี

วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๘๐ ได้รับแต่งตั้งเป็น พระอุปัชฌาย์วิสามัญ ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

กระทั่งวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๐๑ จึงได้รับแต่งตั้งเป็น เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย อีก ๓ ปีต่อมา ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ (เจ้าคุณ) ที่ พระรัตนกรวิสุทธิ วิยานุยุตธรรมิกคณิสสร หรือ “พระรัตนกรวิสุทธิ”

วันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๒๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชวุฒาจารย์ ศาสนาภารธุรกีจยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี หรือ “พระราชวุฒาจารย์” อันเป็น สมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายของหลวงปู่

ตั้งแต่กลับจากจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ หลวงปู่มาพำนักประจำที่วัดบูรพารามแห่งเดียวติดต่อกันมา ท่านได้ปฏิสังขรณ์วัดให้เจริญรุ่งเรืองมาเป็นลำดับ จนกระทั่งกรมการศาสนาได้ยกขึ้นเป็นวัดพัฒนา ตัวอย่าง ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑

วัดบูรพารามได้รับการพัฒนาต่อเนื่องกันมา และเป็นที่น่าปลาบปลื้มแก่ปวงชนชาวสุรินทร์เป็นอย่างยิ่ง ที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดบูรพาราม ขึ้นเป็นพระอารามหลวง เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ ก็ได้กลายเป็นที่รู้จักแก่สาธุชนผู้สนใจในธรรมทั่วไป และเป็นแบบอย่างแก่วัดทั่วไปในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียง ประชาชนทั่วไปได้เริ่มหลั่งไหลเข้ามาศึกษาธรรมะ เข้ามาคารวะกราบขอพรจากหลวงปู่ ตามกิตติศักดิ์ที่เล่าลือกันไปอย่างไม่ขาดสาย

แม้กระทั่งทุกวันนี้ แม้หลวงปู่ได้ละทิ้งสังขารไปแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๖ และไม่มีองค์หลวงปู่อยู่ที่วัดแล้ว ก็ยังมีผู้เลื่อมใสศรัทธาดำเนินตามแนวทางคำสอนของท่าน ได้ช่วยกันทำนุบำรุงรักษาไว้ซึ่งแนวทางนั้นโดยทุกประการ ผู้ที่เคารพศรัทธาในองค์หลวงปู่ก็ยังแวะเวียนไปกราบรูปเหมือนของหลวงปู่ และมีความรู้สึกที่หลวงปู่ยังคงเป็นที่พึ่งทางธรรมให้แก่ลูกศิษย์ลูกหาอยู่ตลอดไป

๔๑. ปุชนิยบุคคลที่หาได้ยาก

ท่านเจ้าคุณ พระโพธิ์นันทมุนี (พระมหาสมศักดิ์ ปณฺหฺติโต) ได้เล่าถึง หลวงปู่คุณย์ อตุโล ดังนี้

ในฐานะที่อาตมาอยู่ใกล้หลวงปู่มาตั้งแต่เมื่อท่านมีอายุ ๖๒ ปี จนกระทั่งท่านมรณภาพเมื่อใกล้ร้อยปี ก็ได้ อยู่กับท่านในฐานะที่ปฏิบัติรับใช้ท่านตลอดมา สารทุกข์สุขดิบ ความยากความง่าย ปัญหาสารพันนั้น แม้ จะไม่มีปัญญาที่อยู่ในระดับที่จะช่วยท่านแก้ไขได้ แต่หัวสมองของอาตมานั้น ได้รับรู้ รับทราบ รับสุขรับทุกข์ เข้าถึงอาตมาโดยตลอดเช่นเดียวกัน ในแง่ของการบริหารงาน

ฉะนั้น ปฏิปทาของหลวงปู่ที่เป็นส่วนรวม และโดยเฉพาะที่เป็นส่วนตัวของท่านนั้น รู้สึกว่า ท่านเป็นพระเถระ หรือ เป็นปูชนียบุคคลที่หาได้ยากอย่างยิ่ง

คือ ท่านจะทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ กำลังความสามารถ มาในทางการบริหารการพระศาสนาทั้งหมด

การพูดถึงปัญหาภายนอก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาบ้านเมือง ปัญหาการเปลี่ยนแปลง หรือปัญหาอะไรต่างๆ นั้น หลวงปู่จะกล่าวแต่น้อย รับรู้หน่อย

ท่านจะพยายามมุ่งมั่นแต่ในทางพระศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์หลวงปู่เอง เวลาท่านมาอยู่วัด ที่เรียกว่า “วัตรบริหาร” คือไม่ใช่ตอนที่ถือธุดงค์วัตรตามป่าเขาก็จริง แต่กิจวัตรส่วนตัวของท่านนั้น กล่าวได้ว่าท่านไม่เคยบกพร่องเลย

เคยปฏิบัติอย่างไร ก็คงยึดปฏิปทาปฏิบัติอยู่อย่างนั้นอย่างสม่ำเสมอ ไม่ขาดตกบกพร่อง ด้านการบิณฑบาต ท่านก็ทำเป็นประจำ ฉ้นในบาตร ฉ้นมือเดียว ก็รู้สึกว่าคุณปฏิบัติมาได้ตลอด

เว้นไว้แต่มีกิจจำเป็น ทางราชการนิมนต์ไปในภาวะใดภาวะหนึ่ง เช่น ในรัฐพิธีบางอย่าง ท่านก็ฉ้นให้เขาบ้าง ตามพิธี เพื่อมิให้ขัดกับสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

นี่คือปฏิปทาส่วนตัวของท่าน ซึ่งในแต่ละเรื่องแต่ละตอนล้วนแต่ปฏิบัติถูกต้อง งดงาม และทำเสมอต้นเสมอปลาย

๔๒. บิณฑบาต ๒ ชั้น

ท่านเจ้าคุณ พระโพธิญาณมุนี เล่าถึงปฏิปทาของหลวงปู่ดูลย์ อดุลโต ต่อไปว่าสิ่งที่อาตมาภาพเห็นว่า ท่านไม่ค่อยเหมือนใคร และไม่มีใครหาโอกาสทำเหมือนหลวงปู่ ก็คือว่า เมื่อท่านมีภาระมาก แล้วก็ชราภาพพอสมควรแล้ว การเดินบิณฑบาตโดยทั่วไปก็อาจจะขัดข้อง แต่ท่านก็ไม่ทิ้งบาตร เหมือนกัน อยากจะให้ท่านผู้อ่านได้ทราบในเรื่องนี้

ที่ว่าหลวงปู่ไม่ทิ้งบาตร ก็คือ เมื่อหลวงปู่ไม่ได้ออกไปบิณฑบาต ท่านก็เอาบาตรของท่านมาตั้งไว้ ให้ลูกศิษย์ นำบาตรมาตั้งไว้ที่หน้ากุฏิ พระณรรสานุศิษย์ที่ออกบิณฑบาตมาจากทิศต่างๆ เมื่อเข้าสู่บริเวณวัดแล้ว ทุก

องค์จะตรงไปที่หน้ากุฏิหลวงปู่ แล้วเอาทัพพีที่มีนั้นตักข้าวจากบาตรของตนใส่บาตรหลวงปู่คนละ ๑-๒ ทัพพี มีอะไรก็ใส่บาตรถวายท่าน

จึงเหมือนกับว่าท่านยังฉันข้าวที่ลงในบาตรตลอดมา ตราบจนถึงอายุขัยของท่าน

ในการทำอย่างนี้ พวกเราทั้งหลายเมื่อบิณฑบาตมา ก็มาใส่บาตรหลวงปู่ บางองค์ก็อธิษฐาน บางองค์ก็ แสดงความเอื้อเฟื้ออย่างยิ่ง ที่จะใส่บาตรถวายหลวงปู่

อันนี้เมื่อคิดดูแล้ว สำหรับอาตมาก็มีความรู้สึกว่าเป็นการถูกต้องอย่างยิ่ง

หมายความว่า ที่ญาติโยมใส่บาตรในที่ต่างๆ เราไปรับบาตรจากญาติโยมก็จะมีความรู้สึกว่า บิณฑบาตที่เรารับมานั้น เราบิณฑบาตมาถวายหลวงปู่ ผู้เป็นปูชนียะ หรือผู้เป็นอุปัชฌายะของตนเอง

เมื่อใส่บาตรหลวงปู่แล้ว พวกเราผู้สึกว่าได้ทำหน้าที่ในฐานะที่แสวงหาภิกขามาได้โดยชอบธรรมแล้ว ก็เอามาถวายหลวงปู่

บิณฑบาตในบาตรหลวงปู่ อาตมาถือว่า “บิณฑบาต ๒ ชั้น” ใช้คำว่า “บิณฑบาต ๒ ชั้น” ก็หมายความว่า ญาติโยมยกอธิษฐานใส่บาตรพระเถรโดยทั่วไปแล้ว อันนี้ชั้นที่หนึ่ง แล้วพระเถรก็มาอธิษฐานถวายหลวงปู่ เพราะฉะนั้น ข้าวในบาตรของหลวงปู่จึงเป็นบิณฑบาต ๒ ชั้น ถือว่าเป็นของที่บริสุทธิ์หมดจด และเป็นของสูง ใครจะไปประมาทการบิณฑบาตของท่านไม่ได้ ท่านก็ฉันอาหารในบาตรของท่านมาโดยตลอด

นี่เป็นปฏิปทาอีกข้อหนึ่งที่ผิดแผกจากองค์อื่น ไม่ทราบว่าจะหลวงปู่ท่านมองเห็นอย่างไร มีเจตนาอย่างไร คงจะเป็นสงเคราะห์ลูกหลาน สาธุศิษย์ ให้เขาได้มีโอกาสรับใช้ปฏิบัติครูบาอาจารย์

๔๓. ให้โอกาสสาธุศิษย์

ปฏิปทาของหลวงปู่ ในการเปิดโอกาสให้ลูกศิษย์ลูกหา ได้ปรนนิบัติรับใช้ท่านนั้น มีการเกี่ยวเนื่องกับพระเถรในวัด คือ เราจะมีการจัดวาระไปปฏิบัติหลวงปู่เริ่มตั้งแต่ ๕ โมงเย็น หรือ ๔ โมงเย็นก็สงฆ์น้ำ ซึ่งหลวงปู่จะสงฆ์น้ำอุ่นตลอด

จะมีการจัดเวรพระไว้ชุดหนึ่ง นอกนั้นแล้วแต่องค์ใดจะมีศรัทธา อย่างน้อยมี ๓ องค์ขึ้นไป ที่ไปร่วมกันสงวน้ำหลวงปู่ทุกวัน

เมื่อผสมน้ำอุ่นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็อาราธนาท่าน ท่านนั่งเก้าอี้ใกล้ตุ่มน้ำอุ่นนั้น พระเณรก็ช่วยกันส่งผ้าอาบ น้ำถวายท่าน เหมือนกับว่าช่วยนุ่งให้ท่านนั่นแหละ ผลัดเปลี่ยนผ้า เสร็จแล้วก็อาบ ภูข้างหน้าหนึ่งหรือสององค์ ข้างหลังหนึ่งหรือสององค์ ท่านก็ดูเองบนศีรษะ ภาคน้ำ แล้วก็ห่มสบง ก็เหมือนกับช่วยท่านนุ่งนั่นแหละ ก็ช่วยเหลือช่วยส่งให้ท่าน ช่วยเช็ดตัวให้ท่าน เรียบร้อยแล้วก็ถือว่าหมดวาระในช่วงนั้น

ส่วนกลางคืน ก็แล้วแต่พระเณรที่มีศรัทธาไปถวายการนวด ไปนั่งเฝ้ารับใช้ท่าน คอยรับธรรมะคำสอนจากท่าน แต่ละองค์ก็นิยมทำ เพราะว่า เวลาเข้าใกล้หลวงปู่แล้วจะรู้สึกว่ายอกเย็น สบายอกสบายใจ แม้เรากลุ่มใจ ก็รู้สึกสบายใจ ได้ฟังข้อคิดธรรมะ คำเตือน

อันนี้คล้ายๆ กับว่า ตั้งแต่ค่าไปจนถึง ๓ หุ่ ม พวกเราจะต้องมาอยู่กับหลวงปู่ ถ้าไม่มีแขกพวกเราก็อยู่กับท่านแล้วแต่ท่านจะสอน แล้วแต่จะมีโอกาสอะไรที่จะรับใช้ท่าน นี่คือนิเวศนคติประการหนึ่ง

รู้สึกว่ายอกที่เห็นครูบาอาจารย์มา ฝ่ายกัมมัฏฐาน เขาจะสนใจต่อการปฏิบัติครูบาอาจารย์มาก ถือว่าเป็นกัมมัฏฐานข้อหนึ่งของพระเณร ในการที่รับใช้ครูบาอาจารย์

บางองค์เขาก็นึกเข้ามาทางที่ตัวเองว่า “โอ ! เราไม่ได้รับใช้คุณพ่อคุณแม่ เมื่อเรามาบวชอยู่ในพระศาสนา การได้รับใช้ครูบาอาจารย์ รับใช้หลวงปู่ก็เหมือนกับการได้รับใช้พ่อแม่ด้วย” ก็เกิดความภูมิใจ ดีใจ ก็นับเป็นบุญกุศลของเขา บุญกุศลก็คงจะต่อไปให้กับบิดามารดาของตัวเองบ้าง

อันนี้คือปฏิปทาอย่างหนึ่งของหลวงปู่ ที่เกี่ยวกับสานุศิษย์ที่ฟังจะรับใช้ท่าน

๔๔. งานเผยแผ่ไปสู่ประชาชน

นอกจากงานด้านคันถธุระ จะได้รับการพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองดังได้กล่าวมาแล้ว ด้านวิปัสสนาธุระก็ได้ล้ำหลัง นักปฏิบัติผู้ใคร่ในธรรมชาวสุรินทร์ ก็ได้หลวงปู่เป็นหลักสำคัญในการให้การอบรมสั่งสอน และแก้ไขชี้แนะแนวทางปฏิบัติ นับว่าเป็นบุญญลาภอันประเสริฐของชาวสุรินทร์ และจังหวัดใกล้เคียง

ถ้าเทียบกับประชาชนในถิ่นอื่นหลายแห่ง จะเห็นว่าผู้ใฝ่ใจในธรรมปฏิบัติ ต้องเที่ยวเสาะหาครูบาอาจารย์กัน เป็นเวลาแรมเดือนแรมปี เป็นระยะทางไกลเป็นร้อยเป็นพันกิโลเมตร ก็ยังได้พบบ้าง ไม่ได้พบบ้าง เนื่องจากครูบาอาจารย์ต่างๆ ท่านไม่ค่อยอยู่ประจำที่

แต่ชาวสุรินทร์นั้น มีหลวงปู่ดูลย์ ผู้สามารถชี้แนะได้ตลอดสาย คอยอยู่เป็นประจำที่วัดแล้ว จึงทำให้การพระศาสนาดำเนินวิปัสสนาธุระ เจริญก้าวหน้าไปด้วยดี

จะเห็นว่าการสอนวิปัสสนาของหลวงปู่ที่สำนักวัดบูรพารามนั้น ไม่มีการยกป้ายเปิดป้ายให้รู้ว่ามี การเรียนการสอนในด้านนี้แต่อย่างใด แต่ก็เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ผู้เสาะแสวงหาธรรมปฏิบัติจากทั่วประเทศ

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสมัยที่หลวงปู่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น มีชาวสุรินทร์จำนวนไม่น้อยที่ไม่รู้จัก หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ดังจะเห็นจากเรื่องราวที่ว่า “ชาวคณะจังหวัดสุรินทร์ ผู้ใฝ่ในการบุญการกุศล ได้พากันแหมารบัส เพื่อไปกราบนมัสการ หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ที่คอยแม่บั้ง เชียงใหม่ บ้าง ไปกราบ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร ที่สกลนครบ้าง พระคุณเจ้าเหล่านั้นได้กล่าวเป็นเชิงชี้แนะแก่ชาวสุรินทร์เหล่านั้นว่า ที่จังหวัดสุรินทร์เองก็มีพระอริยเจ้าผู้มีคุณธรรมสูงอยู่ที่นั่นคือ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ทำไมจึงไม่ไปกราบ หรือทำไมจึงไม่รู้จัก อุตสาห์ ดันดัน ตะเกียกตะกายไปถึงที่ไกลๆ โดยที่ไม่รู้ว่าที่จังหวัดของตนก็มีพระดีพระดังชั้นสุดยอดเหมือนกัน”

ข้อความนี้คัดลอกจากบันทึกในหนังสือ “อภิญญาในมูซา” อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่สาม อภิญญา เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕

จากความทรงจำของท่านเจ้าคุณพระโพธิ์นันทมุนี ได้เล่าถึงภารกิจด้านการเผยแผ่พระศาสนาของหลวงปู่ว่า ในระหว่างที่หลวงปู่ยังมีชีวิตอยู่นั้น งานหลักประเภทหนึ่งนั่นก็คือ งานก่อสร้าง ปฏิสังขรณ์ และขยายวัดวาไปตามสาขาต่างๆ

กล่าวคือ เมื่อฝ่ายกัมมัฏฐาน เผยแผ่ไปสู่ญาติโยมทางไหนก็ตามกิจกรรมทางด้านวัดวา ก็จะเกิดขึ้นตามมา ไม่ว่าแต่ละจุดแต่ละแห่ง ญาติโยมแต่ละตำบล แต่ละอำเภอ ล้วนอยากได้ “วัดป่า” ล้วนอยากได้พระปฏิบัติทั้งนั้น

อันนี้ เท่าที่ได้ฟังได้เห็นมา นับว่าเป็นการลำบาก เป็นการเพิ่มภาระแก่หลวงปู่อย่างยิ่ง คือไม่มีกำลังพล ไม่สามารถจะหาพระเณรไปโปรดญาติโยมให้ได้หลายจุด และให้ได้หลายแห่ง ก็เป็นอันว่าขัดข้องพอสมควร

แต่เมื่อชาวบ้านเขาไม่ได้พระไป ก็หาโอกาสมาฟังเทศน์ฟังธรรมเป็นครั้งคราว หรือมาทำบุญบริจาคทานที่ หลวงปู่เป็นครั้งคราว เพื่อฟังข้อวัตรปฏิบัติหรือข้อแนะนำกัมมัฏฐาน

อาจกล่าวได้ว่า ญาติโยมผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐาน ปฏิบัติสมาธิภาวนาในจังหวัดสุรินทร์ เมื่อเทียบกับจังหวัดอื่น แล้ว มักจะมีข้อสังเกตว่า ในจังหวัดอื่นนั้นพระสงฆ์สามารถปฏิบัติกัมมัฏฐานได้ดี แต่ทางจังหวัดสุรินทร์ แสดงให้เห็นว่าญาติโยมจะมีโอกาสทำได้ดีเป็นจำนวนมาก

เพราะเท่าที่หลวงปู่เผยแผ่คุณธรรมมา การเข้าถึงสมาธิปัญญา นั้น ทำให้ญาติโยมตื่นตัวในการประพฤติ ปฏิบัติ ฝ่ายกัมมัฏฐานเป็นอันมาก

ท่านพระอาจารย์สุวัจ สุวโจ ศิษย์อาวุโสองค์หนึ่งของหลวงปู่ ได้เคยพูดเปรียบเทียบในเรื่องนี้ว่า

ทางแถบอีสานเหนือ เช่น อุบล อุตร ขอนแก่น นั้น ในแง่การปฏิบัติรับใช้เลี้ยงดู ถวายอาหารการบริโภคนั้น การ บำรุงพระกัมมัฏฐาน ทำได้ดี แต่ในแง่การตั้งใจทำสมาธิภาวนานั้น ผู้ทางจังหวัดสุรินทร์ไม่ได้

ส่วนทางสุรินทร์นั้น ในแง่การทะนุบำรุงจตุปัจจัยให้ถวายอุปถัมภ์แก่พระกัมมัฏฐานทางวัดนั้น ผู้ทางอีสาน เหนือไม่ได้ แต่ถ้าในแง่การตั้งใจด้านสมาธิภาวนารักษาศีล ๘ ดูตามจำนวนแล้ว ทางสุรินทร์นี้ไม่ใช่ธรรมดา เลย ทางสุรินทร์กับบุรีรัมย์แถวนี้นับว่าการปฏิบัติภาวนาอยู่ในเกณฑ์ดี

พระเถระผู้ใหญ่ท่านให้ข้อสังเกตดังนี้ และเท่าที่สังเกตมาก็เห็นว่าเป็นไปดังนั้นจริง ทั้งนี้ คงเป็นผลจากที่ หลวงปู่ได้ทุ่มเทความรู้ความสามารถในการเผยแผ่กัมมัฏฐาน พร้อมกับสนใจให้การศึกษาด้านพระปริยัติไป ด้วยกระมัง จึงได้ผลออกมาในลักษณะดังกล่าว

๔๕. สงเคราะห์ศิษย์ในการบวช

สำหรับชีวิตประจำวันของหลวงปู่ ก็มีกล่าวถึงปฏิปทาในตอนอื่นมาพอสมควร ว่าท่านมีความเป็นอยู่อย่างไร คือ ท่านอยู่อย่างง่าย ๆ คำเตือนของท่านโดยเฉพาะท่านจะเตือนพระเถระ ด้วยคำเตือนง่าย ๆ

อย่างเช่น พระบางองค์พอบวชมาแล้วก็ต้องการจะลาสิกขา อย่างนี้เป็นต้น หลวงปู่ก็มักจะแนะนำว่า

“เออ ! อยู่ช่วยวัดวาศาสนาไป การจะสึกหาลาเพศไปนั้น ญาติโยมเขาก็อยู่ภายนอกเยอะแล้ว เขาก็อยู่ได้ทำ
ได้ เรามีโอกาสได้มาบวชปีสองปีก็ตั้งใจศึกษาปฏิบัติ ช่วยวัดวา ช่วยพระศาสนาไป”

โดยมากแล้วพระที่จะไปลาสิกขานั้นไม่มีใครไปขอลาครั้งเดียวแล้วก็สำเร็จ (ยกเว้นलगาน ลาราชการบวช
ชั่วคราว) จะถูกท่านแนะนำจนกระทั่งท่านเห็นว่าคนนั้นถอยจริงๆ แล้ว ถอยศรัทธาแล้ว ถึงอยู่ต่อไปก็คงไม่
ได้อะไร ท่านจึงจะอนุญาต

แต่ถ้าพอแก้ไข แนะนำชักชวนให้อยู่ประพฤติปฏิบัติต่อได้ ท่านก็มักจะแนะนำตักเตือนเสียก่อน ซึ่งมีหลาย
องค์จะได้ผล และอยู่บวชเรียนต่อๆ มา จนมีชื่อเสียงมาจนปัจจุบันนี้

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การสงเคราะห์ในการให้บรรพชาอุปสมบท นับเป็นเรื่องที่น่าสนใจยิ่ง และน่า
เห็นใจท่านมาก

การสงเคราะห์ให้คนเข้าบวชนั้น บางคนไม่รู้หนังสือ ไม่ได้ ก.ไก่ - ข.ไข่มา เมื่อมาอยู่วัดแล้ว บางทีหลวงปู่
ต้องลงทุนสอนด้วยตัวท่านเอง กระทั่งเขาอ่านออกเขียนได้ แล้วสอบได้นักธรรมตรี โท เอก ไปจนถึงมหา
เปรียญ ก็มีเยอะ

ในเรื่องการสงเคราะห์คนให้ได้บวชเรียนนั้น ท่านทั้งหลายคงยอมรับว่าในช่วงสมัยสงครามนั้น หลวงปู่หลวง
พ่อในรุ่นนั้นถือเป็นรุ่นทุกข์ยากลำบากขาดแคลนมากในเรื่องปัจจัยสี่ โดยเฉพาะเครื่องนุ่งห่ม

สำหรับท่านที่สูงอายุสักหน่อย จะเห็นว่าจาก พ.ศ. ๒๔๘๐ กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๙๐ และถึง ๒๕๐๐ นั้น เรื่อง
เครื่องนุ่งห่ม โดยเฉพาะในบ้านนอกบ้านนานั้นนับว่าแร้นแค้นอย่างที่สุด

ผู้ที่มาขอบวชกับหลวงปู่ เมื่อสนใจเลื่อมใสแล้ว ก็จะถูกพ่อแม่นำตัวมาถวาย “แล้วแต่หลวงปู่จะเมตตา แล้ว
แต่หลวงปู่จะกรุณา สบงจีวรอะไรก็ไม่มีหรอก แล้วแต่หลวงปู่จะเมตตากรุณาเถอะ”

แม้แต่สบงจีวรที่จะบวชก็ไม่มี หลวงปู่ก็บวชให้ โดยเฉพาะในช่วงหลังๆ หลวงปู่บวชให้มากจริงๆ คือ ปีหนึ่งๆ
ท่านจะบวชพระ-เณร ตั้งแต่ ๒๐๐ องค์ขึ้นไป

บุรีรัมย์และสุรินทร์ในสมัยนั้น ไม่มีพระอุปัชฌาย์ ฝ่ายสงฆ์ธรรมยุติกก็มารวมงานบวชที่วัดนี้แห่งเดียว พระอุโบสถวัดบูรพารามนั้นจึงใช้ในการบวชอย่างคึกคักมาก จนกล่าวได้ว่า ไม่มีวันไหนที่ไม่มีใครเดินทางมาบวช อันนี้ว่าโดยทั่วไป

ถ้าพูดถึงสิ่งที่หลวงปู่ให้การสงเคราะห์แล้ว ท่านสงเคราะห์ทุกอย่าง ตัวท่านเองก็จะใช้ของต่างๆ เพียงพอยังอัตภาพท่านนั้น โดยเฉพาะด้านการนุ่มนวล เมื่อได้มา มีมา หรือบางครั้งต้องไปหาซื้อจ่ายมา เพื่อสงเคราะห์ให้คนได้บวช

ลูกศิษย์อย่างพวกอาตมาก็เคยว่า “หลวงปู่ เมื่อเขาไม่มีอะไร แล้วเราไม่มีอะไร ก็น่าจะปล่อยตามเรื่องเขาบ้าง”

แต่ไม่ได้หมายความว่า ทุกคนจะเป็นในลักษณะนี้หมด คือ ถ้ามีมาบวชสักสิบราย ก็จะมีคนพร้อมที่จะจัดหาเครื่องบวชประมาณ ๕-๖ ราย ส่วน ๒-๓-๔ รายนั้น จะมาตัวเปล่า ที่หวังมาพึ่งบารมีหลวงปู่

ท่านก็ให้การสงเคราะห์ตามมีตามเกิด แม้แต่สบงจีวรก็ไม่มี ครั้นบวชแล้วจะไปห้วงอะไรถึงเรื่องเสื้อ หมอน หรือเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ไม่ต้องพูดถึง ทางหลวงปู่ต้องสงเคราะห์ทั้งนั้น หลวงปู่ต้องต่อสู้อย่างนั้น

พอกราบเรียนท่านเรื่องนี้ ท่านเคยพูดให้ข้อคิดว่า “สงเคราะห์กันไปสิบได้หนึ่ง ร้อยได้สอง ก็ยังดี”

นั่นคือ ใครมาขอให้ท่านบวชให้ ท่านก็บวชให้การสงเคราะห์ เผื่อว่าบางคนจะมีบุญมีวาสนาในทางประพฤติปฏิบัติ ได้เหลืออยู่ช่วยวัดวาไปนานๆ ท่านองว่า บวชสัก ๑๐ คน ยังเหลืออยู่ ๑ หรือบวช ๑๐๐ คน เหลืออยู่ ๒ คนก็ยังดี

ถ้าพูดถึงการสงเคราะห์ในการบวชแล้ว รู้สึกเห็นใจหลวงปู่มาก ท่านทำได้มากเหลือเกิน อย่าว่าแต่มีผู้มีจิตศรัทธาถวายพระอุปัชฌาย์เลย แม้แต่สบงจีวรให้ครบชุดก็ยังไม่ มี แต่หลวงปู่ก็ทำของท่านมาตลอดอายุขัยของท่าน จะมีการสงเคราะห์ประเภทนี้แหละ ท่านให้การสงเคราะห์ตามมีตามเกิด

สามารถกล่าวได้ว่า หลวงปู่ท่านอาศัยคุณธรรมอย่างเดียว ใครจะรู้ว่าหลวงปู่มีคุณธรรมแค่ไหน เพียงไร นั้นยาก แต่จะเห็นว่าหลวงปู่ท่านอยู่อย่างสันโดษ อยู่ในคุณธรรม ไม่คิดสร้างอุปาย หรือนโยบายอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้คนทั่วไปเกิดความนับถือ หรือทำให้เกิดความอัศจรรย์แก่ใคร ท่านเคยอยู่อย่างไร ก็อยู่อย่างนั้นแล้วก็ไม่ลำบาก

เพิ่งจะมาช่วงหลังๆ นี้ ชาวเมืองหรือชาวกรุงเทพฯ เขามีความนิยมพระป่า และหลวงปู่ก็เป็นพระฝ่ายป่ามาก่อน จึงมีคนหลังไหลมากกราบไหว้จำนวนมาก ฐานะความเป็นอยู่ของวัด ของหลวงปู่ จึงมากระเตื้องตอนที่ท่านอายุ ๙๐ ปีแล้ว อันนี้พูดตามสัจตามจริงให้ท่านทั้งหลายได้ทราบ

ในส่วนของหลวงปู่ ท่านเคยอยู่อย่างไร ก็อยู่อย่างนั้นเอง อยู่อย่างเสมอดั้นเสมอปลาย การกระทำของท่านไม่มีการแสดง การโอ้อวด ไม่มีการพูดเลียบเคียง หรือมีการขวนขวายในเรื่องลาภสักการะ หลวงปู่จึงอยู่ตามสภาวะแล้วก็สังเคราะห์เฉพาะสิ่งที่หมดจด

เมื่อหลวงปู่อยู่แบบนี้ หมายถึงว่าสิ่งที่ท่านได้มาก็บริสุทธิ์ สิ่งนั้นก็หมดจด สิ่งนั้นก็สะอาด กุศลก็เกิดขึ้นทั้งสองฝ่าย

ปฏิปทาของท่านมักจะเป็นอยู่อย่างนี้

๔๖. อยู่อย่างบริสุทธิ์

เรื่องความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะด้านอาหารการบริโภคนั้น ยิ่งมองเห็นชัดเจนว่าลำบากอย่างยิ่ง อยู่กันมาด้วยความยากลำบาก แต่ก็ได้ผลตรงที่สานุศิษย์ของหลวงปู่ มีความอดทน ที่ยังเหลืออยู่ในเพศสมณะนั้นมีมากมาย ทั้งในสุรินทร์ บุรีรัมย์ ในจังหวัดอื่นๆ ในกรุงเทพมหานคร กระทั่งในต่างประเทศ ก็ยังมีสานุศิษย์ที่แผ่ขยายออกไป

อันนี้ คือ ปฏิปทาส่วนตัวของท่าน ที่ท่านดำรงตัวอยู่ได้ก็คือ ชันติธรรม

ชันติธรรมของหลวงปู่เน้นว่าใหญ่หลวงนัก สมกับที่ท่านสอนเสมอว่า “อย่าส่งจิตออกนอก” ข้อนี้เน้นว่าเหมาะสมอย่างมาก

ในด้านคำพูดของหลวงปู่ แม้จะปล่อยโอกาสให้พูดตามสบายบ้าง ก็เวลาท่านทำงานกับพระเณร แต่ก็พูดแต่เรื่องภายในธรรม ภายในพระวินัย ไม่มีการตลกไปกฮาในเรื่องภายนอกอะไร

ถ้าจะพูดให้คล้ายอารมณ์ ก็เหมือนแต่เรื่องในธรรมวินัย แบบกระเช้าเล่นว่าพระองค์นั้นยะธาไม่ถูก พระองค์นี้รับสั่งพิสดอะไรทำนองนั้น หรือ นาคันนั้นขานแบบนั้นแบบนี้ คือ จะเป็นเรื่องขบขันในธรรมวินัย ในวัดในวาเท่านั้นเอง ไม่มีเรื่องภายนอกมาก ปฏิปทาของท่านจะอยู่อย่างนี้

มานึกถึงว่า ความผิดพลาด บกพร่อง ตลอดชีวิตของหลวงปู่ที่จะพึงหยิบยกมาว่า ตรงนั้นน่าจะเป็นอย่างนั้น ตรงนี้น่าจะเป็นอย่างนี้ รู้สึกว่าหาได้ยาก มองจุดอ่อนของการวางตัวของท่านได้ยาก มองไม่เห็นเลย

สำหรับเรื่องของการบริหาร อย่างเรื่องการบริหารภายนอก เกี่ยวกับการทางราชการ ซึ่งถือเป็นเรื่องภายนอกนั้น ท่านอาจจะปฏิบัติไม่ถูกต้องกับระเบียบที่โลกภายนอกเขาถือปฏิบัติกันบ้าง เพราะท่านไม่คุ้นเคย

แต่ถ้าเป็นเรื่องภายใน เรื่องข้อวัตรปฏิบัติของท่าน เราไม่สามารถจะจับจุดอ่อน จุดบกพร่อง จุดพลั้งเผลอของหลวงปู่ได้เลยแม้แต่น้อย จนตลอดชีวิตท่าน ดังนี้ถือว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์อย่างหนึ่งของหลวงปู่

๔๗. แนวทางการสอนศิษย์

สำหรับศิษยานุศิษย์ที่เป็นภิกษุสามเณร และปรารภจะเจริญอกงาม อยู่ในบวรพุทธศาสนานั้น หลวงปู่จะชี้แนะแนวทางดำเนินปฏิปทาไว้ ๒ แนวทาง ซึ่งท่านให้ความเห็นว่า ผู้ที่จะเป็นศาสนทายาทนั้น ควรทำการศึกษาด้านทั้งสองคือ ทั้งปริยัติและปฏิบัติ

ดังนั้น หลวงปู่จึงแนะนำว่า ผู้ที่อายุน้อยและมีแวว มีความสามารถ ในการศึกษาเล่าเรียน ก็ให้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมไปก่อน ในเวลาที่ว่างจากการศึกษาก็ให้ฝึกฝนปฏิบัติสมาธิภาวนาไปด้วย เพราะจิตใจที่สูงบมีสมาธิ ย่อมอำนวยผลดีแก่การเรียน

เมื่อมีผู้สามารถที่จะศึกษาเล่าเรียนต่อไปในชั้นสูงๆ ได้ หลวงปู่ก็จะจัดส่งให้ไปเรียนต่อในสำนักต่างๆ ที่กรุงเทพฯ หรือที่อื่นที่เจริญด้วยการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม

ศิษยานุศิษย์ของหลวงปู่จึงมีมากมายหลายรูป ที่ศึกษาพระปริยัติธรรมจบชั้นสูงๆ ถึงเปรียญ ๘ เปรียญ ๙ ประโยค หรือจบระดับปริญญาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ จนกระทั่งไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ เช่น อินเดีย ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา

สำหรับอีกแนวทางหนึ่ง นั้น สำหรับผู้ที่มีอายุมากแล้วก็ดี ผู้ที่รู้สึกว่ามันสมองไม่อำนวยต่อการศึกษาที่ดี ผู้ที่สนใจในจุดดั่งกัมมัฏฐานก็ดี หลวงปู่ก็แนะนำให้ศึกษาพระธรรมวินัยให้พอเข้าใจ ให้พอคุ้มครองรักษาตัวเอง ให้สมควรแก่สมณสาธูป แล้วจึงมุ่งปฏิบัติกัมมัฏฐานต่อไปให้จริงจัง

ก็แลสำหรับผู้ที่เลือกแนวทางที่สองนั้น หลวงปู่ยังได้ชี้แนะไว้อีก ๒ วิธี

คือ ผู้ที่เฝื่อนทางจุดดั่งกัมมัฏฐานตามแบบฉบับของ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่ก็จะแนะนำและส่งให้ไปอยู่รับการศึกษากับครูบาอาจารย์จังหวัดสกลนคร อุดรธานี และหนองคาย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่สำนักวัดป่าอุดมสมพร และสำนักถ้ำขาม ของท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร หลวงปู่ได้ฝากฝังไปอยู่มากที่สุด และมาในระยะหลังมีฝากไป สำนักวัดป่าบ้านตาดของท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน บ้าง

เป็นที่สังเกตว่าไม่มีลูกศิษย์ลูกหาที่สนใจเฝื่อนในกิจจุดดั่งคนใด ที่หลวงปู่จะแนะนำให้ไปเอง หรือเที่ยวเสาะแสวงหาเอาเอง หรือเดินทางไปสำนักนั้นๆ เอง

ในเรื่องนี้ท่านเจ้าคุณ พระโพธิญาณมุนี ยืนยันว่า หลวงปู่เคยใช้ให้ท่านเจ้าคุณเองเป็นผู้นำพระไปฝากไว้ที่สำนัก ท่านพระอาจารย์ฝั้น หลายเที่ยว หลายชุดด้วยกัน ศิษย์ที่ได้รับการฝึกฝนอบรมจากสำนัก ท่านพระอาจารย์ฝั้น นั้น ก็ได้กลับมาบำเพ็ญประโยชน์แก่การพระศาสนา ด้านวิปัสสนาธุระ ที่จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ หลายท่านด้วยกัน จนกระทั่งมีไปเผยแผ่พระศาสนาในด้านนี้ถึงสหรัฐอเมริกา ก็หลายรูป ในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะผลการสังเกตเห็นแววและส่งเสริมสนับสนุนของหลวงปู่นั่นเอง

ส่วนอีกวิธีนั้น หลวงปู่ชี้แนะไว้สำหรับผู้ที่สนใจจะปฏิบัติทางด้านสมาธิวิปัสสนาเพียงอย่างเดียว ไม่สนใจในจุดดั่งกัมมัฏฐาน อาจเป็นด้วยไม่ชอบการนั่งห่มแบบนั้น หรือมีสุขภาพไม่เหมาะแก่การฉันอาหารมื้อเดียว หรือเพราะเหตุผลอื่นใดก็ตาม

หลวงปู่จะไม่แนะนำให้ไปที่ไหน แต่ให้อยู่กับที่ที่ตนยินดีชอบใจ ในจังหวัดสุรินทร์หรือบุรีรัมย์ อาจเป็นวัดบูรพารามหรือวัดไหนก็ได้ที่รู้สึกว่าจะอยู่สบาย

หลวงปู่เถี่ยวว่า การปฏิบัติธรรมอย่างนี้ ไม่จำเป็นต้องเดินทางไปไหน ในเมื่อกายยาว ๑ วา หนา ๑ คืบนี้แล เป็นตัวธรรม เป็นตัวโลก เป็นที่เกิดแห่งธรรม เป็นที่ตั้งแห่งธรรม เป็นที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้อาศัยบัญญัติไว้ ซึ่งธรรมทั้งปวง แม้ใครใคร่จะปฏิบัติธรรมก็ต้องปฏิบัติที่กายและใจเรา นี้ หาได้ไปปฏิบัติที่ไหนไม่

ดังนั้น ไม่จำเป็นต้องหอบสังฆารนี้ไปที่ไหน ถ้าตั้งใจจริงแล้วนั่งอยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้น นอนอยู่ที่ไหน ยืนอยู่ที่ไหน เดินอยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้นนั่นแล

ยิ่งกว่านั้น หลวงปู่อธิบายว่า ยิ่งผู้ใดสามารถปฏิบัติภาวนาในท่ามกลางความวุ่นวายของบ้านเมือง ที่มีแต่ความอึกทึกครึกโครม หรือแม้แต่กระทั่งในขณะที่รอบๆ ตัวมีแต่ความเอะอะวุ่นวาย ก็สามารถกำหนดจิตตั้งสมาธิได้สมาธิ ที่ผู้้นั้นทำให้เกิดได้จึงเป็นสมาธิที่เข้มแข็งและมั่นคงกว่าธรรมดา ด้วยเหตุที่สามารถต่อสู้เอาชนะสภาวะที่ไม่เป็นสปปายะ คือไม่อันวยนั่นเอง เพราะว่า สถานที่ที่เปลี่ยววิเวกนั้น ย่อมเป็นสปปายะ อันวยให้เกิดความสงบอยู่แล้ว จิตใจย่อมจะหยั่งลงสู่สมาธิได้ง่ายเป็นธรรมดา

หลวงปู่ยังเคยบอกด้วยว่า การเดินจงกรม จนกระทั่งจิตหยั่งลงสู่ความสงบนั้น จะเกิดสมาธิที่แข็งแกร่งกว่าสมาธิที่สำเร็จจากการนั่งหรือนอนหรือแม้แต่การเข้าป่ายิ่งนัก

ด้วยเหตุนี้ จะสังเกตเห็นว่า ในแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ จะมีนักปฏิบัติหลายท่านชอบไปนั่งทำสมาธิใกล้ๆ วงพินพาทย์ หรือใกล้ๆ ที่มีเสียงอึกทึกครึกโครมต่างๆ ยิ่งดังเอะอะน่าเวียนหัวเท่าไรยิ่งชอบ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการทำสมาธินั้น ตามความเป็นจริงแล้วย่อมไม่เลือกสถานที่ปฏิบัติก็ตาม แต่สำหรับผู้มีจิตเบา วอกแวกง่าย หรือผู้ที่ต้องการ “เครื่องทุ่นแรง” จำเป็นต้องอาศัยสภาพแวดล้อมที่อันวยความสงบ พึงแสวงหา สถานที่วิเวก หรือออกอุตุตงค์ก็มีภูฐานแสวงหาที่สงบที่เปลี่ยว เช่น ถ้า เขา ป่าดง หรือป่าช้าที่นำสะพรั่งแล้ว จะได้เป็นเครื่องสงบจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน และตกอยู่ภายใต้การควบคุมของสติได้โดยง่าย ก็จะทำให้การบำเพ็ญสมาธิภาวนาสำเร็จได้สะดวกยิ่งขึ้น

๔๘. วิปัสสนูปกิเลส

ในการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานนั้น ในบางครั้งก็มีอุปสรรคขัดข้องต่างๆ รวมทั้งเกิดการหลงผิดบ้างก็มี ซึ่ง หลวงปู่คุณย์ อดุล ก็ได้อธิบายช่วยเหลือแนะนำและช่วยแก้ไขแก่ลูกศิษย์ลูกหาได้ทันที่ที่ ดังตัวอย่างที่ยกมานี้

มีอยู่ครั้งหนึ่ง เกิดปัญหาเกี่ยวกับ วิปัสสนูปกิเลส ซึ่งหลวงปู่เคยอธิบายเรื่องนี้ว่า เมื่อได้ทำสมาธิจนสมาธิเกิดขึ้น และได้รับความสุขอันเกิดแต่ความสงบพอสมควรแล้ว จิตก็ค่อยๆ หยั่งลงสู่สมาธิส่วนลึก นักปฏิบัติบางคนจะพบอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่ง เรียกว่า วิปัสสนูปกิเลส ซึ่งมี ๑๖ อย่าง มี โภภาส คือเห็นแสงสว่าง และอิโมกข์ คือความน้อมใจเชื่อ เป็นต้น

พลังแห่งโภภาสนั้น สามารถนำจิตไปสู่สภาวะต่างๆ ได้อย่างน่าพิศวงเช่น จิตอยากรู้ อยากเห็นอะไร ก็ให้เห็น ได้รู้ในสิ่งนั้น แม้แต่กระทั่งได้กราบได้สนทนากับพระพุทธเจ้าก็มี

เจ้าวิปัสสนูปกิเลสนี้ มีอิทธิพลและอำนาจ จะทำให้เกิดความน้อมใจเชื่ออย่างรุนแรง โดยไม่รู้เท่าทันว่าเป็นการสำคัญผิด ซึ่งเป็นการสำคัญผิดอย่างสนิทสนมแนบเนียน และเกิดความภูมิใจในตัวเองอยู่เจี๊ยบๆ บางคนถึงกับสำคัญตนว่าเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งด้วยซ้ำ บางรายสำคัญผิดอย่างมีจิตกำเรบยโสโอหังถึงขนาดที่เรียกกันว่า เป็นบ้าวิกลจริตก็มี

อย่างไรก็ตาม วิปัสสนูปกิเลส ไม่ได้เป็นการวิกลจริต แม้บางครั้งจะมีอาการคล้ายคลึงคนบ้าก็ตาม แต่คงเป็นเพียงสติวิกล อันเนื่องจากการมีจิตตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์ภายนอก แล้วสติตามควบคุมไม่ทัน ไม่ได้สติไม่ได้ส่วนกันเท่านั้น ถ้าสติตั้งไว้ได้สัดส่วนกัน จิตก็จะสงบเป็นสมาธิลึกลงไปอีก โดยยังคงมีสิ่งอันเป็นภายนอกเป็นอารมณ์อยู่นั่นเอง

เช่นเดียวกับการฝึกสมาธิของพวกฤาษีชีไพร ที่ใช้วิธีเพ่งกลืน เพื่อให้เกิดสมาธิ ในขณะที่แห่งสมาธิเช่นนี้ เราเรียกอารมณ์นั้นว่า ปฏิภาคนิมิต และเมื่อเพิกอารมณ์นั้นออก โดยการย้อนกลับไปสู่ “ผู้เห็นนิมิต” นั้น นั่นคือย้อนสู่ต้นตอ คือ จิต นั่นเอง จิตก็บรรลู่ถึงสมาธิขั้นอัปนาสมาธิ อันเป็นสมาธิจิตขั้นสูงสุดได้ทันที

ในทางปฏิบัติที่มั่นคงและปลอดภัยนั้น หลวงปู่ดูลย์ ท่านแนะนำว่า “การปฏิบัติแบบจิตเห็นจิต เป็นแนวทางปฏิบัติที่ลัดสั้น และบรรลุเป้าหมายได้ฉับพลัน ก้าวล่วงภยันตรายได้สิ้นเชิง ทันทิที่กำหนดจิตใจได้ถูกต้อง แม้เพียงเริ่มต้นผู้ปฏิบัติก็จะเกิดความรู้ความเข้าใจได้ด้วยตัวเองเป็นลำดับๆ ไป โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยครูบาอาจารย์อีก

ในประวัติของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล พอจะเห็นตัวอย่างของวิปัสสนูปกิเลส ๒ ตัวอย่าง คือ กรณีของท่านหลวงตาพวง และกรณีของท่านพระอาจารย์เสาร์ จะขอยกมาเล่าเพื่อประดับความรู้ต่อไป

๔๙. เรื่องของหลวงตาพวง

ศิษย์ของหลวงปู่ ชื่อ หลวงตาพวง ได้มาบวชตอนวัยชรา นับเป็นผู้บุกเบิก สำนักปฏิบัติธรรมบนเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

หลวงตาพวง ได้ทุ่มเทชีวิตจิตใจให้แก่การประพฤติปฏิบัติ เพราะท่านสำนึกตนว่ามาบวชเมื่อแก่ มีเวลาแห่งชีวิตเหลือน้อย จึงเร่งความเพียรตลอดวัน ตลอดคืน

พอเริ่มได้ผล เกิดความสงบ ก็เผชิญกับวิปัสสนูปกิเลสอย่างร้ายแรง เกิดความสำคัญผิด เชื้อม่น้อย่างสนิทว่าตนเองได้บรรลุอรหัตผล เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง เป็นผู้สำเร็จผู้เปี่ยมไปด้วยบุญญาธิการ ได้เล็งญาณ (คิดเอง) ไปจนทั่วสากลโลก เห็นว่าไม่มีใครรู้หรือเข้าถึงธรรมเสมอด้วยตน

บังเกิดจิตคิดเอ็นดูสรรพสัตว์ทั้งหลาย ใครจะไปโปรดให้พ้นจากทุกข์โทษความโง่เขลา เล็งเห็นพระสงฆ์ทั้งหมด ตลอดจนครูบาอาจารย์ ล้วนแต่ยังไม่รู้ จึงตั้งใจจะต้องไปโปรด หลวงปู่คุณัย ผู้เป็นพระอาจารย์เสียก่อน

ดังนั้น หลวงตาพวงจึงได้เดินทางด้วยเท้าเปล่ามาจากเขาพนมรุ้ง เดินทางข้ามจังหวัดมาไม่ต่ำกว่า ๘๐ กิโลเมตร มาจนถึงวัดบูรพาราม หวังจะแสดงธรรมให้หลวงปู่ฟัง

หลวงตาพวงมาถึงวัดบูรพาราม เวลา ๖ ทุ่มกว่า กุฏิทุกหลังปิดประตูหน้าต่างหมดแล้ว พระเณรจำวัดกันหมด หลวงปู่ก็เข้าห้องไปแล้ว ท่านก็มาร้องเรียกหลวงปู่ด้วยเสียงอันดัง

ตอนนั้นท่านเจ้าคุณ พระโพธิ์นันทมุนี ยังเป็นสามเณรอยู่ ได้ยินเสียงเรียกดังลั่นว่า “หลวงพ่อ หลวงพ่อ หลวงพ่อคุณัย...” ก็จำได้ว่าเป็นเสียงของหลวงตาพวง จึงลุกไปเปิดประตูรับ

สังเกตดูอากัปกริยาที่ไม่เห็นมีอะไรผิดแปลก เพียงแต่รู้สึกแปลกใจว่าตามธรรมดาท่านหลวงตาพวง มีความเคารพอ่อนน้อมต่อหลวงปู่พูดเสียงเบา ไม่บังอาจจะบุชื่อของท่าน แต่คืนนี้ค่อนข้างจะพูดเสียงดังและระบุชื่อด้วยว่า

“หลวงตาคุณัย ออกมาเดี๋ยวนี้ พระอรหันต์มาแล้ว”

ครั้นเมื่อหลวงปู่ออกมาแล้ว ตามธรรมดาหลวงตาพวงจะต้องกราบหลวงปู่ แต่คราวนี้ไม่กราบ แกรมยังต่อว่าเสียอีกว่า “อ้าว ! ไม่เห็นกราบ ท่านผู้สำเร็จมาแล้วไม่เห็นกราบ”

เข้าใจว่าหลวงปู่ท่านคงทราบโดยตลอดในทันทีนั้นว่าอะไรเป็นอะไร ท่านจึงนั่งเฉย ไม่พูดอะไรแม้แต่คำเดียว ปล่อยให้หลวงตาพวงพุดไปเรื่อย ๆ

หลวงตาพวงสงสัยทักว่า “รู้ใหม่ว่า เดียวนี้ผู้สำเร็จอุบัติขึ้นแล้ว ที่มานี้ก็ด้วยเมตตา ต้องการจะมาโปรด ต้องการจะมาชี้แจงแสดงธรรมปฏิบัติให้เข้าใจ”

หลวงปู่ยังคงวางเฉย ปล่อยให้ท่านพุดไปเป็นชั่วโมงทีเดียว สำหรับพวกเราพระเณรที่ไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจ ก็พากันตลกอกตลกใจกันใหญ่ ด้วยไม่รู้ว่ามันเป็นอะไรกันแน่

ครั้นปล่อยให้หลวงตาพวงพุดนานพอสมควรแล้ว หลวงปู่ก็ซักถามเป็นเชิงคล้อยตามเอาใจว่า “ที่ว่าอย่างนั้นๆ เป็นอย่างไร และหมายความว่าอย่างไร” หลวงตาพวงก็ตอบตะกุกตะกัก ผิดๆ ถูกๆ แต่ก็อุตส่าห์ตอบ

เมื่อหลวงปู่เห็นว่าอาการรุนแรงมากเช่นนั้น จึงสั่งว่า “เออ เณรพาหลวงตาไปพักผ่อนที่โบสถ์ ไปโน้น ที่พระอุโบสถ”

ท่านเณร (เจ้าคุณพระโพธิ์นันทมุนี) ก็พาหลวงตาไปที่โบสถ์ จัดที่จัดทางถวาย หลวงตาวางสังฆารณะแล้วก็กลับออกจากโบสถ์ ไปเรียกพระองค์นั้นองค์นี้ที่ท่านรู้จัก ให้ลุกขึ้นฟังเทศน์ฟังธรรม รับประทานพระเณรตลอดทั้งคืน

หลวงปู่พยายามแก้ไขหลวงตาพวงด้วยอุบายวิธีต่างๆ หลอกล่อให้หลวงตานั่งสมาธิ ให้นั่งสงบแล้วย้อนจิตมาอยู่ที่ต้นตอ มิให้จิตแล่นไปข้างหน้า จนกระทั่งสองวันก็แล้ว สามวันก็แล้วไม่สำเร็จ

หลวงปู่จึงใช้อีกวิธีหนึ่ง ซึ่งคงเป็นวิธีของท่านเอง ด้วยการพูดแรงให้โกรธหลายครั้งก็ไม่ได้ผล ผ่านมาอีกหลายวันก็ยังสงบลงไม่ได้ หลวงปู่เลยพูดให้โกรธ ด้วยการด่าว่า “เออ ! สัตว์นรก สัตว์นรก ไปเดี๋ยวนี้ ออกจากกุฎีเดี๋ยวนี้”

ทำให้หลวงตาพวงโกรธอย่างแรง ลูกพรอดพรอดขึ้นไปเหยียบเอาบาตร จีวร และกลดของท่านลงจากกุฎี มุ่งหน้าไป วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ซึ่งอยู่ห่างจากวัดบูรพารามไปทางใต้ ประมาณ ๓-๔ กิโลเมตร ซึ่งขณะนั้นท่านเจ้าคุณ พระราชสุทธาจารย์ (โชติ คุณสมฺปนฺโน) ยังพำนักอยู่ที่นั่น

ที่เข้าใจว่าหลวงตาพวงโกรธนั้น เพราะเห็นท่านมือไม้สั้น หยิบของผิดๆ ฎุกๆ คว่าเอาได้ (สำหรับจุดไฟ) ดุ่นหนึ่ง นึกว่าเป็นกลด และยังเปล่งวาจาออกมาอย่างน่าขำว่า “เออ ! ฎุจะไปเดี๋ยวนี หลวงตาดูดยไม้ไผ่แม่ฎุ” เสร็จแล้วก็คว่าเอาบาตร จีวร และหยิบเอาได้ดุ่นยาวขึ้นแบกไว้บนบ่า คงนึกว่าเป็นคั่นกลดของท่าน แถมคว่าเอาไม้กวาดไปด้ามหนึ่งด้วย ไม่รู้เอาไปทำไม

ครั้นพอหลวงตาพวงไปถึงวัดป่า ทันทที่ที่ย่างเท้าเข้าสู่บริเวณวัดป่าที่นั่นเอง อากาารของจิตที่น้อมไปติดมันอยู่กับอารมณ์ภายนอก โดยปราศจากการควบคุมของสติที่ได้สัดส่วนกัน ก็แตกทำลายลง เพราะถูกกระทบด้วย อานุภาพแห่งความโกรธ อันเป็นอารมณ์ที่รุนแรงกว่า ยังสติสัมปชัญญะให้บังเกิดขึ้น ระลึกย้อนกลับได้ว่า ตนเองได้ทำอะไรลงไปบ้าง ผิดฎุอย่างไร สำคัญตนผิดอย่างไร และได้พูดวาจาไม่สมควรอย่างไรออกมาบ้าง

เมื่อหลวงตาพวงได้สติสำนึกแล้ว ก็ได้เข้าพบท่านเจ้าคุณ พระราชสุทธาจารย์ และเล่าเรื่องต่างๆ ให้ท่านทราบ ท่านเจ้าคุณฯ ก็ได้ช่วยแนะนำและเตือนสติเพิ่มเติมอีก ทำให้หลวงตาพวงได้สติคืนมาอย่างสมบูรณ์ และบังเกิดความละอายใจเป็นอย่างยิ่ง

หลังจากได้พักผ่อนเป็นเวลาพอสมควรแล้ว ก็ย้อนกลับมากราบขอขมาหลวงปู่ กราบเรียนว่าท่านจำคำพูดและการกระทำทุกอย่างได้หมด และรู้สึกละอายใจมากที่ตนทำอย่างนั้น

หลวงปู่ก็ได้แนะทางปฏิบัติให้ และบอกว่า “สิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ว่าถึงประโยชน์ก็มีประโยชน์อยู่เหมือนกัน มีส่วนดีอยู่เหมือนกัน คือจะได้เป็นบรรพชิตฐาน เป็นเครื่องนำสติมิให้ตกอยู่สภาวะนี้อีก เป็นแนวทางตรงที่จะได้นำมาประกอบการปฏิบัติให้ดำเนินไปอย่างมั่นคง ในแนวทางตรงต่อไป”

๕๐. ชีวประวัติผู้หลงทาง

เมื่อหลวงตาพวงได้พักอยู่ปฏิบัติสมาธิภาวนากับหลวงปู่เป็นระยะเวลาพอสมควรแล้ว ก็เดินทางกลับไปบำเพ็ญเพียร และปฏิบัติศาสนกิจต่อไป ที่เขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

หลวงตาพวงเจริญอยู่ในพระศาสนาสืบต่อมาจนวาระสุดท้าย และถึงแก่มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ เมื่ออายุได้ ๘๘ ปี และจนบัดนี้สรีระของท่านก็ยังคงตั้งอยู่ที่ วัดปราสาทเขาพนมรุ้ง ยังมีได้รับการกระทำพิธีฌาปนกิจแต่ประการใด

หลวงปู่เล่าให้ฟังต่อมาภายหลังว่า มีหลายท่านที่ประสบเหตุทางธรรมปฏิบัติเช่นเดียวกับหลวงตาพวง สำหรับที่เป็นศิษย์ของหลวงปู่เองก็ยังมีอีกองค์หนึ่ง ที่สำคัญตนผิดอย่างถึงขนาด ก็คือ ท่านพระอาจารย์ เสรีจ ซึ่งบัดนี้มรณภาพไปแล้ว

ท่านพระอาจารย์เสรีจ เป็นผู้เริ่มก่อตั้ง วัดกระดังทอง จังหวัดบุรีรัมย์ ท่านเป็นพี่ชายของท่านเจ้าคุณ พระราชปัญญาวินิจฉัย (เหลือง ฉุนทาคโม) เจ้าคณะจังหวัดบุรีรัมย์ฝ่ายธรรมยุตในปัจจุบัน

ในกรณีของพระอาจารย์เสรีจนี้ หลวงปู่เล่าว่า กำลังเตรียมตัวเดินทาง เพื่อจะไปแสดงธรรมเทศนาโปรด สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์) แห่งวัดบวรนิเวศวิหาร

หลวงปู่ว่า พระอาจารย์เสรีจสำคัญตนผิด จนมีความทะเยอทะยานมากถึงขนาดนั้น ด้วยเข้าใจว่าคนอื่น ๆ ไม่รู้ธรรมะธรรมโมอะไรเลย

หลวงปู่ก็ได้ช่วยแก้ไข และชี้แนวทางให้อย่างทันต่อเหตุการณ์

สำหรับพระอาจารย์เสรีจนี้ หลวงปู่ว่าแก้ไขได้ง่ายกว่าหลวงตาพวง เพราะไม่ถึงขั้นต้องยั่วให้โกรธเสียก่อน

ใน ๒ กรณีที่ยกมา เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า หลวงปู่เป็นหลักที่สำคัญเพียงไร สำหรับนักปฏิบัติแถว จังหวัดสุรินทร์ และบุรีรัมย์ เมื่อศิษยานุศิษย์หรือผู้ใดมีข้อสงสัยไม่เข้าใจ หรือประสบกับอุปสรรคสำคัญใน ทางปฏิบัติ และช่วยตนเองไม่ได้ ไม่ว่าจะในลำดับของการปฏิบัติขั้นใด หลวงปู่ก็สามารถชี้แนะได้ตลอดสาย ทำให้ผู้เป็นศิษย์เข้าถึงผลการปฏิบัติได้ แม้ในลำดับที่สูงยิ่งๆ ขึ้นไป

๕๑. โปรดนักเลงให้กลับใจ

ขอย้อนถึงเรื่องราวที่หลวงปู่เดินทางกลับจากอุบลฯ มาสุรินทร์ เพื่อโปรดญาติโยมในครั้งแรก ท่านมาในรูปแบบของพระภิกษุองค์กัมมัฏฐาน และพำนักโปรดญาติโยมอยู่ที่ สำนักป่าบ้านหนองเสม็ด ตำบลเจนีง อำเภอ เมืองสุรินทร์

ในช่วงนั้น ได้มีชายหัวนักเลงอันธพาลผู้หนึ่ง มีความโหดร้ายระดับเสียเป็นที่กลัวเกรงแก่ประชาชนในละแวก นั้น กลุ่มของชายผู้นี้ท่องเที่ยวหากินแถบชายแดนไทยและกัมพูชา

เมื่อได้ยินข่าวเล่าลือเกี่ยวกับพระรูดงค์มาพำนักที่บ้านเสม็ด เขามั่นใจว่าพระจะต้องเป็นผู้ที่มีวิชาด้านคาถาอาคมอันล้ำเลิศอย่างแน่นอน จึงมีความประสงค์จะได้วัดดวงคลเครื่องรางของขลัง ประเภทอยู่ยงคงกระพัน ยิ่งไม่ออก ฟันไม่เข้า

ดังนั้น จึงพาลูกสมุนตัวกลั่น ๔ คน มีอาวุธครบครัน แอบเข้าไปหาหลวงปู่อย่างเงียบๆ ขณะนั้นเป็นเวลาประมาณ ๒ ทุ่ม แถวหมู่บ้านป่าถือว่าดึกพอสมควรแล้ว ชาวบ้านที่มาฟังธรรมและบำเพ็ญสมาธิภาวนาพากันกลับหมดแล้ว

กลุ่มนักแสดงตนให้ประจักษ์ กล่าวอ้อนวอนหลวงปู่ว่า พวกตนรักการดำเนินชีวิตท่ามกลางคมหมอกคมดาบ และได้ก่อศัตรูไม่น้อย ที่มาครั้งนี้ก็เพราะมีความเลื่อมใสศรัทธา มีเจตนาจะมาขอวิชาคาถาอาคมไว้ป้องกันตัวให้พ้นจากอันตราย

ขอพระครูท่านได้โปรดมีจิตเมตตา เห็นแก่ความลำบากยากเข็ญของพวกกระผม ที่ต้องฟันฝ่าอุปสรรค หลบศัตรูมุ่งร้ายหมายขวัญ ได้โปรดถ่ายทอดวิชาอาคมให้พวกกระผมเถิด

หลวงปู่กล่าวกับชายกลุ่มนั้นว่า “ข้อนี้ไม่ยาก แต่ว่า ผู้ที่จะรับวิชาอาคมของเราได้นั้น จะต้องมีการปรับพื้นฐานจิตใจให้แข็งแกร่งเสียก่อน มิฉะนั้นจะรองรับอาถรรพณ์ไว้ไม่อยู่ วิชาที่จะย่อนเข้าตัว เกิดวิบัติภัยร้ายแรงได้”

ว่าดังนั้นแล้ว หลวงปู่ก็แสดงพื้นฐานของวิชาอาคมของท่านว่า “คาถาทุกคาถา หรือวิชาอาคมที่ประสงค์จะเรียนนั้น จะต้องอาศัยพื้นฐาน คือ พลังจิต จิตจะมีพลังได้ก็ต้องมีสมาธิ สมานินั้นจะเกิดขึ้นได้แต่จากการนั่งภาวนาทำให้สงบ วิชาที่จะจำเรียนไปจึงจะบังเกิดผลศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีพิบัติภัยตามมา”

ฝ่ายนักแสดงเหล่านั้น เมื่อเห็นอากัปกริยาอันสงบเย็นมั่นคง มิได้รู้สึกสะทสะท้านต่อพวกเขา ประกอบกับปฏิปทาอันงดงามของท่าน ก็เกิดความเย็นกาย เย็นใจ เลื่อมใสนับถือ อีกอย่างก็มีความอยากได้วิชาอาคมดังกล่าว จึงยินดีปฏิบัติตาม

หลวงปู่ได้แนะนำให้นั่งสมาธิภาวนา แล้วบริกรรมภาวนาในใจว่า พุทโธ-พุทโธ ชั่วโมงประมาณ ๑๐-๒๐ นาทีเท่านั้น จอมนักแสดงก็รู้สึกสงบเย็น ยังปิติให้บังเกิดซาบซ่านขึ้นอย่างแรง เป็นปีติชนิดโลดโผน เกิดอาการสะดุ้งสุดตัว ขนลุกขนชันและร้องไห้

เห็นปรากฏชัดในสิ่งที่ตนเคยกระทำมา เห็นวัวควายกำลังถูกฆ่า เห็นคนที่มีอาการทรมานทรมาย เนื่องจากถูกทำร้าย เห็นความชั่วช้าเลวทรามต่างๆ ของตน ทำให้รู้สึกสังเวชสลดใจอย่างยิ่ง

หลวงปู่ก็ปลอบโยน ให้การแนะนำว่า “ให้ตั้งสมาธิภาวนาต่อไปอีก ทำต่อไป ในไม่ช้าก็จะพ้นจากภวะนั้น อย่างแน่นอน”

นักเลงเหล่านั้นพากันนั่งสมาธิภาวนาอยู่กับหลวงปู่ไปจนตลอดคืน ครั้นรุ่งเช้า อานุกาพแห่งศีลและสมาธิที่ได้รับการอบรมฝึกฝนมาตลอดทั้งคืนก็ยังปัญญาให้เกิดแก่นักเลงเหล่านั้น

จิตใจของพวกเขาเริ่มอิ่มเอิบด้วยธรรม เปี่ยมไปด้วยศรัทธา บังเกิดความเลื่อมใส จึงเปลี่ยนใจไปจากการอยากได้วิชาอาคมขลัง ตลอดจนกลับใจเลิกพฤติกรรมอันทำความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่นจนหมดสิ้น ปฏิญาณตนเป็นคำตายกับหลวงปู่ว่า จะไม่ทำกรรมชั่วทุจริตอีกแล้ว

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ในครั้งนี้ จะเห็นว่าในขณะที่พวกเขาทั้ง ๕ อยู่ต่อหน้าหลวงปู่ พวกเขาไม่ได้กระทำการกรรมชั่วอันใดลงไป ส่วนกรรมชั่วที่เขาเคยกระทำมาแล้ว ก็หยุดไว้ชั่วขณะ แผงซ่อนเร้นหลบอยู่ในชั้นธสันดานของเขา

ในตอนนั้นพวกเขามีเพียงความรู้สึกโลก ด้วยการอยากได้คาถาอาคมจากหลวงปู่ แต่ความโลภชงนั้นได้สร้างความศรัทธาให้เกิด ทำให้ตั้งใจปฏิบัติตามคำสอน

ในขณะที่จิตที่ตั้งใจ ความชั่วทั้งหลายก็หยุดพักไว้ ศีลก็มีความสมบูรณ์พอที่จะเป็นบาทฐานของสมาธิภาวนาได้ เมื่อรักษาได้อย่างนั้นไม่ขาดสาย จิตย่อมตั้งมั่นอยู่ด้วยดี เรียกว่า มีสมาธิจิตที่ไม่กำเริบแปรปรวนเรียกว่า จิตมีศีล และอาการตั้งมั่นอยู่ด้วยดีเรียกว่ามีสมาธิ ย่อมมีความคล่องแคล่วแก่การทำงาน ควรแก่การพิจารณาปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เรียกว่า สติปัญญา

ความรู้สึกและอารมณ์ดังกล่าว ตรงตามคำสอนของท่าน พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ที่ว่า “ศีลอันใด สมาธิอันนั้น สมาธิอันใด ปัญญาอันนั้น”

๕๒. พุดถึงการเผชิญสัตว์ร้าย

ผู้เขียน (พระโพธิญาณมุนี) เคยได้ยินได้ฟังประวัติของท่านพระอาจารย์ต่างๆ ที่ล่วงลับดับขันธไปแล้ว มีความรู้สึกอย่างหนึ่งว่า ประวัติของท่านที่นำมาเล่ามาเขียนถึงในระยหลังๆ ยิ่งนานมากยิ่งขึ้นทุกที ยิ่งมีสีสันชวนคิดขึ้นทุกที ทั้งๆ ที่ประวัติที่ปรากฏในยุคแรกๆ นั้น เต็มไปด้วยความสะอาดหมดจด อิ่มด้วยรสพระธรรม งดงามไปด้วยปฏิปทาของพระมหาเถระเจ้าที่น่ายึดถือเป็นแบบแผนสำหรับอนุชนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติตามได้โดยง่าย

แต่มาในระยหลัง เรื่องราวของพระมหาเถระเหล่านั้น กลับกลายเป็นเรื่องที่น่าใจยาก มองเห็นยาก พิสดาร และเหลือวิสัย

ครั้นเมื่อได้พิจารณาถึงพุทธประวัติ อันเป็นเรื่องราวของพระบรมศาสดาเองเล่า ก็เกิดความเข้าใจ เข้าใจ จะเห็นว่าพุทธประวัติที่ปรากฏในพระไตรปิฎกชั้นบาลีนั้น มีแต่เรื่องเรียบง่าย มีแต่เรื่องประสูติ ตรัสรู้ แสดงพระธรรมโดยพุทธสาวกต่างๆ การแยกย้ายกันไปประกาศพระศาสนา จนกระทั่งถึงพุทธปรินิพพาน

แต่พุทธประวัติที่ปรากฏในชั้นพระอรหันตเถระจารย์ พระภิกษุจารย์ ในตอนหลัง จึงเริ่มมีสีสัน วรรณชวนคิด บาดนัยน์ตามากขึ้นทุกที จนกระทั่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส จำเป็นต้องกลั่นกรองออกมา เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาของกุลบุตร กุลธิดาในภายหลัง

เมื่อผู้เขียนพิจารณาได้ดังนี้แล้ว ก็เกิดความเบาอกโล่งใจ เพราะพันกัษาเสียได้ จึงมาคิดว่า ในฐานะที่เป็นผู้เรียบเรียงประวัติของ หลวงปู่ดุลย์ จากการได้อยู่รับใช้ใกล้ชิดท่านมาถึง ๓๕ ปี มีเรื่องราวอันใดที่เคยได้ยินได้ฟัง ก็ให้นำมาบรรยายไว้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องเกรงใจตัวเอง เพราะว่าประวัติพิสดารของท่านเกิดออกงามขึ้น ก็จะได้ชี้แจงถูกว่า เรื่องทั้งหมดมีอยู่เท่านั้น ตามที่ข้าพเจ้าได้รู้ได้เห็น

ธรรมดาการเดินธุดงค์ตามป่าเขาลำเนาไพร เป็นที่แน่นอนว่าจะต้องมีการเผชิญหน้ากับสัตว์ป่านานาชนิด ดังนั้น การที่หลวงปู่ดุลย์เคยประจันหน้ากับสัตว์ป่าที่ดุร้ายจึงไม่ใช่เรื่องประหลาดเหลือวิสัย

แต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับหลวงปู่ ดุลย์จะเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่โลดโผนตื่นเต้น หรือน่าประทับใจอะไร มาก แต่ในเมื่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของท่าน และท่านเป็นผู้เล่าเอง หรือผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์เป็นคนเล่า และหลวงปู่ก็รับรองว่าเป็นความจริง ก็สมควรที่จะต้องบันทึกไว้ เพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาต่อไป

เมื่อมีใครๆ มาถามหลวงปู่ว่า “ตอนที่หลวงปู่เดินธุดงค์ก็มีภูฐานหรือตอนอยู่ในป่าลึกๆ เคยพบเสือ หมี งู พิษ หรือสัตว์อะไรอื่นๆ บ้างไหม ?”

หลวงปู่จะตอบว่า “เคย”

ถามต่อไปอีกว่า “แล้วหลวงปู่ทำยังไง, มันไม่ทำอันตรายหรือ?”

ท่านตอบว่า “ตามธรรมดา พวกสัตว์เดรัจฉานนั้น ย่อมมีความกลัวมนุษย์ มันจะตกใจแล้วรีบหลบหนีไปเมื่อได้พบเห็นมนุษย์”

ถามอีกว่า “แล้วข้างละ หลวงปู่เคยเห็นข้างใหม่?”

ตอบว่า “เคยเห็น”

ถามอีกว่า “แล้วหลวงปู่ทำยังไง?”

ตอบว่า “เมื่อเห็นที่ทว่ามันจะมาทำอันตรายเรา ก็พยายามหลีกเลี่ยง ถ้าจำเป็นก็ขึ้นต้นไม้ใหญ่ๆ สัตว์เหล่านั้นก็จะผ่านพ้นไปตามทางของมัน แต่ถ้าเราไม่เห็นมัน และข้างนั้นกำลังตกมัน หรือสัตว์อื่นที่เป็นบ้า มันก็จะเอาความบ้ามาทำอันตรายเราได้ ถ้าสัตว์นั้นเป็นปกติธรรมดาแล้ว มันก็ยอมกลัวเราเช่นกัน ย่อมจะไปตามเรื่องของมัน จะไม่มีการเบียดเบียนกันเลย”

เกี่ยวกับเรื่องทำนองนี้ หลวงปู่มักจะพูดแบบนี้ทุกครั้ง ไม่เคยเลยที่หลวงปู่จะพูดเป็นทำนองว่า เสือมันกำลังย่องเข้ามาหาอาตมา อาตมาก็กำหนดจิตแผ่เมตตาให้มัน พร้อมกับพิจารณาว่า “มีหวังตายแน่” แล้วสัตว์นั้นๆ ก็ไม่สามารถมาทำอันตรายอาตมาได้เลย อย่างนั้นอย่างนี้...

คำพูดในทำนองแสดงฤทธิ์อำนาจ หรือเป็นเรื่องอัศจรรย์นั้น ไม่เคยได้ยินท่านพูดเลยแม้แต่ครั้งเดียว

๕๓. เรื่องเสือกัฬหมา

หลวงตาซอม เคยเล่าเหตุการณ์เมื่อครั้งติดตามหลวงปู่ออกธุดงค์ไปแถบประเทศกัมพูชาให้ฟังอยู่เรื่องหนึ่ง

หลวงตาซอมท่านนี้พำนักอยู่ประจำที่วัดสำโรงทาบ อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์

หลังจากที่หลวงปู่ได้เดินธุดงค์ไปทางเขาพระวิหาร และไปทางกัมพูชา เมื่อครั้งมีสามเณรโชติ (พระเทพสุทธาจารย์) และสามเณรทอนติดตามไป แล้วหลวงปู่ถูกควายป่าไล่ขวิด แต่ไม่ได้รับอันตรายในครั้งนั้นแล้ว หลวงปู่กลับมาพำนักที่ วัดป่าหนองเสม็ด ตามเดิม

พอออกพรรษาอีกครั้งหนึ่ง หลวงปู่ก็ออกท่องธุดงค์ไปทางกัมพูชาอีกครั้ง ครี้งนี้มี เด็กชายชอม เป็นผู้ติดตาม เด็กชายชอมมีกิตติศัพท์ว่า มีความดีอดิ่งผิดปกติกว่าเด็กทั่วไป

ขณะที่หลวงปู่และเด็กชายชอมเดินทางผ่านป่าโปร่งแห่งหนึ่ง ก็ต้องชะงักฝีเท้าลง เพราะปรากฏภาพที่น่าตื่นตระหนกสะท้อนขวัญขึ้นที่ต้นไม้ใหญ่เบื้องหน้า

บนต้นไม้ นั้น มีเสือตัวหนึ่งหมอบนั่งอยู่บนกิ่งไม้ ต่ำลงมาที่คาบไม้ไม่ห่างจากกันมากนัก มีหมาป่าตัวหนึ่ง อยู่สงบนิ่ง นัยน์ตาจ้องเขม็งไปที่เสือ สัตว์ทั้งสองตัวต่างจ้องคุมเชิงกันอยู่

ทั้งอาจารย์และศิษย์หลบอยู่ใกล้ๆ นั้น ชนิดไม่ไหวติง สักครู่หนึ่งหลวงปู่ก็ปลอบโยนเด็กชายชอมให้คลายจากความตื่นตกใจกลัว

เพราะเมื่อหลวงปู่สังเกตพิจารณาดูโดยละเอียดถี่ถ้วนแล้ว ก็นึกสงสัยว่าเหตุใดสัตว์ร้ายสองตัวนี้จึงมาจ้องคุมเชิงกันอยู่ด้วยอาการนิ่งเงียบไม่ไหวติงเลย

แทนที่เจ้าสุนัขป่าจะวิ่งหนี และเจ้าเสือจะไล่ตะครุบมาเป็นรักษาหารก็เปล่า เมื่อสังเกตดูดีแล้วท่านจึงพาเด็กชายชอมค่อยๆ แอบไปดูใกล้ๆ ท่านชี้ให้เด็กชายดูว่า เจ้าเสือที่หมอบนั่งบนกิ่งไม้ นั้น แสดงท่าทางตระหนกตกใจอย่างมาก ขนชูชัน และหางของมันหุบซุกอยู่ที่กัน แสดงอาการกลัวชนิดขวัญหนีดีฝ่อให้เห็นราวกับว่าคงไม่คิดจะสู้กับหมาป่าตัวนั้นอีกแล้ว

ส่วนเจ้าหมาป่าที่อยู่คาบข้างล่างนั้น มีอาการสงบนิ่ง อยู่ในท่ากระโจนตาจ้องเป็งอยู่ที่เสือตัวนั้นอย่างไม่กระพริบ ส่วนคอของมันขัดอยู่กับง่ามกิ่งไม้ที่อยู่สูงถัดขึ้นไป เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนก็เห็นว่ามันน่าจะตายสนิท

หลวงปู่พิจารณาดูพื้นดินและบริเวณรอบๆ ท่านก็สันนิษฐานได้ว่า เมื่อคืนนี้ขณะที่เจ้าเสือออกท่องเที่ยวหาอาหารอยู่ตามลำพัง ก็ประจันหน้าเข้ากับฝูงสุนัขป่าทันที ฝูงสุนัขป่าที่ดุร้ายก็วิ่งไล่ล้อมขย้ำกัดอย่างซูลมุนวุ่นวาย เจ้าเสือก็คงสู้สุดฤทธิ์ แต่ด้วยสุนัขป่ามีหลายตัว เสือจึงสู้ไม่ได้ต้องหนีเอาตัวรอดชนิดขวัญหนีดีฝ่อ

เสือกองจะสู้พลาถหนีพลาถ พอมาถึงต้นไม้พืด เสือกก็กระโจนขึ้นไปหอบลั่นห้อยอยู่บนนั้น ส่วนฝูงสุนัขป่าคงห้อมล้อมกันอยู่ใต้ต้นไม้ชนิดไม่ยอมลดละ ต่างเห่ากรรโชกไล่ ทำให้เสือกตระหนกตกใจมากยิ่งขึ้น ต่างตัวก็พยายามกระโจนขึ้นจับ

เจ้าตัวที่ตายอยู่บนคาบศปไม้ นั่น อาจจะเป็นจำฝูงก็ได้ ดูท่าจะกระโจนได้สูงกว่าเพื่อน แต่เคราะห์ร้ายที่มันกระโจนพรวดเข้าไปในง่ามกิ่งไม้พอดี ในจังหวะที่มันร่วงลงมา ส่วนศรีษะจึงถูกง่ามกิ่งขัดเอาไว้ กระชากกระดูก้านคอให้หลุดจากกัน ถึงกับตายทันที โดยที่ตาทั้งคู่ที่ฉายแววดูร้ายกระหายเลือด ยังจ้องเป็งอยู่ที่เลือดตัวนั้นอย่างชนิดมุ่งร้ายหมายขวัญ

ทำให้เลือดที่เซ็ดเซี้ยวมาตั้งแต่เมื่อคืน ไม่กล้าขยับเขยื้อนหลบหนีไปจากต้นไม้นั้น เพราะเกิดอาการขวัญกระเจิง

เด็กชายซอมฟังคำสันนิษฐานจากหลวงปู่ ก็เข้าใจตามนั้นและหัวเราะออกมาเมื่อเห็นท่าทางอันขบขันของเสือ

หลวงปู่ให้เด็กชายซอมหากิ่งไม้มาเหยียดขึ้นให้หมาป่าหลุดจากง่ามกิ่งไม้ตกลงมายังพื้น แล้วช่วยกันตะเปิดไล่เจ้าเสือให้หลบหนีไป

เมื่อเสือเห็นเจ้าหมาป่าหลบหนีไปกองอยู่ที่พื้น ไม่มาจ้องขมึงทิ้งจะกินเลือดกินเนื้ออยู่อีก มันก็รีบกระโจนพรวดหลบลงไปอีกด้านหนึ่ง แล้วเผ่นหนีไปอย่างรวดเร็ว

๕๔. ผู้พิชิตงูจงอาง

บรรดาสัตว์ป่าที่ดูร้ายทั้งปวง ว่ากันว่า เสือ นับเป็นเจ้าป่า เพราะแข็งแรงว่องไว มีเขี้ยวเล็บแหลมคมและพลังมหาศาล ยากที่สัตว์อื่นจะต้านทานไหว เว้นแต่ว่าสัตว์อื่นจะมากันเป็นฝูง อย่างพวกสุนัขป่าดังกล่าวแล้ว

สำหรับ ช้าง ถือว่าเป็นสัตว์ที่มีรูปร่างใหญ่โตที่สุด มีพลังกำลังมากที่สุดแต่ทั้งเสือและช้างจะหลบหนีทันทีเมื่อเจอ งูจงอาง เพราะงูจงอางนั้นมีพิษร้ายแรงมาก สัตว์ใหญ่ๆ ขนาดช้าง ถูกงูจงอางกัดทีเดียวเท่านั้น ชั่วเวลาจิตใจเดียว ก็ล้มลงขาดใจตายทันที

แต่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ย่อมมีของข่มกันอยู่โดยธรรมชาติ เราอาจเคยได้ยินคำพูดที่ว่า “ไก่กลัวหมู หมูกลัวตะขาบ และตะขาบกลัวไก่” ดังนี้ เป็นต้น

ถ้าเช่นนั้น ใครล่ะจะสามารถพิชิตงูจงอางได้ ?

หลวงปู่ และหลวงตาซอม ได้เคยเผชิญกับบงจางมาแล้ว และสามารถให้คำตอบในเรื่องนี้ได้

ในระหว่างที่หลวงปู่กับเด็กชายซอมท่องคัมภีร์คัมภีร์มัญฐานอยู่ในป่า แถบชายแดนประเทศกัมพูชาในช่วงนั้นเอง ป่าแถบนั้นเป็นป่าดงดิบ รกชุกหนาบ้านผู้คนอาศัยอยู่ได้ยาก ชุกชุมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด

สัตว์ป่าที่เคยชุกชุมตามชายแดนไทย ทนต่อการล่าตามลำพังเองชีวิตของคนไทยไม่ไหว ก็หลบหนีมารวมกันในแดนกัมพูชา จึงมีสัตว์อยู่อย่างชุกชุม

หลวงปู่และเด็กชายซอมรู้สึกเมื่อยล้า ด้วยเดินทางมาไกล จึงแวะพักผ่อนที่ก้อนหินใหญ่ปลายเนินแห่งหนึ่ง

ขณะนั้น แลเห็นสัตว์เล็กสัตว์น้อยแตกตื่นกลัวภัยอย่างใดอย่างหนึ่ง หลวงปู่จึงพาเด็กชายซอมไปหลบในที่ที่เหมาะสม บอกว่า คงจะต้องมีสัตว์ร้ายอะไรสักอย่างผ่านมาแน่ๆ พวกสัตว์พวกนี้จึงตื่นตกใจเช่นนี้

สักครู่หนึ่ง ปรากฏร่างดำมะเหมือด เลื่อมมัน ของบงจางขนาดใหญ่ตัวหนึ่งเลื้อยปราดๆ มาอย่างรวดเร็วผ่านพื้นหลวงปู่ไปในพริบตา

หลวงปู่บอกว่าบงจางตัวนี้ไม่ได้ไล่ทำร้ายสัตว์อื่นอย่างแน่นอน เพราะไม่เห็นมันไล่สัตว์อะไร

ตามธรรมชาติมันจะเลื้อยอย่างแฉ่มช้า ตามวิสัยของงูที่มีพิษ ที่หยิ่งทรนงในความร้ายกาจแห่งพิษของตน แต่เมื่อมันเลื้อยเร็วอย่างนี้ แสดงว่ามันจะต้องหนีอะไรมาอย่างแน่นอน

หลวงปู่บอกให้เด็กชายซอมคอยดูให้ดี ว่ามันเป็นตัวอะไรกันแน่ จึงสามารถทำให้บงจางกลัวได้

ไม่นานนัก ก็ปรากฏร่างผู้พิชิตบงจาง พอเห็นเข้าเท่านั้น เด็กชายซอมถึงกับหัวเราะขบขัน เมื่อเห็นร่างของผู้พิชิตนั้นมีสีแดง มีเกราะหุ้มตัวเป็นปล้องๆ เรียงซ้อนกันไปเป็นแถว ยาวประมาณวากว่า ๆ มีเท้าสองแถวนับเป็นร้อยๆ ค่อยไถลมุ่งออกมา ส่วนหัวของมันก็ส่ายไปตามพื้นดิน นัยน์ตาสองข้างแดงก่ำดังทับทิมสองเม็ดงาม

มันคือ ตะขาบยักษ์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยเห็นมา และมันคือผู้มีอำนาจ สามารถสยบบงจางได้

งูจงอางที่มีพิษร้ายกาจ เป็นที่หวาดหวั่นของสัตว์ป่าน้อยใหญ่ทั้งหลาย ต้องมาพ่ายแพ้แก่เจ้าตะขาบยักษ์นี่เอง

สักครู่หนึ่ง เมื่อเจ้าตะขาบยักษ์จับระหัดระก่อของงูจงอางได้ มันก็ค่อยๆ เคลื่อนขบวนอันยาวของมันงุ่มง่ามๆ ต่อไป

จากนั้น หลวงปู่ก็สอนเด็กชายชอมผู้เพิ่งหายจากอาการตระหนกตกใจว่า ทุกอย่างในโลกย่อมมีของแก้ของข่มกันอยู่ ยิ่งใหญ่เยี่ยงพญางู ก็ยังสยบได้ด้วยพญาตะขาบ

ดังนั้น บุคคลผู้มีปัญญา แม้มีอำนาจในโลก ก็ไม่พึงมัวเมาผยองหยิ่งว่าหาผู้เสมอเหมือนตนมิได้

ส่วนผู้ที่ประสบภัยพิบัติ หรือตกอยู่ในสภาวะคับขัน ก็ไม่ควรหมดอาลัยตายอยาก ควรทำจิตใจให้สงบระงับ ตั้งมั่นอยู่ ก็จะไม่ค่อยๆ หาทางออกให้แก่ตนได้ เพราะปัญหาทุกอย่างที่ไม่มีทางออกทางแก้ย่อมไม่มีในโลก

ดูเอาเถอะว่า แม้แต่ปัญหาเรื่องความทุกข์ อันเกิดจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย พระพุทธองค์ก็ยังหาคำตอบไว้ให้ได้ สำหรับปัญหาอื่นๆ อันเล็กน้อยจะไม่มีคำตอบได้อย่างไร

๕๕. จิตเสมอกัน

ต่อเนื่องกับเรื่อง ผู้พิชิตงูจงอาง หลวงปู่ก็ให้การอบรมสั่งสอนเด็กชายชอมต่อไปว่า

“สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เมื่อมีสภาวะแห่งจิตเสมอกัน ย่อมไม่กระทำอันตรายแก่กันและกัน และอาจสื่อสารสนทนากันได้ สามารถเข้าอกเข้าใจกันได้”

ยกตัวอย่างเช่น สัตว์ที่ตกอยู่ในสภาวะแห่งความกลัวต่อสิ่งเดียวกัน ก็สามารถวิ่งหนีภัยไปด้วยกัน หรือไปชุมนุมอยู่ในที่แห่งเดียวกัน เมื่อเผชิญกับน้ำป่าหรือไฟป่า เป็นต้น

บางครั้งเราจะเห็นเสือเดินผ่านฝูงสัตว์ต่างๆ ไปอย่างปกติธรรมดาและสัตว์เหล่านั้น เมื่อเหลือบเห็นเสือก็มีได้แตกตื่นหนี เพราะมันรู้ว่า เสือได้อาหารอิ่มท้องสบายใจแล้ว

สัตว์เดรัจฉานเหล่านี้ จะมีจิตกำเริบเป็นอันตรายต่อกันและกัน ก็ต่อเมื่อมีความหิวโหยและปรารถนาความอยู่รอดแก่ตน แย่งชิงถิ่นที่อยู่และเกิดคึดมั่งคั่งในสมัยฤดูกาลสืบพันธุ์เท่านั้น

มนุษย์ต่างหากที่มีความดุร้าย เป็นอันตรายต่อกันและกันได้มากกว่า

การอยู่ในป่า จึงนับว่าสามารถหลบหลีกอันตราย ซึ่งเป็นไปอย่างเปิดเผยได้ง่ายกว่าการอยู่ในบ้านในเมือง เพราะในสังคมมนุษย์นั้น นอกจากจะมีการมุ่งร้ายหมายขวัญกันอย่างเปิดเผยแล้ว การประทุษร้ายกันอย่างลับๆ ก็ยังเป็นไปอยู่ตลอดเวลา ด้วยวิธีการสารพัดวิธี

อนึ่ง หลวงปู่เคยสั่งสอนพระเถรวาทว่า เมื่ออยู่ในป่าและประจัญหน้ากับงูจงอาง งูตกใจแล่นไล่จะทำอันตรายแก่เรา อย่าได้วิ่งหนีตรงๆ ในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ให้วิ่งหลบหักซ้ายบ้างขวาบ้าง งูจะเข้าไม่ถึงตัวได้ซ้ำ หรือไม่ก็จะเลิกความมุ่งร้ายไปในที่สุด

เมื่อมันยังไล่ตามอยู่ ให้แก้ไขโดยเอาสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นผ้าขาวม้าหรืออะไรก็ตาม โยนทิ้งไว้ข้างหลัง มันจะพุ่งเข้าจกพัวพันอยู่กับของสิ่งนั้น เลิกล้มการไล่ติดตามเราอย่างสิ้นเชิง ก็จะทำให้รอดพ้นอันตรายไปได้

๕๖. แบบฉบับการเดินธุดงค์

ตามธรรมเนียมถือปฏิบัติในการเดินธุดงค์ก็มีภูมิลานั้น เมื่อเดินไปเรื่อยๆ จนถึงหมู่บ้านหนึ่ง ในระยะเวลาบ่ายมากแล้ว ถ้าขึ้นเดินทางต่อไปจะต้องค้ำมีดกลางทางแน่ พระธุดงค์ก็จะกำหนดเอาหมู่บ้านที่มาถึงในระยะเวลาบ่ายมากนั้นเป็นที่เที่ยวภิกขาจารหาอาหารในเช้าวันรุ่งขึ้น

ครั้งได้ระยะห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๕๐๐ ช่วงคันธนู หรือประมาณ ๑ กิโลเมตร ตามที่พระวินัยกำหนดแล้ว ก็จะแสวงหาร่มไม้หรือสถานที่สมควรปักกลด กำหนดเป็นที่พำนักภาวนาในคืนนั้น

พอรุ่งเช้า ก็จะย่อนเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อบิณฑบาต ชาวบ้านที่รู้ข่าวตั้งแต่เมื่อวาน ก็นำอาหารมาใส่บาตรตามกำลังศรัทธา และกำลังความสามารถ

ครั้งกลับถึงที่พักปักกลด ก็ทำการพิจารณาฉันภัตตาหาร เสร็จแล้วจึงเดินทางต่อไป ยกเว้นแต่จะกำหนดสถานที่นั้นพักภาวนามากกว่า ๑ คืน ก็จะอยู่บำเพ็ญภาวนา ณ สถานที่แห่งนั้นต่อไป

ชาวบ้านที่สนใจ ก็อาจจะติดตามมาฟังพระธรรมเทศนา และแนวทางปฏิบัติในตอนค่ำบ้าง ในตอนเช้าหลังการบิณฑบาตบ้าง

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระอุปัชฌาย์ก็จะถามชาวบ้านถึงเส้นทางที่จะเดินทางต่อไป เพื่อจะได้สามารถกำหนดเส้นทาง และกำหนดหมู่บ้านอันเป็นที่สมควรแก่การเที่ยวภิกขาจารในวันต่อๆ ไปได้

เป็นการเดินอุปัชฌาย์ไปตามเส้นทางธรรมดาของพระอุปัชฌาย์แท้พระอุปัชฌาย์จริงตามแบบอย่างที่ว่า พระอาจารย์ใหญ่ มั่น ภูริทัตโต และบรรดาสานุศิษย์ได้ถือปฏิบัติกันมา

สำหรับการ ปักกลด นั้น ในทางปฏิบัติก็ต้องเอามุ้งกลดแขวนไว้กับเส้นเชือกที่ผูกตรึงกับต้นไม้ ไม่ใช่ปักไว้กับพื้นดิน เพราะการขุดดินหรือทำให้ดินเสียปรกติสภาพของมันไปเป็น การอาบัติโทษ อย่างหนึ่ง

ข้อปฏิบัติที่ถือเป็นธรรมเนียมประการต่อไป คือจะไปเที่ยวปักกลดในหมู่บ้าน ในสถานที่ราชการ ใกล้เส้นทางคมนาคม เช่น ริมถนน ริมทางรถไฟหรือที่มีคนพลุกพล่านผ่านไปมา อย่างนั้นไม่สมควร

สถานที่พำนักปักกลดควรเป็นที่สงบวิเวก เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร เช่นในป่า ภูเขา ถ้ำ โคนไม้ เรือนร้าง หรือป่าช้า เป็นต้น

ถ้ามีพระ เณร หรือฆราวาสที่ร่วมเดินทางด้วย แต่ละคนก็แยกกันไปปักกลดห่างกันพอสมควร เพื่อไม่ให้การปฏิบัติภาวนามีการรบกวนกัน ไม่ใช่ปักกลดอยู่เป็นกลุ่มใกล้ชิดติดกัน

อย่างไรก็ดี การเดินอุปัชฌาย์ตามแบบดังกล่าว ถือเป็นธรรมเนียมหรือแบบฉบับที่ครูบาอาจารย์สายกัมมัฏฐานอบรมสั่งสอน และพากันปฏิบัติสืบต่อกันมา

ในยุคหลังๆ ในสมัยปัจจุบัน จะเห็นการเดินอุปัชฌาย์ไปเป็นคณะใหญ่ๆ มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้ญาติโยมทราบ และเชิญชวนมาร่วมทำบุญ ตลอดถึงการนั่งรถไฟ รถทัวร์ ไปอุปัชฌาย์ก็มี ที่ทันสมัยกว่านั้นก็จัดอุปัชฌาย์เป็นคณะขึ้นเครื่องบินไปอุปัชฌาย์ที่ต่างประเทศ เช่น ฮองกง โตเกียว ปารีส ออสเตรเลีย หรืออิสตันบูล เป็นต้น จัดเป็นการประยุกต์หรือวิวัฒนาการของการอุปัชฌาย์ไปตามยุคสมัย หรืออย่างไรก็ไม่ทราบ

๕๗. หลงป่า – อดอาหาร

ในช่วงที่หลวงปู่ดุลย์ ยังไม่ได้ทำนักรบประจำที่วัดบูรพารามนั้น ในระหว่างที่อยู่สุรินทร์ท่านนิยมนิยามปาฐกศิษย์ลูกหาเดินธุดงค์ท่องเที่ยวไปในป่าดงดิบแถบชายแดนกัมพูชา ในบริเวณเขตต่อเนื่องกับจังหวัดสุรินทร์ และศรีสะเกษถือเป็นที่เหมาะสมแก่การหลีกเลี่ยงจากหมู่คณะตามแบบอย่างของพระธุดงค์

ในป่าแถบนี้ มีผู้อาศัยอยู่น้อย จึงลำบากต่อการแสวงหาอาหารบิณฑบาต กว่าจะไปพบเหยื่อที่บ้านแต่ละแห่ง แห่งละหลังสองหลัง ต้องใช้เวลาเดินทางเป็นวัน สองวัน หรือมากกว่านั้น

การอดอาหารของหลวงปู่และลูกศิษย์จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ บางครั้งต้องอดติดต่อกันหลายวันก็มี

แต่ไม่เคยได้ยินหลวงปู่พูด หรือเล่าว่าได้อาศัยพวก อทิสสมานกายหรือพวกที่รูปร่างไม่ปรากฏ เช่น เทพเทวดา หรือภูติผีปีศาจต่างๆ เอาอาหารมาถวาย อะไรทำนองนี้

ท่านบอกแต่เพียงว่า “ก็อดทนไปในระยะสองสามวัน ร่างกายยังไม่เดือดร้อน” หรือไม่ก็พูดว่า “ดื่มแต่น้ำก็สามารถอยู่ได้ เดินทางต่อไปได้” อย่างนี้เท่านั้น

ท่านหลวงตาซอม เล่าว่า ครั้งหนึ่ง ไปกับหลวงปู่ เกิดหลงทางในป่าอดอาหารเสียแทบแย่ ตกกลางคืนก็ต้องนอนค้างอ้างแรมกันกลางป่า ทั้งหิวทั้งกลัว

ส่วนหลวงปู่ นั้น นอกจากทำทางที่ดูอดโรยเล็กน้อยแล้ว ท่านก็ยังเป็นปกติเฉยอยู่

พอรุ่งเช้า ในขณะที่เด็กชายซอมรู้สึกหมดอาลัยตายอยากแล้ว คิดว่าในวันนั้นจะต้องอดข้าวต่อไปอีกเป็นแน่ เพราะไม่มีวิแววจะมีผู้คนหรือหมู่บ้านแถวนั้นเลย ผลหมากรากไม้ที่เด็กชายอย่างท่านจะกินกันตายก็ไม่มี

ทันใดนั้น ดูหลวงปู่มีท่าทางกระปรี้กระเปร่า บอกว่า “ไม่ต้องกลัวอดแล้ว ได้ข้าวกินแฉะวันนี้”

เด็กชายซอมไม่เชื่อหูตัวเองว่าหลวงปู่จะพูดอย่างนั้นจริง จนหลวงปู่ต้องย้ำอีกที จึงค่อยรู้สึกว่ามีความหวังขึ้น ค่อยมีกำลังเดินตามหลวงปู่ต่อไป

หลวงปู่เดินนำลี้ว บุกป่าดงออกไปอีกด้านหนึ่งอย่างไม่รู้จบ เด็กชายชอมเร่งฝีเท้าติดตามหลวงปู่อย่างไม่ลดละ แต่รู้สึกว่ายิ่งบุกป่าไปนานเท่าไรก็ยังเป็นป่าที่บอบเหมือนเดิม จึงลงความเห็นให้กับตนเองว่า “หลวงปู่คงจะพูดให้กำลังใจ เพื่อจะได้มีแรงเดินนั่นเอง”

คิดดังนี้แล้ว ก็เป็นอันว่าแข่งขาไม่มีแรงเดิน แทบจะล้มพับลงไป แต่ก็ต้องพยายามแข็งใจ ลากขาตามหลวงปู่ไปแบบหมดอาลัยตายอยาก

หลังจากนั้นไม่นานนัก หลวงปู่ก็เดินนำลี้วไปอย่างรวดเร็ว ก้าวพรวดพาดังที่บอบออกไปยืนนิ่งอยู่ เด็กชายชอมชักสงสัย รีบเร่งฝีเท้ากระโจนออกไปยื่นข้างๆ หลวงปู่

แทบไม่เชื่อสายตาตนเอง ภาพที่ปรากฏเบื้องหน้านั้น หลวงตาชอมเล่าว่า, “เป็นภาพกระท่อมน้อย มุงหญ้าเก่าคร่ำคร่า แต่มีความสวยงามที่สุดสง่างามยิ่งกว่าปราสาทราชวังเสียอีก”

ครั้งได้ข่าวได้นำเป็นที่สำราญพอสมควรแล้ว จิตของเด็กชายชอมก็เริ่มถูกส่งออกนอกตามความเคยชินสงสัยเสียจริงๆ ว่า หลวงปู่รู้ได้อย่างไรว่ามีบ้านอยู่ตรงนี้ จึงได้มั่นใจว่าวันนี้มีข่าวกินแน่ และนำลี้วมาถูกทางเสียด้วย

เมื่อทนอดอั้นอยู่ไม่ไหว จึงเรียนถามท่าน

หลวงปู่บอกว่า ท่านเดินปามามาก ก็มีประสบการณ์ รู้จักสังเกตสังกาและอนุมานเอาได้ ขอให้พยายามฝึกฝนต่อไป บ่มนิสัยตนเองให้รู้จักสังเกตมากขึ้นก็จะรู้ได้เอง

จึงเป็นอันว่า หลวงตาชอมได้คำตอบจากหลวงปู่มาเพียงเท่านี้

๕๘. หลวงปู่พูดถึงพระอาจารย์ใหญ่

ลูกศิษย์ลูกหาที่วัดบูรพารามเคยกราบเรียนหลวงปู่คุณลย์ อดุลโต เกี่ยวกับเรื่องราวของท่าน พระอาจารย์ใหญ่คือ หลวงปู่มัน ภูริทัตโต ซึ่งหลวงปู่ก็ได้เล่าให้ฟังในอีกแง่มุมหนึ่ง ที่อาจแตกต่างจากที่เคยได้ยิน ได้ฟัง ได้อ่านพบในที่ต่างๆ ไปบ้าง เห็นว่าน่าจะนำมาบันทึกรวมไว้เพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจด้วย

ครั้งนั้น ผู้เขียน (พระโพธิ์นันทมุนี) ได้กราบเรียนถามหลวงปู่ว่า, “ได้อ่านประวัติ ท่านพระอาจารย์มั่น ที่มีผู้เขียนไว้อย่างพิสดาร มีสิ่งเร้นลับเหนือวิสัยและอภินิหารบางอย่างอยู่ในนั้นมากมาย หลวงปู่เคยอ่านบ้างไหม และมีความเห็นอย่างไร?”

หลวงปู่ตอบว่า “เคยอ่านเหมือนกัน แต่เมื่อสมัยที่เราอยู่กับท่านนั้น ไม่เคยได้ยันท่านพูดสิ่งเหล่านี้ให้ฟังเลย แต่ถ้าจะพูดในแง่จุดศรัทธาแล้ว ท่านอาจารย์ใหญ่จะถือจุดศรัทธาอย่างเคร่งครัดที่สุด ยืนยันได้เลยว่า ลูกศิษย์ของท่านทั้งหมด ยังไม่มีผู้ใดถือได้เท่าเทียมกับท่านอาจารย์ใหญ่เลยแม้แต่องค์เดียว”

แล้วหลวงปู่ก็เล่าต่อว่า ท่านพระปรมาจารย์ หรือท่านอาจารย์ใหญ่ของหลวงปู่ นั้น จะไม่ยอมให้ผ้าสบงจีวรสำเร็จรูป หรือ คหบดีจีวร ที่มีผู้ซื้อจากท้องตลาดมาถวายเลย นอกจากได้ผ้ามาเอง แล้วมาตัดเย็บย้อมเอง ทั้งหมดจึงใช้ และ ไม่เคยดำริหรือริเริ่มให้ใครคนใดคนหนึ่งสร้างวัดสร้างวาเลย มีแต่สั่งจรรยาไปเรื่อยๆ เมื่อเห็นว่าป่าตรงไหนเหมาะสมท่านก็อยู่ เริ่มด้วยการปักกลดแล้วทำที่สำหรับเดินจงกรม

ส่วนญาติโยมผู้มีศรัทธาเลื่อมใส เมื่อมาพบและมองเห็นความเหมาะสมสำคัญ ก็จะสร้างกุฏิน้อย สร้างศาลาชั่วคราวถวายท่าน นอกจากนั้น สถานที่นั้นก็กลายเป็นวัดป่าเจริญรุ่งเรืองต่อมา

ยิ่งกว่านั้น แม้แต่การรับภุณทานก็ไม่เคย สมัยต่อมานั้นไม่ทราบและท่านไม่เคยถือเอาประโยชน์ที่ได้รับอันิสงส์พรชาตามพระพุทธรูปบัญญัติ ที่ให้สิทธิพิเศษแก่ภิกษุสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาตลอด ๓ เดือน ได้รับการยกเว้นบางอย่างในการปฏิบัติ

ท่านจะ ถือตามสิกขาบทโดยตลอด ไม่เคยยกเว้น ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามกฎของจุดศรัทธาโดยสม่ำเสมอ

ด้านอาหารการฉันก็เช่นเดียวกัน ท่านถือการบิณฑบาตโปรดสัตว์เป็นประจำไม่เคยขาด แม้จะเจ็บไข้ได้ป่วย แต่พอเดินได้ท่านก็เดิน จนกระทั่งในที่สุด เมื่อเดินไปบิณฑบาตไม่ได้ ท่านก็ลุกขึ้นยืนแล้วอุ้มบาตร ศิษยานุศิษย์ที่กลับมาจากบิณฑบาต และญาติโยมก็มาใส่บาตรให้ท่าน แล้วท่านก็ จะขบฉันเฉพาะอาหารที่อยู่ในบาตรเท่านั้น

แม้เมื่อเวลาท่านชรภาพมากแล้ว เวลาท่านเจ็บไข้ หรือป่วยมากจนไม่อาจเดินออกนอกวัดได้ ก็ทราบว่าคุณท่านเป็นอยู่อย่างนี้ และยังฉันอาหารมื้อเดียวตลอด

แม้แต่หยุกยาคิลานเภสัชต่างๆ ที่ใช้ในยามเจ็บไข้ ท่านอาจารย์ใหญ่ก็ไม่นิยมใช้ยาสำเร็จรูป หรือแม้แต่ยาตำราหลวง หากแต่พยายามใช้สมุนไพรต่างๆ มาทำเอง ผสมเองเป็นประจำ

แม้แต่การเข้าไปพักตามวัดก็นิยมพักที่วัดป่า จำได้ว่า ไม่เคยเข้าไปอยู่ในวัดบ้านเลย แต่จะอยู่วัดที่เป็นป่าหรือชายป่า เมื่อไม่มีวัดเช่นนี้อยู่ ท่านจะหลีกเลี่ยงอยู่ตามชายป่า แม้ว่าจะมีความจำเป็นเวลาเดินทางก็ยากนักที่จะเข้าไปอาศัยวัดวาในบ้าน

ครั้งหนึ่ง หลวงปู่ได้เล่าถึงคำสอนของท่านพระอาจารย์ใหญ่เกี่ยวกับการขบฉันภัตตาหารได้ว่า

“ท่านอาจารย์ใหญ่สั่งสอนไว้ว่า การฉันอาหารต้องฉันอย่างประหยัด มีสติสัมปชัญญะ เพื่อขัดเกลาจิตใจมิให้เกิดความโลภ

วิธีการฉันนั้น เมื่อรับข้าวสุกมากจะว่าพอลืมสำหรับตนแล้ว ให้แบ่งข้าวสุกที่ตนพอลืมนั้นออกเป็น ๔ ส่วน เอาออกเสียส่วนหนึ่ง แล้วจึงรับเอากับข้าวมาในปริมาณที่เท่ากับส่วนหนึ่งที่เอาออกไป กล่าวคือ ให้มีข้าว ๓ ส่วน กับข้าว ๑ ส่วน แล้วจึงลงมือฉัน ท่านอาจารย์ใหญ่เอง ก็จะฉันภัตตาหารในลักษณะเช่นนี้โดยตลอด

เมื่อมีผู้ใดจะเตรียมภัตตาหารในบาตรถวายท่าน ท่านอาจารย์ใหญ่ก็จะแนะนำให้จัดแจงมาในลักษณะเช่นนี้ แล้วท่านจึงฉัน”

นี่คือปฏิปทาส่วนตัวของท่านพระอาจารย์ใหญ่ ท่านหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ตามที่หลวงปู่เล่าให้ฟัง ซึ่งหลวงปู่จะพูดถึงแต่ในแง่ที่ท่านถือถูกต้อง ในแง่ที่ท่านเคร่งครัดอย่างไร เพื่อให้ผู้สนใจซักถามนั้นได้ถือเป็นแบบแผนเยี่ยงอย่าง

ส่วนคุณธรรมด้านอื่นๆ นั้น หลวงปู่เคยกล่าวในแวดวงนักปฏิบัติว่า “ท่านอาจารย์ใหญ่เป็นผู้ที่มีญาณใหญ่ ไม่มีใครเทียบเท่าได้” ดังนี้เท่านั้น ส่วนคุณวิเศษหรืออภิญญาใดๆ ที่มีในตัวพระอาจารย์ใหญ่มั่นนั้น หลวงปู่ไม่เคยพูดถึงเลย

๕๙. พูดถึงครูบาอาจารย์องค์อื่นๆ

นอกจาก พระอาจารย์ใหญ่มั่น ฐริทตฺโต แล้ว เมื่อพูดถึงครูบาอาจารย์อื่นๆ ก็ทำนองเดียวกัน แม้ว่าในบางครั้ง จะมีพระอาจารย์องค์ใดองค์หนึ่งตอบคำถามของผู้สนใจใคร่รู้ ว่าองค์โน้นมีคุณพิเศษอย่างนั้น องค์นั้นมีอาณาภาพอย่างนี้ หลวงปู่คุณุญ อตุโล ซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วย ก็จะต้องใจรับฟัง

แต่เมื่อถึงคราวที่ท่านจะต้องพูดถึงครูบาอาจารย์องค์อื่นๆ ท่านก็จะพูดถึงแต่ปฏิปทา จริยาวัตรอันน่าเลื่อมใสของครูบาอาจารย์องค์นั้นๆ ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้เท่านั้น

ครั้งหนึ่ง มีผู้ถามหลวงปู่ถึง พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร หลวงปู่ก็เล่าถึงปฏิปทาในทางอุตงศ์กัมมัฏฐานอันน่าศรัทธาเลื่อมใสของพระอาจารย์ฝั้น แล้วเน้นว่า

“ท่านอาจารย์ฝั้น นั้น มีพลังจิตสูงมาก น่าอัศจรรย์ในด้านการอุตงศ์กัมมัฏฐาน หรือการปฏิบัติของท่าน ท่านเป็นนักต่อสู้และเอาชีวิตเข้าแลกทีเดียวต่อการปฏิบัติ ดังนั้น ในระยะหลังจึงมีคนนับถือท่านมาก ผู้สนใจการปฏิบัติก็มาหาท่านมาก

เมื่อมีคนมาหาท่านมาก ท่านมีเมตตา ก็ต้องรับแขกมาก คนเหล่านั้นไม่รู้หรือกว่าได้ทำความลำบากแก่ฉันท์ของท่านเพียงไร

ตัวเรานี้ถ้ามีแขกมาก หรือทำอะไรมากๆ อย่างท่านอาจารย์ฝั้นแล้ว ก็จะไม่อายูยีนนานถึงขนาดนี้ดอก

แต่ก็เป็นธรรมดาสำหรับนักปฏิบัติระดับนี้ ที่จะต้องเื้อเพื่อต่อสรรพสัตว์ เพราะตนเองก็ไม่หวังสังขารอะไร อยู่แล้ว”

ครั้งหนึ่ง หลวงปู่ได้พูดถึง หลวงปู่ขาว อนาลโย แห่งวัดถ้ำกลองเพลจังหวัดอุดรธานีว่า ท่านพอจะทราบประวัติบ้างเหมือนกัน คล้ายๆ ประวัติพระเถระในสมัยพุทธกาล

หลวงปู่ขาว นั้นมาบวชเมื่อมีอายุพอสมควรแล้ว และมีครอบครัวมาก่อนท่านมีอาชีพเดิมเป็นพ่อค้าขายวัวขายควาย

ครั้งหนึ่ง เดินทางตอนวัวควายไปขายในที่ไกล จะเป็นเพราะมีความจำเป็นหรือมีอุปสรรคอันใดไม่ทราบ ท่านหายหน้าหายตาไปหลายเดือนทีเดียว

ที่นี้สมัยนั้น การส่งข่าวคราวมันไม่ได้รวดเร็วเหมือนสมัยนี้ และคนมีอาชีพอย่างนี้ เมื่อเกิดสูญหายไปไม่มีร่องรอย ในสมัยนั้น เขาสันนิษฐานไว้ประการเดียว

ดังนั้น ภรรยาของท่านทางบ้าน จึงคิดว่าท่านตายจากไปแล้ว ก็เลยมีสามีใหม่

เมื่อท่านกลับมาทราบเรื่องเข้าก็เกิดความสลดสังเวชใจ จึงออกบวชและมุ่งปฏิบัติอุคตงศ์กัมมัฏฐาน จนกระทั่งเป็นพระอาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง

สำหรับ หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ แห่งวัดดอยแม่ปิ้ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ นั้น หลวงปู่เคยกล่าวว่า หลวงปู่แหวนนี้เคยมีชื่อเสียงมาตั้งแต่ยังดำรงภิกษุภาวะอยู่ในคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ครั้งเมื่ออุบัติเป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกายแล้ว ก็เป็นพระอาจารย์ฝ่ายกัมมัฏฐานที่มีชื่อเสียงโด่งดังตลอดมา

ส่วนหลวงปู่หลุย จันทสาโร แห่งวัดถ้ำผาบิ้ง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย และหลวงปู่เทศก์ เทศรังสี แห่งสำนักวัดหินหมากเป้ง จังหวัดหนองคาย นั้น หลวงปู่ก็เคยกล่าวยกย่องชมเชยไว้เป็นอันมากว่า

ทั้งสองท่านนี้เป็นผู้มีปฏิปทาดีมาก ทั้งยังมีรูปร่างงดงามได้สัดส่วนนิริยามารยาทงดงามเหมาะเจาะ สุ่มเสียงมีกังวานไพเราะ ทั้งยังแตกฉานเชี่ยวชาญตลอดปริยัติ ปฏิบัติ จนถึงปฏิเวธ ฉลาดในการแสดงพระธรรมเทศนา คือ สมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทุกอย่างที่ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เป็นกำลังใหญ่ในพระศาสนา ด้านวิปัสสนาธุระเป็นอย่างยิ่ง และได้เคยร่วมเดินธุดงค์บ้างบางครั้งคราวในระยะหลัง จึงทราบประวัติและปฏิปทาของท่านดี

หนึ่งในช่วงสุดท้ายที่หลวงปู่อาพาธ นัยว่าหลวงปู่เทศก์ได้ส่งจดหมายฉบับหนึ่ง มาเยี่ยมเยียนถามไถ่สุขภาพอนามัยหลวงปู่ ไม่ทราบว่าหลวงปู่ได้รับหรือเปล่า?

ในตอนหลัง พระอาจารย์ชัชชาญ ลูกศิษย์หลวงปู่เทศก์ได้มาเยี่ยมหลวงปู่ และบังเอิญมาถึงตอนที่หลวงปู่มรณภาพพอดี ได้ถามถึงจดหมายนั้นว่าหลวงปู่ได้รับหรือไม่

ปรากฏว่า สอบสวนซักถามเท่าไรๆ ก็ไม่พบว่าผู้ใดได้รับ หรือได้เห็นจดหมายประวัติศาสตร์ฉบับนั้น เพราะอยากทราบเป็นอย่างยิ่งว่า ท่านเขียนถึงกันอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นจดหมายที่เขียนถึงกันฉบับสุดท้ายด้วย

๖๐. ผู้ไม่มีโทษทางวาจา

ในพระสูตรตันตปิฎก มีพระสูตรฯ หนึ่งว่าด้วยการพูด ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนพระสงฆ์สาวกว่า ควรจะพูดถ้อยคำที่ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ เป็นเรื่องจริง มีประโยชน์ ผู้ฟังพอใจและถูกต้องเหมาะสมกับเวลาและสถานที่ จะขาดองค์หนึ่งองค์ใดไม่ได้

หมายความว่า ถ้าขาดองค์หนึ่งองค์ใดก็ไม่ควรพูด เช่น เป็นเรื่องยกเมฆ แต่ก็มีความประโยชน์ คนฟังชอบ ได้จังหวะเหมาะสม อย่างนี้ก็ไม่ควรพูด

เรื่องจริง มีประโยชน์ ถูกกาลเทศะ แต่พูดแล้วคนฟังจะต้องโกรธก็ไม่ควรพูดอีกเหมือนกัน ดังนี้ เป็นต้น

สำหรับหลวงปู่ดุลย์ของพวกเรานั้น รู้สึกว่า ท่านดำเนินปฏิปทาในเรื่องการพูดนี้ได้ถูกต้องตามพระพุทธโฆษาท เป็นอย่างดี เพราะเท่าที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับท่านมานานปี มีความเห็นว่า "ท่านเป็นผู้ไม่มีโทษทางวาจา"

ทั้งนี้ โดยปกติท่านเป็นคนพูดน้อย แต่คำพูดเหล่านั้นมักจะรวบรัดจำกัดความ หมดจดชัดเจน แต่ก็มี ความหมายลึกซึ้ง ยิ่งคิดยิ่งมองเห็นความหมายมากขึ้นไปอีก

เป็นถ้อยคำที่ไม่ผิดพลาดจากความ เป็นจริง ถูกกาลเทศะ ตรงต่อพระธรรมวินัย ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน และผู้อื่นทั้งโดยเจตนาหรือไม่เจตนา พูดตามความจำเป็นตามเหตุการณ์

คำพูดแต่ละคำไม่มีมายาเจือปนแม้แต่น้อย ไม่พูดพร่ำเพรื่อเพ้อเจ้อ เริงเล่นหัวกับทั้งสานุศิษย์กับทั้งบุคคลอื่นทั่วไป ไม่พูดตลกคะนองหรือพูดเสียงดัง ไม่พูดเล่าถึงความฝัน ไม่พูดหรือปลอบโยนเอาอกเอาใจ หรือพูดเลียบเคียงหวังประโยชน์

เมื่อมีเหตุการณ์อะไรไม่สมควร ที่ลูกศิษย์ประพฤติปฏิบัติ หลวงปู่จะพูดครั้งเดียวแล้วก็หยุดไม่พูดพร่ำเพรื่อ หรือเมื่อจำเป็นต้องปรามให้หยุดการกระทำนั้น ก็จะปรามครั้งเดียวไม่มีอะไรต่อ คือจะมีอะไรที่แรงออกมา คำหนึ่งแล้วท่านก็สงบระงับไปอย่างรวดเร็ว แต่เมื่อมีอะไรที่น่าพอใจ น่าขัน ก็จะหัวเราะออกมาในวาระแรก แล้วต่อไปก็ยิ้มๆ และเป็นยิ้มที่สะอาดหมดจด เป็นปกติ จริงใจ

บุคลิกอีกอย่างหนึ่งที่มีประจำตัวหลวงปู่ก็คือ เมื่อเวลาสนทนากัน ท่านจะไม่มองหน้าใครตรงๆ จะมองเพียง ครั้งแรกที่พบ จากนั้นก็จะทอดสายตาลงต่ำ นานๆ ครั้งจึงจะหันหรือเงยหน้าขึ้นมองบ้างเมื่อจำเป็น แม้แต่

เมื่อพบกับสมณะด้วยกัน เช่น ท่านหลวงปู่ขาว เป็นต้น ท่านก็ปฏิบัติเช่นนี้ ดังนั้น เรื่องการจดจำบุคคลของหลวงปู่ ท่านจึงจำไม่ค่อยเก่ง

สำหรับผู้ที่หลวงปู่จำได้ดีเป็นพิเศษ ส่วนมากเป็นบุคคลที่มาปฏิบัติธรรมด้วย หรือผู้ที่นั่งสมาธิภาวนามาแล้ว ได้ผลอย่างไร แล้วมากราบเรียนท่าน เพื่อท่านจะได้แนะนำแนวทางปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไป

ส่วนผู้ที่อุปัฏฐากด้วยปัจจัยสี่นั้น ท่านก็จำได้เป็นครั้งคราว แล้วแต่เหตุการณ์

ในเรื่องการประชาสัมพันธ์ ติดต่อขอเรื่อง ขอความช่วยเหลือ หรือขอความเห็นใจจากบุคคลอื่น หรือส่วนราชการต่างๆ หลวงปู่ไม่เคยทำ ท่านทำไม่เป็นหรือไม่สนใจที่จะทำ

เช่น การจะเที่ยวขอเรื่องฝากให้ลูกศิษย์เข้าโรงเรียนหรือเข้าทำงาน หรือขอความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ ให้ช่วยอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านไม่เคยมี ไม่มีแม้กระทั่งความใกล้ชิดสนิทสนมกับใคร หรือกับตระกูลใดเป็นพิเศษ

ในกิจนิมนต์นั้น หลวงปู่ก็จะสงเคราะห์รับไปตามความสะดวก ตามความเหมาะสมโดยไม่คำนึงถึงฐานะของเจ้าภาพ ไม่คำนึงถึงชั้นวรรณะหรือเห็นแก่หน้าใคร ไม่ขึ้นอยู่กับคำแนะนำของใคร ท่านให้ความอนุเคราะห์เสมอภาคกันหมด

การชี้แจงแสดงธรรมหรือข้อปฏิบัตินั้น หลวงปู่ไม่นิยมออกตัวหรือการอรัมภบท เมื่อจะพูด ก็พูดชี้ไปตรงจุด ตรงความมุ่งหมายอันสูงสุดของการปฏิบัติธรรม พูดถึงจิต อูบายวิธีทำให้จิตสงบ หรือการพ้นจากทุกข์ โทษทางใจ นิพพาน ความว่าง จิตเดิม จิตหนึ่ง ท่านจะแสดงเฉพาะจุด เฉพาะแนวทางตามภูมิของผู้ปฏิบัติ หรือตามความสนใจของผู้เรียนถามท่านเท่านั้น บางทีก็พูดแบบถามคำตอบคำ

เคยมีนักปฏิบัติธรรมระดับสูงผู้หนึ่งยกย่องท่านว่า หลวงปู่แสดงธรรมด้วยการไม่พูดอย่างไรเพราะเพราะพริ้งดังนี้ก็มิ

หลวงปู่ไม่เคยแสดงธรรมนอกเรื่องนอกราว ตลกคะนอง สาธกยกนิทานชาดก หรือเล่นสำนวนโวหาร

มีอยู่ครั้งหนึ่ง เมื่อหลวงปู่ไปกิจนิมนต์ และพระองค์อื่นแสดงพระธรรมเทศนา แล้วมีใครคนหนึ่งวิจารณ์การ แสดงธรรมให้ท่านฟัง และขอคำวิจารณ์จากท่าน หลวงปู่ก็สนองตามความต้องการ โดยไม่ขัดอภัยทันทันที ด้วยการวิจารณ์ว่า "ท่านองค์นั้นก็แสดงธรรมไปตามความถนัด ตามความสามารถของท่านเอง"

การแนะนำศิษย์ในเรื่องการเทศน์การแสดงธรรมนั้น หลวงปู่ไม่โปรดเรื่องตลกคะนองหรือเรื่องภายนอกมาก เกินไป ท่านยอมรับการเทศน์ตลก มีมุขำขันของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สีริจฺนุโท จันทร) แห่งวัดบรรมนิवास สมัยก่อน ซึ่งเป็นมุขำขันที่มีสาระและประกอบด้วยธรรมะ

หลวงปู่แนะนำว่า ในการแสดงพระธรรมเทศนานั้น ควรแสดงธรรมให้เป็นกระแส จากต่ำไปหาสูง จากง่าย ไปหายาก ท่านย้ำว่า ถ้าต้องการจะให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ขัน ไม่ง่วงก็แสดงให้เขาทราบซึ่งในเนื้อหาแห่งธรรม หรือเข้าใจสัจธรรมข้อใดข้อหนึ่ง มันก็ขำขันขึ้นมาเอง ความง่วงหลงเซอะบรรดามีในโลก พอรู้สึกตัว "รู้" เท่านั้น มันก็น่าขันเสียทั้งนั้น ผู้ฟังก็จะขำขันในความเขลาของตน ตื่นตัวตื่นใจขึ้นมาเอง

๖๑. ศึกษาจากตำรา หรือว่าปฏิบัติเอง?

ในหมู่ผู้สนใจศึกษาศาสนาจะมีข้อโต้แย้งกันเสมอระหว่างการศึกษจากตำรา คือศึกษาด้านปริยัติ กับอีก ฝ่ายหนึ่งเน้นการปฏิบัติและไม่เน้นการศึกษาจากตำรา ว่าแนวทางใดจะให้ผลดีกว่ากัน หรือตรงกว่ากัน

สำหรับ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ท่านเสนอแนะให้ดำเนินสายกลาง นั่นคือถ้าเน้นเพียงด้านใดด้านหนึ่ง และละเลยอีกด้านหนึ่ง ก็เป็นการสุดโต่งไป

หลวงปู่ท่านแนะนำลูกศิษย์ลูกหาที่มุ่งปฏิบัติธรรมว่าให้อ่านตำหรับตำราส่วนที่เป็นพระวินัยให้เข้าใจ เพื่อที่จะปฏิบัติไม่ผิด แต่ในส่วนของพระธรรมนั้นให้ตั้งใจปฏิบัติเอา

จากคำแนะนำนี้แสดงว่าหลวงปู่ถือเรื่อง การปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระวินัยเป็นเรื่องสำคัญ และจะต้องมาก่อน ศึกษาให้เข้าใจ และปฏิบัติตนให้ถูก แล้วเรื่องคุณธรรมและปัญญาสามารถสร้างเสริมขึ้นได้ถ้าตั้งใจ

ยกตัวอย่างในกรณีของ หลวงตาแนม

หลวงตาแน่นไม่เคยเรียนหนังสือ ท่านมาบวชพระเมื่อวัยเลยกลางคนไปแล้ว ท่านเป็นพระที่มีความตั้งใจดี ว่าง่ายสอนง่าย ชยัน ปฏิบัติกิจวัตรไม่ขาดตกบกพร่อง เห็นพระรูปอื่นเขาออกไปจุดงค์ก็อยากไปด้วย จึงไปขออนุญาตหลวงปู่

เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว หลวงตาแน่นก็ให้บังเกิดความวิตกกังวล ปรับทุกข์ขึ้นว่า "กระผมไม่รู้หนังสือ ไม่รู้ภาษาพูดเขา จะปฏิบัติเขาได้อย่างไร"

หลวงปู่จึงแนะนำด้วยเมตตาว่า

"การปฏิบัติไม่ได้เกี่ยวกับอักษร พยัญชนะ หรือคำพูดอะไรหรอก ที่รู้ว่าตนไม่รู้ก็ดีแล้ว สำหรับวิธีปฏิบัตินั้น ในส่วนวินัย ให้พยายามดูแบบเขา ดูแบบอย่างครูบาอาจารย์ผู้เฒ่า อย่าทำให้ผิดแผกจากท่าน ในส่วนธรรมะนั้น ให้ดูที่จิตของตัวเอง ปฏิบัติที่จิต เมื่อเข้าใจจิตแล้ว อย่างอื่นก็เข้าใจได้เอง"

เนื่องจากหลวงปู่ได้อบรมสั่งสอนลูกศิษย์ผู้ปฏิบัติมากต่อมาก ท่านจึงให้ข้อสังเกตในการปฏิบัติธรรม ระหว่างผู้ที่เรียนน้อยกับผู้เรียนมากมาก่อน ว่า

"ผู้ที่ยังไม่รู้หัวข้อธรรมอะไรเลย เมื่อปฏิบัติอย่างจริงจัง มักจะได้ผลเร็ว เมื่อเขาปฏิบัติจนเข้าใจจิต หหมดสงสัยเรื่องจิตแล้ว หันมาศึกษาไตรปิฎก ข้อธรรมะในภายหลัง จึงจะรู้แจ้งแทงตลอด แตกฉานน่าอัศจรรย์"

"ส่วนผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนมาก่อน แล้วจึงหันมาปฏิบัติต่อภายหลัง จิตจะสงบเป็นสมาธิยากกว่า เพราะชอบใช้วิตกพิจารณา เมื่อจิตวิตกพิจารณา วิจิกิจฉาก็มาก จึงยากที่จะประสบผลสำเร็จ"

อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตดังกล่าว หลวงปู่ย้ำว่า "แต่ทั้งนี้ก็ไม่เสมอไปที่เดียว" แล้วท่านให้ข้อแนะนำต่อไปอีกว่า

"ผู้ที่ศึกษาทางปริยัติจนแตกฉานมาก่อนแล้ว เมื่อหันมามุ่งปฏิบัติอย่างจริงจัง จนถึงขั้นอธิจิต อธิปัญญาแล้ว ผลสำเร็จก็จะยิ่งวิเศษขึ้นไปอีก เพราะเป็นการเดินตามแนวทางปริยัติ ปฏิบัติ ย่อมแตกฉานทั้งอรรถและพยัญชนะ ฉลาดในการชี้แจงแสดงธรรม"

หลวงปู่ได้ยกตัวอย่างพระเถระทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อสนับสนุนความคิดดังกล่าว ก็มีท่านเจ้าคุณ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สีริจนะโท จันทร์) แห่งวัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ และ ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน แห่งสำนักวัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

ทั้งสององค์นี้ "ได้ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ อาจหาญชาญฉลาดในการแสดงธรรม เป็นประโยชน์ใหญ่หลวงแก่พระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง"

โดยสรุป หลวงปู่สนับสนุนทั้งตำรา คือ ปริยัติและปฏิบัติ ต้องไปด้วยกันและท่านย้ำว่า

"ผู้ใดหลงใหลในตำราและอาจารย์ ผู้นั้นไม่อาจพ้นทุกข์ได้ แต่ผู้จะพ้นทุกข์ได้ ต้องอาศัยตำราและอาจารย์เหมือนกัน"

๖๒. ปริยัติคู่กับปฏิบัติ

ในหัวข้อที่ผ่านมาได้กล่าวถึงการสอนของ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ว่าท่านไม่ทิ้งทั้งปริยัติและปฏิบัติ ต้องมีประกอบกัน

ในหัวข้อนี้เป็นตัวอย่างการสอนของหลวงปู่จากประสบการณ์ของ หลวงพ่อเพิ่ม กิตฺติวิมลฺโย (พระมงคลวัฒนคุณ) แห่งวัดถ้ำไทรรัตน์ อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา ขอยกข้อความมาดังนี้

การศึกษาความรู้กับ หลวงปู่ดูลย์ เมื่อครั้งที่ท่าน (หลวงพ่อเพิ่ม) ยังเป็นสามเณรน้อยได้รับการชี้แนะอบรมพร่ำสอนจากหลวงปู่ดูลย์อย่างใกล้ชิด โดยท่านจะเน้นให้ศิษย์ของท่านมีความสำนึก ตรึกอยู่ในจิตเสมอถึงสภาวะความเป็นอยู่ในปัจจุบันว่า

บัดนี้เราได้บวชกายบวชใจ เข้ามาอยู่ในบวรพุทธศาสนา เป็นสมณะที่ชาวบ้านทั้งหลายให้ความเคารพบูชา ทั้งยังอุปัฏฐากอุปถัมภ์ค้ำจุนด้วยปัจจัยสี่ ควรที่จะกระทำตนให้สมกับที่เขาเคารพบูชา ถือประพฤติปฏิบัติ ตามศีลธรรม ตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด ไม่ฝ่าฝืนทั้งที่ลับและที่แจ้ง

พระเถระที่มาบวชกับท่านหลวงปู่ จึงให้ศึกษาทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติควบคู่กันไป

ด้านปริยัติ ท่านให้เรียนนักธรรม บาลี ไวยากรณ์ ให้เรียนรู้ถึงเรื่องศีล ธรรม พระวินัย เพื่อจะได้จดจำ นำไปประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ไม่ออกนอกกลุ่มนอกทางที่พระพุทธรองค์ทรงวางไว้ ซึ่งจะทำให้สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างเหมาะสมเยี่ยงผู้ถือบวช ที่ชาวบ้านศรัทธาเขากกราบไหว้บูชา

ด้านปฏิบัติ ท่านเน้นหนักเป็นพิเศษให้พระเณรทุกรูปทุกองค์ปฏิบัติกัมมัฏฐาน เพราะการปฏิบัติพระธรรม กัมมัฏฐานนี้ จะเป็นการฝึกกายฝึกจิตให้ผู้ศึกษาธรรม ได้รู้ได้เห็นของจริงโดยสภาพที่เป็นจริง อันเกิดจากการรู้การเห็นของตนเอง ไม่ใช่เกิดจากการอ่านจดจำจากตำรับตำราซึ่งเป็นการรู้ด้วยสัญญาแห่งการจำได้ หมายถึง คือรู้แต่ยังไม่เห็น ยังไม่แจ้งแทงตลอดอย่างแท้จริง

ข้อธรรมกัมมัฏฐานที่ หลวงปู่ดุลย์ ท่านให้พิจารณาอยู่เป็นเนืองนิตย์ก็คือ หัวข้อกัมมัฏฐานที่ว่า สพุเพ สงฺขารํ สพุพฺพสญฺญา อนตฺตา

การพิจารณาตามหัวข้อธรรมกัมมัฏฐานดังกล่าวนี้ หากได้พิจารณาทบทวนอย่างสม่ำเสมอแล้ว ในเวลาต่อมาก็คือรู้แจ้งสว่างไสว เข้าใจได้ชัดเจนว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ หากความจริงยั่งยืนไม่ได้ มีการเกิดดับ-เกิดดับ อยู่ตลอดเวลา

เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว จะทำให้เลิกละจากการยึดถือตัวตนบุคคลเราท่าน เพราะได้รู้ได้เห็นของจริงแล้วว่า สังขารที่เรารักหวงแหนนั้น ไม่ช้าไม่นาน มันก็ต้องเสื่อมสูญ ดับไปตามสภาวะของมัน ไม่อาจที่จะฝ่าฝืนได้

เมื่อสังขารดับได้แล้ว ความเป็นตัวเป็นตนก็จะมี เพราะไม่ได้เข้าไปเพื่อปรุงแต่ง ครั้นเมื่อความปรุงแต่งขาดหายไป ความทุกข์จะเกิดได้อย่างไร

๖๓. ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ละระดับ

เนื้อหาในหัวข้อนี้คัดลอกมาจากประวัติของ หลวงพ่อเพิ่ม กิตฺติวฑฺฒโน (พระมงคลวัฒน์คุณ) เช่นเดียวกับตอนที่ผ่านมา ดังต่อไปนี้

คำสอนของ หลวงปู่ดุลย์ อตุโล อีกประการหนึ่ง ที่ท่านแนะนำพร่ำสอนต่อผู้มาขอแนวทางการปฏิบัติจากท่าน ไม่ว่าจะพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา จะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ดี ท่านจะให้ปฏิบัติโดยแนวทางแห่งศีล สมาธิ ปัญญา เหมือนกันหมด

หลวงพ่อบุญเพิ่ม ท่านได้เล่าว่า สมัยที่ท่านยังเป็นสามเณร และอยู่กับหลวงปู่ดุลย์ ที่วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ มีคนเคยมาถามหลวงปู่ถึงคำสั่งสอนดังกล่าวของท่านว่า

"สอนเด็ก ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา

สอนหนุ่มสาว ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา

สอนผู้เฒ่าผู้แก่ ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา

สอนพระเณร ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา

ศีล สมาธิ ปัญญา ในระดับต่างๆ กันนั้น เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร?"

ขณะที่มีผู้ถามนั้น ตอนนั้นหลวงปู่ดุลย์กำลังปะชุนเย็บจีวรอยู่ เมื่อท่านฟังคำถามนั้นจบลง ท่านก็ยกเข็มให้ดู แล้วกล่าวว่า

"คุณลองดูว่าเข็มนี้แหลมไหม?"

ผู้ถามก็ตอบว่า "แหลมขอรับหลวงปู่"

หลวงปู่อธิบายว่า :-

"ความแหลมคมของสติปัญญาในระดับเด็ก ระดับผู้ใหญ่ ก็มีความแหลมคมไปคนละอย่าง แต่ในระดับความแหลมคมของสติปัญญาพระอรหันต์นั้น อยู่เหนือความแหลมคมทั้งหลายทั้งปวง

ความแหลมคมของเข็มนั้น เกิดจากคนเราทำขึ้น แต่สติปัญญาที่เกิดจากพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลายนั้น เป็นศีล สมาธิ ปัญญา ระดับโลกุตระธรรม ที่ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน มีความมั่นคงไม่แปรเปลี่ยนอีกแล้ว

สำหรับสติปัญญาระดับปุถุชน ก็เป็นศีล สมาธิ ปัญญา เช่นกัน แต่เป็นศีล สมาธิ ปัญญาที่จะต้องระมัดระวัง เพราะยังอยู่ในขั้นโลกียธรรม ยังคงมีความเปลี่ยนแปลงผันแปรได้เสมอ"

คำตอบของหลวงปู่ดุลย์ดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นถึง ไหวพริบและปฏิภาณในการอธิบายข้อธรรมที่ลุ่มลึกได้อย่างฉับไว โดยสามารถยกสิ่งเล็กๆ น้อยๆ ที่เราคิดไม่ถึงมาเป็นตัวอย่างประกอบ ชี้ให้เห็นปัญญาที่ไต่ถามได้อย่างแจ่มแจ้ง ซึ่งนับว่าเป็นการอธิบายข้อธรรมที่น่าอัศจรรย์ยิ่ง

๖๔. ภาวนา กับ นิमित

หลวงพ่อบอกเพิ่ม ได้เล่าถึงประสบการณ์ในการปฏิบัติกรรมฐานสมัยเริ่มต้น เมื่อครั้งยังเป็นสามเณรว่า ตอนที่ฝึกกรรมฐานใหม่ๆ นั้น ท่านยังไม่ประสีประสาอะไรเลย หลวงปู่คุณได้แนะนำถึงวิธีการทำสมาธิ ว่าควรนั่งอย่างไร ยืน เดิน นอน ควรทำอย่างไร

ในขั้นต้น หลวงปู่ให้เริ่มที่การนั่ง เมื่อนั่งเข้าที่เข้าทางก็ให้หลับตาภาวนา "พุทโธ" ไว้ อย่างตั้งใจไปคิดถึงเรื่องอื่น ให้นึกถึงแต่ พุทโธ-พุทโธ เพียงอย่างเดียว ก็จดจำนำไปปฏิบัติตามที่หลวงปู่สอน

ปกติของใจเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มักจะคิดฟุ้งซ่านไปโน้นไปนี่เสมอ ในระยะเริ่มต้นคนที่ไม่เคยฝึกมาก่อน อยู่ๆ จะมาบังคับให้มันหยุดนิ่ง คิดอยู่แต่พุทโธประการเดียวเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก

สามเณรเพิ่มก็เช่นกัน เมื่อภาวนาไปตามที่หลวงปู่สอนได้ระยะหนึ่งก็เกิดความสงสัยขึ้น จึงถามหลวงปู่ว่า "เมื่อหลับตาภาวนาแต่พุทโธแล้วจะเห็นอะไรครับหลวงปู่"

หลวงปู่บอก "อย่าได้สงสัย อย่าได้ถามเลย ให้เร่งรีบภาวนาไปเถิด ให้ภาวนาพุทโธไปเรื่อยๆ แล้วมันจะรู้เอง เห็นเองแหละ"

มีอยู่คราวหนึ่ง ขณะที่ สามเณรเพิ่ม ภาวนาไปได้ระยะหนึ่ง จิตเริ่มสงบก็ ปรากฏร่างพญางูยักษ์ดำมะเมื่อมขึ้นมาอยู่ตรงหน้า มันจ้องมองท่านด้วยความประสงคร้าย แม่แม่เบียดส่งเสียงซู่-ฟู่ อยู่ไปมา

สามเณรเพิ่มซึ่งเพิ่งฝึกหัดภาวนาใหม่ๆ เกิดความหวาดกลัว ผวาลืมตาขึ้นก็ไม่เห็นพญางูยักษ์ จึงรู้ได้ทันทีว่าสิ่งที่ท่านเห็นนั้นเป็นการเห็นด้วยสมาธิจิตที่เรียกว่า นิमित นั่นเอง จึงได้หลับตาลงภาวนาต่อ พอหลับตาลงเท่านั้น ก็พลันเห็นงูยักษ์แม่แม่เบียดส่งเสียงซู่ ทำท่าจะฉกอีก แม้จะหวาดกลัวน้อยลงกว่าครั้งแรก แต่ก็กลัวมากพอที่จะต้องลืมตาขึ้นอีก

เมื่อนำเรื่องนี้ไปถามหลวงปู่ ได้รับคำอธิบายว่า

"อย่าตั้งใจไปดูไปรู้ในสิ่งอื่น การภาวนาท่านให้ดูใจของตนเองหรือ ท่านไม่ให้ดูสิ่งอื่น"

"การบำเพ็ญกรรมฐานนี้ ไม่ว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะเกิดขึ้น ไปรู้ไปเห็นอะไร เราอย่าไปดู ให้ดูแต่ใจ ให้ใจอยู่ที่พุทโธ

เมื่อกำลังภาวนาอยู่ หากมีความกลัวเกิดขึ้น ก็อย่าไปคิดในสิ่งที่น่ากลัวนั้น อย่าไปดูมัน ดูแต่ใจของเราเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แล้วความกลัวมันจะหายไปเอง"

หลวงปู่ได้ชี้แจงต่อไปว่า สิ่งที่เราไปรู้ไปเห็นนั้น บางทีก็จริง บางทีก็ไม่จริงเหมือนกับว่า คนที่ภาวนาแล้วไปรู้ไปเห็นสิ่งต่างๆ เข้า การที่เขาเห็นนั้นเขาเห็นจริง แต่สิ่งที่เห็นนั้นมันไม่จริง เหมือนอย่างที่เราดูหนัง เห็นภาพในจอหนังก็เห็นภาพในจอจริงๆ แต่สิ่งที่เห็นนั้นไม่จริง เพราะความจริงนั้นภาพมันไปจากฟิล์มต่างหาก

ฉะนั้น ผู้ภาวนาต้องดูที่ใจอย่างเดียว สิ่งอื่นนอกจากนั้นจะหายไปเอง ให้ใจมันอยู่ที่ใจนั้นแหละ อย่าไปส่งออกนอก

ใจนี้มันไม่ได้อยู่จำเพาะที่ว่า จะต้องอยู่ตรงนั้นตรงนี้ คำว่า "ใจอยู่กับใจ" นี้คือ คิดตรงไหนใจก็อยู่ตรงนั้นแหละ ความนึกคิดก็คือตัวจิตตัวใจ

หากจะเปรียบไปก็เหมือนเช่นรูปกับฟิล์ม จะว่ารูปเป็นฟิล์มก็ได้ จะว่าฟิล์มเป็นรูปก็ได้ ใจอยู่กับใจ จึงเปรียบเหมือนรูปกับฟิล์มนั้นแหละ

แต่โดยหลักปฏิบัติแล้ว ใจก็เป็นอย่างหนึ่ง สติก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ที่จริงแล้วมันก็เป็นสิ่งเดียวกัน เหมือนหนึ่งว่า ไฟกับกระแสไฟ ความสว่างกับไฟก็อันหนึ่งอันเดียวกันนั้นแหละ แต่เรามารู้ตัวให้เป็นคนละอย่าง

ใจอยู่กับใจ จึงหมายถึง ให้มีสติอยู่กับมันเอง ให้อยู่กับสติ

แต่สติสำหรับปุถุชน หรือสติสำหรับผู้เริ่มปฏิบัติ เป็นสติที่ยังไม่มั่นคง มันจึงมีลักษณะขาดช่วงเป็นตอนๆ ถ้าเราปฏิบัติจนสติมันต่อกันได้เร็ว จนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้เป็นแสงสว่างอย่างเดียวกัน

อย่างเช่น สัญญาณออด ซึ่งที่จริงมันไม่ได้มีเสียงยาวติดต่อกันเลย แต่เสียงออด - ออด - ออด ถี่มาก จนความถี่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เราจึงได้ยินเสียงออดนั้นยาว

ในการปฏิบัติ ที่ว่า ปฏิบัติจิต ปฏิบัติใจ โดยให้ใจอยู่กับใจนี้ ก็คือให้มีสติกำกับใจ ให้เป็นสติถาวร ไม่ใช่เป็นสติคล้ายๆ หลอดไฟที่จวนจะขาด เดี่ยวก็สว่างวาบ เดี่ยวก็ดับ เดี่ยวก็สว่าง แต่ให้มันสว่างติดต่อกันไปตลอดเวลา

เมื่อสติมันติดต่อกันไปอย่างนี้แล้ว ใจมันก็มีสติควบคุมอยู่ตลอดเวลา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "อยู่กับตัวรู้ตลอดเวลา"

ตัวรู้ ก็คือ สติ นั้นเอง

หรือจะเรียกว่า "พุทโธ" ก็ได้ พุทโธที่ว่า รู้ ตื่น เบิกบาน ก็คือตัวสตินั้นแหละ

เมื่อมีสติ ความรู้สึกนึกคิดอะไรต่างๆ มันก็จะเป็นไปได้โดยอัตโนมัติของมันเอง เวลาดีใจก็จะไม่ตีใจจนเกินไป สามารถพิจารณารู้ได้โดยทันทีว่า สิ่งนี้คืออะไรเกิดขึ้น และเวลาเสียใจมันก็ไม่เสียใจจนเกินไป เพราะว่าสติมันรู้อยู่แล้ว

คำชมก็เป็นคำชนิดหนึ่ง คำตักก็เป็นคำชนิดหนึ่ง เมื่อจับสิ่งเหล่านี้มาถ่วงกันแล้วจะเห็นว่ามันไม่แตกต่างกันจนเกินไป มันเป็นเพียงภาษาคำพูดเท่านั้นเอง ใจมันก็ไม่รับ

เมื่อใจมันไม่รับ ก็รู้ว่าใจมันไม่มีความกังวล ความวิตกกังวลในเรื่องต่างๆ ก็ไม่มี ความกระเพื่อมของจิตก็ไม่มี ก็เหลือแต่ความรู้ที่อยู่ในใจ

สามเณรเพิ่มจดจำคำแนะนำสั่งสอนจากหลวงปู่ไปปฏิบัติต่อ ปรากฏว่าสิ่งที่น่าสะพึงกลัวไม่ทำให้ท่านหวาดหวั่นใจอีกเลย

ทำให้ท่านสามารถโน้มหน้าใจสู่ความสงบ ค้นพบปัญญาที่จะนำสู่ความสุขสงบในสมาธิธรรมตั้งแต่บัดนั้นมา

๖๕. สามเณรขอลาสีก

ดังที่หลวงปู่อธิบายแต่ต้นว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ของผู้ปฏิบัติทุกคนเหมือนกันหมดแต่ต่างระดับกัน มีความแหลมคมรอบรู้ธรรมไม่เหมือนกัน ในระดับของผู้บรรลุนิพพานขั้นสูงเป็น โลกุตระธรรม ที่ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน มีความมั่นคงไม่แปรเปลี่ยนอีกแล้ว

แต่ศีล สมาธิ ปัญญาของปุถุชน ซึ่งอยู่ในขอบข่ายของโลกียธรรม ยังคงมีการเปลี่ยนแปลงผันแปรได้เสมอ

ดังเช่น สามเณรเพิ่ม แม้จะปฏิบัติภาวนามาร่วม ๓ ปี แต่ก็ยังไม่อาจยกระดับจิตระดับใจก้าวขึ้นสู่ภูมิธรรมชั้นโลกุตระได้ ความผันแปรในใจจึงเกิดขึ้นเป็นธรรมดา คือ ในช่วงของพรรษา ปี พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นปีที่ ๓ แห่งการบวชสามเณรเพิ่มวัย ๑๘ ปี เกิดมีความอยากจะสึกหาลาเพศไปใช้ชีวิตฆราวาสเต็มกำลัง

สามเณรเพิ่มเข้าไปกราบขอลาสิกขาจากหลวงปู่ถึง ๓ ครั้ง แต่ด้วยเหตุผลใดไม่ทราบ หลวงปู่ตอบปฏิเสธทุกครั้ง สามเณรเพิ่มเฝ้าเพียรพยายามหาลู่ทางขอสึกให้ได้

หลังจากจตุฯ จ้องๆ มองหาโอกาสอยู่หลายวัน จนกระทั่งเห็นว่าโอกาสเหมาะ หลวงปู่พักผ่อนอยู่ในกุฏิองค์เดียว สามเณรเพิ่มจึงตั้งใจว่าวันนี้จะอย่างไรเสียต้องลาสิกขาให้ได้ จึงจัดหาดอกไม้ธูปเทียนใส่ผ้าบาตร ค่อยย่อ่งเข้าไปหาหลวงปู่ในกุฏิ

ขณะนั้นเป็นเวลาประมาณ ๑ ทุ่ม พอสามเณรโผล่หน้าเข้าไป หลวงปู่เหลือบมองมานิดหนึ่ง แต่ไม่พูดอะไร สามเณรค่อยคลานเข้าไปกราบหลวงปู่แล้วพูดว่า "หลวงปู่ครับ ขอให้ผมบิบนวดให้หลวงปู่นะครับ"

สามเณรเพิ่มไม่เข้าใจเหมือนกันว่าทำไมต้องพูดเช่นนั้น ทั้งๆ ที่เตรียมคำพูดมาอย่างดี และตัดสินใจอย่างเด็ดขาดแล้วก็ตาม

สามเณรบิบนวดหลวงปู่ตั้งแต่ ๑ ทุ่ม จนกระทั่งถึง ๒ ทุ่ม หลวงปู่ไม่เอ่ยปากพูดแม้แต่คำเดียว พอเลย ๒ ทุ่มไปเล็กน้อย ท่านจึงเอ่ยปากว่า

"เออละ! แค่นี้พอแล้ว คงจะนวดเป็นที่พอใจแล้วนะ"

กล่าวจบ หลวงปู่ก็เสียบไปชั่วคราวแล้วถามสามเณรว่า

"มาคีนี่ เณรถ้าจะมาลาสิกขาก็ลาสิ"

โดนคำถามจี๋ใจเช่นนี้ สามเณรเพิ่มรู้สึกตกใจเล็กน้อย แต่แทนที่จะตอบรับหลวงปู่ตามที่ตั้งใจ กลับตอบไปว่า "เปล่าครับ หลวงปู่"

หลวงปู่ถามต่อ "ถ้ายังงั้นคีนี่เข้ามาทำไมละ"

"กระผมจะมาลาหลวงปู่ไปอยู่ วัดสุทธจินดา ครับ"

วัดสุทธจินดา อยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นวัดหนึ่งที่มีการสอนด้านปริยัติธรรม และหลวงปู่มักส่งพระภิกษุและสามเณรไปศึกษาที่วัดแห่งนี้

หลวงปู่ตอบว่า "เป็นยังไง อยู่ที่นี่ไม่สบายใจหรืออย่างไร ไปอยู่วัดสุทธจินดากับอยู่ที่นี้ก็เหมือนกันนั่นแหละ เณรอย่าไปเลย"

สามเณรเพิ่มจึงกราบเรียนหลวงปู่ว่า "ถ้าอย่างนั้นกระผมขอไปเรียนหนังสือที่วัดบรมนิวาส นะขอรับ"

"อ้อ! อยากไปอยู่เมืองหลวงละซี เอาเถอะ ถ้าเณรอยากไปจริงๆ ก็ไปอยู่วัดบวรฯ (หมายถึง วัดบวรนิเวศวิหาร) ที่นั่นเขามีการเรียนการสอนเหมือนกัน"

"ขอรับหลวงปู่"

สามเณรตอบรับคำ ทั้งๆ ที่ใจไม่เคยนึกอยากไปวัดบวรฯ เลย เพราะที่นั่นการเรียนการสอนเขาเข้มงวดมาก สวดมนต์ก็หลายบท ตั้ง ๙๕ สูตร เกรงว่าสติปัญญาของตนเองจะไปไม่ไกล แต่ภายหลังจากที่ไปอยู่แล้ว ท่านกล่าวว่า สิ่งที่ท่านเกรงกลัวกลับไม่มีปัญหาอะไรเลย ซ้ำยังได้รับเลือกให้เป็นเณรหัวหน้าซ่อมสวดมนต์อีกด้วย

สามเณรเพิ่มเดินทางเข้าวัดบวรนิเวศฯ ในปี ๒๔๙๘ โดยมี หลวงปู่โชติ คุณสมฺปนฺโน (พระเทพสุทธาจารย์) นำไปฝากตัวกับ สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ ในสมัยนั้น

ในกรณีของสามเณรเพิ่ม เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงเมตตาในการให้การศึกษแก่ลูกศิษย์

๖๖. อุบัติเหตุที่เขาพนมสวาย

ในหัวข้อนี้ยังเป็นเรื่องราวของ สามเณรเพิ่มอยู่ ซึ่งเป็นเหตุการณ์หนึ่งในประวัติของ หลวงปู่ดูลย์ อดุล เห็นว่าน่าสนใจจึงคัดลอกมาไว้ ณ ที่นี้

ในสมัยที่ หลวงพ่อเพิ่ม กิตฺติวฑฺฒโน ยังเป็นสามเณรอยู่ ท่านกล่าวว่า หลังจากที่เราเรียนรู้พื้นฐานด้านศีลธรรมจรรยา อันเป็นข้อวัตรปฏิบัติที่เหมาะสมตามควรแล้ว หลวงปู่ดูลย์ ก็นำออกฝึกภาคสนามยังป่าเขาลำเนาถ้ำต่างถิ่นต่างสถานที่ การที่ได้ติดตามหลวงปู่ไปยังที่ต่างๆ นั้น สามเณรเพิ่มได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่ไม่อาจหาได้ในวัดหลายประการ

ความวิเวกสงบสงัดของป่าเขาก็เป็นครูบาอาจารย์ประการหนึ่ง ที่สอนให้ผู้ปฏิบัติเกิดความกล้าหาญ มีจิตใจ มั่นคง เชื่อมั่นในพระรัตนตรัยมากยิ่งขึ้น

ครั้งแรกที่หลวงปู่ นำสามเณรออกสู่สนามของพระอริยะนั้น ได้พาไปฝึกปฏิบัติที่ เขาพนมสวาย ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอเมืองสุรินทร์นั่นเอง และสถานที่แห่งนี้เองที่ถูกกำหนดให้เป็นสถานประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่ในภายหลัง

ในสมัยนั้นเขาพนมสวายยังเป็นป่าดงรกชัฏอยู่ ห่างไกลบ้านเมือง และมีความสงบเงียบจนวังเวง สามเณรทั้งหลายมีความหวาดกลัว โดยเฉพาะยามค่ำคืน เมื่อเข้ามุ้งเข้ากลดแล้วจะมีความรู้สึกคลายใจ เมื่อนึกถึงว่าหลวงปู่คอยปกป้องดูแลอยู่

ในช่วงกลางวัน เมื่อย่างเว้นจากการปฏิบัติชั่วคราว บรรดาสามเณรก็ชักชวนกันไปวิ่งเล่นบนเขา ตามประสาเด็กที่ยังคึกคะนองชอบเล่นสนุกสนาน

ของเล่นที่พอหาได้ก็มีพวกก้อนหินขนาดต่างๆ คณะสามเณรช่วยกันกลิ้งหินก้อนเล็กก้อนน้อยลงมา ทำให้เกิดความสนุกสนานเบิกบานใจของคณะสามเณร ตามประสาเด็กกลางป่ากลางเขาชาวดงดอย

ในขณะที่สามเณรเหล่านั้นกำลังเล่นกลิ้งก้อนหินอยู่อย่างเพลิดเพลินจนเกินขอบเขต ก็เกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝัน จนเกือบจะก่อโศกนาฏกรรมขึ้นโดยไม่เจตนา

ปรากฏว่า ครั้งหนึ่งเมื่อสามเณรช่วยกันผลักหินก้อนใหญ่ให้กลิ้งลงไป ปรากฏว่าก้อนหินพุ่งตรงลิวเข้าหาร่างของหลวงปู่ที่ยืนอยู่ข้างล่างอย่างรวดเร็ว

สามเณรทั้งกลุ่มตะลึงลานด้วยความตกใจสุดประมาธ เพราะพวกตนรู้แก็ใจว่าความเร็วของก้อนที่พุ่งตัวลงไปนั้น หลวงปู่ผู้เป็นอาจารย์ที่อยู่ในวัยชราจะต้องกระโดดหลบหลีกเลี่ยงไม่ทันอย่างแน่นอน และครั้งนี้ยว่าพวกตนร่วมกันสร้างบาปกรรมขึ้นมหันตขั้นแล้ว

ขณะที่บรรดาสามเณรยืนตะลึงตัวแข็งอยู่เบื้องบนเขา ด้วยความรู้สึกที่ยากจะบรรยายอยู่นั้น ฝ่ายหลวงปู่ซึ่งกำลังจะถูกหินพุ่งเข้าชน กลับยืนนิ่งเฉยไม่มีอาการหวาดหวั่นสะทกสะท้านต่ออันตรายที่จะเกิดขึ้นในเสี้ยววินาที

ดูอาการท่านสงบราบเรียบ ไร้อาการตื่นกลัว สายตาท่านเพ่งจับที่ก้อนหิน ดูประหนึ่งว่าท่านพร้อมที่จะรับชะตากรรมที่ลูกศิษย์กำลังก่อขึ้น คล้ายกับว่าหากเป็นเวรกรรมที่ท่านเคยกระทำไว้ ท่านก็คงยินดีที่จะชดใช้กรรมด้วยความเต็มใจ

ช่วงเวลา que ทุกคนกำลังตะลึงดังต้องมนต์สะกดอยู่นั้น เหตุการณ์ที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ก็อุบัติขึ้นให้ปรากฏแก่สายตาทุกคน

เมื่อหินกลิ้งมาด้วยความเร็ว ไกล่ร่างหลวงปู่ประมาณ ๓ วาเศษ มันกลับเบนเบี่ยงเปลี่ยนทิศทางไปจากเดิมอย่างกะทันหัน ประดุจมีมือยักษ์ที่ทรงพลังมาปิดให้เฉออกนอกทิศทางเดิม พุ่งเลยร่างหลวงปู่ออกไปอีกทางหนึ่ง

บรรดาสามเณรจอมชนรู้สึกโล่งใจ เมื่อได้สติต่างก็รีบวิ่งลงมายังพื้นล่าง ทردادตัวหมอบกราบแทบเท้าของหลวงปู่ อย่างสำนึกในความผิด

หลวงปู่มองการกระทำของสามเณร แล้วกล่าวด้วยน้ำเสียงราบเรียบว่า

"พวกเณรที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา ผู้ที่คนทั่วไปยกย่องว่าเป็นผู้มีศีลมีธรรม ควรที่จะหมั่นศึกษาพระธรรมวินัย ยึดมั่นในศีล มีความเพียรในการประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อที่จะสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับตน สมกับที่เขาเชื่อถือ"

บัดนี้พวกเธอไม่ใช่เด็กน้อยลูกหลานชาวบ้าน ที่จะเที่ยววิ่งเล่นซุกซนได้ตามอำเภอใจเหมือนเช่นแต่ก่อน แต่เธอเป็นบุตรศากยะในพระพุทธศาสนา ที่จะต้องปฏิบัติตามศีลตามธรรมอย่างเคร่งครัด ขอให้เธอมีความสำนึกเช่นนี้อยู่ทุกเมื่อ"

หลวงปู่กล่าวแล้วก็เดินจากไป เหมือนกับไม่มีเหตุวิกฤตอะไรเกิดขึ้นก่อนหน้านั้น จิตใจของสามเณรทุกรูปต่างก็เกิดปณิธานขึ้นโดยฉับพลันว่า

"ตั้งแต่นี้ไป พวกตนจะไม่แสวงหาความสนุกสนานคึกคะนองเหมือนที่ทำมา แต่จะตั้งหน้าศึกษาศีล ปฏิบัติธรรม ให้สมกับความรักความเมตตาที่หลวงปู่ท่านสอนสั่งอย่างจริงจังเสียที"

๖๗. ภูติ ฝึ วิญญาณ และเทวดา

โดยปกตินั้น เมื่อหลวงปู่จะพูดอะไรก็มักจะพูดแต่สิ่งที่เป็นภายใน คือ เรื่องจิตเรื่องใจเป็นส่วนมาก แต่ก็มีบ้างนานๆ ครั้ง ที่พูดถึงสิ่งภายนอก เช่นเรื่องเกี่ยวกับภุมิณีปีศาจ สัมภเวสีหรือโอบปาติกะ เป็นต้น แต่ไม่เคยได้ยินหลวงปู่พูดออกมาตรงๆ ว่า เคยพบเคยเห็น หรือมีอะไรมาเบียดเบียน หรือมาเป็นมิตรสนับสุนนท่านอย่างใดอย่างหนึ่ง

แต่ก็มีเรื่องประหลาดอยู่เรื่องหนึ่ง

ครั้งนั้น หลวงปู่และคณะศิษย์เดินทางไปเยี่ยม พระอาจารย์สุวัจ สุวโจ ที่สำนักถ้ำศรีแก้ว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

หลวงปู่พำนักอยู่ที่ศาลาต้อนรับ ตอนกลางคืนดึกสงัด ท่านนอนอยู่แต่ยังไม่หลับ ยังอยู่ในภาวะตื่นมีสติสัมปชัญญะเต็มที ท่านได้เห็นร่างชาย ๒ คน ยืนอยู่ที่ปลายเตียง ท่านผงกศีรษะขึ้นถามว่าใคร ก็ไม่ได้รับคำตอบ ท่านจึงลุกขึ้นนั่งมองดู ร่างทั้งสองนั้นก็หายวับไปในทันที

หลวงปู่รู้สึกแปลกใจ จึงเล่าเหตุการณ์ให้ลูกศิษย์ที่ติดตามฟังในตอนเช้าวันรุ่งขึ้น

ในช่วงท้ายๆ ของชีวิต ตอนที่หลวงปู่ไปพักรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ก็มีเหตุการณ์แปลกๆ คล้ายกับที่ท่านกำลังพูดคุยหรือเทศน์ให้ใครฟัง ทำให้พระเณรที่อยู่พยาบาลเชื่อว่าท่านมีกิริยาวิจากับใครอย่างใดอย่างหนึ่งในเวลาดึกสงัด

เมื่อถามภายหลังว่า ทำไมหลวงปู่จึงสวดยถาให้พร ทำไมจึงกล่าววาระคาถารวมข้อใดข้อหนึ่งในระหว่างนั้น จนผู้เฝ้าพยาบาลได้ยิน ก็ได้รับคำตอบที่ไม่อาจขจัดความพิศวงสงสัยได้ชัดเจน

แต่ก็ยืนยันกันได้ว่า ท่านแสดงกิริยาอย่างนั้น โดยที่สังเกตได้ชัดว่า สติสัมปชัญญะของท่านยังสมบูรณ์ดีทุกประการ

เรื่องท่านองเดียวกันนี้ คุณบำรุงศักดิ์ กองสุข ได้เขียนบรรยายไว้ดังนี้

ผู้เขียน (หมายถึงคุณบำรุงศักดิ์) ได้ยินพระเถรวัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ เล่าสู่กันฟังว่า ในตอนเด็กๆ มักจะได้ยินหลวงปู่ให้พร ทำคล้ายๆ ว่ามีแขกมาเยือนในยามวิกาล ผู้แอบสังเกตการณ์เหล่านั้น สรุปเอาเองว่า หลวงปู่พูดกับเทวดา

ผู้เขียนได้ฟังเป็นครั้งแรก คิดอกุศลว่า คงจะเป็นแผนของท่านพระครูฯ (หมายถึง พระครูนนทปัญญาวรณ ภายหลังเลื่อนสมณศักดิ์ที่ พระโพธิ์นันทมุนี) ออกอุบายเพื่อจะได้จำหน่ายเหรียญหลวงปู่กระมัง จึงได้ให้พระเถรบันเรื่องเป็นข่าวลือเช่นนี้

ผู้เขียนรู้จักหลวงปู่มา ก็ไม่เคยได้ยินว่ามีเรื่องลึกลับอะไรแบบนี้ รู้แต่ว่าหลวงปู่ท่านสอนไม่หึงมง่าย สอนเรื่องจิตภาวนาปัจจุบันทันสมัย

เมื่อหลวงปู่อาพาธ เข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ลูกศิษย์ที่เฝ้าพยาบาลหลวงปู่ก็ได้รู้เห็นทั่วกันว่า ในคืนวันนั้น เมื่อเวลาตี ๒ หลวงปู่ตื่นขึ้นกลางดึก บอกให้พระจุดเทียนรับเทวดาที่มาหา

พระครูเฝ้าบอกหลวงปู่ว่า เปิดไฟฟ้าแล้ว หลวงปู่ก็ไม่ว่าอะไร ตกกลางไม่จุดเทียน หลวงปู่ก็สวดมนต์เจริญพระคาถา นั่งสมาธิพักใหญ่ๆ จึงเอนตัวลงนอน

มีผู้ถามหลวงปู่เรื่องเทวดาในวันต่อมา หลวงปู่ก็ตอบว่า

"ไม่ใช่เรื่องของการปฏิบัติภาวนา"

วันต่อมา ผู้เขียน(คุณบำรุงศักดิ์) ได้โอกาสเหมาะ ลองถามหลวงปู่บ้างว่า "เทวดาที่มาหาหลวงปู่ พวกเขาแต่งกายแบบลิเก หรือแบบไหนครับ"

ท่านชี้มาที่ผู้เขียนแล้วว่า "แต่งกายแบบนี้แหละ" ท่านว่า "ที่อยู่ของพวกพรหมนั้นเขาอยู่ห่างไกลจากโลกมนุษย์มาก"

๖๘. ความเชื่อถือเรื่องอิทธิฤทธิ์

ในตอนต้นได้เคยเขียนถึงเหตุการณ์ที่หลวงปู่ผจญภัย โดยถูกควายป่าไล่ขวิดตอนออกธุดงค์ ในแดนกัมพูชา มาแล้ว

หลายครั้งที่มีผู้ถามหลวงปู่ว่า ตอนที่ท่านเดินธุดงค์ไปกัมพูชา แล้วมีควายป่ามาไล่ขวิดท่านอุตุลุดไปหมด แต่ท่านไม่เป็นอันตรายนั้น หลวงปู่มีของดีหรือคาถาอาคมอะไรหรือเปล่า

หลวงปู่ตอบว่า "ไม่มีอะไร มันขวิดไม่ถูกเอง ถูกแต่ตามซอกแขนซอกขาเท่านั้น ถ้าถูกเต็มทีมันก็อันตรายเหมือนกัน"

ทั้งๆ ที่ท่านก็ตอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ คนก็มักไม่ค่อยเชื่อกัน พยายามพากเพียรบเร้าชอว์ตมุงคลหรือของดีอะไรต่างๆ จากหลวงปู่เรื่อยๆ

ความจริงแล้ว สำหรับ หลวงปู่คุณย์ อตุโล นั้น เป็นที่ทราบกันดีว่าความเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ดี ในสิ่งเร้นลับเหลือวิสัยก็ดี ในเรื่องฤกษ์ยามยามดีต่างๆ ไม่มีเอามาเป็นสาระในจิตใจท่าน ซึ่งเป็นที่รู้กันทั่วไปจากอาการที่ปรากฏทางร่างกาย ทางวาจาของท่านนั่นเอง

เมื่อมีผู้ใดจะดำเนินกิจกรรมอะไร มาถามความเห็นท่านเรื่องฤกษ์ยามยามดี หลวงปู่ก็จะบอกว่า วันไหนก็ได้ วันไหนพร้อม วันไหนสะดวกสบาย ใช้ได้ทั้งหมด และก็นิ่งเฉย ไม่ค่อยจะพูดว่า วันนั้นดี วันนี้เหมาะ วันนั้นใช้ไม่ได้

หลวงปู่เคยพูดในหมู่สงฆ์ว่า "ถ้ากาย วาจา และจิตใจ อำนวยความดีงามก็จะเกิดขึ้นเอง"

ในหนังสือ หลวงปู่ฝากไว้ ได้ยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต้นเดือนกันยายน ๒๕๒๖ ซึ่งคณะแม่บ้านกระทรวงมหาดไทย ได้แวะไปกราบหลวงปู่เมื่อเวลา ๑๘.๒๐ น. แล้วมีสุภาพสตรีท่านหนึ่งถือโอกาสพิเศษกราบหลวงปู่ว่า "ดิฉันขอของดีจากหลวงปู่ด้วยเถอะเจ้าคะ..."

หลวงปู่เจริญพรว่า "ของดีก็ต้องภาวนาเอาเองจึงจะได้ เมื่อภาวนาแล้วใจก็สงบ กายวาก็สงบ แล้วกายก็ดี วาจาใจก็ดี เราก็อยู่ดีมีสุขเท่านั้นเอง"

"ดิฉันมีภาระมาก ไม่มีเวลาจะนั่งภาวนา งานราชการเดี๋ยวนี้รัดตัวมากเหลือเกิน มีเวลาที่ไหนมาภาวนาได้เจ้าคะ" สุภาพสตรีท่านนั้นชี้แจง

หลวงปู่อธิบายว่า "ถ้ามีเวลาสำหรับหายใจ ก็ต้องมีเวลาสำหรับภาวนา"

เรื่องการประพรมน้ำมนต์ หรือเจิมรถเจิมบ้านร้านค้าอะไรต่างๆ แต่ก่อนหลวงปู่ไม่ยินดีทำเลย มาในระยะหลังๆ เห็นว่า บุคคลมีหลายระดับ เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่เขา ให้เขาได้พ้นทุกข์เล็กๆ น้อยๆ ท่านจึงปฏิบัติไป เพื่อโลกก็ตถจริยา เป็นการอนุเคราะห์อนุโลมตามความประสงค์ของทางโลกเท่านั้น

ครั้งหนึ่ง มีพระภิกษุสงฆ์นำรถของตนมาให้ท่านเจิม หลวงปู่ไม่ยอมทำและดุเอาว่า "งมงาย"

บางครั้งมีคนมาขอขานหมาก ท่านก็ว่า "เอาไปทำไมของสกปรก"

มีคนมาขอให้เป่าหัว ท่านก็ว่า "เป่าทำไม เดี่ยวน้ำลายเลอะ"

เรื่องวัตถุมงคล เช่นเหรียญต่างๆ เป็นต้น หลวงปู่ไม่นิยมยินดีที่จะทำหรือให้ทำเลย แต่ภายหลังท่านก็อนุโลมตามบ้าง เมื่อมีลูกศิษย์ลูกหาจัดทำขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ต่างๆ ท่านก็อนุโลมแผ่พลังจิตให้ตามสมควร เพื่อไม่ให้เป็นการขัดศรัทธาต่อทายาททายิกา และลูกศิษย์ลูกหาที่มีความปรารถนาเช่นนั้น

๖๙. วัตถุมงคลศักดิ์สิทธิ์จริงหรือ

หลวงปู่เล่าว่า ครั้งหนึ่ง มีพวกसारุชนปัญญาชนกลุ่มหนึ่งมาสนทนารวมด้วย และถามท่านว่า

"วัตถุมงคลมีความศักดิ์สิทธิ์จริงหรือ หลวงปู่จึงได้สร้าง หรืออนุญาตให้สร้างเหรียญขึ้น?"

หลวงปู่จึงวิสัยขานว่า

"พวกท่านทั้งหลายแสดงความสนใจในการบำเพ็ญภาวนา ก็พากันบำเพ็ญภาวนาไป ไม่ต้องไปห่วงไปสนใจกับวัตถุมงคลอันเป็นของภายนอกนี้ แต่สำหรับผู้มีจิตใจเพลิดเพลินอยู่ ยังยินดีในการเกิดตายในวัฏฏสงสาร ยังไม่สามารถหันมาสู่การปฏิบัติธรรมได้ ก็ให้อาศัยวัตถุภายนอกเช่นวัตถุมงคลเช่นนี้เป็นที่พึ่งไปก่อน อย่าไปตำหนิติเตียนอะไรเลย

ครั้นเขาเหล่านั้นประสบเหตุเภทภัยมีอันตรายแก่ตน และเกิดแคล้วคลาดด้วยคุณแห่งพระรัตนตรัยก็ดี โดยบังเอิญก็ดี ก็จะทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ในภายหลัง ซึ่งก็จะเป็นเหตุให้เจริญออกงามในทางที่ถูกต้องได้เอง

สำหรับผู้ที่มีความศรัทธามากแล้วขอการบำเพ็ญภาวนาจิตใจในธรรมปฏิบัติอันยิ่งๆ ขึ้นไป

ในเรื่องวัตถุมงคลนี้ หลวงปู่จะบอกตามสัจจะธรรมว่าไม่มีอะไร เป็นเพียงช่วยด้านกำลังใจเท่านั้น"

หลวงปู่มักกล่าวว่า "เอาไปทำไม ของที่เป็นภาระต้องเอาใจใส่ดูแลของที่ต้องทิ้งเสียในภายหลัง"

แล้วท่านก็สอนเป็นปริศนาธรรมว่า "จงเอาสิ่งที่เอาได้ จงอย่าเอาสิ่งที่เอาไม่ได้"

ถ้ามองในแง่ของปุถุชนสามัญธรรมดาแล้ว ความศรัทธาดีสิทธิ์แห่งคุณพระรัตนตรัยย่อมมีปรากฏเป็นอัศจรรย์ได้
ดังเช่นพระพุทธานุภาพแห่งพระบรมศาสดาที่ได้ทรงแสดงแก่เหล่าเดียรฉัตรนอกศาสนา

ดังนั้น ความอัศจรรย์ของอานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัยจะบังเกิดคุณประโยชน์อย่างไร ขอท่านทั้งหลาย
พิจารณาถือเอาตามสมควรแก่ตนเทอญ

๗๐. ผู้เจริญด้วยยถาลาภสันโดษ

โดยเหตุที่หลวงปู่ถืออุตุงควัตร ท่านจึงมีความยินดีในการบิณฑบาตเป็นวัตร และได้ประพฤติปฏิบัติมาอย่าง
สม่ำเสมอ จนกระทั่งมาในระยะหลัง เมื่อท่านชราภาพมากแล้ว ประกอบกับอาพาธขาข้างซ้ายเสียดลมเดิน
ไม่สะดวก และบรรดาภิกษุสามเณรพยายามวิงวอนขอรับ ขอบให้หลวงปู่ดออกเดินบิณฑบาตนอกวัด ขอ
ให้ท่านรับบิณฑบาตภายในวัดเท่านั้น โดยภิกษุสามเณรจะพากันใส่บาตรท่านที่วัดในตอนเช้าด้วย ถ้าหลวง
ปู่ยังคงออกบิณฑบาตนอกวัดอยู่ และเกิดอาพาธระหว่างทาง เท่ากับว่าจะยิ่งทำให้ลูกศิษย์ลูกหา และญาติ
โยมเกิดความลำบากใจเป็นแน่แท้ หลวงปู่ได้แต่เพียงหัวเราะและยอมอนุโลมตาม

ครั้นเมื่อภิกษุสามเณรและญาติโยมใส่บาตรให้ท่านแล้ว ท่านก็จะฉันภัตตาหารที่ได้รับจากบาตรนั้น โดย
ปรกติหลวงปู่ฉันแต่น้อย เป็นผู้เจริญด้วยยถาลาภสันโดษ คือ ยินดีในของบริโภคตามมีตามได้

เมื่อรับการถวายมาอย่างไร ท่านก็ยินดีอย่างนั้น ไม่เดือดร้อนเรื่องการขบฉัน ไม่ฉันพลังดื่มน้ำพลัง เพราะ
จิตวิญญานไม่เร้าร้อน ไม่เคยตำหนิหรือชมเชยอาหารที่สาธุชนถวาย ว่า "สิ่งนี้อร่อย - สิ่งนี้ไม่อร่อย" หรือ "
เออ! วันนี้มีอาหารถูกปาก อย่างนั้นไม่ถูกโรคกัน" เหล่านี้เป็นต้น

อาหารจะจัดจะเค็มอย่างไรท่านก็ไม่เคยเรียกหาอะไรเพิ่มเติม ประเคนอย่างไรก็ฉันอย่างนั้น ทำให้ภิกษุสามเณรที่อุปัฏฐากท่านถึงกับละลายเดินเลื้อย เมื่อต้อนรับอาคันตุกะอยู่บ่อยๆ

ลูกศิษย์ลูกหาบางท่านมีนิสัยตรงข้าม จึงถูกหลวงปู่ดุเอาว่า "แค่นี้ก็ทนไม่ได้ แล้วจะทำอะไรได้"

ในระหว่างการขบฉัน หลวงปู่มีความสำรวมระวังไม่บกพร่องในข้อวัตรปฏิบัติที่เคยได้รับอบรมมา ไม่นิยมพูดในขณะที่ฉัน เมื่อมีผู้ถามไถ่ท่านก็จะตอบเมื่อจำเป็นและไม่มีการชะงัดทักทายโหวกเหวกกับญาติโยม

ปริมาณการฉันของท่านก็เป็นไปตามปกติธรรมดา มีน้อยก็ฉันเท่าที่มี มีมากก็ฉันพออิ่มเท่าที่เคย

เมื่อเสร็จจากภัตตาหารแล้ว หลวงปู่มักจะเดินจงกรม ทำตามพระวินัยและข้อวัตร

ปัจจัยอื่นๆ นอกจากอาหารที่ท่านเองเดียวกัน เมื่อมีลาภสักการะมาก ท่านไม่เคยสังฆม คอยดูแลพระเณรที่ขาดแคลนตามวัดต่างๆ อยู่เสมอ ที่ไหนขาดก็แบ่งปันไปให้ทั่วถึง เมื่อถึงคราวมีน้อยก็ว่ากันไปตามมีตามเกิด

หลวงปู่ไม่เคยปรารถนาอยากได้อะไร เช่น "ร้อนมาก ถ้ามีแอร์ก็จะดี" หรือว่า "แก่มาแล้ว ไปมาลำบาก มีรถยนต์นั่งติดแอร์เย็นๆ สักคันก็เหมาะ" ตามแบบอย่างที่เราเรียกกันขำๆ ท่านเองประชดว่า "ยถาโลภะสันโดษ" หรือ "ยถาราคะสันโดษ" คือ ยินดีตามแต่ความโลภหรือความทะยานอยากในกามสุขจะบังการให้เป็นไปอย่างนี้เป็นการไม่สมควร

แต่ในวิสัยสมณะ คือ การเจริญด้วยลาภะสันโดษ หมายถึง การยินดีในของบริโภคตามมีตามได้ มีน้อยก็ใช้น้อย ไม่มีก็ไม่ต้องใช้ มีมากก็ใช้เท่าที่จำเป็น ไม่ดิ้นรนแสวงหา

๗๑. รสอาหารดีอยู่ที่ใจ

ท่านเจ้าคุณพระโพธิ์นันทมุนี (อดีตท่านพระครูนนทปัญญาภรณ์) เล่าให้ฟังว่าในอดีตท่าน "มีความไม่ค่อยดีอยู่อย่างหนึ่ง" คือ ทั้งๆ ที่พยายามปฏิบัติตามคำสั่งสอนของหลวงปู่และครูบาอาจารย์ทั้งหลาย แต่ก็สังเกตตัวเองได้ว่า ถ้าวันไหนมีภัตตาหารเป็นปกติธรรมดา เช่น น้ำพริกผักต้ม หรืออาหารพื้นบ้านทั่วๆ ไป ก็มีความสุขกายสบายใจเป็นธรรมดาตามความเคยชิน แต่ถ้าวันไหนมีอาหารที่พิเศษพิศดารขึ้นกว่าปกติก็ชักจะรู้สึกสนุกสนานผิดธรรมดาไปหน่อย จนกระทั่งเกิดความรำคาญตัวเองขึ้นมา จึงต้องแก้ไขตัดนิสัยตัวเองด้วยการ

ฉันเฉพาะอาหารผักเสียบ้าง ให้มันรู้สึกยากลำบากต่อการได้มายิ่งขึ้น ให้รสชาติอาหารเป็นธรรมดาๆ มากขึ้น

ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้เกิดความคิดขึ้นมาอย่างหนึ่งว่า พระเถระก็ดีอุบาสกอุบาสิกาที่ดี ที่เจริญด้วยการปฏิบัติธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป จะรอยจะตัดความยินดีในรสอาหารเสียได้ จึงไม่ยินดียินร้ายในรสอาหารเสียเลย ไม่ว่าจะ เป็นอาหารอะไร ล้วนพอใจทั้งสิ้นที่จะได้รับ ไม่รู้สึกรังเกียจไม่รู้สึกอ่อยหรือไม่อร่อย ไม่เรียกร้องการปรุงรสเพิ่มเติม นับว่าเป็นที่น่าชื่นชมควรคารวะยิ่งนัก

ครั้นคิดได้เช่นนี้แล้ว จึงเข้าไปหาหลวงปู่ และกราบเรียนท่านถึงความคิดของตน พร้อมทั้งขอทราบความคิดเห็นของท่าน

หลวงปู่บอกว่า "เข้าใจถูกครึ่งหนึ่ง เข้าใจผิดครึ่งหนึ่ง แต่ก็เป็นการดีแล้วที่มาพบ เพื่อพยายามทำความเข้าใจ"

แล้วหลวงปู่ก็อธิบายต่อไปว่า

"ที่ว่าเข้าใจถูกนั้น ก็คือท่านผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว สามารถตัดความยินดีในรสอาหารได้จริง

ที่ว่าผิดนั้นก็เพราะท่านมีความรู้สึกรับรู้ถึงรสอาหารได้เป็นอย่างดีผิดคนธรรมดาสามัญ ทั้งนี้เนื่องจากชั้นฐาตุมของท่านบริสุทธิ์หมดจดแล้ว สะอาดแล้วด้วยการชำระล้างแห่งธรรมอันยิ่ง ประสาทรับรู้รสอันประกอบด้วยเส้นตั้งพัน ตามที่ปรากฏให้พระธรรมบททุกทกนิกายต่างก็ปฏิบัติหน้าที่รับรู้รสของตนได้อย่างอิสระเต็มที่เต็มทาง ตามความสามารถแห่งคุณสมบัติของตน จึงรู้รสชาติต่างๆ ได้อย่างชัดเจนละเอียดละออ ไม่ขาดไปแม้แต่รสเดียว และแต่ละรสมีรสชาติขนาดไหนก็รู้สึกได้ เสียแต่ที่ไม่มีคำพูดหรือภาษาที่บัญญัติไว้ให้พออธิบายได้เข้าใจเท่านั้นเอง ซึ่งด้วยภูมิธรรมของปุถุชนสามัญธรรมดา หากสามารถรับรู้รสชาติเห็นปานนั้นได้นำที่จะต้องเกิดคลังไคล้ไหลหลงอย่างแน่นอน ถ้าได้บริโภคอาหารที่สมบูรณ์ด้วยคุณค่าและรสชาติจริงๆ

ดังนั้นไม่ว่าอาหารนั้นจะได้รับการปรุงแต่งให้มีรสชาติมาก หรือรสชาติน้อยอย่างไร รสชาติบรรดาที่มีอยู่ในตัวอาหารนั้นๆ ท่านที่ปฏิบัติชอบแล้ว ก็สามารถรับรู้ได้จนครบถ้วนทุกรส แต่เมื่อรับรู้แล้วก็หมดกันเท่านั้น ไม่เกิดความยินดีพอใจสืบเนื่องต่อไป"

๗๒. พระอรหันต์ไม่รับรู้อะไรจริงหรือ

หวนคิดขึ้นมาได้ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ครั้นนั้นสามเณร ๒ รูป เสร็จจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแล้ว นั่งพักผ่อนอยู่ที่ใต้ต้นไม้หน้ากุฏิ ถกเถียงกันอยู่ถึงคุณแห่งพระอรหันต์ที่ศึกษามาจากห้องเรียน

สามเณรใหญ่ชี้แจงว่า "พระอรหันต์นั้นละกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ไม่รับรู้อะไรทั้งสิ้น ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอะไรทั้งนั้น หมดความยึดมั่นถือมั่นโดยสิ้นเชิง"

สามเณรน้อยเถียงทันที "พระอรหันต์ของหลวงพี่ช่างน่าเวทนานัก เหมือนเสาต้นหนึ่ง ก้อนหินก้อนหนึ่ง จะเกิดน้ำท่วมไฟไหม้ก็ไม่รู้อะไรเลย คงจะต้องตายเสียเปล่า และยังเป็นบุคคลที่ไร้ประโยชน์สิ้นเชิง"

ขณะที่วิวาทะกำลังดำเนินไปอย่างผิดเป้าหมาย ก็มีเสียงกระแอมดังขึ้นจากในกุฏิ สามเณรทั้ง ๒ จึงสามัคคีกันหลบหนีไป

ครั้นข้อถกเถียงนี้ล่วงรู้ถึงหลวงปู่ ท่านก็บอกว่า "แม้จะเป็นการถกเถียงเอาชนะกันแต่ก็เป็นการจัดข้อสังเกตที่น่าพิเน็จพิจารณา"

แล้วหลวงปู่อธิบายว่า

"จิตเป็นสภาพรู้อารมณ์ ตราบใดที่มีจิต การรับรู้อารมณ์ก็ย่อมมีเป็นธรรมดา โดยไม่ต้องสงสัย ดังนั้นบุคคลธรรมดารับรู้อารมณ์อย่างไร พระอรหันต์ก็ย่อมจะต้องรับรู้อารมณ์อย่างนั้น และการรับรู้อารมณ์ของท่านน่าจะเป็นไปด้วยดี ยิ่งเสียดว่าคนธรรมดาสามัญด้วยซ้ำ เพราะจิตของท่านไม่มีเมฆหมอกคือกิเลสปกคลุมอยู่ อันจะทำให้ความสามารถรับรู้อารมณ์ลดลง"

ดังนั้น การกล่าวหาว่าพระอรหันต์ไม่รับรู้อะไร ไม่ยุ่งไม่เกี่ยวอะไรทั้งนั้น จึงไม่ถูกต้องอย่างแน่นอน

ส่วนการที่ท่านหมดความยึดมั่นถือมั่นโดยสิ้นเชิงนั้น ย่อมหมายความว่าแม้กระทั่งความไม่ยึดมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ย่อมไม่มีแก่ท่าน

กล่าวคือ ท่านหมดทั้งความยึดมั่นถือมั่น และความไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่มีทั้งความพอใจในสิ่งใด ทั้งความรังเกียจในสิ่งใด ดังนั้นจึงจะเรียกว่า "โดยสิ้นเชิง" ได้

จิตของท่านจึงลอยเด่นเหนือความดีงูและผลักดันต่อสรรพสิ่งเป็นอิสระชั่ววันรันดร

หลวงปู่ได้ชี้แนวทางพิจารณาว่า

"อย่าพยายามทีกักเอาเองตามความรู้สึกของตนว่า พระอริยบุคคลไม่ว่าในลำดับใด เป็นบุคคลที่มีอะไรผิดแปลกไปจากคนธรรมดาสามัญ ท่านก็มีอะไรทุกอย่างเหมือนกับคนธรรมดาสามัญ ทั้งร่างกายและจิตใจ

หรือถ้าจะว่าให้ถูก ท่านเสียอีกเป็นธรรมดาสามัญ ปุถุชนต่างหากที่มีอะไรผิดธรรมดาวิปริตไปด้วยการปรุงของกิเลสตัณหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์

พระอรหันต์ท่านเป็นปกติธรรมดา พ้นจากการปรุงแต่ง จึงอยู่อย่างไม่มีทุกข์

พระอริยบุคคลที่ร่องๆ ลงมา ก็มีการดำรงอยู่อย่างมีทุกข์มากขึ้นตามลำดับ และกำลังดำเนินไปสู่การดำรงอยู่อย่างไม่มีทุกข์ต่อไป

ก็แล การดำรงอยู่อย่างไม่มีทุกข์นี้ย่อมเป็นยอดปรารถนาของสัตว์โลกทั้งมวล

สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าที่วิ่งเต้นดิ้นรนอยู่ด้วยประการต่างๆ ทุกวันเวลานี้ ก็ล้วนแต่เพื่อจุดประสงค์ที่จะระงับดับทุกข์ของตนๆ อย่างเดียวเท่านั้น มิได้เป็นไปเพื่อประการอื่นใดเลยแม้แต่น้อย เมื่อหิวก็เสาะแสวงหาอาหาร เมื่อเกิดโรคร้ายก็วิ่งหายารักษาโรค เป็นต้น"

๗๓. ทุกหมู่เหล่าล้วนแสวงหา นิพพาน

ครั้งหนึ่ง หลวงปู่กล่าวว่า "โดยนัยอันปรากฏอยู่ใน พระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร อันเป็นพระปฐมเทศนานั้น พระศาสดาแสดงไว้ชัดเจนว่า สัตว์ทุกหมู่เหล่าล้วนแสวงหาพระนิพพาน คือความดับแห่งทุกข์ แต่เพราะความเขลาไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงพยายามดับทุกข์ด้วยวิธีที่ไม่ถูกต้อง ความทุกข์จึงเกิดมีมาให้ดับอยู่รำไป

วิธีอันโง่เขลาที่สรรพสัตว์ใช้ในการดับทุกข์ มี ๒ วิธี คือ กามสุขัลลิกานุโยค อธิบายง่ายๆ ว่า วิธีคล้ายตามความปรารถนา คือเมื่อปรารถนาสิ่งใดก็ให้สมปรารถนาในสิ่งนั้น ความทุกข์ก็ระงับดับไป และ อตตกิลมณานุโยค หมายถึง วิธีหักห้ามความปรารถนา คือ เมื่อเกิดปรารถนาสิ่งใดก็แก้ไขหักห้ามตรงๆ บ้าง หั้นเหจิตใจ

ไปสู่อารมณ์อื่นที่สุขุมประณีตกว่า เช่น การเล่นกีฬา เล่นต้นไม้ เป็นต้นบ้าง ในที่สุดความทุกข์นั้นก็ระงับดับไป

สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าล้วนแสวงหาพระนิพพานแก่ตนด้วยวิธีการอันโง่เขลาทั้ง ๒ วิธีมาเป็นเวลานาน ความทุกข์ก็ยิ่งเกิดมีมาให้ดับอยู่รำไป

จนพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นมาในโลก และทรงรู้แจ้งแจ้งชี้แนวทางที่ถูกต้องให้ดำเนินตาม

ทรงชี้ให้เห็นว่า ปัญหาที่แท้จริงอยู่ที่ตัวความปรารถนานั้นนั่นเอง ถ้าสามารถทำความเข้าใจให้แจ้งชัด รู้ถึงเหตุปัจจัยการปรุงแต่งของมัน หรือรู้รากเหง้าของมัน อารมณ์จิตเสียใหม่ให้ถูกต้อง อารมณ์จิตให้อยู่โดยประการที่ความทุกข์ไม่อาจท่วมทับได้ โดยประการที่เหตุปัจจัยทั้งหลายไม่อาจปรุงแต่งจิตให้หลงโง่เขลาได้ ดังนี้แล้ว ก็เป็นอันว่าได้บรรลุถึงวิธีการดำรงอยู่อย่างไม่มีทุกข์โดยสิ้นเชิง

เหลือภารกิจโดยธรรมชาติอยู่อย่างเดียว คือการดูแลรักษาขั้นนี้ต่อไปจนกว่าจะสิ้นอายุขัย เมื่อมันต้องการอาหารก็หาให้ เมื่อมีโรคภัยก็เยียวยารักษาไปดังนี้แล"

จากโอวาทของหลวงปู่ข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า สัตว์ทุกหมู่เหล่าต่างดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อหาทางระงับความทุกข์ ความกระวนกระวายทั้งทางกายและทางวิญญาณของตน

ทุกข์ทางกาย อันเป็นทุกข์ประจำวัน ก็บำบัดเสียด้วยการแสวงหาปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

ส่วนทุกข์ทางใจ อันเป็นความกระวนกระวายทางวิญญาณ ต่างก็บำบัดกันไปตามแต่จะเห็นชอบ ซึ่งพอสรุปได้เป็น ๒ วิธี คือ กามสุขัลลิกานุโยค ระงับความกระวนกระวายทางวิญญาณด้วยการคล้อยตามความปรารถนา เมื่อเกิดความทะเยอทะยานอยากในอารมณ์ กับ อตตกิลมถานุโยค คือการหักห้ามจิตใจให้พ้นจากอำนาจความปรารถนาในอารมณ์ที่น่าปรารถนา ให้พ้นจากความไม่ปรารถนา ในอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ด้วยอุบายวิธีต่างๆ เช่น หักห้ามจิตใจโดยตรงไม่ยอมคล้อยตาม หรือด้วยการเตือนตัวเองว่าไม่อาจสนองตอบได้ และหักห้ามจิตใจให้หันไปสู่อารมณ์อันเป็นตรงข้าม เช่น หันไปเล่นกีฬา เป็นต้น ตลอดจนจนถึงการทรมานกายด้วยประการต่างๆ ของพวกโยคีเป็นตัวอย่าง ก็เป็นการทำให้วิญญาณสงบลงได้เหมือนกัน

การระงับดับทุกข์ทั้ง ๒ วิธี สามารถบำบัดได้เพียงชั่วคราวชั่วคราว บางอย่างกลับเพิ่มความทุกข์ซ้ำซ้อนขึ้นมาเสียอีก จึงไม่ใช่วิธีระงับดับทุกข์ที่ได้ผลอย่างแท้จริง เพราะต้นเหตุมันอยู่ที่ความปรารถนาที่เกิดขึ้นที่จิตใจ ต้องแก้กันที่เหตุต้องดับกันที่เหตุ ทุกข์จึงจะระงับดับไปได้แน่นอน

วิธีแก้ก็ด้วยการรำงจิตให้ถูกต้อง จะทำให้เห็นและเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามที่เป็นจริง แล้วจิตใจก็จะสมบูรณ์ด้วยปัญญา สามารถรู้เท่าทันเหตุปัจจัยทั้งหลายที่เคยปรุงแต่งให้หลงใหลเผลอ ก็จะถูกขัดเกลาให้หมดไป บุคคลนั้นๆ ก็จะ ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ปราศจากความทุกข์ทางวิญญาณโดยสิ้นเชิง

เมื่อเราสามารถรำงจิตได้ถูกต้อง เราย่อมดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสรรพสิ่งได้อย่างสบายสรรพสิ่งทั้งหลาย ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นปฏิปักษ์ชักนำให้ทุกข์เกิดแก่เรา ก็จะกลับกลายมาเป็นมิตร มาเป็นเครื่องอำนวยประโยชน์สุขให้แก่เรา เพราะเหตุว่าแท้จริงนั้น สรรพสิ่งหาได้เป็นเหตุแห่งทุกข์ไม่ ความหลงผิดต่างหากที่เป็นตัวการ

เมื่อความหลงผิดถูกกำจัดสูญสิ้นไป เพราะการรู้เท่าทันทุกสิ่งทุกอย่างตามที่เป็นจริง การปรุงแต่งให้จิตหลงผิดซ้ำๆ ซ้อนๆ ก็สลายตัวลงอย่างราบคาบสันติสุขถาวรย่อมดำรงอยู่ชั่ววันรันดร

ด้วยเหตุนี้ หลวงปู่ดูลย์ ท่านจึงชอบใจนักหนากับคำกล่าวใน สูตรของเว่ยหล่าง ที่ว่า "คนโง่ยอมหลบหลีกปรากฏการณ์ แต่ไม่หลบหลีกความคิดปรุงแต่ง ส่วนคนฉลาดยอมหลบหลีกความคิดปรุงแต่ง และไม่จำเป็นต้องหลีกปรากฏการณ์"

๗๔. ผู้มีตนเป็นที่พึ่งตลอดกาล

ผลที่ได้รับจากการอยู่รับใช้ใกล้ชิดหลวงปู่มานานปี มีอยู่อย่างหนึ่งซึ่งบอกไม่ถูกว่าเป็นผลดีหรือไม่ดี คือเป็นคนที่ไม่ฉลาดและไม่พิถีพิถันในการเอาอกเอาใจผู้อื่น ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่ หลวงปู่ท่านเป็นคนที่สุดแสนจะปรนนิบัติง่าย

หลวงปู่ดูลย์ อดุโล ไม่ยินดีให้ผู้อื่นต้องเสียเวลามาปรนนิบัติท่านจนเกินจำเป็น ท่านจะยินยอมให้พอสมควรแก่การที่ศิษย์ได้นับว่าบำเพ็ญอุปัชฌายวัตร อาจารย์วัตรเรียบร้อยตามพระวินัยท่านนั้นเสร็จแล้วท่านก็รีบไล่ให้ไปดูแลรับตำรา หรือไปทำสมาธิภาวนากันต่อไป

กิจที่ยังมีเหลือให้ทำอยู่อีกท่านก็จะช่วยตัวเอง บางครั้งแม้จะมีพระเถระคอยรับใช้อยู่ท่านก็ยังทำเอง เช่น เดินไปหยิบของ เดินไปเปิดปิดไฟ หรือรินน้ำใส่แก้ว เป็นต้น และท่านทำด้วยความคล่องแคล่วรวดเร็วมาก

จนผู้คอยปฏิบัติอาจารย์วัตรขยับตัวไม่ทันเลยทีเดียว แม้การนุ่งห่มสบงจีวร แต่งเครื่องบริหารท่านก็มักจะทำเองโดยไม่ยอมให้ใครช่วย

เมื่อลองมาพิจารณาดูแล้ว ก็พอจะสรุปเหตุผลได้ดังนี้

ประการแรก หลวงปู่ท่านเป็นคนไม่มีมายา ไม่มีการวางมาดนั่งอย่างนั้น ยืนอย่างนี้ พุดอย่างนี้ เดินอย่างนี้ อะไรทำนองที่ทักท้วงด้วยตนเองว่าทำให้เกิดความภูมิฐาน น่าเลื่อมใสไม่นับถือ นำยำเกรง หรือมีบุญญาธิการ

เวลาจะพูด ก็ไม่มีการทำสัมเสียงให้ห้าวกระหึ่มผิปรกติ ให้นำเกรงขามทำตนให้เป็นคนที่ใครๆ เอาใจยากๆ หน่อย ไม่เช่นนั้นจะดูเป็นคนปกติธรรมดาสามัญไป

หลวงปู่จะทำอะไรทำโดยกิริยา พุดโดยกิริยา ไม่ทำให้ใครลำบากโดยใช่เหตุ ไม่พูดให้ใครอึดอัดใจ เพียงเพื่อจะสนองตันทนหาหรือปมด้อยหรืออัสมิมานะ (การถือเขาถือเรา) อะไรบางอย่าง

ประการที่สอง หลวงปู่ท่านเป็นคนเข้มแข็ง คนที่เข้มแข็งย่อมไม่นิยมการพึ่งพาผู้อื่นเป็นธรรมดา โดยเฉพาะในกิจที่เล็กๆ น้อยๆ คนอ่อนแอเท่านั้น ที่คอยแต่จะอาศัยคนอื่นโดยไม่จำเป็น เด็กที่อ่อนแอยอมคอยแต่จะอ่อนมารดา โยกเยกโยเยด้วยอาการต่างๆ เป็นอาจิดน ผู้ใหญ่ที่อ่อนแอก็เช่นกัน อยู่ก็ยาก กินก็ลำบาก งอแง หงุดหงิด เจ้าโทสะ ต้องมีคนคอยเอาอกเอาใจอยู่ตลอดเวลาเหมือนเด็กอ่อนนี่โรค

หลวงปู่ท่านเป็นคนหาความอ่อนแอไม่พบ เป็นผู้ที่มีความสง่าผ่าเผยโดยไม่ต้องวางมาด ทุกอิริยาบถของท่าน อวัยวะทุกส่วน เคลื่อนไหวตัวเองตามหน้าที่อย่างอิสระ ปราศจากการควบคุมบรรจงจัด ให้นำประทับใจแต่อย่างใด ไม่เคยนั่งตัวงอหรือเอนกายในที่สาธารณะสถาน ไม่เอนกายเอกเขนก หรือนอนรับคารวะจากสภรรวมิกแม้สามเณรที่เพิ่งบวชในวันนั้น

เมื่อท่านจะลุกขึ้นยืน ท่านจะลุกโดยไม่ต้องค้ำยัน หรืออาศัยสิ่งพักพิงสิ่งใดและลุกขึ้นนั่งตัวตรง หรือยืนตัวตรงทันที ยกเว้นเมื่ออาพาธเท่านั้น

บางครั้งเราจะเห็นภาพที่ผู้มองอดข้าเสียไม่ได้ คือ เมื่อท่านมีอายุมากกว่า ๙๐ ปีแล้ว ญาติโยมก็มีจิตศรัทธาซื้อหาไม้เท้ามาถวายให้ท่านได้ใช้เป็นเครื่องพยุงกาย

ท่านก็ฉลองศรัทธาญาติโยม ด้วยการนำไม้เท้าขึ้นติดตัวไปไหนมาไหนด้วย แต่กลับไม่ได้ใช้ไม้เท้าขึ้นค้ำยัน ภายเลย จึงเกิดภาพที่น่าขันที่เห็นท่านนำไม้เท้าไปในลักษณะที่ถือไปทุกครั้ง ทำให้ดูกลับกลายเป็นว่า หลวงปู่ไม่ได้พึ่งอาศัยไม้เท้าขึ้น แต่ไม้เท้าขึ้นกลับต้องพึ่งพาให้หลวงปู่เอาไปไหนมาไหนด้วย

๗๕. สูตรอายุยืน

โดยทั่วไปหลวงปู่ดูอ้วน อดุโล มีร่างกายแข็งแรง รูปร่างค่อนข้างสูงโปร่งผิวพรรณผ่องใสสะอาดหมดจด การยืน เดิน นั่ง นอน กระดับกระเจะคล่องแคล่วไม่มีอาการริ้วอลังเล แม้ท่านจะมีอายุมากก็ตามที่ เมื่อเปรียบเทียบกับบุคคลที่อยู่ในวัยเดียวกัน ทุกคนจะยอมรับเป็นเสียงเดียวกันว่า หลวงปู่เป็นคนแข็งแรงและสุขภาพดี

นายแพทย์ใหญ่ผู้หนึ่ง เคยตรวจร่างกายท่านเมื่อหลายปีมาแล้ว และออกความเห็นว่าคุณหลวงปู่ น่าจะมีอายุเกินกว่าร้อยปีแน่นอน

ความคล่องแคล่วในการเดินของหลวงปู่ นั้น บางครั้งถึงกับพระเถรเดินตามไม่ทัน ทั้งๆ ที่หลวงปู่ก็เดินตามปกติธรรมดา

การที่หลวงปู่มีสุขภาพแข็งแรงอย่างนี้ เป็นเหตุให้มีผู้ใ้ถามท่านบ่อยครั้งว่า ทำอย่างไรให้มีสุขภาพดีอย่างท่านบ้าง?

หลวงปู่ตอบว่า “เมื่อหิวก็กิน เมื่อว่างก็นอน และทำงานตามหน้าที่ด้วยความเอาใจใส่ และความรับผิดชอบ เป็นอย่างดี เท่านี้ก็ทำให้แข็งแรงได้”

เมื่อพิจารณาตามคำแนะนำของหลวงปู่ ก็เห็นจริงตามท่าน ปกติร่างกายคนเราเมื่อเกิดความหิวก็ต้องกินกันอยู่แล้ว เพื่อยังอัตภาพร่างกายให้เป็นไปได้ แต่คนทั่วไปไม่เป็นเช่นนั้น ไม่ได้กินเท่าที่ร่างกายต้องการ แต่กินเพื่อสนองตัณหาคือความอยากด้วย

หลวงปู่กินเมื่อหิว แต่เราล้าหน้าท่านเล็กน้อย เพราะเรากินเมื่อหิวด้วยและกินเมื่ออยากด้วย

เมื่อหลวงปู่หายหิว และเห็นว่าพอแก่ความต้องการของร่างกายแล้ว ท่านก็พอ แต่พวกเราหายหิวแล้วแต่ยังไม่หายอยาก เมื่อหายอยากด้วยเราจึงจะอิ่มได้ ปัญหาเรื่องสุขภาพจึงติดตามเรามาอยู่ตลอดเวลา

ในเรื่องการนอนก็เหมือนกัน เมื่อร่างกายต้องการพักผ่อนหลับนอน ก็แสดงอาการง่วงให้ปรากฏ หลวงปู่ก็นอน ครั้นร่างกายได้รับการพักผ่อนพอเพียงแล้วท่านก็ตื่นและไม่นอนอีก

พวกเราไม่เป็นอย่างนั้น เรามีการนอนหลายประเภท นอนเพราะร่างกายต้องการพักผ่อน นอนเพราะอยากนอน นอนเพราะขี้เกียจทำงาน นอนอ่านหนังสือ นอนฟังเพลง นอนเล่น นอนเพราะไม่มีอะไรทำ เป็นต้น

อิริยาบถ ๔ ของเรา คือ ยืน เดิน นั่ง นอน จึงดำเนินไปอย่างไม่ได้สัดส่วนเหมาะสม ปัญหาด้านสุขภาพจึงติดตามตามมา

การงานและภาระหน้าที่เป็นกิจกรรมจำเป็นสำหรับทุกคน การเอาใจใส่รับผิดชอบต่อหน้าที่เป็นอย่างดีนั้น ทำให้สุขภาพจิตดี ไม่โลดแล่นไปด้วยอำนาจกิเลสตัณหา ด้วยอำนาจของความเกียจคร้าน ด้วยการทอดธุระ เป็นต้น นอกจากทำให้กิจการงานเสียหายแล้ว ยังทำให้สุขภาพจิตไม่ดีอีกด้วย

สุขภาพจิตดีอันเกิดจากการรู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่นี้ มิใช่เป็นเพียงสุขภาพจิตที่ดีอย่างธรรมดา แต่เป็นสุขภาพจิตที่ดีถึงขนาดบรรลุมรรคผลนิพพานได้ ถ้าได้รับการปฏิบัติอย่างเอาใจใส่เป็นเวลานานพอสมควร

สำหรับภิกษุสามเณร มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามข้อวัตรต่างๆ มีอาจารย์วัตรและอุปัชฌายวัตร รักษาศีล เจริญสมาธิภาวนา และปฏิบัติกิจพระศาสนา เหล่านี้ล้วนแล้วแต่นำไปสู่มรรคผลพระนิพพานทั้งสิ้น

สำหรับฆราวาสนั้นแล้ว ผู้เป็นบิดามารดามีหน้าที่อย่างไร ผู้เป็นบุตรมีหน้าที่อย่างไร ต้องปฏิบัติฆราวาสธรรมอะไรบ้าง เหล่านี้เป็นต้น ก็ล้วนแล้วแต่เป็นการปฏิบัติที่นำไปสู่มรรคผลนิพพานด้วยกันทั้งสิ้น

ดังนั้น เราท่านทั้งหลาย พึงยังความไม่ประมาทให้เกิดขึ้นในตน วางแนวทางดำเนินชีวิตตามที่หลวงปู่แนะนำ คือ

“เมื่อหิวก็กิน เมื่อง่วงก็นอน และทำตามภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบ ด้วยความเอาใจใส่”

๗๖. ไม่มีง่วงเหงาหาวนอน

ลักษณะแปลกอีกอย่างหนึ่งในตัวหลวงปู่ก็คือ ไม่เคยมีใครเห็นท่าน ในอาการที่แสดงถึงความง่วงเหงาหาวนอน หรือ สัปหงกง่วงงุน แม้ว่าจะผ่านการนั่งรอตลอดทั้งวัน หรือผ่านการตรากตรำทำกิจอะไรมาจนเหน็ดเหนื่อยอ่อนเพลีย เช่นนั่งใน พิธีต่างๆ เป็นเวลานานๆ หรือการนั่งปรกที่รับนิมนต์ไปเป็นต้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเวลานั่งสมาธิ ผู้เขียนเคยเห็นหลายท่าน แม้จะเป็นนักปฏิบัติก็ตาม พอนั่งลงทำสมาธิ เป็นห้าหรือสิบนาที ก็สัปหงกน้ำลายไหลให้ชาวบ้านเห็นเสียแล้ว หลวงปู่เคยบอกว่า นั่นเป็น โมหะสมาธิ แต่ อาการเช่นนี้ไม่เคยปรากฏมีในตัวหลวงปู่

ยิ่งกว่านั้น เมื่อเวลาตื่นนอนแล้ว ไม่ยอมมเสียเวลาแม้เพื่อจะนอนอยู่เฉยๆ สักพัก แต่สำหรับหลวงปู่ เมื่อตื่นรู้ ตัว ท่านจะรีบลุกขึ้นนั่งทันที แล้วเริ่มเคลื่อนไหวทำกิจกรรมต่างๆ ต่อไปโดยไม่มีอาการวิร้ออะไร โดยสีหน้า ทำท่าไม่ปรากฏวิร้อเลยว่าการนอนมาแล้วแต่เนิ่นๆ เป็นเช่นนี้มาจนตลอดชีวิตของท่าน นับว่าเป็น เรื่องที่น่าประหลาดอย่างยิ่งในหมู่ลูกศิษย์ลูกหา

เกี่ยวกับเรื่องความง่วงนี้ คุณบำรุงศักดิ์ กองสุข เคยกราบเรียนถามหลวงปู่ว่า พระอริยบุคคลทั้ง ๔ ท่านมีความง่วงเหงาหาวนอนบ้างหรือเปล่า? หลวงปู่ตอบว่า

พระโสดาบัน ยังมีง่วงนอนอยู่

พระสกิทาคามี มีง่วงนอนน้อยลง

พระอนาคามี ยังมีง่วงนอนนิดหน่อย

พระอรหันต์ ไม่มีง่วงนอน

คุณบำรุงศักดิ์ ยังได้ เคยกราบเรียนถาม พระอาจารย์สุวัจ สุวโจ ในช่วงที่ท่านมาเฝ้าอาพาธ หลวงปู่ฝัน อาจาโร ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ โดยกราบเรียนถามข้อความต่างๆ เช่น “พระอรหันต์ เวลานอนจิตท่านหลับหรือ ไม่”

ได้รับคำตอบจากพระอาจารย์สุวัจว่า “พระอรหันต์ท่านจะหลับก็ได้ตื่นก็ได้ อาตมาเคยถาม หลวงปู่มั่น ฐฐิตัตโต ว่าท่านอาจารย์ เมื่อคืนท่านอาจารย์จำวัดหลับสบายดีหรือขอรับกระผม เลยถูกหลวงปู่มั่นดุเอาว่าถามเหมือนคนภวานาไม่เป็น สมบัติขี้ตึกว่า มีกำลังมากกว่าการนอนหลับ”

จากข้อเขียนของคุณบำรุงศักดิ์อีกเช่นกัน ซึ่งเขียนถึงตอนที่ หลวงปู่คุณ อดุลย์ อดุโล อาพาธหนัก เข้ารับการรักษาตัว ณ โรงพยาบาลจุฬาฯ พยาบาลถามบ่อยๆ ว่า หลวงปู่นอนหลับไหม ท่านตอบว่านอนไม่หลับทุกครั้งที่ไป หมอก็จะถวายยานอนหลับและทุกครั้งทีหลวงปู่ฉันยา ท่านจะไม่สบายจากการแพ้ยานอนหลับ

คุณบำรุงศักดิ์เองอดใจมิได้ จึงอธิบายเรื่องการนอนของนักภาวนาให้พยาบาลฟัง ถึงการตื่นรู้อยู่กับสมาธิจิต หรือการพักจิตในสมาบัติ จิตจะเป็นอิสระจากนิรวรณซึ่งแปลกไปจากคนธรรมดาทั่วไป แล้วผู้เขียนได้หันไปกราบเรียนหลวงปู่ว่ากระผมอธิบายถูกไหม เพื่อยืนยันกับพยาบาล หลวงปู่ไม่ได้พูดอะไร ท่านพยักหน้ารับ

ยามดึกสงัดบางคืน สังเกตเห็นท่านนอนหลับแล้วกรนเบาๆ ทุกครั้งที่แอบเพ่งมองจดจ้องใบหน้าหลวงปู่ ใจผู้เขียนก็คิดไปต่างๆ นานา หลวงปู่จะหยุดกรนแล้วล้มตามถามเรื่องที่คุณเขียนกำลังคิดอยู่ ดังนั้นจึงต้องระมัดระวังไม่เพ่งมองใบหน้าท่าน และพยายามไม่ส่งจิตออกนอก

ถามหลวงปู่ว่า “รู้ความนึกคิดของคนอื่นได้อย่างไร”

หลวงปู่ตอบว่า “ถ้าส่งจิตถึงกันก็รู้ได้”

๗๗. สะอาดทั้งกายทั้งใจ

จะเป็นด้วยอุปนิสัยดั้งเดิมของหลวงปู่ หรือว่าเป็นเพราะผลการปฏิบัติพระอัฐองค์กัมมัฏฐานมานาน หรืออย่างไรไม่ทราบ นอกจากความหมัดจดในอิริยาบถต่างๆ เช่น ไม่นั่งเอนอิงสัปหงก นอนสงบเรียบร้อยไม่ละเมอเพื่อพัก ยืนเป็นสง่า เดินกระฉับกระเฉง ดังนี้ เป็นต้น

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความสะอาดทั้งกายทั้งใจ ท่านรักษาความสะอาดทางร่างกายเป็นอย่างดี ไม่เคยมีเล็บมือเล็บเท้าสกปรก หรืออวัยวะอื่นๆ เกรอะกรังน่ารังเกียจ

เครื่องนุ่งห่ม สบงจีวรต่างๆ สะอาดสะอาด ไม่หมักหมมโสโครก

เสนาสนะที่อยู่อาศัยนั้นแล้ว พอเข้าขึ้นแต่ละวัน ต้องทำความสะอาดให้เรียบร้อยตามแบบฉบับพระกัมมัฏฐาน

หลวงปู่สอนศิษย์เสมอว่า

เมื่อฝึกให้เคยชินกับการรักษาความสะอาด และทนความสกปรกไม่ได้เป็นนิสัยแล้ว นิสัยนี้จะแฝงฝังอยู่ในใจ เมื่อใดเกิดกิเลสตัณหาอันเป็นความสกปรกทางใจเกิดขึ้น มันก็จะดำรงอยู่ได้ไม่นาน เพราะใจจะทนไม่ได้ไปเอง อดที่จะกำจัดขัดเกลาทิ้งเสียไม่ได้

ด้านจิตใจของท่านนั้น หลวงปู่ดูลย์นับเป็นแบบฉบับของบุคคลที่เขาเรียกกันว่า ผู้มีใจสะอาด เป็นผู้ใหญ่ที่ควรเคารพบูชาอย่างแท้จริง ไม่มีเล่นแง่แสร้งอนเอาเหลี่ยมเอาเชิงกับใคร ไม่มีทิฐิमानะถือว่าข้าเป็นใหญ่กว่า ผู้น้อยจะมาล้าหน้าก้าเกินไม่ได้ แม้จะไม่เจตนาก็ตาม

มีเรื่องที่ควรยกขึ้นมาเป็นอุทาหรณ์อยู่เรื่องหนึ่ง ดังนี้

เหตุการณ์ครั้งหนึ่ง เมื่อใกล้เทศกาลเข้าพรรษาในปีหนึ่ง ที่ วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ที่อยู่ชานเมืองจังหวัดสุรินทร์ มีการบวชนาคหลายรูปด้วยกัน บิดามารดาและญาติมิตรสหายของนาคทั้งหลาย ก็มาชุมนุมทำพิธีสมโภชนาคพร้อมกัน กำหนดการว่ารุ่งเช้าก็จะแห่มาคมาบวชที่วัดบูรพารามพร้อมกัน โดยได้เผด็จหลวงปู่เป็นพระอุปัชฌายะไว้เป็นที่เรียบร้อยล่วงหน้า

พอดีในคืนที่กำลังทำพิธีสมโภชนาคนั้นเอง ท่านเจ้าคุณพระเทพสุทธาจารย์ (โชติ คุณสมฺปนฺโน) เดินทางมาจากวัดวชิราลงกรณ์ อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา เพื่อเยี่ยมเยือนวัดป่าโยธาประสิทธิ์ ที่ท่านเคยอยู่พำนักเป็นเวลานานในกาลก่อน

ผู้ปกครองนาคคนหนึ่ง เป็นผู้มีความเลื่อมใสเคารพนับถือในตัว หลวงปู่โชติ มาก มีความดีอกดีใจ จึงขอแยกนาคที่เป็นบุตรชายของตนออกมาทำพิธีบวชต่างหาก โดยอาราธนาหลวงปู่โชติเป็นพระอุปัชฌายะ แม้จะถูกนาคอื่นๆ ที่ฝึกหัดสวดชานนาคเป็นทีมเดียวกันขอร้อง และทัดทานไว้ว่าไม่ควรทำเช่นนั้น ควรจะบวชพร้อมกันดีกว่า

เหตุผลอีกประการที่ทำให้ผู้อื่นทัดทานคือ กราบอาราธนานิมนต์หลวงปู่ดูลย์เป็นอุปัชฌายะแล้ว ไม่ควรจะมาเปลี่ยนตอนนี้ โดยไม่ได้บอกคืนการนิมนต์ท่าน

ทางฝ่ายนาคคนนั้นไม่ฟังคำชี้แจงจากคนอื่นๆ ตกลงจะเปลี่ยนแปลงตามความตั้งใจของเขาให้ได้

พอรุ่งเช้า ขบวนแห่มาคก็พากันยกมาถึงวัดบูรพารามโดยพร้อมเพรียงกัน นาคทุกคนยกเว้นนาคผู้นั้น ก็พากันไปทำพิธีบวชในพระอุโบสถ ครั้นหลวงปู่ทำพิธีบวชให้เรียบร้อยแล้ว ก็พากันออกจากโบสถ์

บิดามารดาของนาคที่แยกตัวออกมาที่อาราธนา ท่านเจ้าคุณเทพสุทธาจารย์ ให้ทำพิธีบวชให้บุตรของตนแต่ผู้เดียว ท่านก็ไม่ขัดข้อง ปรากฏว่านาคผู้นั้นซึ่งเคยซ้อมฆานนาคมาด้วยกัน ๔ คน ตอนซ้อมก็ทำคลองแคล้ววดี เมื่อมาฆานนาคเดี่ยวเข้าก็ไม่คลองแคล้ว ขานตะกุกตะกักผิดๆ ถูกๆ อักขระพยัญชนะไม่ถูกต้องชัดเจน

ท่านเจ้าคุณพระเทพสุทธาจารย์ผู้เป็นศิษย์หลวงปู่ดูลย์ และท่านก็ถือเคร่งครัดต่ออักขระพยัญชนะเหมือนหลวงปู่อยู่แล้ว ไม่มีการช่วยเหลือบอกคำเคอะเขินเลยแม้แต่เล็กน้อยให้ เพราะท่านถือว่า เมื่ออยากบวชก็ต้องซักซ้อมมาให้ดี

ท่านเจ้าคุณโชติ (พระเทพสุทธาจารย์) จึงเอ็ดเอาว่า “อ้าว! ทำไม่อย่างนี้ แบบนี้บวชไม่ได้หรอก ไม่บวชให้กลับไปซ้อมมาใหม่ให้ดีเสียก่อน เรื่องบวชนั้น จะบวชเมื่อไรก็ได้ ไม่มีปัญหา”

จึงเป็นอันว่าหลวงปู่โชติไม่บวชให้นาคผู้นั้น ทั้งนาคและบิดามารดาญาติมิตรสหาย ก็พากันลากลับไปยังวัดป่าโยธาประสิทธิ์ด้วยความผิดหวัง

สำหรับผู้ที่ทำพิธีบวชแล้ว ก็มีพิธีเจริญพระพุทธมนต์ในค่ำวันนั้น ส่วนนาคผู้นั้นก็ยังคงเป็นนาคอยู่อย่างเดิม ความรู้สึกจะเป็นอย่างไรก็คงคาดเดากันได้

ในวันรุ่งขึ้น คณะของนาคคนนั้นก็ยกขบวนมาวัดบูรพารามอีกครั้งเพื่อมาขอบวช โดยอาราธนาหลวงปู่ดูลย์ให้เป็นอุปัชฌายะ

ท่านพระมหาสมศักดิ์ (พระครูนนทปัญญาวรณ ต่อมาเป็นพระโพธิ์นันทมุนี) ได้กราบเรียนหลวงปู่ว่า “หลวงปู่ครับ นาคองค์นี้แหละที่ไม่ยอมบวชกับหลวงปู่เมื่อวานนี้ เขานิมนต์ท่านเจ้าคุณโชติให้บวชให้ต่างหากเป็นพิเศษ เมื่อเขานิมนต์ให้บวชให้อีกในวันนี้ หลวงปู่จะต้องลงโบสถ์ไปบวชให้เขาทำไม ให้เขาไปบวชที่โคราชไม่ดีหรือ?”

หลวงปู่ตอบว่า “เมื่อเขาอยากบวชก็บวชได้ เมื่อเขาไม่บวชก็เป็นเรื่องของเขา เมื่อวานเขาไม่พร้อม วันนี้เขาพร้อม มีหน้าที่บวชให้เขาก็บวชให้เขาไป”

นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งในเหตุการณ์หลายๆ อย่างที่เกิดขึ้น ที่แสดงให้เห็นชัดว่า หลวงปู่เป็นยอดบุคคลที่มีใจสะอาดปราศจากทิฐิมานะ เปี่ยมล้นไปด้วยเมตตากรุณา ผู้เขียนก็เลยได้ข้อคิดแก่ตนว่า นับเป็นการดีที่ไม่

ต้องไปซ้ำเติมไปอะไรให้เป็นมลทินแก่ใจ ธรรมชาติมันแหละเป็นผู้สั่งสอนได้ดี ดังนั้น เมื่อมีอะไรที่ไม่ดีเกิดขึ้น จึงไม่ต้องไปนึกคิดอะไรให้มากความไปอีก

เรื่องราวต่างๆ ในทำนองเช่นนี้ บรรดาลูกศิษย์ลูกหาขอจบจดจำมาคุยมาเล่าสู่กันฟังว่า ใครประสบพบเห็นมาอย่างไร และต่างก็ได้ถือเอาเป็นนิทศน์อุทาหรณ์ ไว้สอนตนเองและเยาวชนรุ่นต่อไป ถือเป็นเรื่องช่วยบรรเทากิเลส ติชฐิมานะของแต่ละคนได้เป็นอย่างดี

๗๘. เข้าใกล้ร่มเย็นเป็นมงคล

ได้กล่าวแล้วว่า หลวงปู่เป็นคนเข้มแข็ง ความเข้มแข็งและความเป็นผู้เปี่ยมด้วยขันติธรรมของท่าน เป็นที่ปรากฏชัดแก่คนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาที่หลวงปู่อาพาธ ท่านไม่เคยแสดงความอ่อนแอออกมาให้ใครเห็น แม้กระทั่งแพทย์ พยาบาลที่ทำหน้าที่เยียวยารักษา

จนกระทั่งว่า เมื่อท่านเกิดอาพาธเล็กๆ น้อยๆ ภิกษุสามเณรที่ทำหน้าที่อุปัฏฐากท่าน ยังเข้าใจว่าท่านไม่ได้เป็นอะไร หรือเมื่อมีอาการปรากฏชัดก็เห็นว่า ท่านอาพาธเพียงเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น

อำนาจแห่งขันติบารมีที่มีประจำตัวท่าน อันเป็นคุณธรรมที่ทำให้งามตาที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ และอานุภาพแห่งความสงบระงับที่มีอยู่ในตัวท่าน ทำให้บุคคลที่อยู่ใกล้ท่าน หรือได้เข้ามาหาท่าน ออกปากเสียงเดียวกันว่า รู้สึกเย็นอย่างประหลาด

มีท่านผู้หนึ่งอดรอนทนความพิศวงอยู่ไม่ได้ จึงเรียนถามท่านว่า “ทำไมผมอยู่ใกล้หลวงปู่แล้ว รู้สึกเย็นออกเย็น ใจสบายกายสบายใจเหลือเกิน อยากจะอยู่ใกล้หลวงปู่นานๆ”

หลวงปู่ก็ตอบว่า “อยากรู้จักทำเอาเองซี”

ยิ่งกว่านั้นแม้แต่บรรดาสานุศิษย์ที่อยู่ทางกรุงเทพฯ ที่เคยไปกราบเยี่ยมอาพาธหลวงปู่ที่โรงพยาบาล ก็ยังรู้สึก “อยากให้คุณป่วยนานๆ” ดังเช่นบันทึกของคุณบำรุงศักดิ์ กองสุขดังนี้

ทุกคนมีความรักและบูชา หลวงปู่ดุลย์ อดุลี เหมือนๆ กัน ไม่มีใครกลัวท่าน มีแต่อยากใกล้ชิด ระวังอยู่โรงพยาบาลจุฬาฯ ผิดพรรณวรรณะของหลวงปู่เองเสียยิ่งนัก คุณจำนงค์ พันธุพงศ์ ลูกศิษย์คนหนึ่งบอกหลวงปู่ว่า “แก้มแดงเหมือนเด็กสาวรุ่น”

เมื่อท่านหายป่วย แพทย์อนุญาตให้กลับวัดได้ โยมพี่ประธาน สิงคเสลิต บอกหลวงปู่ว่า “หลวงปู่ครับ ผมอยากให้หลวงปู่ป่วยอยู่ที่นี้อีกนานๆ”

หลายคนที่กรุงเทพฯ ต้องการให้ท่านพักอยู่ที่โรงพยาบาล จะได้มาเฝ้าท่านสะดวก แต่ถ้าท่านป่วยหนักทุกคนก็เป็นห่วง พอท่านสบายก็อยากให้อยู่นานๆ เพราะการอยู่ใกล้หลวงปู่เป็นมงคล จิตใจเบิกบาน

๗๙. ไม่หวั่นไหวในกาลทุกเมื่อ

ตรวบท่าทุกวันนี้ ผู้เขียน (พระโพธิ์นันทมุนี หรือท่านเจ้าคุณสมณศักดิ์) ยังเห็นติดตามตรึงใจกับบุคลิกภาพอันมั่นคงแน่นอนของหลวงปู่ งดงามสมบุรณ์ด้วยเอกภาพอันน่าอัศจรรย์แก่ผู้อยู่ใกล้ ไบหน้าที่สงบเยือกเย็นตลอดเวลา ประหนึ่งว่าแม้ภูเขาคงจะถล่มทลายตรงหน้าก็ดี อยู่ท่ามกลางสนามรบที่กำลังตะลุมบอนรบพุ่งกัน อย่างเอาเป็นเอาตายอยู่ก็ดี ความเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยหนึ่งก็จะไม่ปรากฏบนใบหน้าอันนั้นเลย

มีเหตุการณ์หลายครั้ง ที่เล่าขานกันอยู่ในหมู่ลูกศิษย์ เกี่ยวกับความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในกาลทุกเมื่อของหลวงปู่ ว่าท่านเป็นผู้ที่มีสติมั่นคงมาก ไม่เคยตื่นตระหนกตกใจหรือดีอกดีใจ หรือเสียอกเสียใจไปตามเหตุการณ์ แม้จะเกิดขึ้นใหญ่หลวงสักปานใดก็ตาม ท่านยังทรงไว้ซึ่งความเป็นปกติภาพทุกกรณี

มีเหตุการณ์หนึ่งที่น่าจะหยิบยกมาเล่าเป็นอุทาหรณ์ ดังต่อไปนี้

ครั้งนั้น ๔๐ ปีกล่วงมาแล้ว เกิดมหันตภัยร้ายแรงที่สุดที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ คือเกิดเหตุการณ์อัคคีภัยครั้งใหญ่ในตลาดจังหวัดสุรินทร์ ชาวบ้านชาวเมืองเรียกไฟไหม้ครั้งนั้นว่า “ไฟบรรลัยกัลป์” เพราะเป็นการลุกไหม้เผาผลาญอย่างวินาศสันตะโรจริงๆ

ไฟเริ่มไหม้ที่ใจกลางเมืองพอดี แล้วลุกลามขยายออกไปเป็นวงกลมรอบทิศ หน่วยดับเพลิงต่างสิ้นหวังและหมดปัญญาจะสกัดไฟได้ สามารถป้องกันได้เพียงบางจุดเท่านั้น ในส่วนอื่นๆ ต้องปล่อยให้ไปตามยถากรรม เป็นที่แน่ชัดว่าแทบทั้งเมือง จะต้องราพณาสูญไปด้วยแรงฤทธิ์ของพระเพลิงอย่างไม่ต้องสงสัย

ทั้งในวัดและบริเวณใกล้เคียงนั้น เกิดความโกลาหลทั่วไปหมด ชาวบ้านวิ่งกันสับสนอลหม่าน คนจำนวนมากวิ่งหนีเข้ามาหวังจะพึ่งวัด หอบลูกจูงหลานแบกข้าวของกันอึ้งคะเน็ง

พระเถรชี่ต่างก็อกสั่นขวัญหนี เพราะทั้งกุฎิและเสนาะสนะต่างๆ ในวัดและอาคารบ้านเรือนรอบๆ วัด ล้วนแต่เป็นไม้เก่าแก่นับว่าเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี ต่างไม่รู้จะทำอย่างไร เพราะไฟแลบเลียลูกไหม้ใกล้เข้ามา และจะต้องเข้ามาถึงในวัดโดยไม่ต้องสงสัย

ความสับสนอลหม่านในวัดเกิดขึ้น จนไม่รู้ว่าเป็นใคร ทั้งชาวบ้านวังชนพระเถรเถรชี่ และวังชนข้าของกันคู้ชุลมุนวุ่นวายไปหมด

พระเถรจำนวนหนึ่งกรูกันขึ้นไปบนกุฎิหลวงปู่ เห็นท่านนั่งจับน้ำชาอยู่ด้วยสีหน้าปกติ ต่างก็ถนลานขอโอกาสท่านเพื่อขนของหนีไฟ หลวงปู่ห้ามว่า

“ไม่จำเป็น”

ไฟไหม้ลูกไหม้ใกล้วัดเข้ามาทุกที อีกไม่กี่คูหาก็จะถึงวัดแล้ว พระเถรกรูกันลงมาจากกุฎิหลวงปู่ วิ่งไปด้านหลังมณฑปหลวงพ่อบุญพระชี่ว เห็นเปลวเพลิงแลบเลียใกล้เข้ามาจนเจียนจะถึงวัดแล้ว จึงพากันวิ่งกรูขึ้นไปบนกุฎิหลวงปู่เพื่อช่วยกันขนย้ายอีก หลวงปู่ยังนั่งอยู่ที่เดิม แล้วห้ามไว้ด้วยอาการสงบเย็นว่า “ไม่จำเป็น”

ทันใดนั้น ขณะไฟลุกลามมาติดเขตวัด สุดยอดแห่งความบังเอิญที่เกิดขึ้น เกิดมีลมกรรโชกขึ้นมาอย่างแรง พัดกระพือจากทิศตะวันออกอันเป็นเขตวัด ตลบกลับไปทางทิศตะวันตกอันเป็นเขตภายนอกวัด พัดเปลวไฟกลับไปสู่บริเวณที่ลูกไหม้อยู่ก่อน จนกระทั่งมอดไหม้สงบไปในที่สุด

มหันตภัยครั้งนั้นก็สิ้นสุดลง ด้วยความสูญเสียครั้งร้ายแรงของชาวบ้านร้านตลาดในจังหวัดสุรินทร์ ทุกคนภายในวัดต่างก็เหนื่อยอ่อนกันถ้วนทั่ว แต่ก็คลายใจขึ้นเมื่อไฟสงบลง เหล่าชาววัดค่อยหายใจทั่วท้องกันขึ้น

เหตุการณ์ครั้งนี้ ผู้เขียนไม่ได้มีเจตนาจะชี้ให้เห็นอิทธิฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ประการใด แต่มุ่งแสดงให้เห็นว่า แม้แต่เหตุการณ์คับขันหลวงปู่ของเราก็มิได้แสดงอาการสะทกสะท้านหวุ่นไหวอย่างใด แสดงถึงคุณลักษณะแห่งความ “ไม่หวุ่นไหวในกาลทุกเมื่อ” ของท่าน

๘๐. ไม่พยากรณ์อริยมรรคอริยผล

ปัญหาหนึ่งที่ผู้สนใจทางธรรมชอบสอบถามกันมากได้แก่ เรื่อง การพยากรณ์อริยมรรคอริยผล คือมักจะสอบถามกันว่าหลวงปู่เคยพยากรณ์หรือรับรองว่า หลวงปู่ หลวงพ่อองค์นั้นองค์นี้ ครูบาอาจารย์องค์นั้นองค์นี้

บรรลุนิหารมในระดับใด หรือเป็นพระอริยเจ้าระดับใดแล้ว ผู้ใดเป็นพระโสดาบัน ผู้ใดเป็นพระอรหันต์แล้ว อะไรอย่างนี้เป็นต้น ผู้สอบถามจึงอยากรู้ข้อเท็จจริงว่าเป็นอย่างไรกันแน่

ครั้งหนึ่ง ท่านเจ้าคุณพระโพธิ์นันทมุนี เคยถามหลวงปู่ถึงผลการปฏิบัติของหมู่คณะปฏิบัติ ซึ่งได้รับคำตอบจากหลวงปู่ว่า

“การที่จะพยากรณ์ผู้ใดว่าบรรลุนิหารมรรคอรุณผลนั้น ผู้ที่จะพยากรณ์ได้มีเพียงผู้เดียว คือ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เท่านั้น แม้พระอริยสาวกจะไปพยากรณ์หรือบอกว่าผู้นั้นเป็นโสดาบัน ผู้นั้นเป็นอรหันต์ก็ไม่ได้ ไม่ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติ”

ได้กราบเรียนถามหลวงปู่ต่อไปอีกว่า “แล้วจะรู้ได้อย่างไร ว่าองค์ไหนปฏิบัติธรรมเป็นอย่างไรในหมู่พระสงฆ์สาวก”

หลวงปู่ตอบว่า “ที่ปฏิบัติปฏิปทาเดียวกัน ย่อมจะรู้กัน ย่อมจะเข้าใจกันได้เมื่อได้สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเมื่อได้อยู่ร่วมกัน หรือแม้ไม่ได้อยู่ร่วม แต่ได้ทราบข่าวถ้อยคำหรือข้อความที่ผู้นั้นๆ แสดงออกมา เพราะข้อความที่ท่านผู้นั้นๆ แสดงออกมาจะชี้ชัดจนถึงภูมิธรรมของท่านว่าอยู่ในระดับใด”

นี่เป็นถ้อยคำที่ออกจากปากหลวงปู่เอง ที่ท่านพูดกับท่านเจ้าคุณพระโพธิ์นันทมุนีโดยตรง ส่วนที่เคยได้ยินเมื่อหลวงปู่กล่าวกับท่านผู้นั้นๆ มีอยู่ว่า

เมื่อได้ยินว่ามีใครประพฤติปฏิบัติธรรมได้ดี และมีผู้นำมาถามหลวงปู่ถึงผลการปฏิบัติของท่านผู้นั้น หลวงปู่ก็มักจะบอกว่า ถ้าเขามีศรัทธามั่นคงแล้วก็จะไม่ถอยหลัง ถ้าหากได้ดำเนินอย่างมั่นคงต่อไป ก็จะได้เข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างแน่นอน

หลวงปู่เคยพูดคุยกับพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง เมื่อพระราชาคณะรูปนั้นถามถึงผลการปฏิบัติ ของพระภิกษุรูปหนึ่งว่าเป็นอย่างไร หลวงปู่เพียงแต่ตอบว่า “เขาเข้าถึงทางตรงแล้วไม่มีการเสื่อมศรัทธาไปจากพระรัตนตรัยได้เลย”

เท่าที่สอบถามพระที่เป็นลูกศิษย์ลูกหาของหลวงปู่ ต่างก็ยืนยันว่าเคยได้ยินหลวงปู่กล่าวในลักษณะข้างต้นเท่านั้น ไม่เคยได้ยินท่านพยากรณ์อรุณผลของท่านผู้ใดเลย แม้แต่ครั้งเดียว

นอกจากนี้ ยังปรากฏว่า เมื่อหลวงปู่ได้ยินผู้ใดพยากรณ์ใครถึงอริยมรรคอริยผลต่างๆ แม้ผู้พยากรณ์เป็นฆราวาสก็ตาม หลวงปู่ก็ยังห้ามปรามว่าเป็นการทำที่ไม่ถูกต้อง

ดังนั้น ก็เป็นอันสรุปได้ว่า ที่หลายๆ ท่านได้ยินใครคนใดคนหนึ่งพูดว่า “หลวงปู่บอกว่าคนนั้นเป็นโสดาบัน คนนี้เป็นอริยบุคคลขั้นนั้นขั้นนี้” ดังนี้ เป็นต้น ก็แสดงว่าใครคนหนึ่งนั้นพูดกันเอง ที่กักเอาเอง ด้วยความสำคัญผิด หรือด้วยเจตนาอื่นใดก็ตาม จึงขอยืนยันว่าเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง

ที่ถูกคือ หลวงปู่ไม่เคยพยากรณ์อริยมรรคอริยผลของท่านผู้ใดเลย และท่านก็ห้ามไม่ให้พระหรือฆราวาสกระทำการอย่างนั้นด้วย เพราะไม่เหมาะไม่ควร

๘๑. ถ้ามปัญหาได้ทุกเมื่อ

หลวงปู่เคยเล่าให้ฟังว่า ความหนักอกหนักใจที่สำคัญอย่างหนึ่งของนักปฏิบัติคือ การขาดกัลยาณมิตร ที่มีความสามารถแนะนำแนวทาง และวิธีแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติให้ได้ตลอดสาย

บางที่แม้มีกัลยาณมิตร คือ มีครูบาอาจารย์ที่สามารถ แต่ท่านก็บังเอิญอยู่ไกลบ้าง โอกาสไม่อำนวยบ้าง ทำให้ไม่อาจแก้ไขแนวทางปฏิบัติได้ทันทั่วถึง ทำให้เกิดการเนิ่นช้าไปโดยใช่เหตุ

ที่ร้ายกว่านั้น ก็คือ บางครั้งทำให้หลวงพ่อกวนไปไกลจนกระทั่งหลงผิดไปก็มี บางกรณีถ้ามีผู้ชี้แนะให้ทันการ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวง ทั้งแก่เพื่อนนักปฏิบัติ และทั้งแก่กิจการพระศาสนาเอง

ด้วยเหตุที่หลวงปู่สังเกตเห็นอย่างนี้ ท่านจึงมักย้ายอยู่เสมอว่า ผู้ใดมีปัญหาหรือข้อสงสัยแม้เล็กน้อยในทางปฏิบัติ ขอย่าได้รื้อรถลงเลย หรือว่าเกรงอกเกรงใจอะไร ขอให้ไปพบเพื่อไต่ถามท่านได้ตลอดเวลา

แม้ว่าเมื่อไปแล้วพบว่า หลวงปู่เข้าไปเสียแล้ว ก็ขอให้เรียกได้ทันที ย่าได้ต้องพลาดโอกาสให้สูญเสียประโยชน์ใหญ่ เพราะเหตุความเกรงใจเพียงเล็กน้อยเลย

ตัวอย่างในเรื่องนี้ เมื่อครั้งที่หลวงปู่เข้ารับการรักษาพยาบาลอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ขณะที่กำลังนอนใส่ท่ออ็อกซิเจนช่วยหายใจอยู่ ได้มีผู้เข้ากราบเรียนถามธรรมะท่านหลังเที่ยงคืนไปแล้ว หลวงปู่ไม่สามารถลุกนั่งได้ แต่ท่านก็เมตตาตอบให้จนผู้ถามพอใจ และเมื่อกราบลากลับไปแล้ว ท่านยังชมเขาว่า “รู้จักธรรมะใช้ได้”

หลวงปู่ได้พูดถึงตัวท่านว่า ตัวท่านนั้นเป็นเพียงนักปฏิบัติเฉาชา ที่ผ่านประสบการณ์มานานปี พอจะสามารถเป็นกัลยาณมิตรได้บ้าง อย่าได้ลำบากใจว่าต้องมีท่านเป็นครูบาอาจารย์ และตนเองต้องมาเป็นศิษย์ ขอให้ถือท่านเป็นเพื่อนผู้ร่วมศึกษาหาแนวทางรอด

หลวงปู่เองก็ไม่เคยถือใครว่าเป็นศิษย์ หรือถือตัวท่านเป็นอาจารย์ของผู้ใด นี่เป็นปฏิปทาของหลวงปู่ ที่มีต่อเพื่อนสหธรรมิกทุกหมู่เหล่า ปราภูกฎอยู่อย่างนี้เสมอมาจนตลอดชีวิตของท่าน ท่านก็ไม่เคยอ้าง หรือวางตนในฐานะครูบาอาจารย์เลย

ทั้งนี้ก็มียกเว้นบ้างสำหรับศิษย์ใกล้ชิดจริงๆ ซึ่งท่านถือเหมือนลูกหลานหรือผู้คุ้นเคย เวลาอธิบายชี้แจงปัญหาธรรม หลวงปู่มักจะพูดว่า “ผมเข้าใจว่าอย่างนี้นะ เท่าที่ผมเคยปฏิบัติมา ผมแก้ไขอย่างนี้ ผมทำอย่างนี้ คุณลองนำไปประกอบพิจารณาดู อาจจะได้ข้อคิดว่าควรปฏิบัติของตนอย่างไร”

หรือบางทีท่านก็ว่า “ท่านอาจารย์ใหญ่เคยบอกอย่างนี้ ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ เคยประสบแล้วท่านแก้อย่างนี้”

หรือว่า “ท่านอาจารย์ใหญ่เคยแนะไว้อย่างนี้ ผมก็พบมาและแก้ไขตัวเอง แต่ของคุณจะเป็นอย่างไร ลองเอาไปเทียบเคียงดู เพราะธรรมของใครก็ของมัน ธรรมของพระพุทธเจ้าก็ของพระพุทธเจ้า ของท่านอาจารย์ใหญ่ก็ของท่านอาจารย์ใหญ่ ของผมก็ของผม และธรรมของคุณก็ของคุณ แม้มีเป้าหมายเดียวกัน แต่ก็ไม่เหมือนกัน ทางใครทางมัน”

ลูกศิษย์ลูกหาเคยถามว่า “ได้ยินมาว่าท่านอาจารย์ใหญ่ (ท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตโต) ท่านแนะแนวทางแก่ผู้สงสัยได้อย่างชัดเจน เหมือนประสบด้วยตนเอง ซึ่งบางครั้งผู้สงสัยได้ถามเองยังบอกเล่าไม่ค่อยจะถูกด้วยซ้ำ เป็นความจริงไหม?”

พอได้ยินนาม “ท่านอาจารย์ใหญ่” เท่านั้น หลวงปู่ก็รวบเนือรวบตัวอย่างเรียบร้อย แล้วจึงตอบด้วยเสียงอันเปี่ยมไปด้วยคารวะนอบน้อมว่า

“ท่านอาจารย์ใหญ่ท่านมีญาณใหญ่หลวง หาผู้ใดเทียบมิได้ ท่านยอมแนะนำบุคคลได้อย่างถูกต้อง ไม่มีผิดพลาดเลย”

ตามปกติ ในด้านการคณะสงฆ์ก็ดี ในด้านอื่นๆ ก็ดี หลวงปู่จะตอบสนองปฏิบัติตนไปตามสมควร อย่างธรรมดา แต่สำหรับวงการปฏิบัติ หรือยิ่งเมื่อมีผู้มาสนทนาได้ถามปัญหา จะสังเกตเห็นว่า หลวงปู่ดูจะมีท่าที คึกคักเข้มแข็งกว่าธรรมดา สามารถอยู่สนทนากับนักปฏิบัติได้ดีๆ ดีๆ ถึงตีสองตีสามหรือบางคืนถึงสว่าง คาคาก็มี

ที่น่าประหลาดก็คือ บางครั้งหลวงปู่ไม่ได้เป็นผู้พูดหรือผู้อธิบายอะไร แต่ผู้อื่นเป็นผู้คุยให้ท่านฟัง ท่านก็ฟังด้วยความเอาใจใส่สนใจอย่างจริงจัง และด้วยท่าทางที่มีความสุขอย่างยิ่ง เมื่อได้ฟังว่า ผู้นั้นประสบปัญหา ในทางปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านก็จะซักว่าแก้ไขอย่างไร เมื่อทราบว่าเขาแก้ไขได้แล้วเป็นอย่างนี้ แล้วต่อมาเป็นอย่างนี้ ท่านก็จะชื่นชมยินดี ชมเชยว่ามีปัญญาแยกกายจริงๆ แล้วเล่าเทียบเคียงว่า เมื่อท่านเจอปัญหาแบบนี้ ท่านแก้เช่นนั้น และท่านพระอาจารย์ใหญ่เคยสอนไว้ว่าอย่างนั้นๆ ดูเป็นที่สนุกสนานบันเทิง ในการสนทนาธรรมกันตลอดทั้งคืน ด้วยอาการอย่างนี้

๘๒. การถามปัญหาที่น่าพิศวง

หลวงปู่เป็นผู้ที่มีความยินดีต่อการได้อธิบายปัญหาในแนวทางปฏิบัติธรรม รวมทั้งยอมรับ และชอบฟังแนวทางการปฏิบัติของผู้อื่นเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร เด็กหรือผู้ใหญ่ ขรราวาสหรือบรรพชิต ท่านให้ความสนใจและพอใจทั้งนั้น

ถ้ามีผู้สนใจ และตั้งใจปฏิบัติแล้วปรากฏผล เช่น มีนิมิตเกิดขึ้น หรือมีลักษณะอาการอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เกิดสงสัยว่าควรปฏิบัติต่อไปอย่างไร แล้วนำมาได้ถาม เพื่อให้ท่านชี้แนะแนวทาง อย่างนี้หลวงปู่จะ คึกคักเข้มแข็งเป็นพิเศษ และจะให้คำแนะนำได้ตลอดสาย โดยลักษณะการร่วมปรึกษาหารือ และศึกษาเทียบเคียงดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

หลวงปู่มีปฏิภาณไหวพริบที่เฉียบคม อธิบายได้รวบรัดจำกัดความ ทั้งแน่นอนและตรงจุด และก้าวหน้าไปตลอดเป็นลำดับไม่ขาดสาย ไม่ทำให้ผู้สนใจได้ถามผิดหวังเลย ต่างก็ได้รับความพอใจและความอบอุ่นซึ่งใจ โดยทั่วกัน

มีหลายท่านที่เคยศึกษาและปฏิบัติในสำนักต่างๆ มาก่อน บางท่านก็มีความภาคภูมิใจในวิหารธรรมของตน พอใจว่าตนถึงที่สุดแล้วก็มี เมื่อหลวงปู่ชี้แนะเพียงคำสองคำ ท่านเหล่านั้นก็พอใจ เข้าใจ เกิดความปลอดโปร่งโล่งใจ และออกปากว่าเบาใจและหายข้อสงสัยแล้ว

บางท่านเข้าใจตนเองผิดก็มี เช่นตนเองติดอยู่ที่ “อสังขนิยาม” อันเป็นจุดบอดอยู่ที่ “โคตรภูญาณ” ซึ่งเป็นจุดรวมระหว่าง โลกียภูมิและโลกุตระภูมิ ติดแน่นแน่นอยู่ที่ตรงนั้นโดยไม่รู้ไม่เข้าใจอะไรเลย กลับสำคัญว่าตนไม่ยึดมั่นถือมั่นขึ้นมา เพราะจิตไม่เกาะเกี่ยวอะไร เกิดวิชาแห่งความไม่ยึดมั่นถือมั่น เมื่ออยู่ตามปกติก็หงอยเหงาเซาซึม เพราะจิตขาดความคล่องตัว ขาดปัญญา ยิ่งนานวันเข้าความมโง่ก็ยิ่งเพิ่มพูน แต่ตนเองไม่รู้ตัว ต้องมีคนช่วย

ครั้นหลวงปู่แนะนำ พอฟังได้ความเข้าใจก็สะดุ้งสะท้านขึ้น ค่อยรู้สึกตัว ในหลายกรณีหลวงปู่จะพูดจู้จู้จุดแรงๆ หรือไม่ก็เป็นคำที่เข้าไปจี๋ใจ กระแทกจุดจนกระทั่งจิตเคลื่อนออกจากอสังขนิยามนั้นๆ ได้

หลวงปู่บอกว่า เขาปฏิบัติมาได้ถึงขั้นนี้ ก็นับว่ามีความสามารถไม่น้อย เพียงแต่กำลังสติอ่อนไปหน่อย ไม่เหมาะสมกลมกลืนกัน ปัญญาแก้มันหัน เลยตอสังขนิยามไปอย่างน่าเวทนา พอชี้แนะคำสองคำให้เขา รู้เรื่องเข้าใจ ต่อไปเขาก็แก้ไขได้เอง เมื่อเขาปรับปรุงให้กำลังแก่ธรรมทั้งหมด ผสมผสานสอดคล้องกลมกลืนกันได้ อริยมรรคสามัคคี ก็ยอมเป็นไปเองตามกฎแห่งธรรมดา

บรรดาท่านทั้งหลาย ทั้งที่มีภูมิการปฏิบัติสูง ทั้งที่กำลังดำเนินไปอยู่และที่เพิ่งเริ่มปฏิบัติ ที่มาสนทนาธรรม ได้ถามปัญหาเกี่ยวกับหลวงปู่ นั้น ต่างก็มีหัวข้อธรรมและวิธีการได้ถามแตกต่างกันไปโดยประการต่างๆ ซึ่งล้วนน่าสนใจทั้งสิ้น น่าเสียดายที่ผู้เขียนและผู้ใกล้ชิดอื่นๆ มิได้สำเนียงถึงการจดบันทึกรายละเอียดไว้ ไม่เช่นนั้นจะได้ตัวอย่างที่เป็นประโยชน์ใหญ่หลวงแก่การศึกษาและปฏิบัติต่อไป

ในบรรดาการถามปัญหานั้น มีการถามแปลกๆ น่าพิศวงอยู่หลายท่าน ตัวอย่างเช่น ท่านพระอาจารย์เฉลียวถามหลวงปู่เพียงคำเดียวแล้วไม่ถามอะไรอีก ผู้เขียน (พระโพธิ์นันทมุนี) ก็พาชื่อหวังให้ท่านได้ประโยชน์ที่อุทิศสำหรับวะมา จึงกระตุ้นท่านว่า “ทำไมไม่ถามต่อ” ท่านตอบว่า “หมดคำถาม พอใจในคำตอบของหลวงปู่แล้ว”

ที่แปลกประหลาดที่สุดคือ ที่ผู้เขียนทราบแน่ชัด เพราะเกิดขึ้นที่วัดบูรพารามนี้เอง มีพระภิกษุผู้สนใจในการปฏิบัติ และได้ดำเนินตามแนวทางที่หลวงปู่สั่งสอนมาพอสมควรแล้ว วันหนึ่งขณะที่หลวงปู่นั่งพักผ่อนอยู่ใต้หอระฆัง ภิกษุผู้นั้นเดินผ่านมาทางผู้เขียน ผู้เขียนถามว่า “ท่านจะไปไหน” ภิกษุผู้นั้นตอบว่า “มีปัญหามางอย่างจะเรียนถามหลวงปู่”

ผู้เขียนก็ชี้บอกว่าหลวงปู่อยู่ที่หอระฆัง ท่านก็เดินไปหาหลวงปู่ และเข้าไปนั่งใกล้ด้วยอาการนอบน้อมอย่างดี ทั้งท่านรูปนั้น ทั้งหลวงปู่ต่างองค์ต่างนั่งเฉยเป็นเวลานานพอสมควร สังเกตว่าไม่ได้พูดอะไรเลย ได้แต่

มองหน้ากันเจี๊ยบเฉยอยู่ ครั้นแล้วท่านรูปนั้นก็กราบลาหลวงปู่ ลูกขึ้นยอบตัวเดินมาจากหอระฆัง ด้วยสีหน้า อิมเอิบยินดี

ผู้เขียนอดรันทนไม่ได้ เมื่อท่านผู้้นั้นผ่านมาจึงถามว่า “ไม่ได้ถามปัญหาหลวงปู่หรือ” ท่านตอบว่า “ถามเรียบร้อยแล้ว” , อ้อ! แล้วหลวงปู่ไม่ตอบหรือ” , “ตอบแล้ว” ท่านยิ้มอย่างยินดี ตอบว่า “หลวงปู่ตอบอย่าง กระจ่างแจ้งชัดเจนและไพเราะเพราะพริ้งที่สุด” ผู้เขียนอดกลั้นอยู่ไม่ไหว ยอมปล่อยใจออกไปว่า “เอ๊ะ! ก็ผม เห็นว่าท่านไม่ได้พูดอะไรนี่นา”

ท่านรูปนั้นหยุดยิ้ม มองผู้เขียน แล้วพูดว่า “การพูดไม่สามารถตอบปัญหาได้ทุกปัญหาหรอก” ว่าแล้วก็เดิน จากไป คำพูดนี้ยังจับใจผู้เขียนอยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้

๘๓. ตอบคำถามเกี่ยวกับยักษ์

มีอยู่คราวหนึ่ง เรื่องที่เกิดขึ้นดูจะเกินภูมิธรรมความสามารถของผู้เขียน แต่เห็นว่าควรนำมากล่าวไว้ เพื่อ เป็นข้อสังเกตสำหรับนักปฏิบัติทั้งหลาย จะได้นำไปเทียบเคียงศึกษาดู เพื่อประโยชน์แก่การกำหนดแนวทาง ปฏิบัติเฉพาะตนต่อไป หากขาดตกบกพร่องอย่างไร จะตำหนิกันก็ไม่ว่า เพราะยอมรับว่าโง่โง่ลวงหน้าอยู่ แล้ว

ครั้งหนึ่ง หลวงปู่เสรีจจากศาสนิกในพระราชพิธีในพระบรมมหาราชวัง ก็กลับมาพำนักที่พระ ตำหนักทรงพรต วัดบวรนิเวศน์วิหาร ครั้นหลวงปู่สรองน้ำเสรีจก็เอนกายพักผ่อน ให้ภิกษุสามเณร บำเพ็ญอาจารย์วัตรด้วยการนวดเฟ้นพัทวิต่างๆ

ครั้งนั้น พระราชาคณะรูปหนึ่งก็แวะเข้ามาเยี่ยมขอโอกาสว่า ให้หลวงปู่ผู้เฒ่าเอนกายพักผ่อนตามสบาย เพราะประสงค์เพียงแวะมาคุยอย่างกันเองด้วยความคุ้นเคย

ในระหว่างการสนทนาด้วยเรื่องราวหลากหลายนั้น ท่านเจ้าคุณรูปนั้นเอ่ยขึ้นตอนหนึ่งว่า “เข่าว่าคนที่สนใจ เรียนคาถาอาคมอันศักดิ์สิทธิ์ สมัยก่อนเป็นยักษ์”

หลวงปู่ลุกขึ้นนั่งทันที แล้วกล่าวว่า

“ผมไม่ได้สนใจในเรื่องเหล่านี้เลยท่านเจ้าคุณ ท่านเจ้าคุณเองเคยศึกษาถึง ปัญจทวาราวชิขณจิต ไหม”

ปัญญาทวารวาทชนจิตนี้ คือ กิริยาจิตที่แฝงอยู่กับทวารทั้ง ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นกิริยาจิตที่ทำหน้าที่ประจำรูปกาย อาศัยอยู่ตามทวารทั้ง ๕ เป็นทางที่ติดต่อเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างจิตกับสิ่งภายนอก หรือ อารมณ์ภายนอกเป็นกิริยาจิตอยู่อย่างนั้น

เป็นอยู่อย่างนั้น ห้ามไม่ได้ บังคับไม่ให้เป็นไปไม่ได้ แต่อาจเป็นพาหะให้เกิดทุกข์ได้และที่น่าตื่นใจก็คือ ให้กิริยาจิตเหล่านี้เป็นไปไม่ได้ โดยประการที่ทุกข์จะเกิดขึ้นไม่ได้ก็ได้

อันนี้แหละที่น่าสนใจ น่าสำเนียงศึกษาที่สุด ว่าทำอย่างไร เมื่อตาเห็นรูปแล้วรู้ว่าสวยงาม หรือน่ารังเกียจอย่างไร แล้วก็หยุดเพียงเท่านี้

เมื่อหูได้ยินเสียง รู้ว่าไพเราะ หรือน่ารำคาญอย่างไร แล้วก็หยุดเพียงเท่านี้

เมื่อลิ้นได้ลิ้มรส รู้ว่าอร่อยหรือไม่อร่อย เบี้ยวหวานมันเค็มอย่างไร แล้วก็หยุดเพียงเท่านี้

เมื่อจมูกได้กลิ่นหอมหรือเหม็นอย่างไรแล้ว ก็หยุดเพียงเท่านี้

เมื่อกายสัมผัสผัสโฏฐัพพะ รู้ว่าอ่อนแข็งเป็นอย่างไร แล้วก็หยุดเพียงเท่านี้

ครั้นเมื่อศึกษาถึงขั้นนี้แล้ว ก็จะปรากฏเหตุอันน่าอัศจรรย์ที่เรียกว่า “หัสสิตุปปาทะ” คือกิริยาที่จิตยึดขึ้นมาเองโดยไม่มีต้นสายปลายเหตุ หาสเหตุที่มาไม่ได้

อัน หัสสิตุปปาทะ หรือ กิริยาที่จิตยึดเองนี้ ย่อมไม่ปรากฏมีในสามัญชนโดยทั่วไป

ดังนั้น นักปฏิบัติธรรมทั้งหลายควรกระทำไว้ในใจ ในอันที่จะสำเนียงศึกษา ทำความกระจ่างแจ้งใน “อเหตุกจิต” อันนี้ เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติ

ต้องเข้าใจให้ถ่องแท้ว่า เมื่อปฏิบัติไปถึงลำดับนี้แล้ว จิตจะเกิดยึดขึ้นมาเองไม่มีการกระทำ ไม่มีการบังคับให้เกิดขึ้น ย่อมเป็นไปเองโดยไม่รู้ตัว

อนึ่ง เมื่อปฏิบัติตามหลัก “จิตเห็นจิต” อันมีการ “หยุดคิดหยุดนึก” เป็นลักษณะ ถ้าใช้ปัญญาอันยิ่งสอดส่องสำรวจตรวจตราดูตามทวารทั้ง ๕ เหล่านี้ เพื่อจะหาวิธีป้องกันที่จิตจะแล่นไปหาเรื่องใส่ตัวภายนอก ก็ให้เห็นและเข้าใจได้ว่า เป็นธรรมดาอยู่เองที่คนเราใช้ทวารทั้ง ๕ เหล่านั้น กระทำการอันสัมพันธ์กับภายนอก

เมื่อพิจารณาให้ถ้วนถี่ยิ่งขึ้น ก็จะได้อุบายอันแนบคายว่า ในขณะที่เกิดสัมพันธ์ภาพกับภายนอก จิตก็ควรจะทำหนดให้อยู่ในจิต เมื่อเห็นก็กำหนดให้รู้เท่าทันการเห็น แต่ไม่ถึงกับต้องรำพึงรำพันออกมาว่า เห็นแล้วนะ เห็นแล้วหนอ อะไรหรอก เพราะขณะจิตหนึ่งๆ นั้น มันไม่กินเวลาอะไร เมื่อรู้เท่าทันแล้วก็ไม่ต้องไปรำพึงรำพันเป็นการปรุงแต่งเพิ่มเติมอีก

ในการกำหนดให้รู้ให้เท่าทันนั้น อย่าได้ถูกลวงด้วยสัญญาแห่งภาษาคนภาษาโลก ดังเช่นการรู้เท่าทันคนที่จะมาหลอกลวงเรา เป็นต้น

การรู้เท่าทันอารมณ์ในภาษาธรรมนั้น หมายความว่า ความ “รู้” จะต้องทันกันกับการรับอารมณ์ของทวารทั้ง ๕ เช่น ในขณะที่ตาเห็นรูป จะต้องมีความรู้ที่อยู่อย่างเต็มที่สมบูรณ์ มีความรู้ตัวพร้อมอยู่ตลอดเวลา โดยไม่จำเป็นต้องรู้อะไร เมื่อเป็นเช่นนี้ ทุกข์อันอาศัยปัจจัยคือ การเห็น เป็นต้นนั้น ย่อมไม่เกิดและเราก็สามารถมองอะไรได้อย่างอิสระเสรี โดยที่รูปหรือสิ่งที่เรามองเห็นไม่อาจมีอิทธิพลอันใดเหนือเราได้เลยแม้แต่น้อย

ปัญจทวารวัชชนจิต หรือกิริยาจิตที่แล่นอยู่ตามทวารทั้ง ๕ ย่อมสัมพันธ์กันกับมโนทวาร ในมโนทวารนั้นมีมโนทวารวัชชนจิต อันเป็นกิริยาจิตแฝงอยู่ มีหน้าที่คิดนึกต่างๆ สนองตอบอารมณ์ที่มากระทบไปตามธรรมดา

ดังนั้น ในทางปฏิบัติ จะให้หยุดคิดหยุดนึกทุกกรณีย่อมเป็นไปได้ แต่ก็ด้วยการอาศัยอุบายวิธีดังกล่าวนี้แหละ เมื่อจิตตรึกความนึกคิดอันใดออกมาทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ก็ทำความกำหนดรู้พร้อมให้เท่าทันกัน

เช่นเดียวกัน เมื่อมีความรู้พร้อมทันๆ กันกับการรับอารมณ์ ดังนี้แล้ว ปัญญาที่รู้เท่าเอาทันย่อมตัดวัฏจักรให้ขาดออกจากกัน ไม่อาจสืบเนื่องหมุนเวียนต่อไปได้

กล่าวคือ การก่อรูปก่อร่างต่อไปของจิตย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้ และความไม่ยึดมั่นถือมั่นก็มีอยู่เองโดยไม่ต้องมีการลวงๆ ว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรเลย ความไม่ยึดมั่นถือมั่นก็เป็นแต่เพียงชื่อที่เรานำมาใช้เรียกขานกันให้รู้เรื่อง เมื่อวิภูฏะมันขาดไปเท่านั้น

โดยนัยอย่างนี้ จึงน่าจะศึกษาให้เข้าใจในอันที่จะกำหนดรู้อย่างไรจึงจะถูกต้อง เมื่อจิตกระทบเข้ากับอารมณ์ภายนอกอย่างไร ก็ให้หยุดอยู่แค่นั้น อย่าไปทะเลาะวิวาทโต้แย้ง อย่าไปเอออวยเห็นดีเห็นงาม ให้จิตได้โอกาสก่อรูปก่อร่างเป็นตุเป็นตะเป็นเรื่องเป็นราวยืดยาวออกไป อย่าไปวิพากษ์วิจารณ์ต่อไป อย่าไปใส่ใจอีกต่อไป พอกันเพียงรู้อารมณ์เท่านั้น หยุดกันเพียงเท่านี้

๘๔. เรื่องจิตเรื่องอิทธิฤทธิ์

เรื่องต่อไปนี้ท่านเจ้าคุณ พระโพธิญาณมุนี ได้เล่าให้ฟังเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๓๘ เป็นการถอดคำพูดจากการบันทึกเทป ดังนี้

ถ้าจะพูดไปแล้วนะอาจารย์ (หมายถึง อ.ปฐม-อ.ภักตรา นิคมานนท์) เรื่องของจิต หรือ อิทธิฤทธิ์นี้ อาตมาก็ไม่อยากจะใช้คำว่าอิทธิฤทธิ์ เพราะหลวงปู่ท่านไม่นิยม และก็ไม่ทำ ไม่แสวงหา ไม่อะไรด้วยทั้งนั้น ก็เลยไม่อยากจะใช้คำว่า เรื่องจิตเรื่องอิทธิฤทธิ์ แต่ จิต นี้ หลวงปู่ท่านก็พูดว่า “จิต”

แต่ถ้าพูดเกี่ยวกับหลวงปู่ ก็มีเรื่องแปลกๆ หรือเรื่องที่น่าอัศจรรย์เหมือนกันในขณะที่เราอยู่กับท่าน ท่านก็ไม่ได้ปฏิเสธ ท่านก็ไม่ได้ยกย่อง ท่านก็ไม่ได้พูดเพื่ออะไรมากมายในเรื่องเหล่านี้ แม้แต่เรื่องไสยศาสตร์ ก็พูดกันว่าชาวสุรินทร์เห็นมีไสยศาสตร์กันมาก สามารถใช้คาถาอาคมอะไรต่างๆ เหล่านี้ แม้มีคนถามท่าน ท่านก็ไม่ค่อยอธิบาย ท่านก็บอกเพียงว่า ท่านเองก็ไม่เคยเห็นเหมือนกันอะไรทำนองนั้น

สำหรับเรื่อง “จิต” นั้นท่านพูด คือท่านพูดเรื่อง จิต ท่านไม่ค่อยใช้คำว่าอิทธิฤทธิ์ อะไรหรอก จะใช้ว่า “พลัง” โดยมากท่านจะพูดว่า “พลังจิต” นั้นมีอยู่ พลังจิตจะมีได้ก็เกิดจากข้อเดียว คือ “พลังสมาธิ”

ถ้าผู้ใดสร้างสมาธิจิตไม่ได้ ท่านว่าพลังจิตนั้นเกิดขึ้นไม่ได้ ถึงเกิดขึ้นก็เป็นพลังจิตที่เป็น มิฉฉา หรือไม่มั่นคง เช่นว่าคนบางคนเขาใช้พลังจิตในทางที่ผิด หรือนำไปใช้ในทางรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วย ก็อาจจะมีส่วนของพลังจิตเหมือนกัน

พลังจิตที่เกิดจากสมาธิถูกต้องนั้น คือเมื่อมีสมาธิเกิดขึ้นแล้วก็อาศัยพลังแห่งจิต เพราะสมาธินั้นเกิดจาก จิตรวม คือมันละอารมณ์ต่างๆ เมื่อมันไปแบกเอาอารมณ์ต่างๆ ไว้มาก จิตมันก็ไม่มีกำลัง ไม่มีพลังอะไร ต่อเมื่อจิตสามารถตัดอารมณ์ต่างๆ ได้ ก็เกิดสมาธิ ก็ใช้คำว่า “จิตเดียว” ที่ปราศจากอารมณ์มากเกินไป จิตก็จะเกิดมีพลังขึ้นมา

ถ้ามีพลังแล้ว ตามที่หลวงปู่เคยอธิบาย ระหว่างที่จิตเราเกิดมีพลังสมาธินี้แหละ บุคคลจะเอาไปใช้ทางไหนก็ได้ผลในทางนั้น แต่เมื่อใช้ในทางที่เสียหาย มันก็ทำให้เสียหายได้ หรือใช้ไปในทางที่ให้ประโยชน์ให้เกิดพลังปัญญาก็ได้

หมายความว่า อย่างที่พูดในหลักวิชาการเรียนทางศาสนาว่า ศิล สมาธิ ปัญญา ที่ว่าศิลปทำให้เกิดการอบรมสมาธิ สมาธิอบรมปัญญา ฉะนั้น พลังจิตที่เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงหลังจากเกิดสมาธินั้น หมายถึงว่า จิตนั้นยกสภาวะธรรมขึ้นมาไตร่ตรองให้เกิดวิปัสสนาญาณ เกิดปัญญาแล้วปัญญานั้นก็จะแจ่มแจ้ง ดีกว่าจิตที่ไม่เกิดสมาธิ หรือจิตที่ไม่มีสมาธิ

ฉะนั้น หลวงปู่จะใช้ว่า พลังจิตนั้นสามารถยกระดับภาวะ หรือป้องกันความทุกข์ยากอันเนื่องจากการที่จิตส่งออกไปเพื่อรับอารมณ์ต่างๆ ได้

มีคนชอบถามหลวงปู่เกี่ยวกับเรื่องอิทธิฤทธิ์บ้าง หรือจิตที่มีฤทธิ์ มีพลังอย่างหนึ่งอย่างใดบ้างนั้นก็เคยมี แต่เนื่องจากว่าหลวงปู่ท่านไม่สนใจในเรื่องสิ่งมหัศจรรย์ หรือสิ่งอัศจรรย์ในอิทธิฤทธิ์ต่างๆ เหล่านี้ ท่านจึงไม่นิยมพูดให้ใครฟัง

แต่หลวงปู่ก็ยอมรับว่าจิตนั้นย่อมเป็นจิตที่มีพลัง เมื่อจิตมีพลังแล้วมันก็จะให้คุณประโยชน์ได้หลายอย่าง แต่ท่านก็จะขึ้นต้นว่า จิตจะมีพลังได้นั้นก็ต่อเมื่อได้สมาธิ หรือเกิดสมาธิ จิตมีอารมณ์เดียว จิตจึงจะมีพลัง เมื่อจิตมีพลังแล้วจะหันไปใช้ทางไหนก็ย่อมได้ แม้หันไปทางที่ผิดทางพระพุทธศาสนาก็ย่อมจะได้ อย่างเช่น ภาษีไซไฟร หรืออะไรๆ นั้น ล้วนแต่เป็นสมาธิซึ่งนับว่าเป็นมิจฉาสมาธิได้

ส่วน สัมมาสมาธิ นั้น หมายถึงจิตที่เป็นสมาธิตามลำดับ ตั้งแต่ขั้นต้น คือ ขณิกะสมาธิ จนกระทั่งเข้าสู่ อปัปนาสมาธิ อะไรในกระแสนี้ แล้วจิตนั้นก็จะเป็นพลังส่องทางไปให้เกิดปัญญา

ในทางตรงข้าม ถ้าอาศัยพลังจิตไปในเรื่องอื่น เรื่องอิทธิฤทธิ์อะไรนั้นไม่ถูกต้อง หรือไม่ถูกพุทธประสงค์ทั้งหมด

แต่ถ้าใช้พลังจิตนั้นเพื่อเป็นเหตุให้ปัญญาผุดผ่องขึ้น เพื่อจะตัดกิเลสปัญหาและความชั่วร้ายต่างๆ เพื่อยกระดับจิตของเราให้พ้นจากทุกข์ จึงจะเป็นพลังจิตที่เป็นสัมมาทิฐิ และเป็นทางที่ถูกต้อง หลวงปู่มักจะอธิบายในแนวทางนี้

ส่วนในทางที่ว่าเราพลังจิตไปแสดงอิทธิฤทธิ์อย่างนั้นอย่างนี้แล้ว รู้สึกว่า หลวงปู่จะไม่ค่อยกล่าวถึง หลวงปู่จะระมัดระวังที่สุดในเรื่องการปฏิบัติให้เป็นไปในทางที่ดีที่ถูกต้อง

๘๕. หลวงปู่แสดงอิทธิฤทธิ์บ้างไหม ?

จากคำถามที่ว่า “หลวงปู่เคยแสดงอิทธิฤทธิ์อะไรบ้างไหม?” ท่านเจ้าคุณ พระโพธิญาณมุนี อธิบายดังต่อไปนี้
คือ แม้แต่ความสนใจ ความใส่ใจของท่านในเรื่องเหล่านี้ ท่านก็ไม่มีอยู่แล้ว ถ้ามว่าท่านเคยแสดงฤทธิ์ให้ปรากฏนั้น ท่านจะแสดงได้อย่างไร ท่านไม่แสดง ไม่ทำอย่างแน่นอน

แต่ว่า พุทก็พูดเถอะ เมื่อหลวงปู่มีอะไรๆ ที่เป็นความมหัศจรรย์อยู่ในตัวท่าน ก็มีสิ่งแปลกประหลาดมหัศจรรย์ออกมาให้เห็นบ้าง อาตมาไม่ถือว่าท่านแสดง แต่ในฐานะที่อยู่กับท่านมานาน อาตมาเห็นว่ามีสิ่งมหัศจรรย์เกี่ยวกับหลวงปู่หลายอย่าง ขออย่าว่า “ไม่ใช่ฤทธิ์นะ แต่ว่ามันอัศจรรย์”

เท่าที่นึกทบทวนดู ก็เห็นว่ามีอยู่หลายครั้ง อาตมาเคยนึกทบทวนอยู่ในใจ เท่าที่อาตมาเคยเห็นปรากฏ รู้สึกจะมี ๗ ครั้งด้วยกัน เราจะเรียกว่าฤทธิ์หรืออะไรก็ไม่ทราบ?”

เรื่องแรก เกี่ยวกับเรื่อง ความปลอดภัยของหลวงปู่

หลวงปู่ นั้นคงมีภาวะอะไรที่ไม่ทำให้บาดเจ็บ ไม่ทำให้แขนขาหัก หรือไม่ทำให้ตายโดยอุบัติเหตุ อุบัติเหตุ อันนี้จะเป็นบุญหรือเป็นฤทธิ์อะไรก็สุดแท้แต่จะเรียก

เคยเห็นความคับขันในชีวิตของท่าน ไม่ว่าจะเกี่ยวกับเรื่องรถ ไม่ว่าจะในเรื่องเขาลอบบงร้าย ไม่ว่าจะจะเป็นเหตุการณ์ที่ก้อนหินกลิ้งมาจากบนภูเขาจะทับท่าน ในระหว่างที่หลวงปู่พาพระเถรไปพำนักทำงานพัฒนาเขาสวาย และฝีกอบรมกัมมัฏฐานให้แก่พระเถร มีก้อนหินใหญ่กลิ้งลงมายังท่านพอดี แต่มันก็เบี่ยงหลบไปเมื่อมาใกล้ท่าน เหมือนจะมีอะไรผลักให้หลีกไปนิดหน่อย ให้ท่านพ้นภัยไป นี่เรื่องหนึ่งเท่าที่ปรากฏ

(โปรดดูในตอนที่ ๖๖ อุบัติเหตุที่เขาพนมสวาย)

เรื่องที่สอง เป็นเรื่องแปลกคือ เรื่องเกี่ยวกับน้ำฝน จะว่าฤทธิ์หรือเปล่าก็ไม่ทราบ (โปรดดูรายละเอียดในตอนที่ ๓๔ เรื่องหลวงปู่พระประธาน เมื่อคราวหล่อพระพุทธรูปพระประธานในโบสถ์เสร็จแล้ว คณะกรรมการ

ต้องการให้อัญเชิญท่านแห่รอบเมือง แต่หลวงปู่เห็นว่าไม่จำเป็น ปรากฏว่าเกิดฝนและลมพายุใหญ่จนไม่สามารถเคลื่อนขบวนแห่ได้สำเร็จ)

(เรื่องที่สาม และเรื่องอื่นๆ ได้นำเสนอในตอนต่อไป)

๘๖. หลวงปู่สามถูกทำร้าย

เรื่องที่สาม เป็นเหตุการณ์ที่เกิดกับ หลวงปู่สาม อภิญโญ วัดป่าไทรวิเวก ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศใต้ ๑๓ กิโลเมตร

เรื่องนี้เมื่อมีอยู่ว่า มีพระจากจังหวัดร้อยเอ็ดมาบวช และพำนักอยู่ที่วัดหลวงปู่สาม พระองค์นี้เป็นลูกคนที่มีฐานะดี เลื่อมใสในพระศาสนา จึงมาบวชในระหว่างเข้าพรรษา

พอมาถึงช่วงกลางพรรษา โรคเก๋าก็กำเริบ คือพระองค์นี้เคยเป็นบ้าหรือโรคประสาทมาก่อนที่จะบวชเป็นพระ พระองค์นั้นมีการกระทำคล้ายคนบ้าอาละวาด กระโดดเข้าไปกอดปล้ำหลวงปู่สามอย่างแน่นเหนียว ปล้ำกอดหลวงปู่อยู่เป็นเวลานานร่วม ๑ ชั่วโมง ไม่มีใครสามารถแกะออกได้ หลวงปู่สามอยู่ในสถานการณ์ลำบาก ตื่นตระหนกตกใจกันไปทั้งวัด

โดยปกติ ในตอนเช้ามีดี หลวงปู่ท่านจะอยู่แต่ภายในกุฏิ ไม่เคยคิดที่จะออกไปเยี่ยมคนนั้นคนนี้ หรือเดินไปดูอะไรนอกกุฏิ เป็นปฏิปทาอย่างหนึ่งที่ท่านไม่เคยคิดออกนอกเท่าไร ก็ไม่เคยคิดว่าจะไปเยี่ยมใคร

เข้าวันนั้น ไม่รู้เป็นอย่างไร ท่านให้เด็กไปเรียก ผู้ใหญ่สรศักดิ์ กองสุข ซึ่งบ้านอยู่ใกล้ๆ วัด ให้เอารถไปส่งหลวงปู่ที่วัดของหลวงปู่สาม พอท่านไปถึง เห็นพระองค์นั้นกำลังกอดปล้ำหลวงปู่สามอยู่ ใครไปช่วยก็ไม่ยอมปล่อย หลวงปู่เข้าไปถึงวัดพอดี มีคนร้องว่า หลวงปู่ดูเลยมาแล้ว ! หลวงปู่ดูเลยมาแล้ว !

พระองค์นั้นตกใจปล่อยหลวงปู่สาม แล้ววิ่งไปหลบซ่อนตัวซ่อนอยู่ข้างๆ กุฏิ หลวงปู่สามก็สะบัดสะบอมพอสมควร แต่ไม่ถึงกับอาพาธ ลูกศิษย์ลูกหาทุกคนอยู่ในอาการตกใจ

หลวงปู่เรียกพระองค์นั้นมาถามว่า ทำอะไร? เป็นอย่างไร? ท่านไม่ได้ดูดำดูขาว ทำอะไรจึงต้องไปทำอย่างนั้น ถามเพียงว่า ทำอะไร และเป็นอย่างไร?

พระองค์นั้นก็กราบเรียนหลวงปู่ว่า ขณะที่กำลังปฏิบัติสมาธิภาวนาอยู่นั้น ก็เกิดนิมิตเห็นเป็นสววรรควิมานต่างๆ จึงตั้งใจจะพาหลวงปู่สามเหาะขึ้นไปดูของสวยงามเหล่านั้น ไม่ได้มีความประสงค์จะทำร้ายท่านแต่ประการใด ทุกคนก็เข้าใจและหลวงปู่ก็ช่วยแก้ไขเหตุการณ์นั้น โดยไม่ได้ตำหนิพระองค์นั้นแต่อย่างใด

ที่อาตมาเห็นว่าอัศจรรย์ ก็เหตุว่าหลวงปู่ไม่เคยไปไหนในตอนเช้ามีด ทำไมท่านจึงรู้ว่ามียักษ์พิบัติเกิดขึ้นกับหลวงปู่สาม ได้ถามหลวงปู่ว่า หลวงปู่รู้หรือว่าหลวงปู่สามจะเป็นอะไร จึงได้เดินทางไป

หลวงปู่ก็ไม่ได้ตอบรับ ท่านบอกเพียงว่า “คิดๆ ไปก็อยากไป เยี่ยมเยี่ยมดูบ้าง”

ท่านก็พูดแค่นี้ พวกเราก็ไม่กล้าซักถามอะไรท่านมากนัก

๘๗. หลวงตาแปะมรณภาพ

ที่เล่ามาคือลักษณะที่ว่าอัศจรรย์ในแต่ละครั้งเท่าที่สังเกตเห็น

มีอยู่ครั้งหนึ่ง มีพระรุ่นราวคราวเดียวกันกับหลวงปู่ แต่บวชคนละนิกาย ท่านอยู่ที่อำเภอปราสาท แต่อยู่บ้านนอกเข้าไปอีก (อยู่ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ไปทางใต้ประมาณ ๓๐ กิโลเมตร) ท่านเป็นพระรุ่นเก่าแก่ด้วยกัน พระองค์นั้นท่านไม่ได้สนใจเรื่องการปฏิบัติ ท่านถือแบบโบราณๆ เคยอยู่อย่างไร ทำอย่างไร เคยมีพิธีกรรมอย่างไร ก็อยู่ก็ทำอย่างนั้น แต่คนนับถือท่านมาก

ท่านชื่อ หลวงพ่อแปะ อยู่วัดบ้านตาเมาะ ตำบลไหล อำเภอปราสาท

วันนั้นหลวงปู่ออกมานั่งในกุฏิแต่เช้ามีด มีลูกศิษย์คนหนึ่งชื่อ นายจันครบ บุญประสิทธิ์ ก็เข้าไปรับใช้หลวงปู่ ท่านก็พูดขึ้นว่า “ครบ เอ็งไม่ได้ไปบ้านหรือ? หลวงตาแปะตายแล้ว”

นายครบก็ว่า “ยังไม่ทราบครับ”

นายครบคนนี้เป็นคนที่อยู่หมู่บ้านเดียวกัน และเป็นลูกหลานของหลวงตาแปะ

หลังจากนั้นอีก ๒-๓ ชั่วโมง ก็มีคนมากกราบเรียนให้หลวงปู่ทราบ ว่า หลวงตาแปะท่านถึงแก่มรณภาพแล้ว เมื่อตอนตี ๔ ของวันนั้นเอง

เรื่องนี้ก็นับว่าแปลก ได้เรียนถามหลวงปู่ว่า หลวงปู่ทราบได้อย่างไรว่าหลวงตาแปะตาย มีคนมาบอกก่อนหน้านั้นหรือ ใครมาบอกหลวงปู่หรือ

หลวงปู่ตอบว่า “ไม่รู้ก็รู้ว่าไปยังงั้นๆ แหละ”

คือหลวงปู่ท่านไม่ค่อยต่อความยาวสาวความยืด ท่านจะรีบตัดบทไปเสีย เรื่องในลักษณะคล้ายๆ กันนี้มีอยู่เสมอๆ

๘๘. เรื่องเกี่ยวกับฝนตก

ที่นี้ในเรื่องของฝนตกนี้ก็เหมือนกัน

ครั้งหนึ่ง เมื่อไม่นานมานี้ คือระหว่างเดือนมีนาคม พ.ศ.๒๕๒๐ หลวงปู่คิดอย่างไรก็ไม่ทราบ ท่านประสงค์จะไปพักผ่อนที่ป่า ก็เลยแนะนำชักชวนท่านว่าให้ไปพักผ่อนที่วัดของ พระอาจารย์สุวัจ สุวใจ คือวัดถ้ำาศรีแก้ว อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ซึ่งอยู่บนเทือกเขาภูพาน

ก่อนหลวงปู่เดินทางไปประมาณ ๑๐ วัน ได้ให้พระไปส่งข่าวให้พระอาจารย์สุวัจทราบล่วงหน้า บอกว่า “หลวงปู่จะมาพักผ่อนที่นี้ด้วยสัก ๑๐ วัน ท่านเห็นว่อย่างไร”

ท่านพระอาจารย์สุวัจก็มีความยินดี ได้จัดแจงสถานที่ไว้รอต้อนรับหลวงปู่ พระที่ส่งไปแจ้งข่าวก็กลับมากราบเรียนให้หลวงปู่ทราบ

ก่อนหลวงปู่เดินทางไม่กี่วัน พระอาจารย์สุวัจไม่ค่อยสบายใจ เห็นว่าหลวงปู่ยังไม่น่าจะเดินทางในช่วงนี้ เพราะเกิดไฟไหม้ป่าครั้งใหญ่ในแถบนั้น ทั้งต้นไม้ใหญ่โตเนเผาผลาญไปในวงกว้าง บริเวณนั้นเต็มไปด้วยควัน ร้อนก็ร้อนอบอ้าว ต้นไม้สูงๆ ก็ถูกไฟไหม้ขึ้นไปจนใบไม้ถูกไหม้หมด บรรยากาศไม่เป็นที่สบายเลย

พระอาจารย์สุวัจ เห็นว่าหลวงปู่ไม่น่าจะมาในช่วงนี้ น่าจะเลื่อนออกไปก่อน ท่านรู้สึกปริวิตกในเรื่องนี้ แต่ในช่วงนั้น ไม่มีใครจะเดินทางจากสกลนครมาสุรินทร์เพื่อส่งข่าวหลวงปู่ จึงปล่อยเหตุการณ์ให้เลยตามเลย

ปรากฏว่า ก่อนหลวงปู่เดินทาง ๒-๓ วัน เกิดฝนตกในบริเวณนั้น ไฟป่าทั้งตามที่สูงและที่ต่ำก็ดับมอดหมด หลังจากฝนตกใหญ่แล้วบรรยากาศแฉะนั้นก็ดีขึ้น อากาศเย็นขึ้น กลิ่นเถ้าถ่านและกลิ่นดินที่เผาสุกก็หอมกรุ่น เสียงจ๊กจั่นแว่วก็เริ่มร้องระงม ช่วงที่หลวงปู่เดินทางไปถึงจึงเป็นช่วงที่บรรยากาศกำลังดี

พระอาจารย์สุวัจ จึงได้ปรารภอัศจรรย์กับเหตุการณ์ในครั้งนี้ “แต่เดิมนึกว่าเมื่อหลวงปู่มาแล้วจะไม่สบาย ก่อนหลวงปู่มาถึงแค่ ๒ วันเกิดฝนตกอย่างหนักก็เลยทำให้หลวงปู่พักผ่อนสบาย ไม่ลำบาก”

หลวงปู่บอกว่า “เฮอ! มาอยู่นี้ภาวนาดี บรรยากาศดี”

พระอาจารย์สุวัจอยากนิมนต์ให้หลวงปู่อยู่ต่อ แต่ท่านพักเพียง ๑๐ วันก็เดินทางกลับ

ในขณะนั้นหลวงปู่อยู่ในวัยชราที่สุดแล้ว (ท่านมีอายุ ๙๐ ปี) ที่พวกอาตมาแปลกใจ และดีใจที่ว่าท่านชราภาพแล้ว ก็ได้มีโอกาสไปพักผ่อนเปลี่ยนบรรยากาศตามอรัญวาสีครั้งหนึ่ง

เหตุการณ์ครั้งนี้ ไม่ใช่หลวงปู่แสดงฤทธิ์เดช แต่อาตมาพูดในฐานะที่อยู่ใกล้ชิดท่าน ก็เห็นว่าเป็นเรื่องแปลก

๘๙. แยกยามวิกาล

เรื่องนี้ไม่อยากจะพูด และไม่เคยพูดเลย แต่เหตุการณ์ก็ผ่านมานานแล้ว ท่านเหล่านั้นก็ล่วงลับไปหมดแล้ว

ตอนนั้น อาตมาเพิ่งมาบวชเณร มาพำนักอยู่กับหลวงปู่

เรื่องเช่นนี้ ไม่ว่าจะคนเรา แม้แต่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังต้องมีสิ่งที่เป็นอันตราย หรือว่ามีศัตรูปัจเจกมิตร ปองร้ายพระองค์ท่านไม่รู้เท่าไร เมื่อนึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เห็นว่าเป็นเหตุการณ์ปกติธรรมดา อาตมาจึงกล้าพูดเรื่องนี้ให้อาจารย์ฟัง (หมายถึง อ.ปฐมและอ.ภทรา นิคมานนท์)

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ตอนนั้นหลวงปู่กำลังตั้ง กำลังเดิน ทั้งการก่อสร้างทั้งการที่มีผู้ศรัทธา เลื่อมใส คือช่วงที่หลวงปู่อยู่ในวัยกลางๆ โบสถ์อัศจรรย์ก็กำลังจะเสร็จ

ช่วงนั้นก็คงจะมีศัตรูหมู่ปัจเจกมิตรเช่นกัน คืบหนึ่งหลวงปู่นอนอยู่บนกุฏิ ซึ่งความจริงแล้วท่านไม่ค่อยจะนอน เพราะกลางคืนมักได้ยินเสียงกระแอมเสียงสอไสอยู่เรื่อยๆ ตามที่อาตมาเฝ้าสังเกตมา

คืนนั้น มีคนแอบไปทำร้ายหลวงปู่ พระที่นอนในห้องใกล้ๆ หลวงปู่ชื่อพระหมื่น กับพระสำลี พักอยู่ด้วยกัน สมัยนั้นมีตมมาก ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ได้ยินเสียงคนพูดซุบซิบกันได้ฤกษ์ฤกษ์ ปรีะกษากันว่า “เอ! พวกเราได้ค่าจ้าง เขามาตีพันบาทเท่านั้น ให้เรามาฆ่าพระผู้เป็นครูบาอาจารย์ถึงขนาดนี้ เป็นบาปหนัก แล้วเราจะเลี้ยงชีวิต ปลอดภัยหรือ”

พระทั้ง ๒ องค์ ได้ยินคำพูดนั้นอย่างชัดเจน ตกอกตกใจมากจนตัวสั่น แล้วได้ยินเสียงหลวงปู่กระแอมขึ้น ทำให้คนที่ลอบอยู่ทางใต้กุฏิเดินไปด้านหน้าต่างห้องหลวงปู่ หลวงปู่กระแอมอีกครั้ง แล้วเปิดประตูห้องออกมา เรียกให้พระทั้ง ๒ องค์ออกไปคุยด้วย

พระทั้ง ๒ องค์ตัวสั่น เล่าบอกเหตุการณ์ด้วยเสียงสั่นเครือว่า ได้ยินใครมาปรึกษากันว่าจะมาลอบฆ่าหลวงปู่

หลวงปู่ตอบว่า “เฮ้ย! จะไปเชื่ออะไร เขาอาจจะมึนอะไรก็ได้ อาจมีความจำเป็นมาหาใครก็ได้”

ตอนนั้นเป็นเวลาประมาณตี ๒ นี้แหละ เป็นจังหวะนั้นพอดี ไม่ทราบจะทำไม่ว่าทำไมท่านต้องลุกขึ้นมาแล้วเรียกพระ ทั้ง ๒ ไปถามอะไรบางอย่าง พระก็เล่าบอกเรื่องราวต่างๆ ท่านก็ว่า “พูดอะไรเรื่อยเปื่อย”

ในที่สุดพระเถรก็พากันไปดูใต้กุฏิ ก็มีรอยเท้าคนเดินไปมาตามทิศทางที่ได้ยินเสียง

พวกอาตมากับเถรชื่อแก่น ก้าวเขาจะแอบยิงทะเลจากใต้กุฏิหลวงปู่ขึ้นมา เลยพากันเอาก้อนอิฐไปเรียงไว้ใต้เตียงหลวงปู่ ท่านก็ไม่ว่าอะไร

หลังจากนั้นมาประมาณหนึ่งปี คนนั้นก็มาสารภาพกับท่าน เล่าเรื่องราวให้ฟังจนหมดสิ้น หลวงปู่ก็ไม่ได้ว่าอะไร

ถ้าจะบอกชื่อก็ได้ เขาชื่อนาย...

(ท่านเรียกชื่อเป็นภาษาเขมร แต่ขอปิดไว้ เพราะอาจไปเกี่ยวข้องกับญาติมิตรของคนรุ่นหลัง ทำให้เกิดความรู้สึกที่ไม่ดีได้)

๙๐. เรื่องของหลวงตายุทธ

เรื่องนี้ เป็นเรื่องของ หลวงตายุทธ ท่านอยู่ที่ วัดจอมสุรินทร์ ห่างจากตัวเมืองออกไปทางเหนือประมาณ ๕-๖ กิโลเมตร เป็นวัดสาขาของวัดบูรพาราม

หลวงตายุทธท่านเป็นพระนักพัฒนา ได้ส่งพระเถรมาเรียนที่วิทยาลัยสงฆ์วังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสำนักเรียนที่อื่นอีกหลายแห่ง ตอนนี้งานมรดกภาพไปแล้วในช่วงใกล้ๆ กับหลวงปู่ เพราะท่านเป็นพระสูงอายุแล้ว

หลวงตายุทธมีกิจต้องเดินทางเข้ากรุงเทพฯ บ่อย ในสมัยนั้นการเดินทางก็ยากลำบากพอสมควร

เมื่ออยู่ครั้งหนึ่ง มีเจ้าแก่นักธุรกิจขับรถกระบะจะเดินทางเข้ากรุงเทพฯ หลวงตาจะพาสามเณร ๔ องค์ไปฝากเรียนที่กรุงเทพฯ จึงได้อาศัยนั่งรถไปด้วย เพราะช่วยให้ท่านสบายได้และสะดวกมาก

เจ้าของรถไม่ค่อยเต็มใจนัก เพราะเขาไม่ค่อยศรัทธาพระเท่าไรหรอก แต่เมื่อได้รับการขอร้องจากพระ เขาก็รับไปด้วยอย่างเสียไม่ได้

ตอนนั้นมีเณร ๒ องค์ ยังไม่มีหนังสือสุทธิ จึงต้องแวะไปให้หลวงปู่เซ็นหนังสือเสียก่อน ให้เจ้าของรถรอใกล้กุฏิ สามเณรก็นั่งรออยู่ในรถด้วย

หลวงตายุทธขึ้นไปกราบหลวงปู่บนกุฏิองค์เดียว ขึ้นไปถึงก็ไม่เห็นหลวงปู่ ออกมาดูนอกห้องก็ไม่เห็น กลับเข้าไปดูข้างในใหม่ก็ไม่เห็น เจ้าแก่นักธุรกิจก็เร่งเพราะกลัวถึงกรุงเทพฯ ตอนมีด่า จะไม่สะดวก

หลวงตายุทธรู้สึกหัวเสีย พรวดพรวดลงมาถามพระเถรเถรวินว่าหลวงปู่ไปไหน พระเถรก็บอกว่าท่านไม่ได้ไปไหน ท่านอยู่ในห้องนั่นแหละ หลวงตายุทธกลับขึ้นไปอีกก็ไม่เห็นหลวงปู่ ก็หัวเสียลงมาอีก ขอโทษเจ้าแก่นักธุรกิจบอกว่าไปด้วยยังไม่ได้หรอก ให้เณรลงจากรถ

ด้วยเจ้าแก่นักธุรกิจจะไปอยู่แล้ว เขาก็ออกรถไปตัวคนเดียว ปล่อยหลวงตายุทธและพระเถรไว้ที่วัดบูรพาราม

ฝ่ายหลวงตายุทธก็เดินบ่น “หลวงปู่ไปไหนก็ไม่รู้ ผมมีธุระก็ไม่สำเร็จ”

แม่ชียศ อยู่ใกล้ๆ แลวนั้น ก็พูดกับหลวงตาพุทธว่า “หลวงตาพูดไปก็อย่าหาว่าฉันพูดสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ขอให้ท่านขึ้นไปอีก ขึ้นไปดูอีกทีซิ”

พอหลวงตาพุทธขึ้นไปก็เห็นหลวงปู่ นั่งอยู่ในที่ที่ท่านนั่งเป็นประจำ

“โอ! หลวงปู่อยู่นี่เอง ทำไมผมขึ้นมาจึงไม่เห็น ขึ้นมาตั้ง ๒ ครั้ง!”

“เออ! คนตาวิปริต จะไปเห็นอะไร!” หลวงปู่พูดเรียบๆ ตามประสาของท่าน

หลวงตาพุทธก็นั่งคุยแบบหัวเสียอยู่กับท่านนานพอสมควร แล้วก็ลากลับวัด

ฝ่ายเจ้าแก้วที่ขับรถเข้ากรุงเทพฯ นั้น เดินทางมาเลยอำเภอนางรองจังหวัดบุรีรัมย์ก็ประสบอุบัติเหตุรถคว่ำรถเหล็กลาญหมด ตัวเองก็ถึงแก่กรรม ณ ที่นั้น

ก็ถือกันในครั้งนั้นว่า ถ้าหลวงตาพุทธไปพบหลวงปู่อย่างง่ายๆ ในตอนนั้น ทั้งหลวงตาพุทธรวมทั้งพระเถร ก็คงจะร่วมไปกับเจ้าแก้วคนนั้นด้วย หลวงตาพุทธเพิ่งจะโง่งใจบอกว่า “ไม่เจอหลวงปู่ก็ดีแล้ว”

๙๑. เหตุเกิดที่กำแพงแสน

อีกครั้งหนึ่ง ลูกศิษย์ได้นิมนต์หลวงปู่ไปที่กำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ทางนั้นเขาเตรียมภาพถ่ายของหลวงปู่ไว้รูปหนึ่งแล้ว ที่เขาบอกว่าเห็นรูปกายทิพย์ซ้อนอยู่อะไรนั่นแหละ เขาเตรียมไว้ปีหนึ่งไว้สำหรับแจกญาติมิตรและบริวาร

คนที่นิมนต์ เขาเป็นเลขาสมาคมชาวไร่อ้อย อำเภอกำแพงแสน บอกชื่อก็ได้ยังมีชีวิตอยู่ เขาชื่อ กำนันราชย์ เดี่ยวนี้ยังเป็นกำนันอยู่ที่กำแพงแสนตำบลอะไรจำไม่ได้

ทางผู้นิมนต์ก็บ่นให้หลวงปู่ฟังว่า อ้อยปีนี้ท่าจะแยแล้ว ฝนไม่ตก อ้อยกำลังจะเฉาตายเดือนเจ็ดเข้าไปแล้ว ใกล้ถึงเดือนแปด จะเข้าพรรษาแล้วฝนไม่ตกเลย อ้อยจะเฉาตาย ผมก็เผชิญทำบุญ จึงมากราบนิมนต์หลวงปู่

ตอนนั้นดูเหมือนจะทำบุญเปิดบิ๊มน้ำมันของเสียอะไรคนหนึ่งหรือเปล่าซักจำไม่ได้ เขามานิมนต์หลวงปู่
อาตมาก็ตามไปด้วย พระรูปหนึ่งเป็นพระบวชใหม่ก็ไปด้วย

กลางคืนก่อนวันที่หลวงปู่ออกเดินทาง ฝนตกใหญ่เลย จนกระทั่งน้ำนองพอสมควร ขณะที่หลวงปู่ประกอบ
พิธีให้เขาแล้วฝนก็ตกประปรายอยู่

ทางเจ้าภาพเอารูปถ่ายที่ว่าประมาณ ๑๐๐ ภาพเห็นจะได้ พร้อมทั้งเอาแบ่งมาให้หลวงปู่เจิมให้ ท่านเจิม
ภาพบนสุดเพียงภาพเดียว แต่ปรากฏว่ารอยนิ้วมือของท่านทะลุลงไปถึงทุกภาพทั้งปีกนั้น

อันนี้ไม่ใช่ทำอิทธิฤทธิ์ แต่อาตมาเห็นว่าแปลก กำนันคนนั้นก็ยังมีชีวิตอยู่ ไปสอบถามเขาดูได้

๙๒. เรื่องแปลกเกี่ยวกับฝนตก

ช่วงสุดท้ายแห่งชีวิตของหลวงปู่ก็มีเรื่องแปลกอีกเรื่องหนึ่ง ที่เห็นว่าหลวงปู่คงมีอะไรที่เกี่ยวกับเรื่องน้ำฝน ซึ่ง
อาตมาสังเกตเห็นว่าเป็นเรื่องแปลก

ระยะนั้นเป็น เดือนมีนาคม ก็เป็นหน้าร้อน อากาศกำลังร้อน ในกรุงเทพฯ ปีนั้นร้อนมาก หลวงปู่อาพาธอยู่ที่
ตึกจงกลณี โรงพยาบาลจุฬาฯ เป็นตึกพิเศษ เป็นห้องพระราชทานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระ
มหากรุณาพระราชทานรับอาพาธหลวงปู่ไว้ในพระอุโบสถ์ หลวงปู่มาพักอยู่ ๕๒ วัน

เมื่อ ในหลวงเสด็จเยี่ยมหลวงปู่ ทรงถามสารทุกข์สุขดิบหลวงปู่ พระองค์ได้สนทนากับผู้รักษาพยาบาลหลวง
ปู่ แล้วก็สนทนากับหลวงปู่ มีอยู่จังหวะหนึ่ง พระองค์ทรงปรารภขึ้นว่า

**“หลวงปู่ หน้านี้ร้อนเหลือเกิน เดือนมีนาปีนี้รู้สึกว่าจะร้อนกว่าทุกปี ไม่ทราบว่ามีเมื่อไหร่ฝนจะตก
มา”**

พระองค์ทรงปรารภกับหลวงปู่ดังนี้ เมื่อเสด็จกลับแล้วปรากฏว่า คืนนั้นฝนตก ฝนในกรุงเทพฯ หนักพอสมควร
ที่เดียว ปีนั้นเป็นปี ๒๕๒๖ เป็นปีที่หลวงปู่อาพาธ ปีนั้นแหละ

อันนี้ก็เห็นว่าแปลกเหมือนกันที่ว่า ทรงปรารภเสร็จฝนก็ตกในระหว่างหน้าแล้ง-หน้าร้อน เป็นเหตุ
ให้อากาศร้อนบรรเทาพอสมควร

๙๓. วิบากเกี่ยวกับฝนตก

เท่าที่ลองนึกทบทวนดู หลวงปู่ท่านคงจะมีวิบากอะไรที่เกี่ยวกับฝนตกกระมัง?

ในระหว่างทำยาสุดแห่งชีวิตของหลวงปู่ ทางคณะศิษย์กำหนดจัดงานในวันที่ ๒๙-๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ เป็นการทำบุญวันเกิดครบแปดรอบของหลวงปู่ คือท่านมีอายุครบ ๘๖ ปี

สานุศิษย์เตรียมจัดงานฉลองวันเกิดหลวงปู่ให้ใหญ่เป็นกรณีพิเศษ เพราะนอกจากฉลองวันเกิดแล้ว ยังเป็นการฉลองการหายจากอาพาธของท่านอีกด้วย

สานุศิษย์ที่อยู่ทางกรุงเทพฯ เตรียมจัดขบวนใหญ่ เตรียมพร้อมเพื่อจะเดินทางไปร่วมงานแสดงมุทิตาจิตถวายหลวงปู่ แต่แต่ละจุดแต่ละกลุ่มในกรุงเทพฯ ที่อาตมาทราบเห็นมีหลายจุดหลายคณะ แจ้งความประสงค์ล่วงหน้าว่า จุดนั้นจะไปตั้งโรงครัว จุดนั้นจะไปทอดผ้าป่า คณะโน้นจะไปทำการใหญ่ขนาดนั้นๆ

ช่วงนั้นจำไม่ได้ว่าฝนตกตั้งแต่วันที่เท่าไร ครั้งนั้นเป็นเหตุการณ์ที่น้ำท่วมกรุงเทพฯ ครั้งใหญ่ ดูเหมือนจะก่อนวันหลวงปู่มรณภาพสัก ๕ วัน หรือ ๓ วันนี่แหละ

ขบวนที่จะไปร่วมงานหลวงปู่ทางกรุงเทพฯ ทั้งสานุศิษย์ และท่านที่สนิทสนม ท่านที่เคารพนับถือหลวงปู่ เดินทางไปร่วมงานไม่ได้ ต้องงดหมดเพราะสะพานบ้านของท่านเหล่านั้นน้ำท่วม ถนนกลายเป็นลำคลองเป็นการท่วมกรุงเทพฯ ครั้งใหญ่

ทางพระราชสำนัก ได้ข่าวหลวงปู่มรณภาพแล้ว จะมีการเดินทางไปร่วมสรงน้ำศพถวายท่านนั้นจึงขัดข้องทั้งหมด

ทางกรุงเทพฯ ไม่มีคณะไหนเดินทางไปได้เลย

ทำไมช่วงอื่นจึงไม่ตก ทำไมจะต้องไปตกวันนั้นด้วย นี่ก็คงไม่เกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ หรือฤทธานุภาพอะไรของหลวงปู่ เป็นแต่วิบากของน้ำฝน ทำให้ชาวกรุงเทพฯ จำนวนมากไปร่วมงานไม่ได้ เพราะเมื่อไปแล้วอาจไม่ได้รับความสะดวกสบายกระมัง จึงไม่มีโอกาสได้ไป

แม้วันมรณภาพของหลวงปู่ ทางสุรินทร์ก็มีฝนตกเหมือนกัน แต่ไม่หนักเหมือนทางกรุงเทพฯ มีตกแบบปรอยๆ ตลอดคืน ขนาดพอเดินผ่านไปมาได้ไม่ถึงกับเปียกเท่าไร มีละอองฝนอยู่ จนกระทั่งถึงเวลาตีสี่กับสี่สิบกว่านาทีก่อน (๐๔.๔๓ น.) เวลาที่หลวงปู่มรณภาพปล่อยสังขาร ฝนก็กำลังตกพริ้วๆ เย็นสบาย

ตกลงผู้ที่จะไปร่วมงานหลวงปู่ จะไปตั้งโรงครัว หรือถวายทาน จัดงานบุญต่างๆ เพื่อถวายกุศลแก่หลวงปู่ ต่างก็ไปไม่ได้ ท่านที่ตั้งใจไปสงฆ์หลวงปู่ก็ไปไม่ได้ เพราะปีนั้นน้ำท่วมกรุงเทพฯ ประมาณเดือนครึ่ง ใ้ใหม่อาจารย์?

นี่คือเรื่องน้ำฝน เกี่ยวกับน้ำฝน ไม่รู้หลวงปู่มีความผูกพันอะไรกับเรื่องนี้

๙๔. จัดงานใหญ่หน้าฝน

เรื่องฝนตกยังไม่หมด เมื่อตอนจัดงานพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่ ท่านที่ไปร่วมงานคงจะทราบดีว่า พวกอาตมาภาพและสาธุศิษย์ที่รับผิดชอบการจัดงานอยู่ทางโน้น ได้รับความทุกข์ความวิตกกังวล หรือความเสียหายทางใจ ซึ่งอาจจะเสียหายในทางรูปธรรมมามากแล้ว ยังมาเสียหายในทางนามธรรม คือทางใจของคณะศิษยานุศิษย์ โดยเฉพาะผู้รับผิดชอบงานหนักๆ เช่นพวกอาตมา เป็นต้น

ครั้งนั้น ฝนตกตลอดช่วงการจัดงาน

โดยปกติการจัดงานศพหลวงปู่หลวงพ่อดีแต่ละองค์ที่เป็นงานใหญ่ๆ เมื่อตั้งศพที่ไหน ก็จะมีพระราชทานเพลิงศพในละแวกนั้น ไม่ห่างกันนัก แต่สำหรับการจัดงานครั้งนั้น พวกเราตั้งศพหลวงปู่บำเพ็ญกุศลในพระบรมราชานุเคราะห์ที่วัดบูรพาภิราม แต่เมรุพระราชทานเพลิงศพครั้งนั้น อยู่ห่างจากวัดบูรพาภิรามไปจัดที่เขาพนมสวาย ซึ่งห่างออกไป ๒๒ กิโลเมตร ระยะทางไกลจัดเป็นอุปสรรคประการหนึ่ง

อุปสรรคประการที่สอง ธรรมदानใหญ่งานโต ก็ควรจะเป็นหน้าหนาวหรือหน้าแล้ง แต่งานหลวงปู่เป็นหน้าฝน เป็นวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘ อีกแค่ ๘ วันก็จะถึงวันเข้าพรรษา ช่วงนั้นฝนก็ตกด้วย

ในงานได้จัดประรำพิธีตามดงตามป่า มีพระกัมมัฏฐานมาร่วมนับจำนวนพัน ญาติโยมจากทั่วสารทิศหลั่งไหลมานับไม่ถ้วน แล้วฝนก็ตกตลอดท่านที่ไปร่วมงานครั้งนั้น คงไม่ต้องอธิบายก็ทราบดีว่า มีความโกลาหลแค่ไหนเพียงไร ซึ่งก็โทษใครไม่ได้ ไม่ว่าจะทางโรงครัวทานและอะไรทั้งหลายแหล่ ทั้งท่านที่ไปและพระสงฆ์องค์

เจ้าส่วนมากคงไม่ค่อยอิมเท่าไร ภัตตาหารไม่ค่อยทั่วถึง คือไม่มีปัญญาจัดให้ทั่วถึงได้ ต้องตั้งครัวทานทั้งที่ วัดบูรพาราม และที่เขาพนมสวาย ซึ่งอยู่ห่างกัน ๒๒ กิโลเมตร คำนวณจำนวนคนไม่ถูก ยิ่งกว่านั้นฝนก็ตก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวใกล้จะเสด็จ ฝนก็ยังพราวอยู่ คนก็กรำฝนได้ แต่พอพระองค์เสด็จไปถึง บริเวณงาน ด้วยพระพุทธานุภาพและพระอาณุภาพ ฝนก็หยุดตก ฝนก็หาย ได้ประกอบพิธีอย่างเรียบร้อย

เมื่อพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับ ฝนก็เริ่มตกอีก

เมื่อถึงเวลาเผาจริง ฝนตกมาปรอยๆ และน้ำฝนก็หยดลงมาตรงโกศของลงตรงนั้นพอดี ลงมาตอนไฟกำลัง ลูกไหม้ เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเขาว่า “เอ! แแปลก ธรรมดาเมื่อเผาแล้วไฟจะลุกแรง ต้องเอาน้ำฉีดไว้กันไม่ให้ไฟลุกแรง ใช้น้ำช่วยให้ไฟลุกสม่ำเสมอ ทำไมวันนี้ฝนร่วงลงมาตรงเตาพอดี ก็ไม่มากนัก เพียงแต่ช่วยให้ไฟลุกพอดีพองาม ไม่ลำบากที่จะควบคุมไฟ”

ฝนปรอยไปเรื่อย พวกเราก็อยู่ไปจนกระทั่งว่าประมาณ ๓ พุ่ม ไฟไหม้หมดเรียบร้อยแล้วจึงกลับ

พอรุ่งเช้าจึงไปทำพิธีเก็บอัฐิ ฝนก็โปรยปรายลงมาอีกจนตลอดพิธี แต่งานทุกอย่างก็สำเร็จลุล่วงด้วยดี แม้ งานจะลำบากหน่อยแต่ทุกคนก็ตั้งอกตั้งใจ และมีความอดทนเป็นอย่างดี ทั้งฝ่ายผู้จัดงานและฝ่ายผู้ไปร่วมงาน

ถือว่าเป็นการฝึกความอดทนของเหล่าสาธุศิษย์ได้เป็นอย่างดีอีกโอกาสหนึ่งกระมัง!

๙๕. ฝนพันปี

เรื่องน้ำฝนที่เกี่ยวกับเรื่องราวของหลวงปู่ยังไม่พอ

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ วันนั้นตรงกับวันที่ ๑๐ เดือนพฤษภาคม เป็นช่วงต้นฤดูฝน ยังไม่ถึงฤดูฝนหรอก เป็นปลายฤดูร้อน

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๒๘ เป็นกำหนดงานใหญ่ เนื่องจากได้สร้างพิพิธภัณฑสถานหลวงปู่แล้ว ได้กำหนดการบรรจุอัฐิธาตุหลวงปู่ และเปิดพิพิธภัณฑสถานด้วย

ได้กราบอาราธนาท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศฯ (สมัยนั้นยังไม่ได้เป็นสมเด็จพระสังฆราช) ไปเป็นองค์ประธาน ด้วยพระเมตตาของท่านแม่ไพศาล เมื่อท่านเสด็จไป ชาวสุรินทร์ถวายการต้อนรับอย่างล้นหลาม

กลางคืนก่อนวันจัดงาน ฝนตกหนักที่สุดจนประรำพิธีต่างๆ ในบริเวณงานลุ่มระเนระนาดหมด ฝนตกหนักและหนักทั่วประเทศ

โดยเฉพาะที่กรุงเทพฯ ฝนตกหนักมาก เป็นครั้งที่มหาจำลอง ศรีเมือง บอกว่าเป็น “ฝนพันปี” คือตกหนักที่สุดในรอบ ๑,๐๐๐ ปี เห็นว่าอย่างนั้น

ถ้าหากไม่ใช่เป็นต้นฤดูฝน กรุงเทพฯ คงจะมีอาการหนัก คือถ้าเป็นฝนปลายฤดูเหมือนปี ๒๕๒๖ กรุงเทพฯ คงจะถูกน้ำท่วมหนักกว่านั้น ชาวกรุงเทพฯ ลองคิดดูเอาเอง

อาตมาอยู่บ้านนอกได้แต่สดับตรับฟังข่าวเท่านั้น ในกรุงเทพฯ น้ำท่วมเพียงไม่กี่วัน ท่านพลตรีจำลอง ท่านได้ชื่อเสียงสามารถกำจัดฝน ๑,๐๐๐ ปี ให้แห้งได้ภายในวันสองวัน แต่ถ้าหากเป็นช่วงปลายฤดู คิดว่าท่านจำลอง ๓๐ คน ก็คงจะเอาไม่อยู่ อันนี้เป็นเพียงการเปรียบเทียบเท่านั้น

นั่นคือเหตุการณ์ที่ว่างานบรรจุอัฐิธาตุของหลวงปู่ครั้งนั้น ทำให้คนกรุงเทพฯ ไปร่วมงานไม่ได้อีกเหมือนกัน หลายคณะต่างกึ่งดไปไม่ได้

อันนี้เป็นเรื่องของหลวงปู่ที่เกี่ยวข้องกับฝนตกเช่นกัน

ที่นี้หลังจากหลวงปู่มรณภาพแล้ว ก็จัดทำบุญหลวงปู่ในงานครบรอบต่อมาโดยลำดับ อันนี้ก็เจอฝนบ้างไม่เจอบ้าง

งานหลวงปู่ที่วัดมี ๒ ระดับ คือ วันครบรอบมรณภาพของท่าน วันที่ ๒๙-๓๐ ตุลาคมของทุกปี และอีกวันหนึ่งที่อาตมาภาพจัดเป็นการภายใน จัดส่วนตัว คือวันที่ ๘ กรกฎาคม ซึ่งเป็น วันมลายชันธุ์ หลวงปู่ คือวันเผาไหม้ให้ร่างหลวงปู่หมดไป งานนี้บอกญาติๆ และลูกศิษย์ไม่กี่คน เพียงนิมนต์พระกัมมัฏฐานมา ๓๒ รูป มารับบิณฑบาตที่บริเวณพิพิธภัณฑ์ ที่มณฑปอัฐิธาตุหลวงปู่ถือเป็นงานย่อย

สำหรับงานที่ทำใหญ่ ทำเป็นทางการคือวันที่ ๒๙-๓๐ ตุลาคม จัดเป็นประจำทุกปี ในงานนี้จัดที่ไรเจอฝนทุกครั้งไปเลย จนถึงปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน

๙๖. เตาใจหลวงปู่ไม่เคยถูก

เรื่องนี้ก็เกี่ยวกับฝนตกอีก ที่พอนึกขึ้นมาได้

ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือว่า ไม่มีการเตาใจหลวงปู่ถูก เราอยู่กับท่าน บริหารงานกับท่าน บางอย่างก็ผิดพลาด บางอย่างก็พลาด ท่านก็เรียกไปเตือนไปว่า บางอย่างก็พลาดโดยการผลอกก็ได้ ที่สำคัญเมื่อมีการตั้งใจ โดยเตาใจหลวงปู่ไว้ก่อนว่าท่านจะว่าอย่างไร จะทำอะไร คิดว่าเตรียมหาช่องทางแก้ไขไว้ก่อน รับรองได้ว่าไม่มีทางจะเป็นไปตามนั้น

สมมติว่ามีเรื่องอะไรเกิดขึ้น เราเป็นพระหนุ่ม พระเด็กก็มักจะต้องตกอกตกใจไว้ก่อน หลวงปู่ให้เณรไปเรียกมาหา มักจะเตาว่าหลวงปู่จะต้องว่าอย่างนั้นๆ แล้วเราจะอธิบายหรือแก้ตัวว่าอย่างนั้นๆ แต่ไม่เคยถูกสักที ท่านจะไม่พูดในเรื่องที่เราคิดเอาไว้

มีอยู่ครั้งหนึ่ง ที่ทำให้อาตมาอึดอัดใจมาก วันนั้นอยู่ในเดือนสาม (เดือนกุมภาพันธ์) ซึ่งเดือนสามของภาคอีสานจะฝนจะไม่ตก เหตุการณ์เกิดขึ้นนานแล้ว ในสมัยที่หลวงปู่ไปพัฒนาสร้างโบสถ์ที่เขาพนมสวาย ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๗

สมัยนั้นการเดินทางโดยรถยนต์ไม่สะดวก ถนนมิตรภาพยังไม่มี การขนส่งทุกอย่างจากกรุงเทพฯ ต้องไปทางรถไฟ ไม่ว่าจะชนปูนซีเมนต์ เหล็กเส้น ต้องไปทางรถไฟ ส่งมาลงที่สถานีสุรินทร์ แล้วขนต่อไปที่เขาพนมสวาย ระยะทาง ๒๒ กิโลเมตร จากตัวเมืองก็ไม่มีรถ ต้องใช้เกวียนครั้งละ ๕-๖ เล่ม ได้อาศัยชาวบ้านบ้างจ้างเขาบ้าง อะไรทำนองนั้น

เมื่อหลวงปู่ท่านไปค้างที่เขาสวายเป็นเวลาหลายๆ วัน อาตมาซึ่งยังเป็นพระหนุ่ม ยังมีพรชษาไม่เท่าไร ทำหน้าที่ดูแลอะไรต่างๆ ทางวัดบูรพารามแทนท่าน ก็ช่วยดูแลเฝ้ากุฏิท่านตลอดมา ช่วยดูนุ่นดูนึ่งภายในวัดไป

มีอยู่วันหนึ่ง ปูนซีเมนต์ใส่ตู้รถไฟมาถึงสุรินทร์ ประมาณสัก ๕๐ ถุง หลวงปู่ท่านสั่งไว้ว่า วันนั้นปูนคงจะมาถึง ให้ไปดูที่สถานี เมื่อเห็นก็ให้พาเด็กเอาเกวียนไปบรรทุกมาไว้ที่วัด

อย่างนี้ก็จะสบายเหมือนทุกวันนี้ ใช้เกวียน ๒ เล่ม พาพระ เณร เด็กวัด ไปช่วยกันขนปูนใส่เกวียนแล้วเข็น มาวางไว้หน้าโบสถ์ แล้วอีก ๒ วัน หลวงปู่จะหาเกวียนจากเขาสวายมารับเอาปูนไป ทำอย่างนั้นเรื่อยมา

ที่วันนั้นพวกเราพากันไปขนปูนมาไว้หน้าโบสถ์ ก็วางไว้เรียกราดบนพื้น ไม่มีใครคิดว่าฝนจะตก จึงไม่ได้เอา เข็ม เพราะพุ่มนี้เข้าหลวงปู่ก็จะส่งเกวียนมาขนไปแล้ว จะได้ขนเอาง่ายๆ ยกง่าย ๆ พวกเราต่างก็เมื่อยล้า กันจึงปล่อยถุงปูนระกะระกะแฉวนั้น

ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นไปได้ !

คืนนั้น ประมาณตี ๒ ฝนตกหนัก เราก็ไม่ใช่ไม่รู้ตัว รู้ทั้งรู้ว่าทิ้งปูนไว้กลางฝน แล้วก็ถูกพรวดพราดมา จะไป เรียกหาใครทัน เรียกหาพระเณรได้ ๒ องค์ให้มาช่วยกัน ช่วยอย่างไร สังกะสีก็ไม่มี เตินท์ก็ไม่มีหรือจะแบก เข้าไปเก็บไว้ก็ไม่ไหว

ไม่ใช่ว่าฝนตกปุ๊บตื่นปั๊บ ฝนตกมานานพอสมควรแล้วจึงตื่น ช่วงนั้นทั้งเหนื่อยและกำลังนอนหลับดี เลยน้ำ ฝนนองพื้น ปูนเสียหายหมด

เช้าวันรุ่งขึ้น เกวียนจากเขาสวายก็มาถึงพอดี เณรหลวงปู่ท่านก็มาด้วย ท่านมาพักผ่อน ปล่อยให้เกวียน เอาปูนไปก่อน

ที่นี้ปูนมันเสียหายหมด เราตกใจมาก อย่างไม่เสียเราต้องโดนแน่ หลวงปู่ท่านก็พูดกับคนอื่นว่า “ไม่ดูไม่แล” ท่านว่าอย่างนั้น “ทำไมไม่ดูไม่แลปล่อยให้หน้าท่วมปูนเสียหายหมด” ท่านก็พูดเท่านั้นเอง เกวียนก็ต้องกลับไปเปล่า

ปูนมันแช่น้ำอยู่ ไม่รู้จะทำอย่างไร ก็ไม่ได้กองซ้อนกันไว้สูง แต่กองเรียกราดไว้แฉวนั้น เราก็ยอมรับว่าผิดอย่าง ร้ายแรง เราก็ตกใจ คิดว่าคงเสร็จแน่เที่ยวนี่ วันนี้หลวงปู่คงจะดูว่าเราอย่างใดอย่างหนึ่ง

หลวงปู่พักอยู่ที่กุฏิทั้งวัน เราก็ไม่กล้าไปให้ท่านเห็นหน้า ไม่กล้าไปหาท่าน

ประมาณทุ่มหนึ่ง หลวงปู่ให้เณรมาเรียกให้ไปหา !

“คงเสร็จแล้วเราคราวนี้ !!!”

เราเตรียมข้อแก้ตัว เตรียมคำอธิบายว่า ไม่นึกว่าฝนเดือนนี้จะตก แล้วทุกคนก็เหนื่อย ไม่มีใครไปช่วย เตรียมข้อแก้ตัวไว้แล้ว เหมือนกับเราเตรียมอึดอัดไว้ก่อนแล้ว

พอไปถึง หลวงปู่ท่านก็นั่งอยู่ คุยอยู่กับเณรตัวเล็กๆ องค์หนึ่ง สีหน้าท่านเป็นปกติ ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง

หลวงปู่พูดขึ้นว่า :-

“เออ! พวกมันไปสวดมนต์งานศพที่บ้านตากูณะ ไป ๕ องค์ ไปได้ไหมพวุงนี้?”

“ครับผม”

ก็นั่งรอดูว่าท่านจะพูดว่าอะไรต่อไปอีก ไม่เห็นท่านว่าอะไร ก็เลยนั่งรออยู่สักพัก ถามท่านว่า “มีอะไรอีกไหมครับหลวงปู่”

ท่านว่า “เท่านี้แหละ ไม่มีอะไร ! “

เราก็กราบท่าน กลับกุฏิที่พัก รู้สึกอึดอัดตลอดคืน ถ้าหลวงปู่จะดูจะดำเราสักคำ สองคำ ว่าไม่ดูไม่แล อะไรอย่างนี้จะดีกว่า

แต่ การที่ท่านไม่พูดอะไร ทำให้เราอึดอัดใจไปตลอดคืน

นี่ หมายความว่าถึงขนาดนี้แล้วยังเดาใจท่านไม่ถูก แล้วเรื่องเล็กๆ น้อยๆ อย่างอื่นละ ไม่มีใครเดาใจท่านถูกเลย สงสัยว่าเราคิดอย่างไร ท่านอาจจะรู้ใจเราก่อนก็ได้ ใครจะรู้ได้ใช่ไหม? ครั้งนั้นท่านจึงปล่อยให้เร้อึดอัด หรือท่านไม่อยากจะตามที่เราคิดเอาไว้ คือท่านไม่แสดงแล้วก็ไม่มีมารยาอะไรอย่างที่เคยกล่าวมาแล้ว

๙๗. มารยา กิเลสชนิดละเอียด

เคยกล่าวถึงตอนต้นแล้วว่า หลวงปู่ไม่มีมารยา คือ ท่านไม่ชอบแสดง อย่างที่เคยยกตัวอย่างว่า ถ้าเราขอถ่ายรูปท่าน ขอให้ท่านห่มผ้าให้เรียบร้อย แล้วขอให้ท่านนั่งถ่ายรูป ท่านจะไม่ทำ แต่จะขอถ่ายรูปท่านได้ใน

จังหวัดที่ท่านหมั้นเรียบร้อยแล้ว ลงโบสถ์ ลงบวชขนาด หรือทำอะไรตามปกติ แล้วขอถ่ายรูปท่านในจังหวัดนั้นๆ ได้ ท่านจะอนุญาตให้ตามประสงค์

แต่ถ้าขอให้ท่านลุกขึ้น หรือเตรียมท่าสำหรับถ่ายรูปโดยเฉพาะ ที่เรียกว่า “แอ็คท่า” นั้น ท่านไม่ทำ

หมายความว่าหลวงปู่ท่านไม่ทำแบบ “แสดง” คือไม่มีการ “แอ็คท่า” ที่เป็นการแสดง หรือการเสแสร้งเช่นนั้น ท่านไม่ทำ

มีปฏิปทาอย่างหนึ่งนะอาจารย์ อยากจะเจริญพรให้ทราบ คือ หลวงปู่ท่านไม่มีมารยา อันนี้ถือเป็นกิเลสชนิดละเอียด สิ่งนี้ท่านจะได้ สิ่งนี้มันเป็นสิ่งแปลก คือท่านไม่มีมารยา ไม่แอ็คท่าแอ็คทาง

เรื่องนี้จะเห็นว่าพระเถระบางท่าน หรือคนบางคน ถ้าไปนั่งในที่ชุมนุมหรืออะไรก็ตามจะเลือกท่านั่งให้ดูโก้ มีสง่า คุณภูมิจาน ลูกศิษย์ลูกหาจะช่วยจัดให้ใช่ไหม?

หรืออย่างสมมติว่า ถ้าเราจะนั่งสามล้อกับเด็ก อย่างอาตมาถนัดนั่งด้านขวาอย่างเดียว นั่งด้านซ้ายไม่ได้ เพราะไม่ถนัด บางองค์บางท่านก็เป็นเหมือนกัน

ส่วนหลวงปู่ท่านนั้น จะไม่มีทางซ้ายหรือทางขวา แล้วแต่จังหวัดจะมาถึง

หรือสมมติภายหลังการสวดมนต์ โยมก็จัดเก้าอี้ถวายท่านเรียบร้อยแล้ว แล้วนิมนต์ท่านนั่ง ขอนิมนต์ให้ท่านนั่งชั้นบนเก้าอี้ บางองค์จะต้องเลือกว่าต้องนั่งมุมโน้นมุมนี้ หันไปทางโน้นจึงจะดูสง่าดูดี อะไรทำนองนี้ สิ่งเหล่านี้หลวงปู่ท่านไม่มีเหลืออยู่เลย

แม้แต่การทักทายปราศรัยด้วยการกล่าววาจาที่เป็นกิจลักษณะ ต้องแอ็คท่า วางท่า หรือพูดโอ้อวดใจ อะไรเหล่านี้ท่านไม่ทำ ท่านอยู่ท่านทำเป็นปกติ สังเกตได้ว่าท่านไม่มีการแสดง หรือไม่แอ็คท่า ไม่โชว์ ไม่ว่าจะ เป็นเครื่องนุ่งห่มที่งดงาม ซึ่งอาจจะได้รับถวายผ้าพิเศษมา เจ้าภาพขอให้ห่มให้ลงทาบตัวเพื่อให้เจ้าของเขา ดูหน่อย แม้แต่ทำเอง ท่านก็ไม่เคยทำ ไม่เคยคิด

หลวงปู่จะใช้สิ่งของต่างๆ ที่ใช้ประจำ จนกว่าสิ่งนั้นจะใช้อีกต่อไปไม่ได้แล้ว จึงจะเปลี่ยนใหม่

๙๘. กระโถนธรรม

เรื่องนี้เป็นบันทึกของคุณบำรุงศักดิ์ กองสุข เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงว่า หลวงปู่จะใช้สิ่งของที่มีไปจนกว่าสิ่งนั้นจะใช้ไม่ได้ต่อไปอีกแล้ว

เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๙ ผู้เขียนเป็นพระนวกะอยู่รับใช้หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ก่อนที่ผู้เขียนจะลาสิกขา ก็ตั้งใจดูแลความสะอาดห้องนอนห้องน้ำ ตกกลางคืนถวายการนวดเท้าหลวงปู่ ท่านนั่งเก้าอี้เอน

ขณะนวดผู้เขียนก็ปล่อยให้ใจคิดไปต่างๆ นานา ส่วนองค์ท่านก็หลับตา หลายเรื่อง หลายครั้ง ท่านจะลืมตาถามเรื่องที่คุณเขียนกำลังคิดอยู่ในขณะนั้น

พระทุกรูปที่เข้าไปปฏิบัติรับใช้หลวงปู่ ทราบดีว่า หลวงปู่รู้วาระจิตคน แต่หลวงปู่ไม่ได้แสดงให้ใครๆ รู้ทั่วไป

การนวดของผู้เขียนให้วิธีขยำๆ ไม่มีหลักการนวด องค์ท่านก็ปล่อยให้หันนวดไป ไม่แนะนำวิธีนวดแต่อย่างใด

การสรงน้ำ ๕ โมงเย็น ต้องผสมน้ำอุ่น บางทีก็ร้อนไปบ้าง ท่านเอามือจุ่มดู ท่านว่าพอดีทุกครั้ง ท่านสรงน้ำอุ่นทุกครั้ง วันละครั้ง ทำให้สุขภาพดี

ใกล้วันลาสิกขา ผู้เขียนเกิดวิตกว่า เรายังไม่ได้ทำหน้าที่อุปัชฌาจารย์ให้สมบูรณ์แบบ เราได้แต่เทกระโถนปัสสาวะทุกเช้า ยังขาดเพียงเรื่องอุจจาระอย่างเดียวเท่านั้น

พอรุ่งขึ้นเช้า เหมือนเทพบันดาล เปิดฝากระโถนดู ไม่มีน้ำปัสสาวะ แต่เป็นก้อนอุจจาระชนิดหนึ่งแทน

สมัยนั้นไม่มีฟองน้ำ ผู้เขียนใช้กามมะพร้าวทำความสะอาดกระโถนและใช้ขี้เถ้าแทนสบู่

รู้สึกภาคภูมิใจมาก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการอบรมจาก หลวงปู่ฝั้น อาจาโร สอนให้รู้จักรับใช้ผู้มีพระคุณ เช่น บิดามารดา ครูบาอาจารย์

ความกตัญญู เป็นธรรมเบื้องต้นที่ผู้เขียนเข้าใจ ไม่ใช่หลับตาภาวนาแล้วไม่รู้อะไร แต่ก็เชื่อว่ารู้ไปหมด

ผู้เขียนเคยรังเกียจกระโถนของหลวงปู่อีกใบหนึ่ง คือกระโถนเคลือบสีลายดอก ซึ่งมีใช้กันทุกวัดในสมัยนั้น

ที่อัศจรรย์ไม่เหมือนใครเลยก็ตรงที่หลวงปู่ ใช้สีผึ้งหรือเทียนอุดรูรั่ว เวลาทำความสะอาดไม่สะดง เกะกะ สายตาเหลือเกิน

ผู้เขียนปรึกษากับ ท่านพระครูนนทปัญญาวรณี ว่า ขออนุญาตถวายกระโถนใบใหม่ให้หลวงปู่

ท่านพระครูบอกว่า หลวงปู่ท่านไม่ใช่หрок ถวายใหม่หลวงปู่ก็จะเก็บใส่ตู้เป็นของกลางสงฆ์ เวลาพระเถระระดับเจ้าคุณมาเยี่ยมเยือน หลวงปู่ก็ต้อนรับด้วยกระโถนใบนี้ บางทีเกิดรั่ว น้ำมากท่านเจ้าคุณไหลลงได้ ฤษ อย่างนี้ก็เคยมีมาแล้ว

กระโถนทะเลใบนี้อยู่กับหลวงปู่มากกว่า ๔๕ ปีแล้ว

เมื่อสร้างพิพิธภัณฑหลวงปู่ดูลย์ ผู้เขียนถามถึงกระโถนใบนั้น ท่านพระครูนนทฯ ตอบว่า “ไม่รู้ว่ามีมือเลว ไหนขโมยไปเสียแล้ว”

๙๙. อาพาธครั้งแรก

โดยปกติ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล จัดว่าเป็นผู้ที่มีสุขภาพอนามัยดีเยี่ยมคนหนึ่งตราบเท่าอายุเข้าปีที่ ๗๕ นอกจากเคยเป็นไข้ป่าเมื่อตอนออกธุดงค์ที่ป่าท่าคันโทแล้ว ก็ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บอะไรเบียดเบียนท่านเลย นอกจากไข้หวัดเล็กๆ น้อยๆ ในบางครั้งเท่านั้น ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลเนื่องมาจากการดำรงศีลวัตรด้วย สุปฏิบัติอย่างเคร่งครัดก็เป็นได้ ทำให้ท่านมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดีสมบูรณ์อยู่เสมอ

เมื่อเปรียบเทียบกับญาติพี่น้องของท่าน จะเห็นว่าทุกคนเสียชีวิตก่อนอายุ ๗๐ ปี มีเพียงหลวงปู่องค์เดียวที่ยังดำรงชันธุมาได้ยาวนาน เพิ่งป่วยเข้าโรงพยาบาลครั้งแรกเมื่อท่านอายุได้ ๗๕ ปี หลังจากมาพำนักที่วัดบูรพารามได้ ๓๐ ปีเศษ

ต้นเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๐๘ หลวงปู่มีอาการอาพาธรุนแรงเป็นครั้งแรก หมอสันนิษฐานว่าเป็น โรคตับอักเสบ มีอาการปวดท้องรุนแรงเป็นครั้งคราว ฉันทานอาหารไม่ได้ ฉันทึไรเป็นต้องอาเจียนออกมาภายหลัง ทำให้เป็นที่วิตกกันในหมู่สานุศิษย์

การอาพาธครั้งนี้หลวงปู่ได้เข้าพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลสุรินทร์ เป็นเวลา ๙ วัน ก็หายเป็นปกติ

ในการเจ็บป่วยครั้งนี้ หลวงปู่ไม่ได้แสดงท่าทีปริวิตกให้เห็นแต่ประการใด สีหน้ายังคงสงบเฉยอยู่ตามปกติ เป็นคนไข้ที่ผู้เป็นพยาบาลไม่ต้องทำอะไรพิเศษไปกว่าที่เคยทำในชีวิตประจำวัน นอกจากการถวายยาตามที่หมอสั่งเท่านั้น

ไม่ว่าจะอยู่ในช่วงที่ถวายน้ำเกลือทางเส้นเลือดก็ดี ในช่วงเวลาที่อาการเจ็บปวดกำเริบก็ดี สีหน้าของท่านยังคงสงบเหมือนเดิม พระผู้เฝ้าพยาบาลแล้วว่า ก็มีอยู่นิดเดียว คือตอนที่โรคเสียดแทงรุนแรงเกิดความเวทนา กล้า กล้ามเนื้อบนใบหน้าของท่านจะกระตุกอยู่ ๒-๓ ครั้ง แล้วก็สงบลงตามเดิม นัยน์ตาท่านหลับนิ่ง ดูใบหน้าสงบเสถียรผ่องใส

มีอยู่ประการหนึ่งที่ทำให้ลูกศิษย์ลูกหาผู้เฝ้าพยาบาลยินดีพอใจ ถึงกับต้องแย่งหน้าที่กันคอยเฝ้าพยาบาลก็คือ เมื่อหลวงปู่อาพาธ ภารกิจอื่นๆ ของท่านก็เป็นอันต้องงด และการหลับตาพักผ่อนของหลวงปู่จะมีเพียง ๒ ระยะ คือ ตอนดึกที่ต้องพักผ่อนตามปกติ คือนละ ๒-๓ ชั่วโมง กับตอนที่เกิดเวทนาแรงกล้าเท่านั้น

ดังนั้น หลวงปู่จึงมีเวลาว่างพอที่จะพูดคุย และตอบปัญหาต่าง ๆ ที่มีผู้เรียนถามได้

ผู้เฝ้าพยาบาลจึงมีโอกาสได้ใกล้ชิดหลวงปู่ ได้ยินได้ฟังเรื่องราวดี ๆ รวมทั้งเรื่องพิสดารที่หาฟังได้ยาก ก็มีโอกาสดอนั้นแหละ

ผู้ที่มีโอกาสได้เฝ้าพยาบาลหลวงปู่จึงถือเป็นวาสนาดีที่ใคร ๆ ทำได้ยาก

๑๐๐. หลวงปู่หัวเราะก็มี

ในสายตาของศิษยานุศิษย์ และอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย เห็นว่าหลวงปู่มีความสงบเสถียรเป็นปกติ งดงามตามควรแก่สมณวิสัยอยู่ตลอดเวลา ไม่แสดงอาการพลิกผันแปรปรวนไปตามเหตุการณ์ต่าง ๆ

เมื่อประสบอารมณ์ที่น่าพอใจ หลวงปู่ก็เพียงแต่ยิ้ม หรืออย่างมากที่สุดก็หัวเราะน้อยๆ

แต่มีอยู่ครั้งหนึ่ง ช่วงที่หลวงปู่อยู่ระหว่างพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลสุรินทร์ เนื่องจากอาพาธคราวนี้เอง ที่เคยเห็นท่านหลวงปู่หัวเราะอย่างเต็มที่ และมีอาการสะกดกลั้นการหัวเราะนั้นเป็นระยะ เพื่อให้ตนเองหยุดหัวเราะ

นับเป็นการหัวเราะครั้งแรก ครั้งเดียว และครั้งสุดท้ายของหลวงปู่ เท่าที่ลูกศิษย์ลูกหาเคยได้พบเห็น!

เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อหลวงปู่เข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลสุรินทร์เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘ ในครั้งนั้นแล้ว ชาวคราวการเข้าโรงพยาบาลของหลวงปู่ก็แพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็ว การเยี่ยมเยียนเป็นไปอย่างคึกคัก ทั้งญาติโยมพุทธบริษัททั่วไป ตลอดทั้งพระภิกษุสามเณรและคณาจารย์เจ้าสำนักต่างๆ ก็พากันมาเยี่ยมใช้หลวงปู่มิได้ขาด

ช่วงบ่ายวันหนึ่ง พระอาจารย์รูปหนึ่ง มากับโยมสองสามคน ครั้นกระทำสามีจิกรรม คือ กราบนมัสการหลวงปู่แล้ว ก็กรากเข้าไปชิดหลวงปู่กรีดกรายฝ่ามือประคองต้นแขนหลวงปู่อย่างนุ่มนวล พลังพูดเสียงอ่อนเสียงหวานว่า

“หลวงพ่อ อย่าไปคิดอะไรมาก ปล่อยวาง ปล่อยวาง สังขารทั้งหลายมันไม่เที่ยงอย่างนี้แหละนะ หลวงพ่อนะ ปล่อยวาง ปล่อยวางนะหลวงพ่อ”

แล้วพระอาจารย์องค์นั้นยิ้มอ่อนโยนน่าประทับใจ ทำเอาหลวงปู่เกิดความขบขันเป็นอย่างมาก ท่านหัวเราะออกมาอย่างชนิดที่ไม่เคยเห็นมาก่อน แล้วท่านก็พยายามสะกดกลั้นเป็นระยะๆ คุ้งหนึ่งอาการหัวเราะก็หยุดลง วางสีหน้าเฉยเป็นปกติ แล้วเอ่ยวาจาบอกขอบใจพระอาจารย์รูปนั้น และญาติโยมที่อุตส่าห์มาเยี่ยมและกัลยาณมิตรธรรมดาอื่นๆ ต่อไปด้วยอาการราบเรียบตามปกติของหลวงปู่

๑๐๑. ตาบอดใส่แว่น

เมื่อหลวงปู่ออกจากโรงพยาบาลในครั้งนั้นแล้ว ท่านก็กลับมาพักฟื้นที่กุฏิของท่านดั้งเดิม

ค่าวันหนึ่ง หลวงปู่พักผ่อนเอนกายอยู่บนเก้าอี้ ศิษย์ผู้เฝ้าพยาบาลกำลังเช็ดตัวท่านด้วยน้ำอุ่น แล้วถวายนมปั่นนวดปรนนิบัติท่านตามปกติ

ญาติโยมที่มาภวนาปฏิบัติธรรมที่ศาลาโรงธรรม ก็ขึ้นมากกราบเยี่ยมนำน้ำปานะมาถวาย

หลังจากถามไถ่อาการป่วยไข้ของหลวงปู่และสนทนาเรื่องราวต่างๆ พอสมควร อุบาสกท่านหนึ่งก็นมัสการถามท่านถึงวิธีการเริ่มต้นในการบำเพ็ญภวนา

อุบาสก: “พวกกระผมตกเถียงกันไม่ตกลง บางคนบอกมาก่อนที่จะนั่งสมาธิภาวนา ต้องกล่าวคำแสดงตนถึงพระรัตนตรัยก่อน แล้วก็รับศีล จึงจะทำสมาธิให้บังเกิดผลได้ บางคนบอกว่าไม่ต้อง สะดวกสบายตอนไหนก็นั่งกำหนดจิตได้เสมอ ขอฟังคำแนะนำจากหลวงปู่ครับ”

หลวงปู่: “เราเคยบอกแล้วว่า ตราบใดที่มีลมหายใจก็ทำได้ และควรจะทำทุกอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน ต้องให้จิตอยู่ในจิต มีสติกำกับอยู่เสมอ

ในการนั่งสมาธินั้น จะเริ่มต้นยังไงก็ตามแต่จะพอใจ ใครจะแสดงตนถึงพระรัตนตรัย สมาทานศีลก่อนก็ทำไป เพราะถึงอย่างไรมันก็เป็นเพียงแว่นดำที่คนตาบอดสวมใส่ ไม่ได้ช่วยให้มองเห็นอะไร เพียงแต่ช่วยให้คนอื่นดูดีขึ้นบ้างเท่านั้น ทั้งๆ ที่ตัวเองก็ไม่ว่าจะดูดีขึ้นได้อย่างไร”

๑๐๒. ต้องตายให้เป็น

ขอย้อนกลับไปกล่าวถึงเหตุการณ์ที่หลวงปู่อาพาธเข้าโรงพยาบาลอีกครั้ง

หลวงปู่อยู่ที่โรงพยาบาลจังหวัดสุรินทร์เป็นเวลา ๙ วัน ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากนายแพทย์และพยาบาลตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายของโรงพยาบาลเป็นอย่างดี จนกระทั่งหลวงปู่หลุดจากโรคภัยและหายป่วยโดยสิ้นเชิง

ในวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘ ขณะที่เตรียมตัวรอการจัดการตามระเบียบ ในการที่จะออกจากโรงพยาบาลอยู่นั้น ผู้เขียน (พระครูนิพนธ์ปัญญาวรณ หรือ พระโพธิ์นันทมุนี ในเวลาต่อมา) แสดงความยินดีที่หลวงปู่หายป่วย จะได้อยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทร และเป็นแสงสว่างแก่นักปฏิบัติต่อไป

พร้อมทั้งปรารภถึงตนเองว่า “ถ้ากระผมเองเกิดป่วยหนักใกล้จะตาย คงจะทำใจไม่ได้อย่างหลวงปู่”

หลวงปู่กล่าวแนะนำว่า “ถึงคราวตาย ต้องตายให้เป็น ต้องตัดสิ้นใจว่า ถึงยังไงก็จะตายแน่แล้ว ไปวิตกทุกข์ร้อนหวนถวิลก็ไม่มีประโยชน์ จากนั้นต้องสำรวจจิตใจให้สงบเป็นหนึ่ง แล้วก็หยุดฟัง ปล่อยวางทั้งหมด สุกตึกก็เป็นอันหวังได้แน่นอน ถ้ายังไม่ถึงที่สุดทุกข์ในตอนนี้ หากกำลังเพียงพอ ก็อาจหมดปัญหาไปเลย”

จากนั้น หลวงปู่ก็กลับจากโรงพยาบาล และสิ้นสุดเรื่องราวตอนอาพาธครั้งแรกเพียงเท่านั้น

๑๐๓. ร่วมงานศพหลวงปู่ฝั้น

ครั้งเมื่อหลวงปู่มีอายุย่างเข้าปีที่ ๙๑ แล้ว ศิษยานุศิษย์ทั้งหลายมีความภาคภูมิใจ และปราบปลื้มยินดีเป็นล้นพ้น ที่เห็นหลวงปู่ยังมีสุขภาพแข็งแรง มีพลานามัยดี

ในระหว่างวันที่ ๑๙-๒๒ มกราคม ๒๕๒๑ นั้นเอง หลวงปู่ได้เดินทางไปร่วมพิธีพระราชทานเพลิงศพท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ที่วัดป่าอุดมสมพร จังหวัดสกลนคร และได้เข้าร่วมในพิธีสวดพระพุทธรูป ชักผ้ามหาบังสุกุลหน้าศพ และรับพระราชทานฉันทภัตตาหารในพระราชพิธีสามมหาบังอีกด้วย ท่ามกลางพระสงฆ์ฝ่ายอรัญญาวาสจำนวนมากเป็นพันๆ รูป และสาธุชนพุทธบริษัทจากทั่วทุกสารทิศนับเป็นจำนวนแสนๆ เป็นประวัติการณ์ของประเทศไทย และของวงการพระพุทธศาสนาทีเดียว

ในงานนี้ หลวงปู่ได้มีโอกาสสนทนาวิสาสะกับพระเถระฝ่ายอุดมศักดิ์กัมมัฏฐานหลายองค์ เป็นต้นว่า ท่านพระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ ท่านพระอาจารย์เทศก์ เทศรังสี และครูบาอาจารย์องค์อื่นๆ อีกมากมายหลายรูป ทั้งที่รู้จักคุ้นเคยและไม่คุ้นเคย เป็นการย้อนถึงบรรยากาศเก่าๆ เมื่อครั้งยังหาญกล้าบุกป่าฝ่าดงเพื่อผจญจิตตนฝึกฝนให้พ้นภัยในวัฏสงสาร

เป็นการสนทนาถึงอดีตแห่งการเดินธุดงค์ อันยังให้เกิดความอาภาวู่วางใจในทางธรรมเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสำหรับเหล่าภิกษุผู้อนุชนรุ่นหลังๆ ที่เจียนหูฟังอยู่ที่ให้เกิดพลังพลาน อีกทั้งในอันที่จะเจริญรอยตามบูรพคณาจารย์ทั้งหลายเหล่านั้น

เมื่อมีผู้ไต่ถามถึงพระอาจารย์ชื่อดังๆ เช่น หลวงปู่แหวน สุจิณฺโน หลวงปู่ขาว อนาลโย เป็นต้น หลวงปู่ตอบว่า

“เคยได้ยินชื่อมาแต่ต้นเหมือนกัน แต่ลำดับความจำไม่ได้ว่าเคยร่วมสนทนาหรือปฏิบัติธรรมร่วมกันในช่วงไหนบ้าง เพราะท่านอาจารย์เหล่านี้ แม้จะมีอายุไล่เลี่ยกับท่านก็จริง แต่ก็เข้ามาเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นในรุ่นหลังๆ”

นอกจากนี้หลวงปู่ยังได้ปรารภถึงตัวท่านเองว่า

“การมาสกลนครครั้งนี้ เป็นครั้งสุดท้ายแล้ว”

๑๐๔. ตอบพระราชปุจฉา

เหตุการณ์ที่ถูกบันทึกไว้เป็นเกียรติประวัติของวัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ และของหลวงปู่ในที่นี้ก็คือ

เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๒๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยพระราชโอรสพระราชธิดาสองพระองค์ พระราชสุณิสา และพระเจ้าหลานเธอ รวม ๗ พระองค์ ได้เสด็จมาที่วัด ในเวลา ๑๘.๔๐ - ๑๙.๓๐ น.

หลังจากตรัสถามถึงสุขภาพพลานามัยของหลวงปู่แล้ว ทรงอาราธนาให้หลวงปู่แสดงพระธรรมเทศนา และทรงอืดเตปไว้ด้วย

เมื่อหลวงปู่แสดงพระธรรมเทศนาย่อยๆ ถวายจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ตรัสถามหลวงปู่ว่า

“หลวงปู่ การที่จะละกิเลสให้ได้นั้น ควรจะละกิเลสอะไรก่อน”

หลวงปู่ถวายวิสัชนาว่า

“กิเลสทั้งหมดเกิดรวมอยู่ที่จิต ให้เพ่งมองดูที่จิต อันไหนเกิดก่อน ให้ละอันนั้นก่อน”

ครั้นทรงมีพระราชปุจฉาในธรรมข้ออื่นๆ พอสมควรแก่เวลาแล้ว ทรงถวายจตุปัจจัยแก่หลวงปู่ เมื่อเสด็จกลับ ทรงมีพระราชดำรัสคำสุดท้ายว่า

“ขออาราธนาหลวงปู่ให้ดำรงชันต์อยู่ให้นานต่อไปอีกเกินร้อยปี เพื่อเป็นที่เคารพนับถือของปวงชนทั่วไป หลวงปู่จะรับได้ไหม”

ทั้งๆ ที่พระราชดำรัสนี้เป็นสัมมาวจีกรรม ทรงประทานพรแก่หลวงปู่ โดยพระราชอัธยาศัย หลวงปู่ก็ไม่กล้ารับ และไม่อาจฝืนสังขาร จึงถวายพระพรว่า

“อาตมภาพรับไม่ได้หรอก แล้วแต่สังขารเขาจะเป็นไปของเขาเอง จะอยู่ได้นานอีกเท่าไรไม่ทราบ”

ต่อจากนั้นทุกพระองค์ก็เสด็จกลับ แต่ในการเสด็จพระราชดำเนินกลับนั้น ทรงได้รับความลำบากพอสมควร เนื่องจากประชาชนได้ไปเฝ้าชื่นชมพระบารมีกันอย่างเนืองแน่น

๑๐๕. อาพาธหนักครั้งที่สอง

หลังจากที่หลวงปู่เคยเข้ารับรักษาอาพาธในโรงพยาบาลครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๘ หลังจากนั้นอีก ๑๘ ปี เมื่อท่านเจริญชันษาจนถึง ๘๕ ปี ท่านจึงมีอาการผิดปกติด้านสุขภาพอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ.๒๕๒๖ หลวงปู่เริ่มมีอาการปวดขาตั้งแต่บั้นเอวลงไปถึงปลายเท้า เริ่มเป็นด้านซ้ายข้างเดียวก่อน ความจริงเคยเป็นเล็กน้อยมานานแล้ว เคยนอนถวายเป็นท่านก็สังเกตเห็นได้ว่า ซี่โครงเดินเบา มาก ต่อมาอาการอย่างนี้ก็ลามมาที่ขาข้างขวา ท่านบอกว่ารู้สึกเหมือนจะปวดหนักปวดเบาอยู่ตลอดเวลา พาไปเข้าห้องน้ำก็ถ่ายไม่ออกทั้งหนักและเบา แถมยังมีอาการเดี๋ยวหนาวเดี๋ยวร้อนระคนกัน

จะให้คนไปตามหมอ ท่านก็ห้ามบอกว่า “ไม่จำเป็น” ความจริงท่านไม่เคยเรียกหาหมอ หรือใช้ให้ใครไปตาม หมอ ตลอดจนไม่เคยบอกให้ใครพาไปโรงพยาบาล เท่าที่เคยมีหมอมารักษาพยาบาล หรือเคยเข้าไปรักษา ในโรงพยาบาลนั้น ล้วนเป็นเรื่องของลูกศิษย์ลูกหาเป็นห่วงและขอร้องท่านทั้งสิ้น

ในคืนนั้น ถ้าไม่สังเกตให้ลึกจะไม่รู้เลยว่าท่านอาพาธอย่างรุนแรง ใบหน้าและผิวพรรณดูเป็นปกติ สงบเย็น ไม่มีความวิตกกังวล เหมือนท่านไม่ได้เป็นอะไรเลย

ผู้รักษาดูแลท่านอย่างใกล้ชิดมาตลอดจะรู้สึกว่าคุณหลวงปู่มีอาการอ่อนเพลียมากในคืนนั้น และแสดงว่าอ่อนเพลียมากขึ้นทุกที จึงต้องตัดสินใจพาท่านไปเข้าโรงพยาบาลสุรินทร์เมื่อเวลาประมาณ ๐๔.๐๐ น.

ตั้งแต่ไปถึง จนถึง ๐๘.๓๐ น. ของเช้ามีวันที่ ๒๘ มกราคม หมอได้ให้น้ำเกลือและสวนปัสสาวะออก แต่อาการของหลวงปู่ยังไม่ดีขึ้น ถึงกระนั้นท่านก็รีบรื้อขอให้พาออกจากโรงพยาบาล ไม่มีใครกล้าทัดทาน จึงต้องนำท่านกลับวัดเมื่อเวลา ๑๕.๔๐ น. วันเดียวกัน

เมื่อกลับถึงวัดคณะศิษย์ได้ปรึกษาหารือกันและตกลงจะนำหลวงปู่เข้ากรุงเทพฯ ครั้งแรกจะไปรักษาที่โรงพยาบาลธนบุรี ตั้งใจจะออกเดินทางเช้าวันที่ ๒๙ มกราคม เวลา ๐๙.๐๐ น.

ตลอดคืนที่ผ่านมา สังเกตดูอาการป่วยของหลวงปู่หนักขึ้น ทั้งอากาศก็หนาวจัดอีกด้วย ตอนเช้าถวายอาหารท่าน ท่านก็ฉันได้เพียงเล็กน้อย

เมื่อใกล้จะถึงเวลาออกเดินทาง ท่านพระครูนั้นทบทวนพิจารณาถึงภัยอันตรายแลความเรียบร้อยอยู่นอกกุฏิหลวงปู่ มีพระภิกษุบางท่านเข้ามาคัดค้านแสดงความไม่เห็นด้วยที่จะนำหลวงปู่เข้ากรุงเทพฯ โดยเหตุว่า “หลวงปู่อ่อนเพลียมากแล้ว ไม่ควรนำท่านไป ขึ้นไปก็คงไม่ถึงกรุงเทพฯ แน่”

ท่านเจ้าคุณจึงพูดกับท่านเหล่านั้นว่า “เท่าที่ท่านแสดงความเห็นมานี้ นับว่าเป็นการถูกต้องแล้ว ในฐานะที่เป็นศิษย์ย่อมมีสิทธิ์เต็มที่จะคัดค้านได้ แต่ผมเห็นว่า ถ้าไม่ไปก็มีทางเดียว คือหลวงปู่หมดลมแน่ แต่ถ้าไปยังมีสองทาง เพราะฉะนั้นต้องไป”

และก่อนออกเดินทางนั่นเอง คุณหมอมอทวีสิน ส่งข่าวให้ทราบว่าได้ติดต่อประสานงานที่โรงพยาบาลจุฬายา ให้แล้ว จึงขอให้เปลี่ยนจากโรงพยาบาลธนบุรีไปเป็นโรงพยาบาลจุฬายา แทน

ตั้งแต่รถพยาบาลเคลื่อนออกจากวัด หลวงปู่นอนสงบนิ่งตลอด จนกระทั่งถึงอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เวลา ๑๑.๐๐ น. จึงหยุดรถเพื่อถวายเพลหลวงปู่ โดยไปจอดหน้าร้านอาหารแห่งหนึ่ง เจ้าของร้านตื่นตื่นดีใจมาก เพราะหลวงปู่เคยมาทำพิธีเปิดร้านให้ เป็นการแวะมาจอดโดยบังเอิญ เขาจัดแจงถวายอาหารเป็นอย่างดี แต่หลวงปู่ฉันข้าวต้มได้เพียงเล็กน้อย

ระยะทางจากสุรินทร์ถึงกรุงเทพฯ รถวิ่งตามปกติใช้เวลา ๖-๗ ชั่วโมง แต่วันนั้นขอไม่ให้วิ่งเร็วเพราะเกรงหลวงปู่จะกระเทือน จึงใช้เวลาถึง ๙ ชั่วโมง ตลอดระยะการเดินทางหลวงปู่นอนสงบเงียบ ไม่มีเหตุอะไรให้นำวิตกตลอดการเดินทาง

ถึงโรงพยาบาลจุฬายา เวลา ๑๗.๔๐ น. ต้องพาหลวงปู่เข้ารักษาที่ตึกฉุกเฉิน เนื่องจากเป็นวันเสาร์และนอกเวลาราชการ ในตอนนี้ลูกศิษย์ลูกหาต่างทุกข์กังวล ที่เห็นอาการของหลวงปู่หนักมาก แลมยังลำบากต้องเดินทางไกล และยังต้องรอเวลาให้หมอตรวจเป็นเวลานาน หมอสอบถามข้อมูลหลายอย่างและฉายเอ็กซเรย์ด้วย เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงได้พาหลวงปู่เข้าพักที่ห้องพักรักษาพิเศษ ตึกวชิราวุธ ชั้น ๒ หมายเลขห้อง ๒๒

๑๐๖. ความโกลาหล

เพราะเหตุที่มาถึงโรงพยาบาลนอกเวลาราชการ หลวงปู่จึงต้องเข้าตึกคนไข้ฉุกเฉินเสียก่อน ไม่ใช่ห้อง ไอ.ซี.ยู. ตามที่บางท่านเข้าใจ

หลวงปู่เข้าพักได้ประมาณ ๒ ชั่วโมงกว่า คุณหมอจรัส กับคณะ ก็มาตรวจอาการแล้วบอกว่า ต้องเอาหลวงปู่เข้าห้องเอกซเรย์อีก เพราะมีความจำเป็นมาก แม้จะเห็นหลวงปู่อ่อนเพลียมากก็ต้องทำ

ตอนนั้นเวลา ๕ โมงแล้ว หลวงปู่ท่านนอนสงบนิ่ง จนบางท่านคิดว่า ท่านคงจะมรณภาพละทิ้งสังขารไปแล้ว ต้องใส่ท่อออกซิเจนช่วยหายใจนานนับ ๕ ชั่วโมง การทำงานของหมอจึงแล้วเสร็จ แต่การวินิจฉัยของหมอในคืนนั้นไม่ได้รับผลอะไรเลย

เมื่อยกหลวงปู่ขึ้นนอนบนแท่นฉายในห้องเอกซเรย์แล้ว เจ้าหน้าที่ก็ลงมือฉาย ๒ ชั่วโมงกว่าก็ยังไม่เสร็จสงสัยว่าเครื่องฉายเสียหรือฟิล์มหมดอายุ เพราะปรากฏว่าฟิล์มที่ออกมาแต่ละแผ่นดำสนิทมองไม่เห็นอะไรเลย

ท่านพระครูนันท์ปัญญารักษ์ (พระโพธิ์นันทมุนี) บันทึกไว้ว่า ใช้ฟิล์มเอกซเรย์หลายแผ่น หนาเกือบครึ่งคืบก็ไม่ได้ผลเลย ทั้งจอภาพก็ไม่ปรากฏภาพให้เห็นได้ตลอด มีเห็นบ้างไม่เห็นบ้าง ต้องฉายแล้วฉายอีกตั้งหลายครั้ง หลวงปู่คงต้องอดทนอย่างมาก เห็นท่านนอนหลับตานิ่งไม่ไหวติงเลย

พยาบาลจะฉีดยา จะให้น้ำเกลือ ก็ทำไม่สะดวก บางครั้งก็แทงเข็มไม่เข้าบ้าง จนหมอบอกว่า ร่างกายของท่านไม่รับ ทางหมอเองก็ท้อใจและแปลกใจ

คุณหมอสตรีท่านหนึ่งออกมาถามคณะศิษย์ว่า “ทำไมถึงเป็นอย่างนี้” ต่างคนต่างก็ไม่ทราบ และไม่มีใครกล้าตอบ

เมื่อมาคิดดู โดยลักษณะนี้อาจเป็นว่า หลวงปู่คงจะเข้าสู่สมาธิส่วนลึกและละเอียดเพื่อระงับทุกข์เวทนา เพราะเวลา ๑๔ ชั่วโมงที่ผ่านมา ท่านหลับตาอยู่อย่างนั้นโดยไม่ไหวติงเลย ตลอดเวลาเข้าห้องฉุกเฉิน ตรวจร่างกาย ฉายเอกซเรย์ ตลอดจนเข้าห้องพัก แล้วกลับเข้าห้องเอกซเรย์อีก

ตลอดเวลา ๑๔ ชั่วโมงนั้น ท่านอาจไม่รับรู้การกระทำของเราเลยแม้แต่น้อยก็เป็นได้

เมื่อได้เห็นภาพหลวงปู่อนสงบออยู่บนเตียงพยาบาล ได้รับการดูแลรักษาด้วยการแพทย์สมัยใหม่ มีการให้ออกซิเจนช่วยหายใจ ให้น้ำเกลือ และให้อาหารทางสายยางเป็นที่เรียบร้อยพอวางใจได้แล้ว ความวิตกกังวล ความเคร่งเครียดกระวนกระวายที่มีอยู่ในหัวสมองของผู้เขียน (พระครูนนทปัญญาภรณ์) เป็นเวลานาน นับตั้งแต่ออกเดินทางจากจังหวัดสุรินทร์มา ก็ได้บรรเทาเบาบางลงและรู้สึกโล่งใจ เกิดความมั่นใจว่าหลวงปู่จะต่ออายุได้ในครั้งนี้อย่างแน่นอน

ครั้นเวลาตี ๓ ล่วงแล้ว หมอกลับไปหมดแล้ว หลวงปู่จึงล้มตาค้างพร้อมกับคำถามประโยคแรกว่า “หมอตรวจเสร็จแล้วหรือ”

“ได้กราบเรียนท่านว่า “เสร็จแล้วครับ”

ท่านก็สั่งว่า “ให้กลับเดี๋ยวนี้”

หมายถึงให้พากลับวัด ต้องคอยพูดอธิบายให้ท่านทราบว่า ท่านยังกลับไม่ได้ ต้องอยู่พักรักษาที่โรงพยาบาลอีกหลายวัน พร้อมทั้งเล่าเหตุการณ์ที่ผ่านมาให้ท่านทราบโดยตลอด ท่านก็ฟังเฉยโดยไม่ว่าอะไร

ในวันนั้นคณะศิษย์ได้กราบเรียนท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร (สมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบัน) ให้ทรงทราบ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร จึงเจริญพรไปยังสำนักพระราชวังต่อไป

๑๐๗. เหนือเอ็กชเรย์

ตรงนี้ขอแทรกเรื่องเบาสมองสักเล็กน้อย ข้อเขียนต่อไปนี้เป็นบันทึกของคุณบำรุงศักดิ์ กองสุข ที่น่าสนใจไว้เป็นอุทาหรณ์ ดังนี้

คุณจำนงค์ พันธุ์พงศ์ เล่าให้ผู้เขียนฟังถึงเมื่อครั้งหลวงปู่คุณลือ อดุล อพาธหนัก พระครูนนทปัญญาภรณ์ เป็นผู้นำหลวงปู่เข้ากรุงเทพฯ ให้แพทย์ตรวจอาการ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

เมื่อนำหลวงปู่เข้าห้องเอ็กชเรย์ พนักงานคนหนึ่งก็พูดกับคุณจำนงค์ว่า

“อ้อ! คนแก่ ๆ แบบนี้ เอ็กชเรย์ง่ายสบายมาก”

คุณจำนงค์นี่ในใจว่า “ประเดี๋ยวกี้รู้ เล่นพูดกับหลวงปู่แบบนี้!”

พอยกหลวงปู่ขึ้นเตียงเลื่อนไฟฟ้า เตียงไม่เลื่อนเข้าที่ เมื่อคุณจำนงค์ก็มากระซิบกราบขออนุญาตหลวงปู่ เตียงก็เลื่อนเข้าที่ได้

เจ้าหน้าที่ถ่ายเอ็กซ์เรย์อยู่นานถึง ๒ ชั่วโมง ขณะถ่ายก็ไม่มีภาพปรากฏบนจอทีวี หดฟิล์มไปเป็นจำนวนมาก พอล้างออกฟิล์มทุกใบดำหมด

คุณหมอมากราบขออนุญาตกับหลวงปู่ คุณจำนงค์ปลุกหลวงปู่พอให้รู้สึกตัว แล้วกราบเรียนท่านว่า “หลวงปู่ครับ อย่าเข้าสมาธิ เขาถ่ายเอ็กซ์เรย์ไม่ติด”

หลวงปู่ว่า “อ้อ! อย่างนั้นรี”

หลังจากนั้น จึงมีภาพปรากฏบนจอทีวี และฟิล์มเอ็กซ์เรย์ ก็ได้ภาพตามต้องการ

๑๐๘. ถูกตัวหลวงปู่ได้ใหม่

รุ่งขึ้นวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๒๖ หลวงปู่มีอาการดีขึ้นพอที่จะประคองให้นั่งบ้าง นอนบ้าง หลวงปู่พูดเสียงชัดเจนดี

เกิดเหตุขัดข้องทางผู้รักษาพยาบาลนิดหน่อยเพราะล้วนแต่เป็นสุภาพสตรี เมื่อจะทำหน้าที่มักจะถาม ท่านพระครูนั้นทบัญญัติภรณ์ ซึ่งเฝ้าไข้อยู่ ณ ที่นั้น ว่า

“หนูถูกต้องหลวงปู่ได้ใหม่คะ”

ท่านพระครูฯ ตอบ “ไม่ได้ เจริญพร”

“อ้าว! แล้วจะให้หนูทำอย่างไร”

“ไม่ทราบ เจริญพร”

ท่านพระครูฯ บอกว่า อยากจะให้พวกเขาเข้าใจคำพูดของท่านเอง เขาก็ไม่เข้าใจ ings อยู่อย่างนั้นเอง ท่านจึงต้องอธิบายว่า

“คุณเป็นผู้หญิง หลวงปู่และอาตมาเป็นพระสงฆ์ เมื่อคุณถามว่าถูกต้องตัวหลวงปู่ได้ไหม จะให้อาตมาตอบว่าได้ อย่างนี้ไม่สมควร ผิดสมณวินัย ใครมีหน้าที่อย่างไร ฟังทำไปตามหน้าที่ของตน”

พวกเขาเข้าใจ และทำตามหน้าที่ของตนด้วยความระมัดระวัง และอ่อนน้อมน่าชมเชย ต่อมาจึงขอให้มีบุรุษพยาบาลจากตึกสงฆ์มาทำหน้าที่แทนตลอดเวลาที่หลวงปู่อยู่ในโรงพยาบาล ปัญหาขัดข้องต่างๆ จึงหมดไปด้วยดี

๑๐๙. ผลการวินิจฉัยโรค

เช้าวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๒๖ คณะหมอได้เข้าตรวจร่างกายของหลวงปู่อีกครั้งหนึ่ง คุณหมอยกมือนำสกรูขอร และขอรภัย แล้วก็ทำการตรวจ เหตุการณ์ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปจากวันก่อน ผลการตรวจทุกอย่างชัดเจนดี จากการถ่ายฟิล์มเอ็กซเรย์มา ๖ แผ่น เมื่อนำมาวินิจฉัย ปรากฏว่าหลวงปู่มีอาการหนักอยู่ ๓ อย่าง คือ เกี่ยวกับ กระดูก ปอด และสมอง ซึ่งจะต้องใช้เวลาอยู่รักษานานเป็นเดือนขึ้นไป และมีความหวังว่ามีทางรักษาหายได้ จึงปลงใจว่าแม่นานเท่าใดก็จะอยู่

ปัญหาที่มีในขณะนี้ก็เนื่องจากระเบียบของตึกแห่งนี้คือ ไม่ให้ผู้อยู่เฝ้าพยาบาลในห้องเกิน ๒ คน ท่านพระครูนั้นทบทวนฎาภรณ์จึงต้องไปค้างคืนที่วัดบวรนิเวศฯ

เมื่อเข้ากราบเรียนท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระญาณสังวร เพื่อกราบทูลให้ทราบถึงอาการของหลวงปู่ สมเด็จฯ ท่านแนะนำว่า ถ้ามีอะไรขัดข้องให้ติดต่อ พระมหาวิระ ซึ่งเป็นเลขานุการ และอธิการของ ท่านเจ้าคุณพระญาณวโรดม รองสมเด็จฯ

ท่านมหาวิระได้ติดต่อไปที่ คุณหญิงสมรภัช เพื่อให้หลวงปู่ได้ย้ายจากตึกวิชิตารุมาพักที่ตึก จงกลนี้ วัฒนวงศ์ ณ ห้องพระราชทาน บนชั้นที่ ๓ ของตึก

จึงเป็นอันว่าหลวงปู่ได้ย้ายมาอยู่ห้องพระราชทาน ตึกจงกลนี้ วัฒนวงศ์ เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖ เวลาบ่ายสองโมงเศษ

นับว่าเป็นพระมหากษัตริย์คุณเป็นอย่างยิ่ง เพราะที่นี้มีความกว้างขวางสะดวกที่จะให้ลูกศิษย์ลูกหา และผู้มีศรัทธาในหลวงปู่ได้เข้าเยี่ยมไข้และเข้ากราบหลวงปู่ เนื่องจากในแต่ละวันมีญาติโยมมาเยี่ยมหลวงปู่จำนวนมาก ห้องพักเดิมคับแคบ จึงรู้สึกหนักใจ และเกรงใจโรงพยาบาลเป็นอย่างมาก

๑๑๐. ห้องพระราชทาน

นับเป็นพระมหากษัตริย์คุณอย่างล้นพ้น ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชทาน สงเคราะห์รับหลวงปู่ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ และพระราชทานแพทย์หลวงมาทำการรักษาเป็นพิเศษ

สำหรับห้องพระราชทานนี้ ภายในแบ่งเป็น ๓ ห้อง ด้านซ้ายมือเป็นห้องผู้ป่วย ตอนกลางเป็นห้องโถงใหญ่ สำหรับแขกหรือเป็นที่ประชุม ด้านขวามือเป็นห้องจัดเตรียมอาหาร มีเครื่องสุขภัณฑ์พร้อมมูล

ที่เรียกว่าห้องพระราชทานนั้น ก็เพราะทรงมีไว้เพื่อพระราชทานเพื่อความสะดวกแก่เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ หรือพระเถระชั้นผู้ใหญ่ หรือผู้อื่นใดตามพระราชอัธยาศัย

กำลังปลื้มปีติว่าหลวงปู่ได้อยู่ห้องพระราชทาน ในขณะที่เดียวกันความกังวลความหนักใจก็เกิดขึ้นมา ทั้งนี้เนื่องจากสำนึกตนว่าเป็นผู้มีสติปัญญาน้อย มีความสามารถน้อย ไม่รู้ธรรมเนียมและระเบียบปฏิบัติของห้องพิเศษเช่นนี้

อีกประการหนึ่ง ไม่ทราบว่าจะตนเองจะสามารถรับผิดชอบ ในการดูแลรักษาพยาบาลหลวงปู่ รวมทั้งต้องรับบุคคลที่จะมานมัสการเยี่ยมหลวงปู่อย่างมากมายได้หรือไม่ ตลอดถึงอาจต้องรับเสด็จด้วย

นอกจากนี้ควรจะแนะนำลูกน้องของเรา ที่จะมาอยู่ช่วยอุปัฏฐากหลวงปู่ให้ประพฤติ และวางตัวอย่างไรจึงจะเหมาะสม

ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ต้องคิด ต้องเตรียมการไว้ จึงได้พยายามศึกษาและสอบถามเจ้าหน้าที่พยาบาลและผู้สันตตกรรมคนอื่น ๆ ตามสมควร

๑๑๑. อาการไข้ของหลวงปู่

ดังได้กล่าวแล้วว่าอาพาธของหลวงปู่ คือ กระจกและปอดมีจุดดำ แล้วลามไปถึงสมอง

การรักษาจึงหนักไปในการบำรุง และพักผ่อนให้มากที่สุด ทั้งยังต้องอาศัยเวลานานอีกด้วย

ลักษณะอาการของโรคดังกล่าว แสดงออกให้เห็นได้โดยอาการ ๓ อย่าง คือ เบื่ออาหาร อ่อนเพลียเป็นเวลานาน ๆ ปวดเมื่อยทั่วสรรพางค์กาย นอกจากนี้ก็มีอาการกระสับกระส่าย นอนหลับยาก

ส่วนตัวของหลวงปู่่นั้นท่านอาศัยสมาธิช่วยในการหลับและพักผ่อนสมอง

ในระยะครึ่งเดือนแรก เกือบจะกล่าวได้ว่า อาการของท่านทรงๆ อยู่ ไม่มีอะไรดีขึ้น

วันหนึ่ง เวลาเข้ามืด ประมาณ ๐๔.๐๐ น. หลวงปู่ให้พระมาเรียกผู้เขียนเข้าไปพบในห้อง ตกใจ นี้กว่ามีอะไรเกิดขึ้นกับหลวงปู่

เมื่อเข้าไปใกล้แล้ว ท่านปรารภว่า

"เท่าที่มากอยู่ที่นี่หลายวันแล้ว ไม่เห็นมีอะไรดีขึ้นเลย การเจ็บปวดก็ไม่เห็นทุเลา นอนก็หลับยาก หมอก็ไม่เห็นทำอะไรมากนัก มีแต่ให้ฉันทามากๆ ให้นอนมากๆ เท่านั้นเอง"

ผู้เขียนเข้าใจความหมายของท่าน ว่าท่านต้องการจะกลับวัดแน่นอน แต่ที่ท่านพูดอย่างนั้นเป็นการพูดอย่างเกรงใจลูกศิษย์ลูกหา ผู้สืกสงสารท่านอย่างสุดซึ้ง แต่ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอยู่เพื่อรักษาไปก่อน จนกว่าหมอจะมีคำสั่งให้กลับได้ จึงไม่มีอะไรดีกว่าการหาคำพูดมาอธิบาย และขอร้องให้ท่านเข้าใจ

"หลวงปู่ครับ หมอที่นี่เขาเชี่ยวชาญการรักษาเฉพาะโรคแต่ละสาขา เช่นคุณหมอจรัสมาตรวจกระดูก คุณหมออังคณามาตรวจปอดและสมอง เป็นต้น แล้วเขาก็ประชุมกันทุกวัน เพื่อวินิจฉัยหาสมุฏฐานของโรค และหาวิธีการบำบัดอย่างถูกต้องตามหลักวิชา ในการดูแลรักษาหลวงปู่ ขออาราธนานิมนต์หลวงปู่อยู่ต่อไป อีกสักหน่อยเถิด จะต้องดีขึ้นอย่างแน่นอน"

หลวงปู่ก็นิ่งเฉยไม่ว่าอะไร

เมื่อเวลาผ่านไป ๒ อาทิตย์กว่า อาการของหลวงปู่ค่อยๆ ดีขึ้น และสามารถปรับตัวให้ชินกับเครื่องปรับอากาศได้ ท่านก็ไม่ว่าอะไรอีก

๑๑๒. ผู้มาเยี่ยมมนัสการหลวงปู่

สิ่งที่เคยนึกกังวลใจไว้ล่วงหน้าก็ค่อยๆ ปรากฏเป็นจริงขึ้น กล่าวคือ พอข่าวแพร่สะพัดออกไปว่า หลวงปู่อาพาธอยู่ที่โรงพยาบาลแห่งนี้ บรรดาสาธุศิษย์และผู้ที่เคยเคารพนับถือ ก็ได้ทยอยกันมาเยี่ยมมนัสการมากขึ้นทุกที

รวมทั้งผู้ที่เคยพบเคยกราบไหว้มาก่อน และผู้ที่เคยได้ยินแต่ชื่อเสียง แต่ไม่เคยเห็นตัวหลวงปู่ ก็ถือโอกาสนี้เป็นสำคัญที่จะได้มากราบมารู้จักท่าน

ฝ่ายทางโรงพยาบาลก็แนะนำว่า ขอให้ห้ามเยี่ยมห้ามรบกวน เพราะต้องการให้หลวงปู่ได้พักผ่อนอย่างเต็มที่

ผู้เขียนยอมรับว่าไม่มีปัญญาที่จะปฏิบัติตามระเบียบของโรงพยาบาลอย่างเคร่งครัดได้ เพราะบังเอิญเป็นผู้ที่มีธาตุแห่งคนใจอ่อน เกรงใจเขา สงสารเขา เห็นใจเขา

เขาอุตส่าห์ข้ามบ้านข้ามเมืองมาไกล หัวข้าวของ ถือเครื่องสักการะมาด้วยความศรัทธาเลื่อมใส ต้องการที่จะกราบไหว้หลวงปู่ เพื่อเป็นบุญเป็นกุศล นี่ประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง เห็นว่า หลวงปู่อาพาธด้วยโรคที่ไม่ใช่ไข้ ยังมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ทุกประการ หากว่าหลวงปู่เป็นที่ตั้งแห่งบุญกุศล อันผู้ที่ได้กราบไหว้จะพึงได้บุญได้กุศล ก็สมควรจะอำนวยความสะดวก

เพราะคิดอย่างนี้เอง จนทุกชั้นวรรณะที่ไปเยี่ยมมนัสการหลวงปู่จึงไม่มีผู้ใดผิดหวัง เมื่อไปถึงแล้ว ทุกคนย่อมมีโอกาสได้กราบไหว้หลวงปู่อย่างใกล้ชิดไม่มากนักน้อย ไม่เร็วก็ช้า บ้างก็ได้ถ้ายูปร่วมกับหลวงปู่อีกด้วย

ทั้งนี้มิใช่จะบุ่มบ่าม หรือขาดกาลเทศะจนเกินไป ทุกอย่างก็ได้พิจารณาแล้วว่าควรไม่ควรประการใดด้วย

สมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธองค์ทรงประจวบหน้าก่อนจะปรินิพพาน ท่านพระอานนท์ พุทธอุปัฏฐาก ได้ห้ามมาณพผู้หนึ่งซึ่งร้องขอเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในขณะนั้น แม้มากนพขอร้องถึง ๓ ครั้ง พระอานนท์ก็ไม่ยอมอย่างเด็ดขาด จนกระทั่งเสียงขอเสียงขัดดังถึงพระพุทธองค์

พระองค์จึงตรัสว่า "อานนท์ อย่าห้ามมาณพนั้นเลย จงให้เข้ามาเถิด"

เมื่อได้เข้าเฝ้าและฟังพระธรรม มาณพก็บรรลุมรรคผล ขอบวชเป็นพระสาวกองค์สุดท้าย มีนามว่า "สุภทัตะ"

เมื่อนำมาพิจารณาจะเห็นได้ว่า พระอานนท์ท่านทำตามหน้าที่ของท่านถูกต้องแล้ว ไม่มีความผิดพลาดอันใด

ส่วนการที่พระพุทธเจ้าทรงให้มาณพเข้าเฝ้า ก็เป็นพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ ที่ทรงมีต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ

บรรดาพระสาวกรุ่นหลัง ตลอดมาจนถึงพระเถรานุเถระ และครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่มีเมตตาธรรมสูง ย่อมเป็นที่เคารพสักการะของหมู่ชนมาก ท่านอุทิศชีวิตเพื่อกิจพระศาสนา ไม่เคยคำนึงถึงความชรา ความอาพาธของท่าน เมื่อเห็นว่าผู้ใดฟังจะได้ประโยชน์จากการสักการะท่านแล้ว ท่านก็อำนวยความสะดวกนั้นให้แก่เขา

หลวงปู่ท่านมีเมตตาสูงอยู่แล้ว ไม่เคยบ่นหรือเอือมระอาในเรื่องเหล่านี้ ต้อนรับญาติโยมได้โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ

ดังนั้น อาศัยที่ผู้เขียนเคยทำหน้าที่นี้มานาน จึงไม่ค่อยลำบากใจอะไรนัก จะมีก็แต่ลำบากกาย เพราะบางวันต้องนั่งรับแขกตั้งแต่ ๖ โมงเช้า ตลอดจนถึง ๔ ทุ่มก็มี

ต้องต้อนรับแขกแบบประชาสัมพันธ์ ทั้งอธิบายธรรม ทั้งตอบคำถาม เพราะผู้ไปนมัสการหลวงปู่ ส่วนมากเป็นผู้สนใจในธรรมปฏิบัติ บางทีก็ขอร้องให้หลวงปู่อธิบายข้อธรรมะ และแนะนำกัมมัฏฐานให้ก็มี

๑๑๓. ไม่มีก็ลำบาก มีมากก็ยุ่ง

บรรดาผู้ที่ไปเยี่ยมหลวงปู่เป็นจำนวนมากนั้น ไม่มีผู้ใดไปมือเปล่า ต่างนำภัตตาหารและของขบฉันอื่นๆ ไปด้วย ตลอดถึงเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น

โดยเฉพาะอาหารที่ต้องฉันประจำวัน ในเวลาที่จำกัด พอมีมากเกินไปก็เกิดปัญหาเรื่องภาชนะ ทั้งพระที่ฉันก็มีน้อยรูป ทั้งปัญหาในการรักษาความสะอาดก็ติดตามมา ดังนั้น จึงต้องนำของกินของใช้ไปแจกจ่ายทำบุญ ต่อตามห้องคนไข้อนาถา หลายต่อหลายครั้ง

ต่อมา เมื่ออาการของหลวงปู่ค่อยหายวันหายคืน ทุกคนก็ค่อยสบายใจในความปลอดภัยของหลวงปู่ในครั้งนี้

แต่หมอก็ยังไม่อนุญาตให้ออกจากโรงพยาบาล ต้องอยู่รักษาต่อไปอีก

ผู้คนที่ไปเยี่ยมก็มีมากขึ้นทุกที บรรดาท่านที่ไปเยี่ยมหลวงปู่ นั้น ไม่สามารถคณนาได้ว่ามีท่านผู้ใดบ้าง แต่สำหรับพระเถระผู้ใหญ่ นั้น มีดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร
 สมเด็จพระธีรญาณมุนี วัดจักรวรรดิราชาธิวาส
 พระธรรมวโรดม วัดปทุมคงคาราม
 พระธรรมบัณฑิต วัดสัมพันธวงศาวาส
 พระพรหมมุนี วัดนรนาถสุนทริการาม
 พระเทพโสภณ วัดไทยลอสแอนเจลิส สหรัฐอเมริกา
 พระอาจารย์หนู สุจิตฺโต วัดดอยแม่ปิ้ง เชียงใหม่
 พระอาจารย์ยันตระ พระธรรมจาริกทั่วไป
 หลวงปู่สาม อภิภูจโน วัดป่าไทรวิเวก สุรินทร์
 พระอาจารย์สุวัจ สุวโจ วัดถ้ำศรีแก้ว สกลนคร

ภิกษุสามเณรและชีวัดสังฆทาน นนทบุรี ไปเยี่ยมเป็นกลุ่มๆ

นอกจากนี้ มีพระเถระและภิกษุสามเณรอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งมีอาจจะนับได้หมดที่ไปนมัสการเยี่ยม แล้วยังไปช่วยผลัดเปลี่ยนรักษาพยาบาลหลวงปู่ตลอดระยะเวลาที่อยู่ในโรงพยาบาลอีกด้วย โดยเฉพาะแพทย์หญิง หม่อมเจ้าพันธุ์วโรภาส เสวตรุณ ทรงเป็นแพทย์พิเศษที่เสด็จมาเยี่ยมกราบหลวงปู่ และสนทนาเสมอๆ พร้อมกับคณะแพทย์และพยาบาล จุฬาลงกรณ์

๑๑๔. เสด็จเยี่ยมเป็นการส่วนพระองค์

เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๒๖ เวลา ๑๙.๔๕ น. สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมหลวงปู่ ทรงสนพระทัยใต้ถุนอาคารของหลวงปู่ด้วยพระปรีชาญาณ เกรงว่าหลวงปู่จะไม่ปลอดภัยในครั้งนี้

เมื่อทรงทราบว่าหลวงปู่มีอาการดีขึ้นมากแล้ว ก็ทรงคลายความเป็นห่วง ทรงสนทนากับหลวงปู่พอสมควร แก่เวลา ทรงถวายจตุปัจจัยไทยทานแก่หลวงปู่และพระภิกษุสามเณร ตลอดจนศิษย์ที่อยู่รักษาพยาบาล โดยทั่วหน้ากัน

แล้วจึงเสด็จกลับ เมื่อเวลา ๒๐.๓๐ น. รวมเวลาเสด็จเยี่ยมทั้งหมด ๔๕ นาที

วันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๖ เวลา ๑๘.๑๙ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จมาเยี่ยมหลวงปู่ ทำให้ผู้รักษาพยาบาลหลวงปู่ต้องตกตะลึงเป็นอันมาก เนื่องจากไม่มีผู้ใดได้ทราบมาก่อนว่าพระองค์ท่านจะเสด็จ ทราบก็ต่อเมื่อพระองค์ท่านเสด็จมาถึงห้องหลวงปู่แล้ว

แต่หลวงปู่ท่านนั่งเตรียมพร้อมอยู่แล้ว

ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนทนากับหลวงปู่ นั้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงจัดดอกไม้ที่โต๊ะหมู่บูชาด้วยพระองค์เอง และทรงปรงน้ำปานะจากส้มเขียวหวานด้วยฝีพระหัตถ์ แล้วน้อมเกล้าถวายในหลวงเพื่อทรงถวายหลวงปู่

หลวงปู่ฉันน้ำปานะพระราชทานโดยใช้หลอดดูด พระครูนนท์ปัญญารัตนกรกราบเรียนหลวงปู่ว่า "ในหลวงถวายแล้วหลวงปู่ต้องฉันให้หมด"

หลวงปู่ตอบว่า "ไม่หมดหรอก"

ในหลวงทรงแยมพระโอบุส แล้วทรงสนทนาธรรมกับหลวงปู่ต่อไป โดยหลวงปู่ได้แสดงถวายเป็นการเข้ามาณเข้าสู่ปริณิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในระหว่างนั้นคณะแพทย์ผู้ให้การรักษาก็ได้เปิดโอกาสให้หลวงปู่พิจารณาตามอัธยาศัยว่า จะกลับไปรักษาพยาบาลที่วัดก็ได้ ท่านพระครูนนท์ฯ กำหนดว่าจะรับหลวงปู่กลับวัดในวันที่ ๒๒ มีนาคม จึงถือโอกาสถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ

พระองค์ทรงยินดี และตรัสว่า "ถ้าหลวงปู่ได้กลับไปก็คงทำประโยชน์ได้มาก" แล้วทรงปรารภถึงการเดินทางว่า การไปสู่รินทร์ทางไหนจึงจะสะดวก ที่สุรินทร์มีสนามบินใหม่ ถ้าไปรถยนต์หรือรถไฟใช้เวลาที่ชั่วโมง

ท่านพระครูนั้นฯ ถวายพระพรว่า ถ้าไปรถยนต์ใช้เวลา ๖-๗ ชั่วโมง รถไฟ ๘ ชั่วโมง สำหรับสนามบินนั้น เนื่องจากไม่มีการบินพาณิชย์ จึงยังไม่มีสนามบินคอนกรีต เวลาลงคงจะระวังได้ยาก จึงถวายพระพรขอพาหนะรถยนต์ซึ่งจะสะดวกกว่า

พระองค์ทรงเห็นชอบด้วย ตรัสว่า จะพระราชทานยานพาหนะรถยนต์ของพระราชสำนัก พร้อมรถพยาบาล และให้มีตำรวจทางหลวงนำทาง

หลังจากนั้น ทรงถวายจตุปัจจัยแก่หลวงปู่และภิกษุสามเณร ตลอดจนศิษย์อยู่พยาบาล หลวงปู่อนุโมทนาถวายพระพร

ก่อนเสด็จกลับ ทั้งสองพระองค์ทรงถวายพระพรหลวงปู่เหมือนกับครั้งก่อนว่า "ขอให้หลวงปู่ดำรงชันษอยู่มากกว่าหนึ่งร้อยปี"

หลวงปู่ก็ตอบเหมือนครั้งก่อนว่า "แล้วแต่สังขารเขาจะเป็นไปเองของเขาหรอก"

เมื่อเสด็จออกจากห้องหลวงปู่ นั้น ศิษย์หลวงปู่จำนวนมากเฝ้ารอส่งเสด็จอยู่ ทั้งสองพระองค์ก็ให้โอกาสเข้าเฝ้าได้โดยใกล้ชิดทั่วกัน

รวมเวลาเสด็จครั้งนี้ ๑ ชั่วโมง ๕ นาที

วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๒๖ เวลา ๑๗ นาฬิกาเศษ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้เสด็จมาเยี่ยมหลวงปู่ด้วยเวลาอันสั้น เมื่อทรงทราบว่าหลวงปู่มีพลาสมาดีขึ้น ก็ทรงดีพระทัย และทรงชมว่าหลวงปู่แข็งแรงดี แล้วก็เสด็จกลับไปแวะเยี่ยมอาการป่วยของศาสตราจารย์ท่านหนึ่งที่อยู่ห้องถัดไป

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณส่งเคราะห์หลวงปู่ครั้งนี้ นำความปลาบปลื้มยินดีแก่บรรดาสาธุศิษย์ และท่านที่เคารพนับถือต่อหลวงปู่เป็นล้นพ้นสุดที่จะพรรณนา

๑๑๕. กำหนดออกจากโรงพยาบาล

ครั้งมีกำหนดการเป็นที่แน่นอนแล้วว่าจะเดินทางกลับในวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๒๖ จึงได้ชักชวนสาธุชนทั้งหลายจัดทำบุญ เพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่บรรพบุรุษและท่านผู้มีส่วนก่อสร้างโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ตลอดจนถึงทุกท่านที่ล่วงลับดับชีวิตในการรักษาพยาบาลที่นี่ และสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ

การทำบุญได้จัดในตอนเช้าวันที่ ๒๐ มีนาคม มีการถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์จำนวน ๑๐ รูป มีผู้มาร่วมทำบุญกันอย่างล้นหลาม

ผู้เขียนทั้งรู้สึกยินดี ทั้งเกรงใจเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเหตุทำให้สถานที่นั้นพลุกพล่านด้วยผู้คนมากมาย แต่ได้รับความร่วมมือจากบรรดาเจ้าหน้าที่อย่างดียิ่ง

อนึ่ง จตุปัจจัยที่ท่านผู้มีจิตศรัทธาถวายตลอดเวลาที่หลวงปู่อยู่ที่โรงพยาบาลนั้น ได้รวบรวมส่วนที่เหลือจากการใช้จ่าย แล้วนำไปบริจาคบำรุงโรงพยาบาลเป็นเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

ยังมีผู้มีเกียรติและสาธุชนหลายท่าน นอกจากจะได้ไปกราบนมัสการเป็นครั้งคราวแล้ว ยังได้สละกำลังกายกำลังทรัพย์และเวลา ไปอยู่เฝ้ารักษาพยาบาลหลวงปู่ด้วย ตลอดเวลาที่หลวงปู่พักรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาล

ได้ช่วยถวายภัตตาหาร ตลอดจนถึงจำเป็นและอำนวยความสะดวกต่างๆ รวมทั้งช่วยอุปัฏฐากรับใช้ทั้งหลวงปู่ทั้งพระสงฆ์ที่มาอยู่เฝ้าพยาบาล

นับว่าท่านเหล่านั้นได้มีกุศลเจตนาอันสูงส่ง จินใจที่มีอาจะบุญพระนามและนามของท่านทั้งหลายให้ปรากฏ ณ ที่นี้ได้ จึงขอจารึกไว้ในความทรงจำ

บุญอันใดที่ท่านทั้งหลายได้มีกุศลจิตทำไปแล้วอย่างไร ขอผลแห่งบุญนั้นจงสำเร็จแห่งคุณงามความดีของท่านเถิด และขออนุโมทนาบุญกุศลโดยทั่วกัน

๑๑๖. เดินทางกลับวัด

วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๒๖ เวลา ๐๘.๑๘ น. หลวงปู่ก็ได้อำลาคณะแพทย์พยาบาล และเจ้าหน้าที่ผู้ถวายการรักษา แล้วออกจากโรงพยาบาล เพื่อเดินทางกลับไปยังวัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

คณะแพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่ ตลอดจนท่านผู้มีเกียรติ ศิษยานุศิษย์ และท่านที่เคารพนับถือทั่วไป ได้พร้อมเพรียงกันมาส่งหลวงปู่ที่หน้าโรงพยาบาลกันอย่างล้นหลาม

พณฯ ดร.เชาว์ ณ ศีลวันต์ องคมนตรี เป็นผู้แทนพระองค์มาส่งหลวงปู่และกราบเรียนหลวงปู่ว่า "หลวงปู่ จะมีถ้อยคำอะไรถึงในหลวง กระผมจะนำไปกราบทูลถวายในหลวงให้ทรงทราบ"

หลวงปู่ตอบว่า "ขอบคุณมาก"

ขบวนรถจากพระราชสำนัก รถโรงพยาบาล และรถส่วนตัวของลูกศิษย์ลูกหา และท่านที่เคารพศรัทธาในหลวงปู่ ได้ติดตามส่งเรียงรายเป็นแถวยาวเหยียด โดยมีรถตำรวจทางหลวงนำหน้า และปิดท้ายขบวนไปตลอดทาง

บางท่านได้มาส่งถึงกับหลังน้ำตาพรำพรำว่า "ไม่อยากให้หลวงปู่หายเร็วๆ เลย อยากให้อยู่โรงพยาบาลนานๆ จะได้มาทำบุญถวายทานเป็นประจำ"

ตลอดการเดินทางหลวงปู่อยู่ในอิริยาบถนอนสงบเรียบร้อยกับหัดสนธิท พอดีใครกระซิบถามว่าหลวงปู่รู้ไหมว่าขณะนี้ถึงไหนแล้ว หลวงปู่ก็ตอบได้ถูกต้องว่าถึงที่นั่นๆ แล้ว โดยไม่ต้องลืมหัดสนธิท

ขบวนรถมาส่งหลวงปู่ เดินทางถึงวัดบูรพาราม เวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. ได้มีลูกศิษย์ลูกหา และญาติโยมพุทธบริษัทมารอรับหลวงปู่อย่างมากมาย

เป็นอันว่าการที่ได้ตัดสินใจนำหลวงปู่เข้าพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลในกรุงเทพฯ ครั้งนี้ ก็ประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าปลื้มใจจากทุกฝ่าย กล่าวคือ หลวงปู่ท่านหายจากอาพาธหนัก ยังมีอาการอยู่บ้างก็เป็นโรคของคนวัยชรา ซึ่งถือเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับบุคคลที่มีอายุร่วงลงมาถึง ๙๕ ปีเหมือนกับหลวงปู่

ในโอกาสนี้ คณะสงฆ์นำโดยพระเถรานุเถระ ตลอดจนญาติโยมพุทธบริษัทชาวจังหวัดสุรินทร์ ได้ร่วมกันทำบุญประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ถวายกุศลเพื่อแสดงกตเวทิตาคุณแก่หลวงปู่

ตอนเข้าร่วมกันทำบุญตักบาตรถวายกุศลแด่หลวงปู่ เพื่อจะได้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ เพื่ออยู่เป็น
ร่วมโพธิ์ร่วมไทรของลูกหลานไปอีกนานเท่านาน

ทุกคนต่างรู้สึกปลื้มปิติที่หลวงปู่หายจากการอาพาธ และกลับมาอยู่ที่วัดบูรพาราม เพื่อเป็นศูนย์รวมแห่ง
ความศรัทธาในทางพุทธศาสนาของเหล่าสาธุศิษย์อีกต่อไป

๑๑๗. งดกิจนิมนต์นอกวัด

ตลอดเวลาที่หลวงปู่พักพำนักอยู่ที่วัดบูรพาราม เป็นเวลา ๘ เดือนกว่า แม้จะอยู่ในลักษณะโดยนิยามว่าหาย
จากอาพาธแล้ว แต่ท่านก็ยังมิได้หายโดยเด็ดขาดเลย

ดังนั้น จึงต้องจัดให้มีการกำหนดว่า "งดรับกิจนิมนต์นอกวัด" และจำกัดเวลาในการต้อนรับแขกไว้อย่างเป็นทางการ
ระเบียบ

แต่โดยเหตุที่อุปนิสัยของหลวงปู่ท่านต่างจากคนสูงอายุทั่วไป ที่ไม่ชอบนอนจับเท้าอยู่กับที่ ถ้าแข็งแรงพอลุก
ขึ้นไปไหนมาไหนได้ ท่านก็จะออกเดินไปตามจุดต่างๆ ในบริเวณวัด หยุดยืนบ้าง นั่งบ้าง ตามที่ท่านเห็นว่า
สมควร เป็นการพักผ่อนเปลี่ยนอิริยาบถไปในตัว ด้วยเหตุนี้จึงยากที่จะจำกัดเวลารับแขกให้แน่นอนชัดเจน
ลงไปได้ เพราะใครเห็นหลวงปู่ก็อยากจะเข้าไปกราบไหว้ด้วยกันทั้งนั้น สุดท้ายใครจะห้ามใครได้ และหลวงปู่ก็
มีใจเมตตาอยู่แล้ว

การรักษาพยาบาลในระยะนี้ไม่มีอะไรเป็นพิเศษ นอกจากถวายยาฉันทตามที่โรงพยาบาลจัดไว้ให้ และรายงาน
งานอาการให้แพทย์ประจำทราบโดยสม่ำเสมอ

ในส่วนตัวของหลวงปู่ท่านนั้น ตามปกติไม่เคยทำความลำบากใจให้ใครอยู่แล้ว ท่านวางตนเป็นผู้สุขสบายทุก
กรณี จึงทำให้ศิษยานุศิษย์และบุคคลทั่วไปเห็นว่า ท่านมีสุขภาพอนามัยแข็งแรงดีเป็นปกติ

โดยแท้จริงแล้ว ผู้เขียนในฐานะที่อยู่คู่ปฏิปฐากใกล้ชิด เห็นว่าหลวงปู่ไม่ได้หายจากอาพาธโดยสิ้นเชิงเลย แต่
ที่ท่านอยู่อย่างมีปกติสภาพนั้นก็ด้วยอำนาจแห่งขันติธรรม และด้วยบุญบารมีส่วนตัวของท่าน ตลอดจน
ด้วยคุณธรรมอันเกิดจากสมาธิภาวนา ที่ท่านฝึกฝนอบรมมานานต่างหาก คุณธรรมเหล่านี้เอง ที่ช่วยให้ท่าน
ดำรงชันรฐีสืบต่อมาได้อีกถึงหนึ่งปี หลังจากออกจากโรงพยาบาลในครั้งนั้น

จะมีใครตั้งข้อสังเกตบ้างใหม่ว่า ในช่วงระยะหลังนี้ หลวงปู่ใช้เวลาให้หมดไปด้วยการกล่าวธรรม ท่านจะเทศน์หรืออธิบายธรรมแก่ภิกษุสามเณร และท่านที่มากกราบนมัสการท่าน

ส่วนมากเป็นข้อธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติภายใน ไม่เคยปรารภถึงงานก่อสร้างหรือการคณะสงฆ์อีกเลย

บางครั้งก็เรียกศิษย์ฝ่ายภิกษุสามเณรมาสนทนาธรรม และชี้แจงข้อปฏิบัติซึ่งผู้เขียนเอง (พระครูนั้นทปญญาภรณ์) ก็พยายามใช้เวลาอยู่กับหลวงปู่ให้มากที่สุด

๑๑๘. ข่าวมรณภาพของหลวงปู่ขาว

ในเดือนพฤษภาคม ๒๕๒๖ ได้ข่าวการมรณภาพของหลวงปู่ขาว อนาลโย แห่งสำนักวัดถ้ำกลองเพล อำเภอหนองบัวลำพู จังหวัดอุดรธานี

ลูกศิษย์จึงไปกราบเรียนให้หลวงปู่ทราบ ขณะนั้นเวลา ๑ ทุ่มเศษๆ หลวงปู่นั่งบนเก้าอี้เอนในห้องพัก ครั้นทราบข่าวหลวงปู่ขาวมรณภาพแล้ว หลวงปู่ก็ปรารภว่า

"เฮอ! ท่านขาวก็หมดภาระการแบกสังขารไปเสียที"

แล้วท่านก็พูดต่อว่า

"พบกันเมื่อ ๓-๔ ปีที่ผ่านมา เห็นลำบากสังขาร เพราะต้องให้คนอื่นช่วยอยู่เสมอ เรื่องวิบากของสังขารนี้ แม้จะเป็นพระอรหันต์เจ้าชั้นไหนก็ตาม ก็ต้องต่อสู้กับมันจนกว่าจะขาดจากกันได้ ไม่เกี่ยวข้องกันอีก"

ท่านพระครูนั้นทปญญาภรณ์ถามว่า "ผมเห็นหลวงปู่เมื่อเริ่มอาพาธใหม่ๆ มีอาการกระสับกระส่าย พลิกไปพลิกมา ผู้มีสมาธิแก่กล้าอย่างหลวงปู่จะพ้นภาระอย่างนี้ไปไม่ได้หรือครับ"

หลวงปู่ตอบว่า "เมื่อให้จิตอยู่กับเวทนาสังขารร่างกาย มันก็รับรู้เรื่องของเวทนาอยู่ แต่เมื่อทำจิตให้พ้นเวทนาไปแล้ว อาการเหล่านี้มักไม่ปรากฏ แต่ตามปกติสภาพของจิตแล้ว มันก็ยังอยู่กับสิ่งเหล่านี้เอง แตกต่างจากจิตที่ฝึกดีแล้ว เมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นย่อมละและระงับได้เร็ว ไม่กังวลไม่ยึดถือ หมดภาระเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ มันก็แค่นั้นเอง"

ข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับสุขภาพของหลวงปู่ในระหว่างนี้คือ เรื่องอาหารฉันก็ฉันได้ตามปกติ น้ำหนักตัวก็ทรงอยู่ไม่ขึ้นไม่ลง และที่น่าแปลกใจอีกประการหนึ่งก็คือ ราศีผิวพรรณของท่านสดใสเปล่งปลั่งกว่าปกติ ญาติโยมบางคนชอบมานั่งพิจารณาดูหลวงปู่เป็นเวลานานๆ ทุกคนชอบทำนายหลวงปู่ว่าท่านมีอายุเกินร้อยปีอย่างแน่นอน

สิ่งที่ผิดสังเกตก็คือ ทำทัฬหะของท่านบวมขึ้นเป็นบางครั้ง เมื่อปรึกษาหมอ หมอบอกว่าเกิดจากการให้ยาเกี่ยวกับปอด ประกอบกับหลวงปู่นั่งห้อยเท้าเป็นเวลานานๆ จึงทำให้เท้าท่านบวมเป็นครั้งคราว

พอปรึกษาหลวงปู่ ท่านก็บอกว่า "นี่เป็นสัญญาณอันตรายของคนมีอายุมากแล้ว" ซึ่งผู้เขียนก็ได้ใส่ใจมาก ด้วยคิดว่าท่านพูดปรารภธรรมตามธรรมดา

จำได้ว่าหลวงปู่เคยพูดถึง ๒ ครั้งว่า "เราไม่มีวิบากทางสังขาร" แต่ไม่เคยนำมาคิดหาเหตุผลว่าท่านหมายถึงอะไร

๑๑๙. กำหนดงานฉลองอายุ ๘ รอบ

หลวงปู่ยังคงดำรงอยู่ในปกติสภาพเช่นนี้มาจนถึงเดือนตุลาคม ๒๕๒๖ ซึ่งเป็นเดือนที่หลวงปู่ได้ดำรงชันต์มาถึง ๘ รอบ มีอายุ ๙๖ ปีบริบูรณ์ นับเป็นโอกาสที่หายากอย่างยิ่งที่จะมีคนอายุยืนยาวถึงขนาดนี้

ทางคณะศิษย์จึงตกลงกันจะจัดงานฉลองให้แก่หลวงปู่เป็นกรณีพิเศษ ด้วยถือเป็น อภิลักขิตกาล ประกอบกับการที่หลวงปู่ได้หายจากการอาพาธ อันเป็นเรื่องที่น่าความปลาบปลื้มยินดีมาสู่เหล่าสาธุศิษย์และผู้มีจิตศรัทธา

ทุกฝ่ายจึงพร้อมใจกันคิดที่จะจัดงานให้เป็นพิเศษกว่าทุกครั้งที่ผ่านมา โดยได้อาราธนาพระเถระทั้งฝ่ายคามวาสี และอรัญญวาสี ตลอดจนสาธุศิษย์ทุกสารทิศได้มาร่วมงานถวายมุทิตาจิตแก่หลวงปู่ และที่สำคัญคือ ทางคณะศิษย์จะจัดให้มีพิธีพุทธาภิเษกเหรียญรุ่นพิเศษในโอกาสนี้ด้วย

การเตรียมงาน และการประชาสัมพันธ์ดำเนินไปอย่างแข็งขัน สาธุศิษย์และผู้ศรัทธาหลวงปู่ที่อยู่ในจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ได้มีหลายคณะหลายกลุ่มแสดงความจำนงมาทางวัด บางกลุ่มจะจัดโรงครัวทานถวาย บางกลุ่มจะนำผ้าป่ามาทอด แต่ละกลุ่มแสดงเจตนาจัดงานบุญกุศลในครั้งนี้อย่างกิจกรรมที่แตกต่างกัน จึงหวังได้ว่าจะเป็นงานฉลองอายุครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของหลวงปู่

กำหนดงานจะเป็นวันที่ ๒๙-๓๑ ตุลาคม ๒๕๓๖ ต่างฝ่ายต่างก็ตั้งใจองงานนี้ด้วยโอกาสที่จะได้ร่วมงานบุญครั้งใหญ่ เหมือนที่เคยจัดมาเป็นประจำปีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมา

ทางฝ่ายหลวงปู่ท่านรับทราบการจัดงานด้วยอาการสงบเฉยตามปกติ ท่านไม่แสดงอาการคัดค้าน หรือสนับสนุนแต่อย่างใด เพราะเป็นเรื่องที่ลูกศิษย์ลูกหาประสงค์จะจัดขึ้นด้วยเจตนาอันดี โดยปรารถนาเหตุครบรอบวันเกิดของหลวงปู่เป็นโอกาสร่วมชุมนุมเพื่อทำบุญในครั้งนี

๑๒๐. อาการผิดปกติเริ่มปรากฏ

วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๒๖ ก่อนงานเริ่มเพียงวันเดียว หลวงปู่เริ่มแสดงอาการผิดปกติมาตั้งแต่เวลาประมาณ ๐๔.๐๐ น. คือท่านมีอาการอ่อนเพลีย ปวดเมื่อยตามร่างกาย แล้วก็กระสับกระส่าย ตัวร้อนคล้ายจะเป็นไข้แต่ไม่ปวดศีรษะ

อาการทุกอย่างคล้ายคลึงกับเมื่อก่อนเข้าโรงพยาบาลครั้งที่แล้วไม่มีผิด พระผู้เฝ้าพยาบาลได้ช่วยกันทาน้ำมัน แล้วถวายνωดไปตามที่รู้สึกปวดเมื่อย อาการค่อยทุเลาลงบ้างเล็กน้อย

ครั้งถึงเวลา ๐๗.๐๐ น. ตามปกติหลวงปู่จะออกมารับถวายภัตตาหารเช้าและต้อนรับแขก แต่วันนี้ท่านไม่ออกจากห้องพัก จึงได้นำภัตตาหารไปถวายท่านข้างใน

หลวงปู่สามารถลุกขึ้นมา นั่งชันบนเก้าอี้ได้ และฉันได้เกือบเหมือนปกติ

หลังจากนั้นได้เชิญ คุณหมอมนูญ มาตรวจร่างกายท่าน คุณหมอรายงานว่าความดันขึ้นสูงหน่อย แต่หลวงปู่บอกว่าไม่ปวดศีรษะเลย แล้วท่านก็ฉันยาที่หมอให้ จากนั้นก็นอนหลับไปชั่วโมงกว่าๆ ร่างกายรู้สึกว่าคุณเป็นปกติ แต่ยังไม่หาย

พอถึงเวลาเพล ท่านก็ลุกขึ้นมา นั่งชันบนเก้าอี้แต่ไม่ยอมฉัน เมื่อลูกศิษย์คะยั้นคะยอท่านก็ฉันข้าวต้มให้ ๔ ช้อน และของหวานอีกเล็กน้อย หลังจากนั้นท่านก็นอนพักอ่อน ดูผิวพรรณท่านผุดผองดี เว้นแต่อาการเปลี่ยนแปลงเร็วมาก ระหว่างกระปริกระปรี่กับอ่อนเพลีย จะเป็นไปทุก ๔๐ หรือ ๔๕ นาที

ตลอดทั้งวันที่สานุศิษย์ฝ่ายกัมมัฏฐานมาอยู่เฝ้าท่านหลายรูป ท่านใช้เวลาส่วนใหญ่ในการอธิบายธรรมให้ฟัง สติสัมปชัญญะของท่านยังสมบูรณ์ดีมาก สามารถลำดับธรรมะเป็นกระแสที่ชัดเจน และตอบคำถามข้อปฏิบัติขั้นปรมาตถ์อย่างดี ด้วยน้ำเสียงชัดเจนแจ่มใส ทำให้คณะศิษย์อุ้มนใจว่าหลวงปู่คงไม่เป็นอะไร

ครั้นเวลา ๕ โมงเย็น ถวายน้ำสรงท่านตามปกติเสร็จแล้ว หลวงปู่ก็นั่งบนเก้าอี้ในห้อง ดูกิริยาท่าทางของท่านเป็นปกติดีเหมือนกับไม่ได้ไข้ไม่ได้เจ็บอะไรดูท่านสดใสดีมาก

ต่อมาสักครู่ ท่านปรารภธรรมให้ฟังว่า

"ในทางโลกเขามีสิ่งที่มี แต่ในทางธรรมมีสิ่งที่ไม่มี"

เมื่อถามถึงความหมาย ท่านก็พูดว่า

"คนในโลกนี้ต้องมีสิ่งที่มี เพื่ออาศัยสิ่งนั้นเป็นอยู่ ส่วนผู้ปฏิบัติธรรมต้องปฏิบัติ จนถึงสิ่งที่ไม่มี และอยู่กับสิ่งที่ไม่มี"

เมื่อเห็นว่าหลวงปู่ท่านรู้สึกเพลีย จึงขอให้ท่านพักผ่อนอาการอ่อนเพลียเพิ่มมากขึ้น แต่ท่านก็นอนพูดธรรมให้ฟังต่อไปอีก

ขณะนั้นฝนตกหนักมาก (โปรดดูในตอนที่ ๙๓ เรื่องวิบากเกี่ยวกับฝนตก)

ผู้เขียนอยู่เฝ้าหลวงปู่ถึง ๕ ทุ่มกว่า สังเกตเห็นว่า หลวงปู่มักจะพูดธรรมะขั้นสูง เกี่ยวกับการปฏิบัติเรื่อง การเข้าฌานออกฌาน บางช่วงท่านก็อยู่เฉยๆ คล้ายกับเข้าสมาธิหรือพิจารณา กัมมัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง พอท่านนิ่งไปสักพักหนึ่งแล้วก็ปรารภธรรมบทใดบทหนึ่งต่อทันที

ท่านพระครูนั้นทัญญาภรณ์ ถามว่า "หลวงปู่เชื่อความศักดิ์สิทธิ์ไหม"

หลวงปู่ตอบว่า "ความศักดิ์สิทธิ์ไม่เคยมี มีแต่พลังและความสามารถของจิต"

มีตอนหนึ่ง ท่านพระครูฯ ได้เรียนถามแบบที่เล่นที่จริงว่า "ตามตำราบอกว่าเวทนามาฟังธรรมะของพระพุทธเจ้าครั้งละหลายโกฏิ นั้น จะมีศาลาโรงธรรมที่ไหนให้ฟังได้หมด"

ทุกคนต่างรู้สึกงงววยกันมาก เพราะไม่เคยได้ยินได้ฟังและไม่เคยพบในตำราที่ไหนมาก่อน เมื่อหลวงปู่ตอบว่า

"ในเนื้อที่หนึ่งประมาณ เทวดาอยู่ได้ ๘ องค์"

๑๒๑. นี่ไม่ใช่ครั้งแรก!

ย่างเช้า วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๖ ซึ่งเป็นวันเริ่มงานพิธีฉลองอายุหลวงปู่เป็นวันแรก หลวงปู่มีอาการ กระสับกระส่ายเล็กน้อย และปวดทางเท้าซ้ายขึ้นมาจนถึงขั้วเอว พร้อมทั้งมีอาการไข้ขึ้นเล็กน้อย ซึ่งพจรมีอาการเด่นผิดปกติจนถึงเวลา ๖ โมงเช้า อาการเปลี่ยนไปมาแบบทรงๆ ทรุดๆ

เมื่อเห็นอาการของหลวงปู่เป็นเช่นนี้ ท่านพระครูนนทปัญญาวรณจึงได้โทรศัพท์ทางไกลเข้ากรุงเทพฯ กราบเรียนอาการท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร ให้ทรงทราบ

ทางด้าน อาจารย์พวงทอง ได้โทรศัพท์ไปบอก คุณหมอชู้ฉัตร กำภู ที่ทางพระราชสำนักมอบหมายให้ดูแลหลวงปู่ และเป็นผู้นำหลวงปู่เดินทางกลับจากโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์มาพักที่วัด เมื่อครั้งไปรับการรักษาเมื่อคราวก่อน

คุณหมอชู้ฉัตร แนะนำให้รับนำหลวงปู่เข้าไปรักษาอาการที่กรุงเทพฯ แต่ยังไม่เป็นที่ตกลงกันว่าเอาอย่างไรกันแน่

๐๖.๓๐ น. หลวงปู่ยังออกจากห้องได้ นั่งฉันภัตตาหารข้างนอกตามปกติ เสร็จแล้วนั่งพักประมาณ ๑๐ นาที แล้วเข้าไปพักผ่อนในห้อง

๐๗.๒๐ น. หมอมาตรวจอาการอีก วัดความดันดูยังอยู่ในระดับปกติ หมอได้จัดยานอนหลับถวายเพื่อให้หลวงปู่ได้พักผ่อนมากๆ

ในการจัดยาแต่ละครั้งหลวงปู่มักจะห้ามไว้ไม่ให้ฉีด แต่ส่วนใหญ่หมอมักจำเป็นต้องฝืนฉีดให้

หมอได้ถวายน้ำเกลือเข้าเส้น แต่หลวงปู่ไม่ยอมรับ ท่านสั่งให้เอาสายออก ท่านบอกว่าขออยู่เฉยๆ ดีกว่า

ขณะนั้นเห็นว่าเป็นจังหวะดี ท่านพระครูนนทปัญญารมณจึงได้กราบเรียนหลวงปู่ว่า "จะนำหลวงปู่ไปรักษาที่โรงพยาบาลในกรุงเทพฯ อีก"

ท่านรีบตอบปฏิเสธ "ไม่ต้องเอาไปหรอก"

และห้ามต่อไปว่า "ห้ามไม่ให้พาไป"

ถามท่านว่า "ทำไมหลวงปู่จึงไม่ไป"

หลวงปู่ว่า "ถึงไปก็ไม่หาย"

"ครั้งก่อนหลวงปู่หนักกว่านี้ยังหายได้ ครั้งนี้ไม่หนักเหมือนแต่ก่อนต้องหายแน่ๆ" ท่านพระครูชี้แจง

หลวงปู่ว่า "นั่นมันครั้งก่อน นี่มันไม่ใช่ครั้งก่อน"

ท่านพระครูนนทฯ ยอมรับว่าครั้งนี้มีความลึกลับอย่างยิ่ง ตรงกันข้ามกับครั้งก่อนที่สามารถตัดสินใจได้อย่างเด็ดขาด

๑๒๒. วันแรกของงาน

ต่อมาท่านผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ คือ นายเสมอ มุลศาสตร์ พร้อมด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัด ๔-๕ คน ได้มากราบเยี่ยมอาการของหลวงปู่ จึงได้ปรึกษากันว่า ควรจะนำหลวงปู่เดินทางเข้าไปรักษาที่กรุงเทพฯ หรือไม่

ทุกคนที่เห็นหลวงปู่มักจะเข้าใจว่าท่านไม่เป็นอะไรมาก เมื่อเห็นว่าท่านไม่ยากไปด้วยแล้ว ก็พากันวางเฉยตามท่านไปด้วย

โดยปกติชีวิตของหลวงปู่ ท่านไม่เคยเรียกหาหมอเลย เท่าที่เคยเข้ารับรักษาในโรงพยาบาล ๒ ครั้ง ก็เมื่อท่านมีอาการหนักแล้ว คณะศิษย์จึงพาท่านไป ท่านไม่ยากขัดใจจึงต้องปล่อยตาม

อาการป่วยไข้ที่จะแสดงให้เห็นถึงกัณฑ์หัวใจการรักษาพยาบาลนั้นไม่มี เพราะท่านมีความอดทนเป็นเยี่ยม ตั้งแต่สมัยออกบำเพ็ญเพียรตามป่าเขา ท่านเคยต่อสู้กับความเจ็บป่วยและความตายมาอย่างโชกโชน

เท่าที่ผู้เขียนอยู่ใกล้ชิดกับหลวงปู่มาตลอด ไม่เคยได้ยินเสียงท่านครวญครางโอดโอย หรือถอนหายใจแม้แต่ครั้งเดียว เวลาท่านลุก นั่ง เปลี่ยนอิริยาบถต่างๆ เป็นไปด้วยความคล่องแคล่วระดับกระฉกกระเซม

วันนี้ วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๖ เป็นวันเริ่มทำบุญครบรอบอายุของท่าน การจัดงานครั้งนี้ก็จัดกันเป็นพิเศษ ศิษยานุศิษย์ฝ่ายสงฆ์มากันอย่างพร้อมพร้อม พุทธศาสนิกชนทั่วไปทั้งในจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดอื่นต่าง หลั่งไหลกันมาอย่างมากมาย มีสุภาพสตรีมาร่วมบวชปฏิบัติธรรมจำนวนมากว่าหนึ่งพันคน

ทางฝ่ายท่านพระครูนันท์ ท่านคิดว่า รออยู่ให้เสร็จงานเสียก่อน หากอาการของหลวงปู่ยังไม่ดีขึ้น จะต้องพาท่านเข้าไปรักษาในกรุงเทพฯ อย่างแน่นอน ได้ปรึกษาและตกลงกับท่านผู้ว่าราชการจังหวัดว่าอย่างนั้น ท่านผู้ว่าฯ จึงได้แต่งตั้งนายแพทย์ผู้อำนวยการโรงพยาบาลสุรินทร์ พร้อมทั้งนายแพทย์อีก ๒ ท่าน เป็นกรรมการถวายการรักษาพยาบาลหลวงปู่

เมื่อถึงเวลาตามหมายกำหนดการ ประชาชนต่างหลั่งไหลกันมาเป็นจำนวนมาก

เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพล

เวลา ๑๓.๐๐ น. ท่านเจ้าคุณพระพุทธพจน์วรารักษ์ วัดราชบพิตร แสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง "ปุชฌีบุคคล ประยุกต์กับคุณธรรมความดีของหลวงปู่"

๑๒๓. เรารออย่างนี้อยู่แล้ว

ขณะที่การแสดงพระธรรมเทศนากำลังดำเนินอยู่ ก็มีพระมากระซิบบอกท่านพระครูนันท์ปัญญาภรณ์ว่า "หลวงปู่เรียกให้ไปพบ"

ท่านพระครูฯ รู้สึกตกใจเล็กน้อย รีบไปหาหลวงปู่ พอไปถึงเห็นท่านนอนหงายหนุนหมอนสูงอยู่ ดูอาการท่าน ยังสดใสเป็นปกติ

เมื่อเข้าไปใกล้ หลวงปู่ก็ถามถึงการจัดงานว่าเป็นอย่างไร ฟังเสียงท่านคล้ายกับปากคอแห้งไม่มีน้ำลาย

ท่านพระครูฯ รายงานท่านให้ทราบฯ งานทุกอย่างเป็นไปด้วยความเรียบร้อยตามที่กำหนดไว้ ปีนี้มีผู้มาบวชเป็นแม่ชีพรหมมณีมากกว่าทุกครั้ง จนศาลาใหม่เต็มหมดทั้งชั้นบนและชั้นล่าง

หลวงปู่จึงถามถึงศิษย์ฝ่ายสงฆ์ ว่าครบหมดทุกคนแล้วยัง ท่านพระครูฯ กราบเรียนว่ามาแล้ว แต่กำลังอยู่ในพิธีแสดงพระธรรมเทศนาอยู่บนศาลา เมื่อจบพิธีแสดงธรรมแล้ว ทุกคนจะเข้ามามนัสการถวายสักการะหลวงปู่ในที่นี้

หลวงปู่พูดว่า "เออ! เรารออย่างนี้อยู่แล้ว"

ต่อจากนั้นหลวงปู่พูดอะไรก็ไม่ทราบ เพราะท่านพูดเบามาก ท่านพระครูฯ นั้นทัญญูภรรยาหนีไปฟังชิดกับท่านมาก ท่านจับแขนไว้แล้วนิ่งเฉย ท่านพระครูฯ สะดุ้งตกใจนึกว่าหลวงปู่สิ้นลมแล้ว

เมื่อพิจารณาดูโดยละเอียดเห็นว่าหลวงปู่หายใจเป็นปกติ แต่แผ่วเบามาก เห็นท่านอยู่ในอาการสงบนิ่ง จึงแน่ใจว่าท่านไม่เป็นไร ได้ผละห่างจากท่านเล็กน้อย หลวงปู่นิ่งเฉยอยู่ค่อนข้างนาน เข้าใจว่าท่านคงเข้าสมาธิอยู่

เมื่อหลวงปู่ลืมตาขึ้นมา เห็นว่ามีอาการผ่อนคลายขึ้นเป็นพิเศษ ท่านพระครูฯ จึงปรารภเรื่องงานให้หลวงปู่ฟัง เพื่อท่านจะได้ไม่ต้องเป็นกังวล

ต่อมาได้เรียนถามท่านว่า "หลวงปู่หลับหรือเข้าสมาธิขอรับ"

หลวงปู่ตอบว่า "พิจารณาลำดับฌานอยู่"

พอดีจังหวะนั้นมีศิษย์อาวุโสหลายองค์เข้ามามนัสการหลวงปู่ บางองค์สงสัยในข้อปฏิบัติก็ได้กราบเรียนถามท่าน ท่านอธิบายลำดับข้อปฏิบัติธรรมให้ฟังตลอดสายอย่างชัดเจนไม่ติดขัด

เมื่อเห็นเหตุการณ์เป็นดังนี้ ท่านพระครูฯ ค่อยรู้สึกเบาใจ จึงผละห่างจากหลวงปู่ออกไปทำงานบนศาลา ซึ่งมีญาติโยมสนใจมาบำเพ็ญกุศลบวชเป็นชี้อย่างมากมาย

๑๒๔. สวดมนต์ให้ฟัง

ครึ่ง ๔ โมงเย็นล่วงแล้ว หลวงปู่สามารถออกมานั่งรับแขกข้างนอกได้ ญาติโยมจำนวนมาก ได้ถือโอกาสรีบมาราบหลวงปู่

สักครูใหญ่ต่อมา หลวงปู่ก็กลับเข้าห้อง พระเณรถวายน้ำสงฆ์แก่ท่าน เช็ดตัวและนุ่งห่มเรียบร้อย ก็ถวายน้ำผึ้งผสมมะนาว และสมอตำละเอียด ท่านจิบน้ำผึ้งอย่างเดียว ไม่จิบสมอ

แล้วหลวงปู่นอนพักผ่อนท่ามกลางสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสี ซึ่งนั่งห้อมล้อมเป็นจำนวนมาก อยู่ในอิริยาบถนอนหงาย หนุนหมอนสูง หลังตาลง ดุสีผิวของท่านเปล่งปลั่งผิวดุจธรรมดา

ท่านพระครูนั้นทัญญาภรณ์บอกว่าช่วงนั้นทำให้ท่านคิดสังหรณ์ใจไปต่างๆ นานา แทนที่จะรู้สึกสบายใจ เหมือนกับคนอื่น ๆ พระลูกศิษย์ทุกรูปที่นั่งอยู่ ณ ที่นั้น เห็นหลวงปู่อนึ่งเฉยอยู่ ก็พากันเงียบกริบไม่มีการพูดจากันแต่อย่างใด

หนึ่งทุ่มผ่านไป หลวงปู่ลืมตาขึ้นมองไปตรงช่องว่างที่เป็นกระจกที่มีผ้ามาปิดอยู่ ท่านยกแขนขวาขึ้นบอกท่าทางให้รู้ตามาก ออก สักครูต่อมาท่านบอกให้พระเณรออกจากห้องไปได้ ยังเหลือพระคอยดูแลรับใช้ ๘-๙ องค์

หลังจากนั้นสักพักท่านก็สั่งให้พระที่อยู่สวดมนต์ให้ท่านฟัง ดุสีหน้าของพระเหล่านั้นเริ่มฉงนสนเท่ห์ใจพร้อมใจกัน สวดมนต์เจ็ดตำนาน ให้หลวงปู่ฟังจนจบ

แล้วหลวงปู่บอกให้สวดเฉพาะ โขธมฺงคฺสูตฺร อย่างเดียว ๓ จบ

แล้วให้สวด ปฏิจจฺสมุปฺบาท อีกร ๓ จบ

พอสวดจบหมอก็เข้าไปตรวจอาการ ตอนนั้นเป็นเวลา ๔ ทุ่มล่วงแล้ว หมอและพยาบาลคงรู้สึกถึงบรรยากาศของการเปลี่ยนแปลงบางอย่าง ทุกคนต่างอยู่ในอาการสงบนิ่ง ไม่มีใครพูดอะไร

ทุกคนที่อยู่ในที่นั้น ต่างประจักษ์ชัดด้วยกันว่าอะไรจะเกิดขึ้น หมอก็กราบลาหลวงปู่กลับออกไป เชื่อว่าทุกคนคงจะรู้ว่าเป็นการกราบลาหลวงปู่เป็นครั้งสุดท้าย บรรยายากศ ณ ที่นั้น อยู่ในความสงบนิ่ง ไม่มีใครบริปากพูดอะไร

๑๒๕. สวดมหาสติปัฏฐานสูตร

หลังจากหมอกลับออกไปแล้ว หลวงปู่ยิ้มตาขึ้น บอกให้พระสวด มหาสติปัฏฐานสูตร ให้ฟัง ปรากฏว่าพระที่อยู่ ณ ที่นั้น ๘-๙ องค์ไม่มีใครสวดได้ เพราะเป็นพระสูตรที่ยาวกว่าสูตรอื่นๆ ทั้งหมด

หลวงปู่บอกให้เปิดหนังสือสวด เผอิญหนังสือก็ไม่มีอีก

พอดีพระอาจารย์พูนศักดิ์ ซึ่งเฝ้ารักษาหลวงปู่มาโดยตลอด มีหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวงเล่มใหญ่ติดมาด้วย จึงหยิบมาเปิดค้นหาพระสูตรนั้น กำลังพลิกไปพลิกมาเปิดหาอยู่

หลวงปู่สั่งว่า "เอามาเนี่ย"

พระอาจารย์พูนศักดิ์รีบยื่นถวาย หลวงปู่รับไป แล้วเปิดหนังสือขึ้นโดยไม่ต้องดู บอกว่า "สวดตรงนี้"

ทุกองค์ที่อยู่ในที่นั้นต่างตะลึง เพราะหน้าที่หลวงปู่เปิดเป็นหน้าที่ ๑๗๒ เป็นบทสวด มหาสติปัฏฐานสูตรพอดี

พระอาจารย์พูนศักดิ์รับหนังสือจากหลวงปู่มานั่งสวดองค์เดียว หลวงปู่นอนฟังโดยตะแคงข้างขวา อยู่ในอาการสงบนิ่ง

พระสูตรนี้มีความยาวถึง ๔๑ หน้า ใช้เวลาสวดเกือบ ๒ ชั่วโมง เพราะหลวงปู่บอกให้สวดแบบช้าๆ

ระหว่างนี้พระบางองค์ทยอยออกไปบ้าง

หลังจากที่สวด มหาสติปัฏฐานสูตร จบลง หลวงปู่ยังอยู่ในอาการปกติ ท่านพูดธรรมะกับพระที่เฝ้าอยู่เป็นครั้งคราว ลูกขึ้นนั่งบนเก้าอี้บ้าง นอนบ้าง

มีตอนหนึ่งหลวงปู่ให้พาออกไปนอกห้อง และออกไปนอกกุฏิเพื่อสูดอากาศบริสุทธิ์ภายนอก หลวงปู่เฟ่งมองไปที่ศาลาที่อยู่ตรงหน้ากุฏิของท่าน ซึ่งในขณะนั้น ทั้งพระเณรและฆราวาสเป็นจำนวนมาก ต่างชุมนุมปฏิบัติธรรมกันอยู่ มีการสวดมนต์ ฟังเทศน์ ปฏิบัติสมาธิภาวนากันอยู่

อาภักดิ์ที่หลวงปู่ออกมานอกกุฏินี้ ท่านได้กวาดสายตามองดูไปรอบๆ บริเวณวัด ไม่มีใครทราบว่าเป็นการมองดูครั้งสุดท้าย คล้ายกับเป็นการให้ศีลให้พร และเป็นการลาสถานที่และสานุศิษย์ของท่านทุกคน

ไม่มีใครเหลียวใจ เพราะเห็นว่าท่านยังมีอาการเป็นธรรมดา มีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์และพฤติกรรมปฏิบัติให้พระเณรฟังได้อย่างชัดเจน

๑๒๖. แสดงธรรมครั้งสุดท้าย

ผ่านเข้ามาถึงตี ๓ ของวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ หลวงปู่ได้แสดงธรรมให้แก่ลูกศิษย์ลูกหาที่อยู่ในห้องนั้นได้รับฟัง

ธรรมที่หลวงปู่แสดงเป็นธรรมว่าด้วย ลักษณะการแห่งพุทธปรินิพพาน ท่านแสดงด้วยน้ำเสียงปกติธรรมดา และอยู่ในอิริยาบถนอนหงาย มีเนื้อหาดังนี้

"เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสร้างพระพุทธศาสนา ให้ก่อเกิดเป็นชีวิตอย่างบริบูรณ์ดังประสงค์แล้ว พระองค์จึงได้ละ วิภวตัณหา นั้น เสด็จเข้าสู่ อนุปาทิเสสนิพพาน คือ เป็นผู้หมดสิ้นทุกตัณหา เป็นผู้ดับรอบโดยลักษณะการแห่งอนุปาทิเสสนิพพานของพระองค์"

ลำดับแรกก็เจริญภาวนา ดึงสนิทไปจน สัญญาเวทิตนโรธ หมายความว่าเข้าไปลึกสุดอยู่เหนือรูปฌาน

ในวาระแรกนั้น พระองค์ยังมีได้ดับขั้นต่างๆ ให้สิ้นสนิทเด็ดขาดแต่อย่างใด เพียงเข้าไปเพื่อทรงกระบวนการแห่งการเข้าสู่นิพพาน หรือนิโรธ เป็นครั้งสุดท้ายแห่งชีวิต

พูดง่ายๆ ก็คือ สิ่งที่พระองค์ได้สร้างได้พากเพียรก่อเป็นทางเป็นแบบอย่างไว้เป็นครั้งสุดท้ายเสียหน่อย ซึ่งเรียกได้ว่า สิ่งอันเกิดจากการที่พระองค์ได้ยอมอยู่กับ ฐลิตุกข์ อันเป็นฐลิตุกข์ที่มนุษย์ธรรมดาจะมีจิตหยาบเกินกว่าที่จะสัมผัสได้ว่ามันเป็นทุกข์

นี่แหละกระบวนการกระทำจิตตนให้ถึง สัญญาเวทิตนโรธ เป็นกระบวนการที่พระอนุตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดศาสดาในโลกเท่านั้นที่ทรงค้นพบ ทรงนำมาตีแผ่แผ่แจ่มออกสู่โลกให้พึงปฏิบัติตาม

เมื่อทรงสั่งสุดท้ายนี้แล้ว จึงได้ถอยกลับมาสู่ภาวะต้น คือ ปฐมฌาน แล้วตัดสินใจครั้งสุดท้ายเสด็จดับขันธต่างๆ ไปทีละชั้น

วิญญานชั้นแห่งชีวิตและร่างกายนั้นได้ดับไปเสียตั้งแต่ก่อนจะเข้าสู่ปฐมฌานนานแล้ว เพราะต้องการดับสังขารชั้น หรือสังขารธรรมชั้นแรกก่อนวิญญานชั้นจึงได้ดับ

ดังนั้น จึงไม่มีเชื้อใดเหลืออยู่แห่งวิญญานชั้นที่หยابนั้น

พระองค์เริ่มดับสังขารชั้น หรือสังขารธรรมชั้นในสุด อันจะส่งผลให้อภิวินิตถหาได้ชั้นหนึ่งเสียก่อน แล้วจึงเลื่อนเข้าสู่ ทุตติยฌาน แล้วจึงดับสัญญาชั้นเลื่อนเข้าสู่ ตติยฌาน

เมื่อพระองค์ทรงดับสังขารชั้น หรือสังขารธรรมชั้นในสุดอีกที ก็เป็นอันเลื่อนขึ้นสู่ จตุตถฌาน คงมีแต่เวทนาชั้นสุดท้ายแห่งชีวิต นั่นแลคือลักษณะการแห่งชั้นสุดท้ายของการจะดับสิ้นไม่เหลือ

เมื่อพระองค์ดับสังขารชั้น หรือสังขารธรรมใหญ่สุดท้ายที่มีทั้งสิ้นแล้ว ก็มาดับ เวทนาชั้น เป็น จิตชั้น หรือนามชั้นที่ในจิตส่วนในคือ ภาวังคจิตเสียก่อน แล้วจึงได้ออกจาก จตุตถฌาน พร้อมทั้งมาดับจิตชั้น หรือนามชั้นสุดท้ายจริงๆ ที่ตรงนี้

พระองค์ไม่ได้เข้าสู่พระนิพพานในฌานสมาบัติอะไรที่ไหนหรอก เมื่อพระองค์ออกจากจตุตถฌานแล้ว จิตชั้นหรือนามชั้นก็ดับพร้อมไม่มีอะไรเหลือ ไม่ถูกภาวะอื่นใดมาครอบงำอำพรางให้หลงใหลใดๆ ทั้งสิ้น เป็นภาวะแห่งตนเองอย่างบริบูรณ์ ภาวะอันนั้นจะเรียกว่า "มหาสุญญตา" หรือ "จักรวาลเดิม" หรือว่าเรียก "พระนิพพาน" ใดๆอย่างหนึ่งก็ได้ เราปฏิบัติมาก็เพื่อถึงภาวะอันนี้

วจีสังขารหรือวาจาของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล สิ้นสุดลงเพียงแค่นี้ หลังจากนั้น ไม่มีวาจาใดออกมาจากท่านอีกเลย

๑๒๗. หลวงปู่ละทิ้งสังขาร

เวลาผ่านไปจนถึงตี ๓ ของวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖

หลวงปู่อนสงบหนึ่ง หายใจเบาๆ ดูอาการเป็นปกติคล้ายนอนหลับตามธรรมดา สังเกตเห็นลมหายใจท่านเบาลงมาก ทุกคนปล่อยให้ท่านอยู่ของท่านไม่มีการรบกวน รู้สึกจะเห็นตรงกันว่า ถ้าหากหลวงปู่จะปล่อยวางสังขาร ก็ให้ท่านปล่อยวางตามสบาย ไม่ควรทำให้ท่านต้องลำบากจากการช่วยเหลือของแพทย์หรือพยาบาล

หลวงปู่อยู่ในอาการสงบนิ่ง ไม่มีใครแน่ใจว่าท่านปล่อยวางสังขารในช่วงวินาทีใด

ผู้ที่เฝ้าพยาบาลอยู่ด้านซ้ายเชื่อว่าหลวงปู่หยุดการหายใจเมื่อเวลา ๐๔.๑๓ น. สำหรับผู้ที่เฝ้าอยู่ทางด้านขวา เข้าใจว่าเมื่อเวลา ๐๔.๔๓ น. (ทางวัดตกลงถือเวลา ๐๔.๑๓ น.)

ความรู้สึกของศิษย์ทั้งสองฝ่าย ต่างกันถึง ๓๐ นาที ไม่มีใครทันสังเกตเห็นได้ เพราะหลวงปู่มิได้หายใจแรงให้เราารู้ได้ว่าเฮือกใดเป็นลมหายใจเฮือกสุดท้ายของท่าน

นับเป็นลักษณะการมรณภาพที่ไม่ปรากฏร่องรอย เป็นความงามบริสุทธิ และสงบเย็นอย่างสิ้นเชิง

สังขารธรรมที่อุบัติขึ้นเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๓๑ ณ บ้านปราสาท ตำบลเจนีง อำเภอเมืองจังหวัดสุรินทร์ ได้พัฒนามาโดยลำดับ รุ่งเรือง สดใส มั่นคงและบริสุทธิ ปราศจากละอองธุลีอย่างแท้จริง ได้ท่องเที่ยวไปมาทั่วแดนแห่งพุทธจักรจนรู้แจ้งเห็นธรรม อย่าง “ไม่มีผู้ใดเทียบ” ตรงตามฉายา “อดุโล” ของท่าน บำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นอย่างมหาศาล เผยแพร่ดวงประทีปแก่ชาวโลกเป็นเวลานาน ก็ดับลงแล้วด้วยการยกชีวิตสังขารของท่าน สอนคนให้รู้ถึงความเป็นจริงแห่งชีวิต ซึ่งท่านชอบใช้คำว่า “ยังงั้น ยังงั้นแหละ”

หลวงปู่คุณุ์ อดุโล ละทิ้งสังขาร มรณภาพเมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ เวลา ๐๔.๑๓ น. รวมอายุได้ ๙๖ ปี กับ ๒๖ วัน พรรษา ๗๔

สาธุ! ศิษย์ทุกคนกราบแทบเท้าขอขมากรรมหลวงปู่ ธรรมะใดที่หลวงปู่เข้าถึงแล้ว ขอให้ศิษย์ทุกคนได้เข้าถึงธรรมะนั้น และได้ดวงตาเห็นธรรมด้วยเถิด

๑๒๘. ไม่มีวิบากของสังขาร

บรรดาศิษย์เพิ่งทราบความหมายที่หลวงปู่เคยพูดเสมอว่า ท่านไม่มีวิบากของสังขาร ซึ่งหมายถึง เมื่อคราวจะต้องละสังขารจริงๆ แล้วท่านก็จะไปเลย โดยไม่ต้องทิ้งความอ่อนแอ ความเจ็บไข้ได้ป่วยให้ปรากฏเป็นการทรมานทั้งแก่ตนเอง และสร้างความลำบากยุ่งยากให้แก่ผู้อื่น อันเนื่องมาจากสังขารเป็นเหตุ

รวมไปถึงการที่ต้องเบียดเบียนเบียดเบียน ทำให้ได้รับความลำบากกายลำบากใจ สร้างความวิตกกังวล และความเป็นห่วงให้แก่บุคคลที่อยู่ภายหลัง

เมื่อหลวงปู่ดำรงชันษาอย่างเข้าปัจฉิมวัยจะเข้าสู่ร้อยปีก็ตาม สุขภาพพลานามัยของท่านยังอยู่ในเกณฑ์แข็งแรง ทั้งสังขารร่างกาย ทั้งสติสัมปชัญญะสัมพันธ์กันอย่างสมบูรณ์

เมื่อคราวที่จะต้องละสังขารไปจริงๆ ความไม่มีวิบากของสังขารของท่าน จึงปรากฏออกมาให้ทุกคนได้ประจักษ์อย่างชัดเจน คือ ท่านปล่อยวางสังขารในท่ามกลางความมีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์ ด้านสุขภาพร่างกายก็แข็งแรงสมบูรณ์ตามสภาพของวัย ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง สำหรับคนทั่วไป

ที่น่าคิดประการหนึ่งคือ เสมือนหนึ่งว่าหลวงปู่กำหนดวาระการปล่อยวางสังขาร ในระหว่างที่มีการเตรียมงานพร้อมมูลอยู่แล้ว คือ งานที่สานุศิษย์จัดขึ้นเป็นพิเศษเพื่อเป็นการฉลองการหายอาพาธ และทำบุญฉลองครบรอบถวายท่าน ในระหว่างวันที่ ๒๙-๓๐-๓๑ ตุลาคม ๒๕๒๖

สานุศิษย์ฝ่ายบรรพชิตทั้งฝ่ายคามวาสี และอรัญวาสี มาประชุมกันพร้อมเพรียง เพื่อเปิดโอกาสให้มีการสนทนาวิสาสะ รับสักการบูชา ตลอดจนตอบปัญหาข้อวัตรปฏิบัติให้แก่สานุศิษย์ของท่านได้ฟังอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ เหมือนหนึ่งเป็นการทบทวนข้อวัตรปฏิบัติ อันเป็นคุณสมบัติที่ท่านรักษามาตลอดอายุขัยให้สมบูรณ์ เป็นที่อบอุ่นใจ สบายใจของทุกฝ่าย

ลักษณะการแห่งการสิ้นสุดสังขารชั้นของหลวงปู่ครั้งนี้ ยังความอัศจรรย์ใจ ระคนกับความเศร้าโศกอาลัยอาวรณ์ ในบรรยากาศของการทำบุญครบรอบของท่าน เท่ากับว่าศาสนิกชนทั่วไปมาในงานเดียวได้สองงาน

ได้มาร่วมงานศิริมงคลอายุครบรอบ พร้อมกับได้มารับรู้การละสังขารของท่านในช่วงเวลาเดียวกัน นับเป็นเหตุการณ์ที่น่าอัศจรรย์และเกิดขึ้นได้ยากยิ่ง

๑๒๙. การบำเพ็ญพระราชกุศลงานศพหลวงปู่

ข้าวเพียงไม่กี่นาที่ ชาวมรณภาพของ หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ก็แพร่สะพัดไปทั่วจังหวัดสุรินทร์และทั่วประเทศ สาธุชนและสานุศิษย์จากทุกสารทิศหลั่งไหลมามัสการและสงวน้ำสรีระของหลวงปู่จำนวนมากเหลือคณานับ ตลอดวันที่ ๓๐ และ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๒๖ มีประชาชนเบียดเสียดกันมาอย่างคละคลำ เพื่อถวายน้ำสงวน้ำสรีระหลวงปู่ ทุกคนที่ศรัทธาในหลวงปู่เมื่อรู้ข่าวก็เร่งรีบมา โดยที่ไม่ต้องมีการประกาศเชิญชวน

ทราบซึ่งในพระมหากษัตริย์คุณเป็นล้นพ้น เนื่องจากหลวงปู่เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนา ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงเคารพนับถือ ทรงให้การสงเคราะห์หลวงปู่มาตลอด ทั้งยามปกติและยามอาพาธ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานห้องพิเศษ และพระราชทานหมอลอง เพื่อทำการรักษาพยาบาลหลวงปู่ เมื่อคราวหลวงปู่อาพาธที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และทรงเสด็จเป็นการส่วนพระองค์เพื่อเยี่ยมอาพาธ

ครั้นเมื่อหลวงปู่มรณภาพลง พระองค์ท่านได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานน้ำสรงศพ พร้อมทั้งพระราชทานโกศโกศตรีเบญจางตั้งประดับ และทรงพระมหากษัตริย์โปรดบำเพ็ญพระราชกุศล ดังนี้

ทรงพระมหากษัตริย์โปรดบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน ในวันที่ ๕-๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

ทรงพระมหากษัตริย์โปรดบำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน ในวันที่ ๒๘-๒๙ ธันวาคม ๒๕๒๖

ทรงพระมหากษัตริย์โปรดบำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน ในวันที่ ๖-๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

นับเป็นพระมหากษัตริย์คุณอย่างหาที่สุดมิได้ ที่พระองค์ท่านได้ทรงเมตตาต่อหลวงปู่และพสกนิกรชาวสุรินทร์ ตลอดจนสานุศิษย์และสาธุชนผู้เคารพศรัทธาในหลวงปู่

๑๓๐. งานพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่

ศพของหลวงปู่ได้ตั้งบำเพ็ญกุศล และให้ประชาชนกราบสักการะ ที่วัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ตั้งแต่วันมรณภาพ คือวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ เป็นต้นไป จนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘ เป็นเวลา ๒ ปี ภายหลังจากมรณภาพละทิ้งสังขารของหลวงปู่

ในงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่ณี ได้จัดให้มีขึ้นที่วนอุทยานแห่งชาติเขาพนมสวาย ซึ่งอยู่ห่างจากจังหวัดสุรินทร์ไปทางทิศใต้ประมาณ ๒๒ กิโลเมตร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิง พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณ และ น.อ. วีรยุทธ ดิษยศรินทร์ ยังความปลาบปลื้มแก่สานุศิษย์หลวงปู่ และชาวสุรินทร์อย่างล้นพ้น

แม้สถานที่จัดงานพระราชทานเพลิงศพจะอยู่ห่างไกลจากตัวเมืองสุรินทร์ไปถึง ๒๒ กิโลเมตร ก็มีผู้ไปร่วมงานอย่างล้นหลาม คลาคล่ำไปด้วยพระเถระานุเถระ พระภิกษุสามเณร นักบวชชีพราหมณ์ ข้าราชการทุกหมู่เหล่า และพ่อค้าประชาชนจากทั่วสารทิศ ทุกคนที่ไปร่วมงานต่างก็ปลื้มใจ ที่มาร่วมแสดงกตัญญูตาคูณ ในงานมลายชันท์ของหลวงปู่ในครั้งนั้น

๑๓๑. ทำไมจึงสร้างเมรุที่เขาพนมสวาย

คำถามหนึ่งที่มีผู้ตั้งข้อสังเกต และซักถามกันเสมอ ในงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่ ว่าทำไมจึงต้องไปจัดที่เขาพนมสวาย ทั้งๆ ที่ต้องเดินทางห่างจากที่ตั้งบำเพ็ญกุศลถึง ๒๒ กิโลเมตร และไปจัดกลางป่ากลางเขาเช่นนั้น มีเหตุผลอะไร

คำถามดังกล่าวแม้จะถือว่าไม่ใช่เรื่องสำคัญ ก็ไม่ควรจะให้ติดค้างอยู่

ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ในครั้งนั้น คือ นายเสนอ มูลศาสตร์ ได้ชี้แจงในหนังสือที่ระลึก งานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่ ในหัวเรื่อง "จะสร้างเมรุพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่ฯ ที่ไหน" ดังข้อความต่อไปนี้

เมื่อ พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ตุลย์ อดุล) มรณภาพ จังหวัดได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทวงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท และได้รับพระราชทานน้ำอาบศพ โกศ ฯลฯ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ชาวจังหวัดสุรินทร์ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ และเราก็คิดต่อไปว่า โอกาสเช่นนี้คงจะไม่มีอีกแล้ว

ระหว่างที่เก็บศพหลวงปู่รอพระราชทานเพลิงศพ ได้มีผู้ตั้งคำถามมากมาย มีทั้งพากันไปพบผมที่บ้าน มีทั้งสอบถาม พระครูสถิตสารคุณ พระครูนนทปัญญาภรณ์ ที่วัดบูรพ์ฯ เช่น

ได้มีผู้บอกผมว่าเป็นญาติของหลวงปู่ พากันไปหาผมที่บ้านพัก และขอว่าศพหลวงปู่ นั้นเก็บไว้ตลอดไป โดยไม่ต้องเผาจะได้ไหม

ผมตอบว่าไม่ได้ เพราะเราได้ดำเนินการในหลายๆ เรื่อง ล่วงเลยมาจนบัดนี้แล้ว ท่านเหล่านั้นก็เข้าใจและ
หมดข้อกังขา

มีผู้ถามว่า เมื่อต้องทำพิธีพระราชทานเพลิงศพ จะเลือกที่ไหนจึงจะเหมาะสม เพราะมีปัญหาตามมามาก
มาย ทั้งในเรื่องคนจะมาร่วมงานจะต้องมาก จะมีที่รับพอหรือ รถยนต์ที่ส่วนตัว และโดยสารจำนวนเป็น
ร้อยเป็นพัน จะให้จอดกันที่ไหน การให้ความสะดวกแก่ผู้มาร่วมงาน ที่เคารพศรัทธาหลวงปู่มีเป็นหมื่นๆ จะ
ให้เขาได้รับความสะดวกสบายอย่างไร มีผู้เสนอความเห็นหลายอย่างอาทิ

ให้จัดพิธีพระราชทานเพลิงศพที่วัดบูรพาภิราม

ให้จัดที่หน้าศาลากลางจังหวัด

ให้จัดที่สนามกีฬาจังหวัด

ให้จัดที่บริเวณวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตเกษตรสุรินทร์ ตรงหน้าวัดป่าโยธาประสิทธิ์
โดยให้หรือแปลงหม่อนของทางวิทยาลัยออก และใช้สถานที่บริเวณนั้น

ทุกสถานที่ที่มีผู้เสนอดังกล่าวข้างต้น ต่างมีผู้แย้งในเรื่องสถานที่ดังกล่าวว่ามีบริเวณแคบ ไม่พอที่จะรับผู้มา
ร่วมงาน ซึ่งคาดว่าจะต้องเป็นเรือนหมื่นเรือนแสน แม้จะมีบริเวณพอจะรับคนได้ แต่ก็ไม่มีบริเวณพอที่เป็น
สถานที่จอดรถ ไม่สามารถกำหนดเส้นทางเข้าออกโดยมิให้สวนทางและเกิดรถติด จะต้องรื้อถอนทรัพย์สิน
ของหลวง เช่น ถ้าใช้บริเวณวิทยาเขตเกษตรสุรินทร์ ก็ต้องรื้อแปลงหม่อนจำนวนมากออกทั้งแปลง หลวงปู่
เป็นที่เคารพศรัทธาของคนทั่วไป เมื่อเราคิดจะทำอะไรเพื่อหลวงปู่ก็ต้องคิดให้รอบคอบ และไม่เกิดความเสีย
หายแก่ส่วนรวม ประเด็นสำคัญที่ทุกคนคิดเหมือนกันก็คือ สถานที่ที่สร้างเมรุตั้งศพ และทำพิธีพระราชทาน
เพลิงศพของหลวงปู่ นั้น เมื่อพระราชทานเพลิง เกือบอัฐิ รื้อเมรุออกแล้ว ก็ควรจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีคว
รปล่อยให้ถูกเหยียบย่ำ และเราต้องมาช่วยกันคิดสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งครอบสถานที่ตรงนั้น เพื่อเป็นที่สักการะ
ระลึกถึงหลวงปู่ในอนาคตด้วย

สถานที่ที่ทุกคนต้องการหาได้ไม่ถนัดนัก แต่เราก็ช่วยกันคิดหาจนได้ สถานที่นั้นคือบริเวณหมู่เขา "พนม
สวาย" ตำบลนาบัว อำเภอเมืองสุรินทร์

ทำไมเลือกเอาที่ตรงนั้น เพราะตรงนั้นมีวัด

วัดแห่งนี้กำเนิดขึ้นมาโดยหลวงปู่

พระพุทธสุรินทรมงคล ศาลาอัฐิฐุมขประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง

เป็นที่แสวงหาบุญของพุทธศาสนิกชนในเทศกาลขึ้นเขาสวาย ในเดือนห้าทุกปี เมื่อพระราชทานเพลิงศพ หลวงปู่แล้ว เราจะสร้างสถูปประดิษฐานรูปหลวงปู่ บรรจุอัฐิหลวงปู่ไว้เป็นที่สักการะก็ได้

ขณะนี้ทางจังหวัดได้กำหนดบริเวณดังกล่าวเป็นวนอุทยานแล้ว เราสามารถปลูกต้นไม้ พัฒนาให้สวยงามได้

การกำหนดเส้นทางให้รถเข้าออกในขณะมีงาน เราก็แก้ได้และทำแล้ว

การไม่มีไฟฟ้าแสงสว่างให้ความสะดวก เราก็แก้ได้

เรื่องน้ำดื่มน้ำใช้ เราก็แก้ได้

เรื่องที่พักผู้มาร่วมงาน เราก็แก้ได้ โดยจัดทำที่พักชั่วคราว โดยชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงที่เลื่อมใสศรัทธา หลวงปู่

ที่ตรงนั้นไม่ไกลไปหรือ ผมก็ว่าไม่ไกลเพราะเมื่อหลวงปู่ยังมีชีวิตอยู่ เคยมีสามล้อคนหนึ่งนิมนต์หลวงปู่ขึ้นนั่ง สามล้อ แล้วถีบสามล้อไปส่งหลวงปู่ถึงวัดพนมสวาย ถ้าคิดว่าการเดินทางเข้าไปในบริเวณไกล เราก็แก้ได้ โดยจัดรถรับส่งเพิ่มขึ้น

เรื่องความสะดวกในการเดินทาง การให้ความปลอดภัยแก่ผู้มาร่วมงานเราก็แก้ได้ และได้เตรียมการไว้แล้ว

นี่คือข้อยุติ และเหตุผลที่ว่า ทำไมจึงเลือกบริเวณภูเขา "พนมสวาย" เป็นสถานที่สร้างเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล) ของชาวสุรินทร์

ลงชื่อ นายเสนอ มูลศาสตร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์

๑๓๒. อนุสรณ์สถาน

ภายหลังการมรณภาพของหลวงปู่ ทางคณะกรรมการฝ่ายสงฆ์และฆราวาส ได้มีมติให้จัดสร้างอาคารอนุสรณ์สำหรับหลวงปู่ขึ้น สำหรับเป็นที่สักการะระลึกถึงท่าน ภายในบริเวณวัดบูรพาราม อาคารดังกล่าว สร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ มีชื่อว่า "พิพิธภัณฑกัมมัฏฐาน หลวงปู่ดูลย์ อตุโล"

ภายในพิพิธภัณฑที่มีรูปเหมือนของหลวงปู่อยู่ในท่านั่งห้อยเท้า หล่อด้วยโลหะ ขนาด ๒ เท่าครึ่งขององค์จริง และยังเป็นสถานที่เก็บอัฐิธาตุของหลวงปู่ ไว้ให้ประชาชนทั่วไปได้สักการะ และเป็นสิ่งเตือนใจให้ระลึกถึงความดี และเตือนใจให้เห็นว่า "ความตาย" เป็นสิ่งธรรมดาที่ทุกคนจะต้องพบ จึงไม่ควรใช้ชีวิตอยู่ด้วยความประมาท

นอกจากนี้ยังได้รวบรวมเครื่องอัฐบริขาร และเครื่องใช้ต่างๆ ของหลวงปู่ ตั้งแต่สมัยออกท่องอุคังค์กัมมัฏฐาน และของใช้ต่างๆ ที่หลงเหลืออยู่ นับตั้งแต่หลวงปู่เข้ามาพำนักประจำที่วัดบูรพาราม ตลอดระยะเวลา ๕๐ ปี

ทางวัดได้กำหนดการไว้ว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ซึ่งเป็นปีที่หลวงปู่มีอายุครบรอบ ๑๐๘ ปี หรือ ๙ รอบ ถือว่าเป็นโอกาสมงคลอย่างยิ่ง จึงได้จัดสร้างรูปหล่อหุ่นขี้ผึ้งของหลวงปู่ขนาดเท่าองค์จริง บรรจุไว้เพิ่มเติมเพื่อเป็นที่พึ่งที่ระลึกสำหรับผู้ศรัทธาต่อหลวงปู่ได้เคารพกราบไหว้ หรือผู้ที่ต้องการความสงบมานั่งสมาธิภาวนา เสมือนนั่งอยู่ต่อหน้าของหลวงปู่ ย่อมชักนำจิตใจให้เกิดความสงบความเย็นได้

อนุสรณ์สถานสำหรับหลวงปู่อีกแห่งหนึ่ง คือ **พระธาตุเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุของหลวงปู่** อยู่ที่บริเวณวนอุทยานแห่งชาติเขาพนมสวาย ก่อสร้างครอบเมรุที่พระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่มีลักษณะเป็นเจดีย์ภายในมีรูปเหมือนของหลวงปู่ หล่อด้วยโลหะขนาดเท่าองค์จริง และมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับประวัติชีวิตของหลวงปู่ พระธาตุเจดีย์นี้ตั้งอยู่ที่ตำบลนาบัว อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ อยู่ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศใต้ระยะทางประมาณ ๒๒ กิโลเมตร

อนุสรณ์ธรรมทั้ง ๒ แห่ง เป็นสังฆนียสถานเพื่อระลึกถึงหลวงปู่ เปิดให้ประชาชนเข้ากราบไหว้ตลอดเวลา

๑๓๓. ครูบาอาจารย์ของหลวงปู่

นอกจากบิดามารดา ญาติสนิท ท่านเจ้าเมืองสุรินทร์ที่ให้ความอุปการะ และเพื่อนร่วมคณะละครที่หลวงปู่สังกัดอยู่ ที่ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือหลวงปู่ตลอด ๒๒ ปีในการใช้ชีวิตฆราวาสแล้ว ก็มีครูบาอาจารย์ในทางธรรมที่เป็นผู้มีพระคุณแก่หลวงปู่ ในฐานะผู้ร่วมสร้างสมให้หลวงปู่ได้พบความสำเร็จในทางธรรม มีดังนี้

๑. **พระครูวิมลศีลพรต** (ทอง) เป็นพระอุปัชฌาย์ ให้การบรรพชาแก่หลวงปู่ ณ พัทธสีมา วัดจุมพลสุทธาวาส ในเมืองสุรินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ โดยมี พระครูบึก เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และ **พระครูฤทธิ** เป็นพระอนุสาวนาจารย์

๒. **หลวงพ่อก** เจ้าอาวาสวัดคอคโค ตำบลคอคโค อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ นับเป็นพระอาจารย์สอนกัมมัฏฐานองค์แรกแก่หลวงปู่ ซึ่งได้เพียงสอนให้ฝึกหัดท่อง สวด และฝึกวัตรปฏิบัติที่นิยมในสมัยนั้น รวมทั้งฝึกบริกรรมภาวนาโดยวิธี **"อัญเชิญปิติทั้ง ๕"** หลวงปู่ได้เฝ้าเพื่อรับการอบรมกับ **หลวงพ่อก** เป็นเวลา ๖ ปี ระหว่างพ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๕๙ ก่อนเดินทางไปศึกษาด้านปริยัติธรรมที่จังหวัดอุบลราชธานี

๓. **พระมหาวัชร** พระอุปัชฌาย์ เมื่อหลวงปู่ได้ญัตติศึกษาบทจากมหานิกายมาอุปสมบทในธรรมยุติกนิกาย เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๖๑ ณ พัทธสีมาวัดสุทัศนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี

พระศาสนดิลก เจ้าคณะมณฑลอุดรในสมัยนั้น เป็นพระกรรมวาจาจารย์

๔. **หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต** พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายอรัญญวาสี หรือฝ่ายธุดงค์กัมมัฏฐานเป็นครูบาอาจารย์ที่หลวงปู่ให้ความเคารพศรัทธามากที่สุด ในฐานะที่เป็นผู้ให้แนวทางการภาวนา และวางแบบอย่างในการถือธุดงค์วัตร หลวงปู่ได้เป็นกำลังสำคัญของ **พระอาจารย์ใหญ่** ในการเผยแผ่แนวคำสอน ในฐานะแม่ทัพธรรมที่มีความรับผิดชอบในพื้นที่ภาคอีสานตอนใต้ บริเวณจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ **หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต** จึงเป็นผู้ให้ความเมตตาในทางธรรมแก่หลวงปู่อย่างแท้จริง ในช่วงท้ายสุด **หลวงปู่มั่น** มาพำนักอยู่ประจำที่ ที่วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร และมรณภาพที่วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมืองสกลนคร เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๒

๕. **สมเด็จพระมหาวิรวัสส์** (ติสุโส อ้วน) ในสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์ที่ **พระธรรมปาโมกข์** เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา เป็นผู้ให้ความอุปการะและสนับสนุนการศึกษาด้านปริยัติแก่หลวงปู่ ในสมัยที่ศึกษาอยู่ที่วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี พระองค์ท่านเป็นผู้วางแผน และสั่งการให้หลวงปู่มาพัฒนาวัดบูรพาราม ให้เป็นวัดธรรมยุติกนิกาย เป็นแห่งแรกในภาคอีสานตอนใต้เป็นเหตุให้หลวงปู่ต้องพำนักประจำที่ ที่วัดแห่งนี้ติดต่อกันเป็นเวลา ๕๐ ปี ตั้งแต่วันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๓๗ จนกระทั่งมรณภาพเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๖

๖. **สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช** พระองค์มีความสนิทสนมคุ้นเคยและติดต่อกันกับหลวงปู่เสมอมา ตั้งแต่สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เจ้าอาวาส **วัดบวรนิเวศวิหาร** ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช เคยไปร่วมงานฉลองอายุของหลวงปู่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ครั้งเมื่อหลวงปู่เข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ พระองค์ท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ และช่วยประสานงานให้ทุกอย่าง นอกจากนี้ยังได้เสด็จไปเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่ เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘ และเป็นประธานบรรจุอัฐิธาตุ และเปิดพิพิธภัณฑ์กัมมัฏฐานของหลวงปู่ เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๘

๑๓๔. เพื่อนสหธรรมิกของหลวงปู่

ในส่วนของพระสหธรรมิกของหลวงปู่มีมากมายเหลือเกิน ทั้งสมัยที่ท่านอยู่ศึกษาพระปริยัติธรรมที่จังหวัดอุบลราชธานี สมัยที่ศึกษาด้านปฏิบัติภาวนากับ **พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต** สมัยที่ออกธุดงค์กัมมัฏฐาน รวมทั้งที่สนิทสนมคุ้นเคยกันในโอกาสต่างๆ

พระสหธรรมิกของหลวงปู่ นับว่ามีมาก ทั้งนี้เพราะอัธยาศัยและคุณธรรมของหลวงปู่ ที่เป็นที่ศรัทธาและชื่นชอบอย่างกว้างขวาง ด้วยท่านมีจริยาวัตรที่งดงามบริสุทธิ์ ใจจริงใจ ไม่ตีฉันทินินทาใครทั้งต่อหน้าและลับหลัง

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะขอยกมาเฉพาะพระสหธรรมิก ที่เป็นศิษย์ร่วมพระอาจารย์ใหญ่รุ่นแรกกับหลวงปู่ ซึ่งได้แก่

พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม นับว่ามีความสนิทสนมคุ้นเคยกับหลวงปู่มากที่สุด ท่านเป็นผู้มีอุปการะคุณต่อหลวงปู่ ในฐานะสนับสนุนให้หลวงปู่ได้เปลี่ยนญาติติมาสู่ธรรมยุติกนิกาย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ร่วมเป็นศิษย์รุ่นแรกของ **ท่านพระอาจารย์ใหญ่** ร่วมออกธุดงค์ด้วยกันครั้งแรก และใช้ชีวิตจำพรรษาอยู่ด้วยกันในช่วงออกธุดงค์นานกว่าทุกรูป ในระยะต่อมาหลวงปู่ดูลย์ได้ส่งลูกศิษย์ของท่านให้ไปฝึกภาวนาอยู่กับหลวงปู่สิงห์ ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยู่อักกันดีคือ **หลวงปู่สาม อภิญาจโน** ในช่วงสุดท้าย **หลวงปู่สิงห์** ท่านพำนักอยู่ประจำที่ **ที่วัดป่าศาลวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา** ดำรงสมณศักดิ์ที่ **พระญาณวิเศษฐิติวิจิตร** และมรณภาพเมื่อวันที่ ๘ กันยายน ๒๕๐๔ หลวงปู่สิงห์เป็น **ผู้นำแห่งกองทัพธรรม** ในสายของ **พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต**

หลวงปู่ขาว อนาลโย แห่งสำนักวัดถ้ำกลองเพล อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นเพื่อนสหธรรมิกที่สนิทสนมคุ้นเคย ในฐานะที่เฝ้าติดตามศึกษาธรรมกับ **พระอาจารย์ใหญ่** ร่วมกัน และร่วมออกธุดงค์ในป่าเขาแถบจังหวัดสกลนคร หนองคาย และอุดรธานี โดยเฉพาะการธุดงค์บริเวณถ้ำกลองเพล และหลวงปู่ขาวได้ยึดสถานที่นี้เป็นที่พำนักประจำสืบมา จนกระทั่งท่านมรณภาพเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๒๖ ก่อนการมรณภาพของหลวงปู่เพียง ๖ เดือน แม้ทั้ง ๒ องค์จะมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน คือเกิดปีเดียวกัน แต่หลวงปู่ขาวอ่อนอายุพรรษากว่า เพราะท่านบวชหลังหลวงปู่ถึง ๙ ปี

ยังมีสหธรรมิกรุ่นหลังหลวงปู่อีกเป็นจำนวนมาก ที่เป็นที่เคารพศรัทธาและรู้จักกว้างขวางได้แก่

หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปิ้ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

พระนิโรธรังสี คัมภีร์ปัญญาจารย์ (หลวงปู่เทสก์ เทสรุงสี) วัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

หลวงปู่หลุย จันทสาโร วัดถ้ำผาบิ้ง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

สหธรรมิกรุ่นหลังของหลวงปู่ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้แก่ **พระอาจารย์หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน** วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี เป็นลูกศิษย์ผู้อุปัฏฐากใกล้ชิด **พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต** ได้ร่วมปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่บ้าง ซึ่งท่านมีความสนิทสนมกันพอสมควร ในช่วงหลังๆ หลวงปู่ได้ส่งลูกศิษย์หลายองค์ไปอยู่ศึกษาด้านสมาธิภาวนากับ **ท่านหลวงตาฯ** หลังจาก **พระอาจารย์ใหญ่** มรณภาพแล้ว **ท่านหลวงตามหาบัว** ได้ปฏิบัติหน้าที่รักษามรดกธรรมคล้ายๆ กับองค์แทนของ **พระอาจารย์ใหญ่** ซึ่งครูบาอาจารย์รุ่นอาวุโสบางท่านได้แนะนำว่า **"ถ้าอยากรู้ว่าท่านพระอาจารย์ใหญ่ท่านเป็นอย่างไร ให้ไปดูได้ที่หลวงตาวัดบ้านตาด แล้วจะเข้าใจ"**

๑๓๕. ลูกศิษย์ของหลวงปู่

ลูกศิษย์ผู้สืบทอดมรดกธรรมของหลวงปู่ มีหลายยุคหลายรุ่น พอจะลำดับได้ดังนี้

รุ่นแรกสุด ในสมัยที่หลวงปู่ยังท่องอุคังค้อยู่ในแถบภาคอีสานตอนบน หลวงปู่ได้สร้างพุทธรูป ให้แก่วงการ พระศาสนาฝ่ายอรัญญวาสีจำนวนไม่น้อย ที่เป็นที่ยุคอย่างกว้างขวางมี ๒ รูปคือ

๑. หลวงปู่ฝั้น อาจาโร วัดป่าอุดมสมพร อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ได้พบและฝากตัวเป็นศิษย์ ปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่สมัยเป็นพระหนุ่ม เมื่อหลวงปู่ไปพักจำพรรษาที่ **วัดม่วงไข่** บ้านกุดก้อม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ในปีพ.ศ. ๒๔๖๓ ครั้งนั้นถือเป็นเหตุการณ์ **พลิกแผ่นดินของวัดม่วงไข่** คือ หลังออกพรรษาปีนั้น พระเถรทั้งวัดพากันสละทิ้งวัดแล้วออกอุคังคตามหลวงปู่ไปทั้งหมด จนปล่อยให้วัดร้าง **หลวงปู่ฝั้น** ซึ่งยังเป็นพระหนุ่มอยู่วัดใกล้เคียงนั้น ก็ออกติดตามไปปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่ด้วย แล้วหลวงปู่ได้นำมาถวายเป็นศิษย์ปฏิบัติธรรมกับพระอาจารย์ใหญ่ในเวลาต่อมา ดังปรากฏหลักฐานภาพบันทึกที่ชุมนุมประวัติ ชุมที่ ๗ ที่เจดีย์พิพิธภัณฑสถานหลวงปู่ฝั้น อาจาโร ศิษย์รุ่นหลังๆ ของหลวงปู่ดูเลย ที่สนใจด้านปฏิบัติภาวนาจะถูกส่งตัวมาให้อยู่ฝึกปฏิบัติกับหลวงปู่ฝั้นจำนวนหลายรุ่น หลวงปู่ฝั้นมรณภาพเมื่อวันที่ ๔ มกราคม ๒๕๒๐ ก่อนหลวงปู่ ๖ ปี

๒. หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ วัดป่านิโครธาราม อำเภอหนองบัวลำพู จังหวัดหนองบัวลำพู ปวารณาตัวเป็นศิษย์ติดตามหลวงปู่ตั้งแต่สมัยยังเป็นเถรอยู่วัดม่วงไข่ แล้วได้ไปปฏิบัติธรรมอยู่กับ **หลวงปู่ฝั้น** อยู่ระยะหนึ่ง แล้วท่องอุคังคก็มีภูฐานจนมีคุณธรรมแก่กล้า ได้รับมรรคผลจนมีชื่อเสียงขจรขยาย

สานุศิษย์เมื่อครั้งที่หลวงปู่มาอยู่สุรินทร์ และร่วมในกองทัพธรรมแห่งอีสานใต้ ในช่วงที่หลวงปู่มาพักที่วัดนาสาม วัดป่าหนองเสม็ด และวัดบูรพาราม รวมเวลาทั้งสิ้น ๖๐ ปีเศษ ได้สร้างพุทธรูปไว้ประดับวงการสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระมากมาย จำนวนนับด้วยเรือนพัน

ลูกศิษย์อาวุโสที่มรณภาพแล้ว (ก่อนปีพุทธศักราช ๒๕๓๔ - วิทวัส) ซึ่งได้กล่าวถึงบ่อยในประวัติชีวิตของท่านที่นำเสนอข้างต้น ได้แก่

๑. **พระเทพสุทธาจารย์** (โชติ คุณสมฺปนฺโน) วัดชิวาลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา มรณภาพเมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๑๔

๒. **หลวงปู่สาม อภิภูจน** วัดป่าไทรวิเวก ตำบลนาบัว อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มรณภาพเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ อายุ ๙๑ ปีเศษ

๓. **พระมหาพลอย อุปสโม** ป.ธ. ๖ จากวัดสัมพันธวงศาวาส กรุงเทพฯ เมื่อคณะสงฆ์มณฑลนครราชสีมา ได้สถาปนาวัดบูรพารามขึ้นเป็นวัดธรรมยุตแห่งแรกของจังหวัดสุรินทร์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ แล้ว จึงมีบัญชาให้ **พระมหาพลอย** เดินทางมาฟื้นฟูการศึกษาฝ่ายพระปริยัติธรรม และได้ลาสิกขาบทออกมาใช้ชีวิตฆราวาสในภายหลัง

ลูกศิษย์อาวุโสที่ยังมีชีวิตอยู่ในขณะนี้ (พ.ศ. ๒๕๓๘) มีดังนี้

๑. **พระราชวิสุทธิธรรมรังษี** (เปลี่ยน โอภาโส) อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าโยธาประสิทธิ์ ปัจจุบันพำนักอยู่ที่วัดบูรพาราม เป็นศิษย์ผู้ร่วมงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับหลวงปู่มาตลอด ปัจจุบันอายุ ๗๙ สุขภาพยังแข็งแรงมาก ยังออกเดินบิณฑบาตทุกเช้า

๒. **พระราชปัญญาวีสารัท** (เหลื่อง หนุทาคโม) เจ้าอาวาสวัดกระดังทอง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ และเจ้าคณะจังหวัดบุรีรัมย์ฝ่ายธรรมยุต

๓. **พระรัตนากรวิสุทธิ** (เสถียร สถิโร) เจ้าอาวาสวัดบูรพารามสืบต่อจากหลวงปู่ขณะนี้ (พ.ศ. ๒๕๓๘) มีอายุ ๗๓ ปี

๔. **พระครูเขมคุณโสภณ** (จันทร์ เขมสิริ) วัดป่าศาลวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

๕. **หลวงพ่อสุวัจ สุวโจ** วัดถ้ำศรีแก้ว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

ลูกศิษย์รุ่นกลาง ที่พอจะนึกชื่อได้ มีดังนี้

๑. **พระโพธิ์นันทมุนี** (พระมหาสมศักดิ์ ปณฺทิตโต) อดีตพระครูนนทปัญญารักษ์ อุปัฏฐากใกล้ชิดหลวงปู่มาตั้งแต่บวชเป็นสามเณร ติดต่อกันมาจนกระทั่งหลวงปู่มรณภาพ เป็นเวลา ๔๐ ปี ปัจจุบันอายุ ๖๔ ปี พรรษา ๔๒

๒. **พระมงคลวัฒน์คุณ** (พระมหาเพิ่ม กิตฺติวัฒน์โน) เจ้าอาวาสวัดถ้ำไทรรัตน์ และอดีตเจ้าอาวาสวัดวิหารลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

๓. **พระวิสุทธินายก** (บุญเอียด พุฑฺธวิโส) เจ้าอาวาสวัดไตรรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ฝ่ายธรรมยุต

๔. **พระครูพนมศีลคุณ** (สวน สารธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดเขาสวาย อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ สถานที่จัดพิธีพระราชทานเพลิงศพ และที่ประดิษฐานพระธาตุเจดีย์ของหลวงปู่

๕. **พระครูญาณกิจไพศาล** (ใหญ่ ญาณวิโร) เจ้าอาวาสวัดป่าตาเตน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

๖. พระครูปิยธรรมโสภณ (เหิน) วัดป่าไพศาล อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
 ๗. พระครูวีราภรณ์วิสุทธิ (เด่น) วัดป่าชัยมงคล จังหวัดสุรินทร์
- ลูกศิษย์รุ่นหลัง ๆ เท่าที่พอนึกได้ มีดังนี้
๑. พระครูญาณวิริยาคม (เย็น) วัดเขาศาลา อำเภอบัวเชด จังหวัดสุรินทร์
 ๒. พระครูภาวนาวิสุทธิ (ตรีคุณ) วัดป่าประโคนชัย อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
 ๓. พระครูเกษตรคุณารักษ์ (เคลิ้ม) วัดป่าอุดมธรรม อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์
 ๔. พระครูธรรมประเวที วัดทุ่งโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
 ๕. พระครูบริรักษ์พัฒนา (เสวย) วัดบุรีรัมย์รัตนารมย์ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
 ๖. หลวงพ่อกิม ทีปธมฺโม วัดป่าดงคู อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ มีชื่อเสียงในด้านจิตภาวนา
 ๗. พระอาจารย์คีน วัดบวรสังฆาราม ตั้งอยู่หน้าเรือนจำจังหวัดสุรินทร์
 ๘. พระอาจารย์สุพร วัดปราสาทจอมพระ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์
 ๙. พระอาจารย์วสันต์ วงศ์โส วัดเขาไต่ชะ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
 ๑๐. พระเทพสิทธิญาณรังสี (จันท์ เควสโก) หรือ "หลวงตาจันท์" วัดป่าชัยรังสี อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
 ๑๑. พระครูสถิตปัญญาคุณ (พิรุณ ศิริปัญญา) วัดปรีอเกียน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
 ๑๒. พระครูบุญเลี้ยง วัดวอชิงตันวราราม กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐอเมริกา
 ๑๓. พระอาจารย์ทองย้อย วัดธรรมรังษี นครชิตนีเย ประเทศออสเตรเลีย
 ๑๔. พระอาจารย์จำเริญ วัดปารีส นครปารีส ประเทศฝรั่งเศส
 ๑๕. พระอาจารย์สุจิต สุจินโน วัดเบอร์ลิน นครเบอร์ลิน ประเทศเยอรมัน
 ๑๖. พระอาจารย์ทองศักดิ์ วัดป่าธรรมชาติ จังหวัดเชียงใหม่
 ๑๗. พระมหาเหรียญ วัดป่าธรรมชาติ ลองบีช แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา
 ๑๘. พระอาจารย์เจิม วัดนรนาถสุนทริการาม กรุงเทพฯ

๑๙. พระอาจารย์ทอง วัดญาณสังวราราม จังหวัดชลบุรี

๒๐. พระครูลีบาลอง วัดอโศการาม กรุงเทพมหานคร

ยังมีพระภิกษุสามเณรอีกเป็นจำนวนมากที่เป็นศิษย์หลวงปู่ช่วงหลังๆ ต้องกราบขออภัยด้วยที่ไม่สามารถกล่าวนามได้หมด ณ ที่นี้

๑๓๖. งานของคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของหลวงปู่

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล มาอยู่ประจำที่วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ ตั้งแต่วันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๔๗๗ เมื่อท่านอายุ ๔๖ ปี พรรษา ๒๔ หลังจากวัดบูรพารามได้รับการสถาปนาเป็นวัดป่าธรรมยุตในปี พ.ศ. ๒๔๗๖

งานของคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของหลวงปู่มีตามลำดับดังนี้

ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะแขวงรัตนบุรี

๒๔๗๙ เริ่มลงมือก่อสร้างโบสถ์วัดบูรพาราม แล้วเสร็จปี พ.ศ. ๒๔๙๓ รวมเวลาก่อสร้าง ๑๔ ปี

๑ มีนาคม ๒๔๗๙ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าคณะแขวงรัตนบุรี โดยมีสมณศักดิ์ที่ พระครูรัตนกรวิสุทธิ

๒๔ พฤษภาคม ๒๔๘๐ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์สามัญ ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

๒๔ เมษายน ๒๔๙๐ เป็นประธานสงฆ์ในการหล่อพระพุทธรูปชินราชจำลอง เพื่อเป็นพระประธานประดิษฐานในอุโบสถ

๒๔๙๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองสุรินทร์ ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

๑ พฤษภาคม ๒๕๐๑ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

๒๕๐๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่พระรัตนกรวิสุทธิ

๒๕๐๕ ปฏิสังขรณ์มณฑปหลวงพ่อบุระสีว์ เปลี่ยนจากอาคารไม้เป็นอาคารจตุรมุข คอนกรีตเสริมเหล็ก

๒๕๑๑ กรมการศาสนาประกาศให้วัดบูรพารามเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดบูรพารามเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ประเภทสามัญ

๒๕๒๐ ได้สร้างศาลาการเปรียญ "ศาลาอตุโลเถระ" ขนาด ๑๖x๔๖ เมตร มูลค่าประมาณ ๑.๘ ล้านบาทเศษ

๒๕๒๒ สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม "ราชบูรพา" เป็นตึก ๒ ชั้น ๘ ห้องเรียน มูลค่าประมาณ ๑.๒ ล้านบาทเศษ

๒ ธันวาคม ๒๕๒๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่พระราชวุฒาจารย์ ศาสนราชธุรกิจ ยติคณิสสรบวรสังฆราช คามวาสี

๑๘ ธันวาคม ๒๕๒๒ ดั้นเกล้าทั้ง ๒ พระองค์ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จนมัสการหลวงปู่ ที่วัดบูรพาภิราม ได้แสดงพระธรรมเทศนาถวายด้วย

๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๖ เวลา ๑๖.๐๐ น. ออกรับแขกเพื่อการส่งลาครั้งสุดท้ายตามธรรมเนียม ทั้งพระสงฆ์และประชาชนเข้ากราบ เวลา ๒๒.๐๐ น. เริ่มแสดงธรรมบทสุดท้าย ออกมาลาสถานที่ด้วยองค์ท่านเอง

๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ เวลา ๐๒.๐๐ น. เทศน์บทสุดท้ายเรื่องลักษณะการปรินิพพานของพระพุทธองค์ เวลา ๐๔.๑๓ น. แสดงความเป็น "ตถตา" คือแสดงให้เห็นความเป็นธรรมดาแก่ชาวโลก ด้วยการละสังขารเหลือไว้แต่มรดกธรรมให้ชาวโลกถือเป็นอุทาหรณ์

๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘ งานพระราชทานเพลิงศพจัดขึ้นที่เมรุชั่วคราว ณ วนอุทยานแห่งชาติ เขาพนมสวาย ตำบลนาบัว อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณฯ และ น.อ. วีรยุทธ ดิษยศรินทร์ เสด็จมาในงาน

๑๓๗. ปฏิปทาพระเถระ

นับตั้งแต่ปี ๒๔๗๗ เมื่ออายุ ๔๖ ปี จนถึงวาระสุดท้ายเมื่ออายุ ๙๖ ปีกับ ๒๖ วัน หลวงปู่ดูลย์ อตุโล มิได้ไปจำพรรษาที่ไหนอีกเลย ด้วยความซื่อสัตย์มั่นคงต่อภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ท่านได้บากบั่นเอาชนะอุปสรรคนานาด้วยความอดทนและทุ่มเท

ต้องบริหารการคณะสงฆ์ ทั้งด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ และสาธารณูปการ รวมทั้งการก่อสร้างปฏิสังขรณ์ แผ่ขยายสังฆมณฑลสร้างวัดใหม่ทั้งฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสีอย่างมากมาย ทั้งในจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ ศิษยานุศิษย์ก็เพิ่มทวีคูณขึ้นเป็นลำดับ

แม้หลวงปู่จะอยู่ในปัจฉิมวัยก็ตาม ท่านก็ยังมีสุขภาพพลานามัยแข็งแรง เป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยพรหมวิหารธรรมเป็นนิจ ผู้ใดใคร่จะได้เข้าไปพบนมัสการเวลาไหนไม่มีจำกัด ไม่มีพิธีรีตองให้ต้องยุ่งยากลำบากหรืออึดอัดใจ

พร้อมจะสงเคราะห์ในกิจนิมนต์ของพุทธศาสนิกชนโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ ใครจะเอาธรรมาธิปไตยได้ ไม่มารับก็เดินไปด้วยระยะทางนับสิบล้าน กิโลเมตร ท่านก็ยินดีไปสงเคราะห์ได้ โดยไม่มีการบ่นหรือเกียจคร้านอะไรกับใคร ไม่ว่าจะเป็สถานที่หรือจังหวัดไกลๆ ถ้ามีผู้ศรัทธานิมนต์ท่านก็ยินดีสงเคราะห์เสมอ

อนึ่ง แม้ว่าท่านจะมีได้ออกอุทิศตามเจตนาเดิมก็ตาม ท่านก็ยังถืออุตุงควัตรเป็นนิสัยตลอดมา ผลที่ท่านเคยประพฤติปฏิบัติมาทำให้ท่านมีชีวิตที่บริสุทธิ์งดงามในสมณวิสัย พอสรุปลักษณะเด่นๆ ที่ปรากฏในองค์ท่านได้ดังนี้

บำเพ็ญเพียรทางจิตเป็นปกติไม่ขาดสาย ไม่เคยบกพร่อง กลางคืนจะพักนอนเพียง ๒ ชั่วโมงเท่านั้น

สงบเสถียรเยือกเย็น ไม่หวั่นไหวแปรปรวน หรือตื่นตื่นตามเหตุการณ์

มีใบหน้าสงบราบเรียบ ผิวพรรณผ่องใส โดยเฉพาะวันโกน หลังปลงผมเสร็จจะดูผ่องใสงดงามเป็นพิเศษ

มีอุเบกขาต่อความลำบาก ไม่เคยบ่นเรื่องอาหาร ที่อยู่ และความสะดวกสบายทั้งหลาย

มีความเป็นอยู่ง่าย เมื่อขาดไม่เดินรณแสวงหา เมื่อมีไม่สั่งสม เป็นอยู่ตามมีตามได้

ฉันมือเดียวตลอดมาเว้นแต่เมื่อมีกิจนิมนต์จึงอนุโลมฉันสองมือบ้าง และลูกศิษย์อ่อนนวนอนขอให้ฉัน ๒ มือเมื่ออาพาธและชราภาพมากแล้ว

มีโรคน้อย สุขภาพแข็งแรงดี พลานามัยดี

มีสิ่งจะ พุดอะไรต้องทำอย่างนั้น ตั้งใจทำอะไรต้องทำให้สำเร็จ

มีปฏิภาณไหวพริบดี ซ้ำข้อธรรมะได้ถูกต้องชัดเจน สั้นและง่าย แนะนำแนวทางปฏิบัติได้ตลอดสาย

"สลุลหุกวุตติ" เป็นผู้มีความประพฤติเบาพร้อมเป็นปกติ กระฉับกระเฉงว่องไว เดินตัวตรงและเร็ว

ไม่มีอาการหลงลืมหง่าเหงะเลอะเลือน ไม่มีใครเคยเห็นท่านแสดงอาการงัวเงียง่วงเหงา เมื่อตื่นนอนจะลุกขึ้นทันที สีหน้าไม่เหมือนคนผ่านการนอน เหมือนคนที่ตื่นพร้อมเต็มที่เสมอ

ไม่เคยปรากฏแววมองคล้ำอิดโรยหลังจากผ่านงานกลางแจ้งมาอย่างหนัก นอกจากอาการอ่อนเพลียทางร่างกายบ้างเล็กน้อย ไม่มีเหงื่อไคลไหลไทม

นิยมการทำตัววางตัวง่าย ๆ ไม่มีพิธีตรอง มักตำหนิผู้ที่เจ้าบทเจ้าบาทมากเกินไป

บทสวดมนต์ที่โปรดปราน "อรุณเณ รุกขมุเล วา สุนญาคาเร ว ภิกขโว" เป็นต้น แสดงถึงจิตใจที่ใฝ่วิเวกของท่าน

ศิษยานุศิษย์ทุกคนให้ความรักเคารพและยำเกรงอย่างสุดซึ้ง ประหนึ่งท่านเป็นบิดาบังเกิดเกล้า เพราะจริยาวัตรของท่านเปี่ยมพร้อมไปด้วยพรหมวิหารธรรมอย่างแท้จริง ทุกคนเรียกหลวงพ่อ หลวงปู่ ได้อย่างสนิทปากสนิทใจ

คติธรรมประจำใจที่สอนผู้อื่น "อย่าส่งจิตออกนอก" พร้อมทั้งปริศนาธรรมว่า "คิดเท่าไรก็ไม่รู้ ต่อเมื่อหยุดคิดจึงรู้ แต่ต้องอาศัยคิด"

คำสอนที่สั้นที่สุด "หยุดคิดหยุดนึก" หรือหยุดกิริยาจิตในกายยาววาหนาคืบนี้

นิมิตในคำสอนของท่านมี ๒ คือ รูปนิมิต กับ นามนิมิต สิ่งที่ถูกรู้และถูกเห็นทั้งสิ้นเรียกว่า รูปนิมิต ญาณทั้งหลายมีบุพเพนิวาสานุสติญาณ จุตูปปาตญาณ เป็นต้น ชื่อว่านามนิมิต นิมิตทั้งสองไม่ควรใส่ใจทั้งสิ้น สรุปลักษณะธรรมของท่านในแนวอริยสัจสี่คือ

"จิตที่ส่งออกนอก เป็นสมุทัย

ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอก เป็นทุกข์

จิตเห็นจิต เป็นมรรค

ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิต เป็นนิโรธ"

๑๓๘. เหริยญและวัตถุมงคลของหลวงปู่

เรื่องที่มีผู้สอบถามกันมากได้แก่ เรื่องเหริยญและวัตถุมงคลของหลวงปู่ มีหลายท่านปรารถนา และมีเจตนาอยากให้อรวรรณเป็นทำเนียบ เป็นหลักฐานว่ามีที่รุ่น รุ่นไหนมีความหมาย ความดั่งอย่างไร อยากจะได้ไว้เป็นประวัติสำหรับศึกษาค้นคว้า อะไรทำนองนั้น ซึ่งก็น่าจะเป็นอย่างนั้น

ตามความเป็นจริง เมื่อพูดถึงเหริยญหรือวัตถุมงคลของหลวงปู่ อาตมภาพ(พระโพธิ์นันทมุนี) ก็มีความลำบากใจ และก็ไม่สามารถบอกอยู่หลายข้อ เนื่องจากหลวงปู่ท่านไม่เคยใส่ใจและไม่สนใจเกี่ยวกับเรื่องวัตถุมงคลเลย เรื่องเหล่านี้ไม่มีอยู่ในความสนใจของท่าน

จากประวัติและปฏิปทาของหลวงปู่ที่กล่าวมาทั้งหมดแต่ต้น จะเป็นข้อยืนยันได้ว่า ถ้าพูดถึงเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ สิ่งอาถรรพ์ลึกลับ หรือเรื่องราวภายนอกการปฏิบัติธรรมแล้ว หลวงปู่ไม่สนใจและไม่ใส่ใจเลย ไม่เคยชี้ชวนให้ใครเชื่อ หรือให้เกิดความรู้สึกโน้มเอียงไปในทางที่เห็นความสำคัญของสิ่งเหล่านั้น

แม้แต่มีใครมาขอให้หลวงปู่ช่วยกำหนดฤกษ์ยาม เช่น หาวันที่จะบวช หาฤกษ์ดีที่จะทำงานมงคล วันไหนควรหรือไม่ควรทำกิจกรรมเช่นไร หลวงปู่มักจะบอกว่า "วันไหนก็ได้ วันไหนก็ดี" นิดเดียวท่านก็ไม่เคยบอกว่า วันนั้นวันนี้ดีแบบหมดฤกษ์ยามทั่วไป

ในเรื่องไสยศาสตร์ต่างๆ ท่านก็ไม่เคยสนับสนุน ไม่เคยปฏิเสธ ใครมาถามหรือชวนคุย ท่านก็จะตัดบทออกไป ไม่ต่อความยาวสาวความยืด ในทำนองว่าท่านไม่เคยเห็น แล้วก็ไม่ได้ใส่ใจในเรื่องเหล่านั้น

ที่นี้มาพูดถึงเรื่องเหรียญของหลวงปู่ จุดกำเนิดอยู่ตรงที่ว่า สมัยหนึ่งเมื่อชาวกรุงเทพฯ และคนในจังหวัดต่างๆ มีการไปมาหาสู่กันในรูปแบบทัศนจาร หรือจัดพาคณะไปกราบครูบาอาจารย์สายพระกัมมัฏฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคอีสาน รวมทั้งไปเที่ยวงานใหญ่ๆ เช่น งานช้าง รวมทั้งมีเหตุการณ์สงครามแถบชายแดนของประเทศ เป็นต้น

ภาวะการณ์เหล่านี้ได้ทำให้มีผู้มากราบนมัสการหลวงปู่มากขึ้น แต่ละคนแต่ละคณะมักจะถามหาวัตถุมงคลของหลวงปู่ ปกติหลวงปู่คุณ้อยอยู่แล้ว ท่านก็พูดเพียงว่าอาตมาไม่มี อาตมาไม่เคยทำ ท่านปฏิเสธอย่างนี้เสมอมา แม้คนจะรบกวนถามท่านเรื่อยๆ สิ่งเกิดดูก็ไม่เห็นท่านหวั่นไหวอะไร

เรื่องทำเหรียญนี้ ต้องโทษที่อาตมาภาพ(พระโพธิ์นันทมุนี) ซึ่งได้ตริตรองพอดสมควร เห็นว่าหลวงปู่จะต้องกล่าวปฏิเสธคนไปเรื่อยๆ เกรงท่านจะลำบากก็เลยกราบเรียนท่านว่า น่าจะได้จัดทำเหรียญที่ระลึกของหลวงปู่สักครั้งหนึ่ง สำหรับแจกคนที่เขาสนใจ

ท่านก็บอกว่าไม่ต้อง ไม่จำเป็น และก็ไม่ได้ให้สร้าง อาตมาจึงเสียบเฉยไปเป็นปี คนก็มาขอเหรียญหลวงปู่อย่างนี้เรื่อยๆ ไป

อาตมาก็กราบเรียนหลวงปู่เป็นครั้งที่ ๒ โดยยกตัวอย่างพระเถระองค์อื่นๆ ทางฝ่ายกัมมัฏฐาน สาธุศิษย์ก็สร้างเหรียญถวาย เพื่อให้ท่านแจกเป็นที่ระลึกสำหรับคนที่เขายังมีภาวะจิตว่า ต้องมีวัตถุไว้เป็นที่ยึดเหนี่ยว ไม่ว่าจะท่านอาจารย์ฝั้น หลวงปู่แหวน ท่านก็มีมานาน

การมีเหรียญที่ระลึก ก็ไม่ได้มีเจตนาเพื่อสิ่งอื่นใด เพียงช่วยหลวงปู่ไม่ต้องอธิบาย ไม่ต้องปฏิเสธ ถ้าใครถามหากี่ยื่นให้เขาไปหนึ่งเหรียญ คงจะทำให้หลวงปู่สะดวกใจขึ้น คนที่มาขอเขาก็จะไม่รู้สึกผิดหวัง

พยายามเรียนท่านอย่างนี้ ท่านก็พูดว่า "เฮอ! ทำก็ทำซิ"

เมื่อหลวงปู่อนุญาตแล้ว อาตมาก็จัดทำขึ้นเป็นรุ่นแรก ทำเสร็จแล้วก็ถวายหลวงปู่ไว้ตลอดพรรษา ช่วงนั้นเป็นช่วงที่กำลังพัฒนาปฏิสังขรณ์วัดด้วย ก็มีผลประโยชน์จากการทำบุญเอามาพัฒนาวัดบ้างตามที่มีคนศรัทธา เหรียญรุ่นนั้นไม่มีการตั้งราคาแต่อย่างใด

เมื่อเหรียญรุ่นแรกออกมาก็มีคนฮือฮาพอสมควร แล้วก็มีการขอร้องให้ทำเหรียญรุ่นอื่นๆ ฝ่ายสงฆ์บ้าง ฝ่ายฆราวาสบ้าง เริ่มเข้าหาหลวงปู่ขออนุญาตสร้างเหรียญสร้างวัตถุมงคลกันต่อมาเรื่อยๆ

ตามความเป็นจริง ทางวัดไม่เคยมีโครงการ ไม่มีเป้าหมาย หรือจัดระเบียบในการจัดสร้างวัตถุมงคลแต่อย่างใดเลย เมื่อมีคนมาขอ บางทีอาตมาก็พาไปพบหลวงปู่ซึ่งมีข้าราชการผู้ใหญ่บ้าง ทางกองทัพ แม่ทัพบ้าง เมื่อเขาบอกเจตนาแล้วหลวงปู่ก็อนุญาตให้เขาทำ

ทางวัดไม่เคยมีโครงการ จึงไม่เคยมีทำเนียบ มีรุ่น ไม่เคยมีการจัดระเบียบเรื่องนี้แต่อย่างใด คนที่ทราบเรื่องเหล่านี้ดีที่สุดก็คืออาตมานี้แหละ คือรู้ว่าใครมาขอ มาสร้าง แล้วก็ช่วยเหลือสงเคราะห์เขาไปตามควร

แต่ขอยืนยันว่า เหรียญและวัตถุมงคลที่ทำจากวัดเอง สำหรับแจกเป็นที่ระลึกนั้นไม่มีโอกาสออกไปข้างนอกก็แจกกันหมดภายในวัดนั่นเอง ไม่มีการออกประกาศเรื่องการพุทธาภิเษก การให้สิ่งจอบ และประกาศประชาสัมพันธ์ต่างๆ รับรองว่าไม่เคยมีเด็ดขาด

การกระทำอย่างนั้นทางวัดเรารู้สึก ไม่โปร่งใจ ไม่สบายใจ เรื่องเหล่านี้เราไม่ถนัด อาตมาไม่ถนัด พุดง่าย ๆ คือสิ่งเหล่านี้หลวงปู่ไม่ชอบนั่นเอง แต่ที่ทางเราทำขึ้นบ้างก็เพื่อสนองความต้องการ โดยที่หลวงปู่ไม่ต้องปฏิเสธ ไม่ต้องอธิบาย

ช่วงหลังๆ มีผู้มาขอสร้าง ขอทำกันหลายคน หลายคน หลายรุ่น จนไม่ทราบว่าใครทำรุ่นไหน เมื่อไร ไม่มีการจดจำ ไม่มีการรวบรวมเป็นทำเนียบ

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะมาบังคับให้อาตมาบอกว่ามีกี่รุ่น อาตมาก็จัดรุ่นจัดระเบียบตามแบบฉบับของอาตมาเอง ใครจะเห็นอย่างไรก็แล้วแต่ อาตมาจัดออกเป็น ๗ รุ่นคือ "รุ่นวางเฉย รุ่นใสใจ รุ่นสบายใจ รุ่นสะดวกใจ รุ่นลำบากใจ รุ่นดี และรุ่นปลอมอย่างแท้จริง"

เหรียญและวัตถุมงคลของหลวงปู่คงจัดได้ในลักษณะนี้ ที่ต้องจัดอย่างนี้เพราะเรื่องมันมีอยู่อย่างนั้นจริง

คนที่มาขออนุญาตสร้างเหรียญ หรือ ประธานการจัดสร้างแต่ละรุ่นนั้น เขาได้รับความรู้สึกอย่างนั้นจริง บางท่านสร้างแล้วก็ปลื้มใจ บางท่านก็สบายใจ บางท่านก็ไม่ค่อยสบายใจเท่าใดนัก

การสร้างเหรียญรุ่นแรก คือ "รุ่น ๐๘" รุ่นนี้เป็นการริเริ่มของ นายอำเภอพิศาล มุลศาสตร์สาทร ในสมัยนั้น จัดทำมาเสร็จเรียบร้อยแล้วก็มาถวายไว้ที่หลวงปู่ หลวงปู่ก็ออกออกไปตามเรื่อง ให้เขาเก็บไว้ที่กุฏิ เมื่อนาน

พอสมควรแล้ว เจ้าของเหรียญก็มารับไป และแบ่งถวายวัดไว้บางส่วน ไว้ให้หลวงปู่แจกให้คนที่มาทำบุญ สร้างอะไรต่ออะไร ใครมาขอก็แจกให้ทุกคน

รุ่นแรกนี้จำได้ดี เพราะเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ในปี ๒๕๐๘ มีจำนวน ๓,๐๐๐ เหรียญเท่านั้นเอง ใช้เวลาแจก ๑๐ปีก็ยังไม่หมด ใครมาทำบุญ ๕ บาท ก็ให้ไป ไม่รู้ว่าเขาสนใจหรือเปล่า หรือใครขอก็ให้

รุ่นนี้จึงเรียกว่า "รุ่นวางเฉย" คือไม่ได้ใส่ใจว่าสำคัญหรือไม่สำคัญ ทั้งหลวงปู่ทั้งอาตมา รวมไปถึงคนที่ได้รับ ก็เช่นกัน นี่คือ "รุ่น๐๘" สร้างเมื่อหลวงปู่อายุ ๘๔ ปี

เหตุการณ์ผ่านมามาก ๑๐ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๘ เมื่ออาตมาได้ขอรื้องานเป็นครั้งที่ ๒ แล้วท่านอนุญาต อาตมาจึงจัดทำเหรียญของท่าน ๑ หมื่นเหรียญ และเหรียญหลวงพ่อดีวี ๑ หมื่นเหรียญ

รุ่นนี้จัดเป็น รุ่นที่ ๒ เป็น รุ่นใส่ใจ เพราะหลวงปู่อนุญาตให้ทำแล้วท่านก็ให้คาถาด้วย คาถาที่อยู่ในเหรียญ เป็นภาษาขอมท่านก็เขียนให้ สร้างเสร็จก็นำมาถวายหลวงปู่ เก็บไว้ในกุฏิของท่านจนตลอดพรรษา ตั้งใจว่า ออกพรรษาแล้วจะเอามาแจกจ่าย ประกอบกับทางวัดมีภาระในการพัฒนาและปฏิสังขรณ์หลายอย่าง จึง กำหนดราคาค่าบูชาเหรียญละ ๒๐ บาท เพื่อความเป็นระเบียบ

ช่วงนั้นทางวัดได้เห็นตัวอย่างการทำพิธีพุทธาภิเษก พระกริ่งจอมสุรินทร์ ที่ทางผู้จัดสร้างได้มาอาศัย สถานที่ของวัดทำพิธีพุทธาภิเษก

ขอทำความเข้าใจว่า พระกริ่งจอมสุรินทร์ นั้นทำพิธีพุทธาภิเษกที่วัดบูรพาราม แต่ไม่ใช่เป็นของวัด ช่วง นั้นหลวงปู่ยังวางเฉยในเรื่องนี้ เพียงแต่ตอนนั้น ท่านผู้ว่า วิเชียร ศรีมันตร์ (พล.ต.ต. วิเชียร ศรีมันตร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ในสมัยนั้น) ประารภสร้าง พระกริ่งจอมสุรินทร์ เพื่อให้คนบูชาแล้วนำไปจ้จ่ายไป สร้างพระประธานที่เขาพนมสวาย และสร้างถาวรวัตถุที่วัดหนองบัว

ในการสร้างได้ตั้งคณะกรรมการขึ้น แล้วได้จัดพิธีพุทธาภิเษกที่วัดบูรพาราม ทางวัดเพียงเอื้อเพื่อสถานที่เท่านั้น พระกริ่งเป็นของคณะกรรมการ เขาแบ่งพระทองให้หลวงปู่องค์หนึ่ง แล้วก็ให้พระเงินอาตมาองค์หนึ่ง ทราบเรื่องเพียงแค่นี้

ที่นี่เมื่อเห็นตัวอย่างการจัดพิธีพุทธาภิเษกขึ้น ทางวัดก็มีดำริจัดขึ้นด้วย แต่เหรียญหลวงปู่ดูลย์ ๑๐,๐๐๐ เหรียญ กับเหรียญหลวงพ่อดีวี ๑๐,๐๐๐ เหรียญ ที่ทำไว้เดิม คงไม่พอแจก จึงขอให้ทางโรงงานทำเพิ่ม อีกอย่างละ ๑ หมื่นเหรียญ รวมเป็นอย่างละ ๒ หมื่นเหรียญ ๑หมื่นเหรียญแรกเก็บไว้กับหลวงปู่ตลอดพรรษา อีก ๑ หมื่นเหรียญป้่มเพิ่ม ใช้แบบเดียวกัน เอามาเข้าพิธีพุทธาภิเษกพร้อมกัน นอกจากนี้ก็มีพระกริ่งหลวงพ่อดีวีรุ่นแรก และรูปเหมือน ๕ นิ้วกับ ๙ นิ้วจำนวนหนึ่งด้วย

เหรียญ และวัตถุมงคลที่ทำพิธีพุทธาภิเษก ในปี ๒๕๑๘ นี้ จึงเรียกว่า รุ่นใส่ใจ ตามที่กล่าวแล้ว

หลังจากรุ่นนี้สำเร็จออกมาก็มีรุ่น ๒, ๓, ๔ และรุ่นอื่นๆ ตามมา มีท่านผู้ใหญ่ขออนุญาตทำ บางที่ทางทหารขอทำ เพื่อแจกทหารและท่านที่ออกปฏิบัติหน้าที่แถวชายแดน หน่วยงาน องค์กรต่างๆ ขอทำด้วยวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หลวงปู่ท่านมีเมตตาอยู่แล้ว ท่านจึงอนุญาตตามประสงค์ หรือไม่ก็เออออไปตามอัธยาศัย เมื่อทำเสร็จเขาก็นำมาถวายท่าน ให้ท่านแผ่เมตตาจิต-แผ่พลังจิตให้ บางรุ่นก็เข้าพิธีพุทธาภิเษก ท่านก็ให้ความสงเคราะห์ตามควร

หลังจาก **รุ่นวางเฉย** และ **รุ่นใสใจ** ผ่านไปแล้ว ต่อมาก็เป็น **รุ่นสบายใจ** ก็คือรุ่นที่ท่านทำทุกๆ ไป และหน่วยงานต่างๆ ไปกราบเรียนขออนุญาต ท่านก็อนุญาตให้ทำ แล้วนำไปให้ท่านแผ่เมตตาจิต ท่านก็ทำให้โดยสมบูรณ์ แต่ละคนแต่ละกลุ่มที่ทำก็ **สบายใจ** อวดมาพูดตามอาการคือ **ต่างคนต่างก็สบายใจ**

แล้วรุ่นต่อมาก็คือ **รุ่นดีใจ** ก็หมายความว่า เมื่อแต่ละคนไปขออนุญาตจากท่าน ท่านก็อนุญาตให้เขาทำ **เขาก็ดีใจ** ไม่ว่าจะเขาเอาไปถวายให้ท่านแผ่เมตตาจิต หรือขอให้พระเกจิรูปอื่นทำก็แล้วแต่ เขาก็ดีใจว่าเขาได้พระจากหลวงปู่

ต่อมาก็รุ่น **สะดวกใจ** ก็คือการดำเนินเรื่องราวของเขาได้รับความสะดวกตั้งแต่เขาสร้าง ตั้งแต่กรรมการเข้าไปหาหลวงปู่ ขอเมตตาจากท่านก็สะดวกใจ เมื่อสะดวกใจก็เป็นโชคของเขาไป

ต่อมาก็มีรุ่น **ลำบากใจ** คือบางท่านทำเหรียญเสร็จเรียบร้อยแล้วก็เกิดความลำบากใจขึ้นมา คือเขาไม่ได้รับอนุญาตจากหลวงปู่ ทำให้เขาเข้าหาหลวงปู่ด้วยความลำบากใจ (คือตัวเขาเองลำบากใจ แต่หลวงปู่ไม่ได้ลำบากใจ)

รุ่นต่อมา หนักกว่านี้ คือ ไปจัดทำเหรียญเรียบร้อยแล้ว มีการโฆษณาและสั่งจองกันแล้ว ทำเหรียญได้ดีเป็นพิเศษด้วย บางที่ทำแล้วไม่กล้าเข้าหาหลวงปู่ เก็บไว้เป็นปีก็มี ในที่สุดก็วิ่งเข้าหาคนนั้นบ้างคนนี้บ้าง บางที่หลวงปู่ทราบข่าว ท่านก็ไม่เห็นดีเห็นงามด้วย ต้องพยายามไปตี้อลูกศิษย์ทั้งนอกวัดและในวัด จนกระทั่งมีโอกาสเข้าหาหลวงปู่ เข้าไปตี้อหลวงปู่ แต่เมื่อเขาเข้าหาขอความเมตตาแล้ว ท่านก็แผ่เมตตาจิตให้ เขาก็รับไป รอดตัวไป นี่ก็ใช้อาการพอสมควร เรียกว่า **รุ่นตี้อ**

รุ่นลำดับถัดมาคือ รุ่น ๑๐๐% คือ **ปลอมร้อยเปอร์เซ็นต์** คือจัดทำขึ้นมาแล้วก็แจกจ่ายไปเลย จำหน่ายไปเลย อาศัยชื่อเสียงต่างๆ มาทำประโยชน์ในการค้าขาย อันนี้ก็เป็นเรื่องของเขาไป

เพราะฉะนั้นอาตมาจึงต้องขออภัยที่ต้องพูดเช่นนั้น เพื่อไม่ให้เป็นการระคายเคืองความรู้สึกของท่านที่เป็นประธานการสร้างเหรียญแต่ละรุ่น ก็คือ เมื่อการสร้างเหรียญของท่านทำให้สบายใจ ดีใจ สะดวกใจ และก็อุ่นใจแล้ว ก็ถือว่าเป็นของดีงามด้วยกันทั้งนั้น ถือว่าได้รับ **"พระคุณ"** จากหลวงปู่เช่นเดียวกัน

ที่นี้ท่านผู้ใดได้รับรุ่นไหน รุ่นอะไร อยากจะพูดว่าก็แล้วแต่วาสนาของท่านเถอะ "สพฺเพ สตฺตา" แต่ถ้าท่านบูชาพระคุณของหลวงปู่เสียอย่างแล้ว เมื่อมีคุณธรรมของหลวงปู่ มีความเลื่อมใส สิ่งเหล่านั้นล้วนมีความหมาย แม้ท่านมิได้รื้อนพิเศษเท่าไร แต่ถ้ามหาว่าสภาวะทางจิตใจ ความประพฤติ ความเลื่อมใส ภูมิใจ ได้มาด้วยจิตบริสุทธิ์ เพื่อสักการะบูชา ก็ถือเป็นเรื่องพิเศษเรื่องมงคลทั้งนั้น

ถ้าเป็นไปในทางตรงกันข้าม อานุภาพก็ไม่มีเช่นเดียวกัน อันนี้จึงเป็นเรื่องของวาสนา และเรื่องของภาวะจิตใจของแต่ละคน

เหรียญรุ่นแรกๆ ยังมีอยู่ไหม?

ไม่มีหรอก หมด แม้แต่เคยเก็บไว้องค์สององค์ ไว้เป็นที่ระลึกส่วนตัวก็มีผู้หลักผู้ใหญ่มาถามหา ก็บอกว่ามีเหรียญสองเหรียญ เขาบอกขอเถอะๆ ก็ตั้งใจว่าอย่างไรเสียอย่ามีเสียเลยก็แล้วกัน อย่าให้มีเลยจะได้ไม่ต้องมามีกังวล

ตกลงเดี๋ยวนี้ก็ไม่มี แต่นานๆ บางทีก็หมุนกลับมาบ้างเหมือนกัน ไปเห็นพระรูปอื่นๆ ที่เป็นลูกศิษย์เขามีมากกว่าเรา เราก็ไปติดต่อเขา เขาก็ให้มา แล้วคนอื่นก็มาขอต่อ ก็หมุนเวียนอยู่ **แต่ตอนนี้ไม่มีก็สบายใจไปอย่างหนึ่ง**

มีคนมาถามหาบ่อยไหม?

"บ่อย" ดั่งนั้นอาตมาต้องระวังอารมณ์พอสมควร มีคนมาถามมาเข้าซื้ออยู่เรื่อย ต้องเตือนสติตัวเองไม่ให้โกรธต้องระวังอย่างมาก ไม่งั้นเกิดอารมณ์ไม่ดีได้เหมือนกัน เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่มีและหายาก แม้แต่รุ่นสร้างหลังๆ เมื่อตอนที่หลวงปู่ยังมีชีวิตอยู่ แต่พอท่านมรณภาพ ระหว่าง ๒-๓ วันแรก มีอะไรที่เกี่ยวกับหลวงปู่ก็หมดในวันนั้นแหละ คนมาจากใกล้จากไกล เมื่อเข้ามาแล้วอะไรๆ ก็มีความหมายหมด **ก็สรุปความได้ว่า เหรียญที่สร้างเมื่อสมัยหลวงปู่มีชีวิตอยู่ ก็หมดไปในวันที่ท่านมรณภาพนั้นแหละ**

หลังจากท่านมรณภาพแล้ว ก็มีการสร้างตามหลังเพื่อเป็นที่ระลึกเพราะชาวต่างจังหวัดบางท่านมารู้กิตติศัพท์หลวงปู่เมื่อหลังจากท่านมรณภาพแล้ว ทางวัดเห็นว่าสร้างไว้เพื่อเป็นที่ระลึก สร้างแล้วก็จัดพิธีพุทธาภิเษกเองบ้าง เอาไปเข้าพิธีร่วมกับพิธีใหญ่ๆ ที่ที่อื่นจัดบ้าง เมื่อคนเขามาวัดมากกราบบารมีหลวงปู่ แม้จะได้เหรียญรุ่นใหม่เขาก็พอใจ เขารับไว้เป็นที่ระลึก หรือไว้แจกในงานทอดกฐินบ้าง ทอดผ้าป่าตามวัดสาขาต่างๆ บ้าง คนที่ได้รับไปเขาก็พอใจ วัตถุประสงค์ก็มีแค่นั้นเท่านั้นเอง

สรุป ในช่วงที่หลวงปู่ยังมีชีวิตอยู่ ทางวัดบูรพารามเองได้จัดทำเหรียญและวัตถุมงคลทั้งสิ้นรวม ๘ รุ่นด้วยกัน นอกนั้นคณะและหน่วยงานอื่นๆ เป็นผู้จัดทำ และที่มีอยู่ในวัดในขณะนี้ เป็นเหรียญที่จัดทำขึ้นหลังจากที่หลวงปู่มรณภาพแล้ว

อนึ่ง จากบันทึกของคุณบำรุงศักดิ์ กองสุข ในหัวข้อ "วัตถุมงคลกับจิต" มีดังนี้

...ในระหว่างที่หลวงปู่เริ่มมีลูกศิษย์ไปขอให้ท่านเมตตาช่วยทำวัตถุมงคล ก็มีเพื่อนนำรูปถ่ายมาอวดกับผู้เขียน ให้ดูรอยเจิมด้านหน้า แต่ซึมผ่านภาพมาปรากฏด้านหลัง (ท่านเจิมด้วยหมึกบิรมตรายาง)

ส่วนหลวงปู่ พระสัมพันธ์ ได้นำแผ่นทองแดง ๒ แผ่นประกบกันมาอวด โดยแยกออกให้ดูรอยแบ่งเจิมทั้งด้านหน้า ด้านหลัง รวม ๔ ด้าน มีรอยแบ่งเจิมปรากฏทั้ง ๔ ด้านตรงกันพอดี รอยเจิมด้วยแบ่งดินสอพองนี้ พระสัมพันธ์ท่านบอกว่า หลวงปู่ท่านเจิมให้ด้านหน้าด้านเดียวเท่านั้น

รอยเจิมของหลวงปู่แพร่ออกไปในหมู่ศิษย์ ผู้เขียน (บำรุงศักดิ์) เคยสอบถามคุณเอกชัย สืบอนุการณีย์ ซึ่งมีรถยนต์หลายคัน และขอให้หลวงปู่เจิมรถ คุณเอกชัยบอกว่า หลวงปู่เจิมกระโปรงรถแล้วแบ่งเจิมไปปรากฏอีกด้านหนึ่งด้วยเป็นความจริง

ผู้เขียนทราบแต่ว่าหลวงปู่สอนเฉพาะภาวนาเท่านั้น เมื่อมีโอกาสจึงกราบเรียนถามท่านว่า "หลวงปู่ทำของแบบนี้ (วัตถุมงคล) เป็นด้วยหรือขอรับ"

หลวงปู่ตอบว่า "อันนี้เป็นวิชาโลกีย์ที่เคยเรียนรู้มา ส่วนเรื่องจิตนั้นเป็นอีกเรื่องต่างหาก"

และเมื่อครั้งหลวงปู่อาพาธอยู่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ได้มีผู้ขอเก็บเศษอาหารที่หลวงปู่ขบฉันแล้วคายทิ้ง นัยว่าเพื่อนำไปเป็นที่ระลึกและทำวัตถุมงคล หลวงปู่ท่านก็ไม่ขัด แต่ท่านแนะนำว่า "อย่าเอาของสกปรกไปทำวัตถุมงคล"

๑๓๙. หลวงปู่เทศก์พูดถึงหลวงปู่ดุลย์

ผู้เขียนได้พบหลวงปู่ดุลย์ อดุล (พระราชาธมาจารย์) แต่ครั้งแรกท่านไปพักเรียนหนังสืออยู่ที่วัดสุทัศนาราม อุดรราชธานี ในสมัยนั้นดูเหมือนท่านได้ ๑๐ พรรษา ท่านมีเมตตาแก่ผู้เขียนเป็นอันมาก พอเห็นหน้าตาเข้าเรียกร้องให้ไปหาและก็ได้สัมผัสเมตตาโดยสุภาพเรียบร้อย ตามวิสัยของท่าน ผู้มีนิสัยเช่นนั้น เพราะท่านพูดแต่ละคำนั้นดูเหมือนกลั่นกรองแล้วจึงค่อยพูด พูดเฉพาะที่จำเป็น ไม่ได้พูดพร่ำเพรื่อ และพูดในสิ่งที่ควรทำและทำได้ นับว่าเป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่ง นิสัยอันนี้นับได้ว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้คบหาสมาคม

ผู้เขียนก็ได้เข้าไปหาท่านเมื่อท่านเรียกโดยสุภาพเรียบร้อย ฟังโอวาทของท่านแล้วประทับใจจนกระทั่งบัดนี้ ไม่เฉพาะแต่ผู้เขียนเท่านั้นที่เห็นท่านแล้วเคารพนับถือ พระเถรทั้งวัดก็เคารพนับถือ ถึงแม้ท่านเป็นคณะมหานิกายมาอาศัยเรียนหนังสือชั่วคราวก็ตาม กิจการงานท่านเป็นหัวหน้าหมู่ในวัดนั้นได้ แม้แต่สมภารก็ยัง

นับถือท่านว่าเป็นผู้ใหญ่นคนหนึ่ง และการสร้างพระอุโบสถวัดสุทัศน์ฯ สมภารยังนิมนต์ท่านมาช่วยควบคุมการก่อสร้าง

ท่านได้ปฏิบัติเป็นธรรมยุตก่อนเข้าพรรษา หรือออกพรรษาแล้วผู้เขียนชักจะลืมเสียแล้ว แต่ถึงอย่างไรก็ดี เมื่อออกพรรษาแล้วท่านอาจารย์สิงห์ออกจากอุบลราชธานี ไปเที่ยววิเวกขึ้นมาทางจังหวัดสกลนคร-อุดรธานี-หนองคาย ท่านก็ได้ติดตามท่านอาจารย์สิงห์ไปด้วย จากนั้นหลายปีผู้เขียนกำลังเรียนหนังสือไม่ได้ติดตามข่าวของท่าน

จนกระทั่งผู้เขียนได้บวชเป็นพระ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ เพราะเวลานั้นท่านอาจารย์สิงห์กลับคืนอุบลราชธานีอีก ได้ข่าวว่าหลวงปู่ดูลย์ก็กลับไปด้วย แต่ไม่ได้ไปอุบลราชธานี ท่านแยกไปทางจังหวัดสุรินทร์ เลยไม่ได้พบท่าน ได้ข่าวว่าเมื่อท่านกลับไปทางจังหวัดสุรินทร์แล้ว ก็ไม่ได้กลับไปทางจังหวัดสกลนคร-อุดรธานี-หนองคายอีก ท่านคงเที่ยวอยู่แถวจังหวัดสุรินทร์บ้านเดิมของท่าน

เมื่องานศพหลวงปู่ฝั้น ที่อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร จึงได้พบท่านอีก ท่านยังได้แสดงความเมตตาปรารถนาหวังดีต่อผู้เขียนอย่างยิ่ง ในที่ประชุมพระเถระานุเถระเป็นอันมาก ท่านยังอุตสาหมาทักทายปราศรัยกับผู้เขียน แล้วก็พูดธรรมะที่ละเอียดลึกซึ้งสุขุมที่เป็นแนวปฏิบัติทั้งนั้น ท่านมักพูดแต่เรื่องจิตคือเรียกว่า จิตคือพุทธะ และจิตที่ส่งออกไปภายนอกเรียกว่า สมุทัย อันเป็นเหตุนำทุกข์มาให้ ท่านพูดอย่างนี้บ่อยๆ ท่านพูดกับผู้เขียนอยู่นาน คล้ายๆ กับว่าท่านจะเมตตากับผู้เขียนโดนเฉพาะ ท่านพูดแต่ในทางปฏิบัติ เห็นว่าผู้เขียนเป็นผู้ปฏิบัติ คล้ายๆ กับว่าจะมีความรู้สูงในด้านปฏิบัติแต่แท้จริงแล้วเปล่า ก็พระเทศก์ธรรมดาๆ นี้เอง

ต่อมา ครั้งสุดท้ายท่านได้ไปวางศิลาฤกษ์อุโบสถวัดหนึ่งที่อำเภอผือ จังหวัดอุดรธานี แล้วท่านไปนอนค้างที่วัดของผู้เขียนคืนหนึ่ง ท่านก็พูดอย่างเก่า รู้สึกว่าท่านกระฉับกระเฉงแข็งแรงมาก ชราภาพถึงขนาดนั้นแล้วรูปร่างลักษณะของท่านยังไม่เปลี่ยนแปลงไปนัก และท่านไม่เคยถือไม้เท้าเลย

ในโอวาทของท่านที่ท่านพูดว่า **จิต คือ พุทธะ** ในตอนนั้นผู้เขียนขออธิบายว่า **พุทธะ** คือความรู้ทั่วไป ไม่ได้หมายถึงสัมมาสัมพุทธะ **พุทธะ** คือผู้รู้ทั่วไป หรือธาตุรู้ก็ว่า

แล้วก็อีกคำหนึ่งท่านว่า **จิตส่งออกนอกเป็นตัวสมุทัย** มันก็แน่ทีเดียว ถ้าจิตส่งแล้วมันเป็นตัวสมุทัย โดยความเข้าใจของผู้เขียน จิต คือผู้คิดผู้นึก ผู้ส่ง ผู้ปรุงแต่ง ผู้จัดผู้จำ เป็นอาการวุ่นวายของจิตทั้งหมด ครั้นมาเห็นโทษเห็นภัยเห็นเช่นนั้นแล้วถอนเสียจากความยุ่ง ความวุ่นวายแล้ว เข้ามาหาตัวเดิม คือ **ใจ** แล้วไม่มีคิด ไม่มีนึก ไม่มีส่งไม่ส่าย ไม่มีจิตไม่มีจำอะไรทั้งหมด คือเป็นกลางๆ อยู่เฉยๆ นี่ละ ผู้เขียนเรียกว่า **ใจ** คืออยู่กลางๆ ของความดีความชั่ว ความปรุงความแต่ง อดีตอนาคตปล่อยวางหมด จึงกลับมาเป็นใจ จิตคือ **พุทธะ** ท่านคงหมายเอาตอนนี้

ผู้ใคร่อยาการู้ใจแท้ ถึงแม้ยังไม่เป็นสาวกพุทธะปัจเจกพุทธะ สัมมาสัมพุทธะก็ตาม ขอให้ศึกษาพอเป็นที่สุดตะ
พุทธะเสียก่อน คือ จงกลั่นลมหายใจไปสักพักหนึ่งลองดู ในที่นั้นจะไม่มีอะไรทั้งหมด นอกจากความรู้เฉยๆ
ความรู้ว่าเฉยนั้นแหละเป็นตัวใจ พุทธะ ทั้งสี่จะมีขึ้นมาได้ ก็เพราะมีใจ ดังนี้ ถ้าหาไม่แล้ว พุทธะทั้งสี่จะมีไม่
ได้เลยเด็ดขาด

แท้จริง จิตกับใจ ก็อันเดียวกันนั่นเอง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ตรัสไว้ว่า จิตอันใดใจก็อันนั้น แต่ผู้เขียน
มาแยกออกเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายตามภาษาบ้านเราเท่านั้น เมื่อพูดถึงใจแล้วต้องหมายความของกลาง
อย่างใจมือ ใจเท้า หรือใจไม้ แม้แต่ใจของคนก็ชี้เข้าตรงที่ท่ามกลางอกนั่นเอง แต่ความจริงแล้วใจไม่ได้อยู่ที่
นั้น ใจย่อมอยู่ในที่ทั่วไป สุดแต่จะเอาไปเพ่งไว้ตรงไหน แม้แต่ฝาผนังตึกหรือต้นไม้ เมื่อเอาใจไปไว้ตรงนั้น
ใจก็ย่อมปรากฏอยู่ ณ ที่นั้น

คำพูดของหลวงปู่ดูลย์ที่ว่า **จิต** คือ **พุทธะ** ย่อมเข้ากับคำอธิบายของผู้เขียนที่ว่า **ใจ** คือ ความเป็นกลางนิ่ง
เฉย ไม่ปรุงแต่ง ไม่นึกไม่คิด ไม่มีอดีตอนาคต ลงเป็นกลางมีแต่รู้ตัวว่านิ่งเฉยเท่านั้น เมื่อออกมาจาก **ใจ**
แล้วจึงรู้คิดนึกปรุงแต่งสารพัด วิชาทั้งปวงเกิดจากจิตนี้ทั้งสิ้น

นักปฏิบัติทั้งหลายจึงต้องควบคุมจิตของตน ด้วยตั้ง **สติรักษาจิต** อยู่ตลอดเวลา ถ้าจิตแผ่สลายไปในกาม
โลก รูปโลก อรูปโลก รู้ว่าเป็นไปเพื่อก่อแล้ว รีบดึงกลับมาให้เข้าใจ นับว่าใช้ได้แต่ยังไม่ดี ต้องเพียรพยายาม
ฝึกหัดต่อไปอีก จนกระทั่งใจนึกคิดปรุงแต่งไปในกามโลก รูปโลก อรูปโลก ก็ **รู้เท่าทัน** ทุกขณะ อย่าไปตามรู้
หรือรู้ตาม จะไม่มีเวลาตามทันเลยสักที เหมือนคนตามรอยโคไม่เห็นตัวมัน จึงตามรอยมัน

รู้เท่า คือ เห็นตัวมัน แล้วผูกมัดเอาตัวมันเลย แล้วฝึกหัดจนกระทั่งมันเชื่อง แล้วจะปล่อยให้มันอยู่อย่างไรก็
ตาม ไม่ต้องตามหามันอีก นับว่าใช้ได้ดี

ถ้าตามใจของตนไม่ทัน หรือไม่เห็นใจตน มันจะไปหรืออยู่ หรือมันจะคิดดีคิดร้ายอย่างไรก็ไม่รู้เรื่องของมัน
นั้นใช้ไม่ได้เลย จมดิ่งลงกามภพโดยแท้

เราขอตั้งเตือนเพื่อนสหรัชมิก ผู้บวชมาหวังความบริสุทธิ์เจริญก้าวหน้าในพุทธศาสนาว่า การกระทำสิ่งใด
ด้วยกาย วาจา และใจอันเป็นไปเพื่อโลก เมื่อถามตนเองก็รู้อยู่และโลกมนุษย์ทั้งหลายก็รู้อยู่ สิ่งนั้นผิดวิสัย
ของสมณะ จงละเสียอย่างกระทำ จงศึกษาแต่ธรรมวินัยและข้อวัตรปฏิบัติให้เข้าใจถ่องแท้ และปฏิบัติตามให้
ถูกทุกประการ อันจะนำมาซึ่งความเย็นใจแก่ตน และเป็นเหตุให้คนอื่นเกิดความเลื่อมใสศรัทธา เป็นเหตุให้
พุทธศาสนาจีรังถาวรสืบไป

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล (พระราชวุฒาจารย์) ได้สละทิ้งร่างกายอันกอบปรัดด้วยของปฏิภูลโสโครกทนได้ยาก
พร้อมทั้งญาติโยมและสาธุศิษย์จำนวนมากไปแล้ว แต่เมตตาธรรมที่ท่านได้ประสาธน์ไว้แก่สาธุศิษย์ทั้งหลาย
ยังเหลืออยู่ คุณธรรมดังกล่าวแล้วประทับจิตใจของทุกๆ คนไม่เสื่อมหาย กระผม พระเทศรังสี พร้อมด้วย

อุบาสกอุบาสิกา และสาธุศิษย์พระภิกษุสามเณรทั้งหลาย ขอโน้มถวายความเคารพด้วยกายวาจาและใจ
ในที่ทุกสถาน ทุกกาล ทุกเมื่อ

พระนิโรธรังสี คัมภีร์ปัญญาจารย์ (เทศก์ เทศรังสี)

๙ มีนาคม ๒๕๒๘

วัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย